

Η ΠΡΩΤΗ

ΕΣΤΙΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΟΣ ΚΒ'

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΕΥΧΟΣ 252 - 253

ΑΠΡΙΛΙΟΣ - ΜΑΪΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

Σ Τ Ν Δ Ρ Ο Μ Α Ι

Ἑσωτερικοῦ: Ἑτησίᾳ	Δραχ.	200.—
Νομικῶν Προσώπων, Ὁρ- γανισμῶν, Τραπεζῶν	Δραχ.	300.—
Ἑξωτερικοῦ Ἑτησίᾳ	Δολλ.	10.—
ἢ Λίραι Ἀγγλίας		4.—
Ἑξάμηνος κ.λ. (ἀναλόγως)		
Τιμὴ τεύχους	Δραχ.	50.—

Ἀντεπιστέλλοντα Μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς	
Α. Ι. ΒΡΑΝΟΥΤΣΗΣ (Ἀθῆναι)	
ΧΡΥΣ. ΖΙΤΣΑΙΑ (Θεσ/νίκη)	
ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗΣ (Ἀθῆναι)	
ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ (Ἀθῆναι)	
ΝΙΚΟΣ ΤΕΝΤΑΣ (Θεσ/νίκη)	

Ἑμβάσματα: «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΝ ΕΣΤΙΑΝ» Ὁδὸς Σμύρνης ἀριθ. 11, Ἰωάννινα, Τηλέφ. 26.659

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Donald M. Nicol Δημ. Παπαζήση	: Τὸ Δεσποτάτον τῆς Ἑπείρου (ἱστορ. πραγματεία)	Σελ. 193
	: Τιμαὶ ἀγαθῶν καὶ ἀμοιβαὶ ἐργασίας ἐπὶ Τουρκοκρα- τίας (ἱστορ. στοιχεῖα)	» 204
Κώστα Π. Βλάχου	: Ἀλληλομαχίαι Δολιανιτῶν καὶ καλογήρων Βοτσᾶς	» 219
Κούλας Ξηραδάκη	: Ἑπαιρώτες δάσκαλοι τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ	» 224
Ἀναστ. Εὐθυμίου	: Παλαιὰ ἔγγραφα καὶ ἱστορικὲς ἐπιγραφές καὶ ἐνθυμί- σεις ἐκ τῆς ἐπαρχίας Κονίτσης	» 228
Δημ. Σ. Λουκάτου	: Σχετικὰ μετὰ τὴν «Δημῶδεις παροιμίαι» τοῦ Παρθενίου Κατζίουλη	» 234
Δημ. Α. Κρεκούκια	: Ἐνα παλῖο Ζαγορησιῶ γιαιτροσόφι	» 237
Κώστα Π. Λαζαρίδη	: Σχολεῖα καὶ δάσκαλοι τῶν Γιαννίνων στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας	» 250
Φρ. Ντὲ Μονγκάντα (μετάφραση: Μάγιας - Μαρίας Ρούσσου)	: Ἡ ἐκστρατεία τῶν Καταλανῶν καὶ τῶν Ἀραγωνέζων	» 258
Τάκη Σιωμοπούλου	: Πάπυρος (ποίημα)	» 273
Δημ. Λέντζη	: Τόσο πολὺ - τόσο λίγο (ποίημα)	» 274
Νίνας Κοκκαλίδου - Ναχμία	: Αὐτὴ ἡ μυρουδιά (διήγημα)	» 275
Κώστα Τσιλιμαντοῦ	: Ἀἰγιώγης Θεραπειῶν (ποίημα)	» 277
Κώστα Νικολαΐδη	: Κρατῶ τὸν τύπο τῆς γραφῆς (ποίημα)	» 278
Σὰρλ Μπωντλαῖρ (μετάφραση: Ἀρσ. Γεροντικοῦ)	: Spleen — Τὸ ψωφίμι (ποίηματα)	» 279
Ἀντ. Δελώνη	: Οἱ νέοι καὶ ἡ ποίηση (δοκίμιο)	» 282
José Maria de Herédia (μετά- φραση Μ. Β. Ραϊζή)	: Οἱ κατακτητὲς (ποίημα)	» 289
Alasdair Maclean (μετάφραση: Πάνου Καραγιώργου)	: Ὁ θάνατος μιᾶς γριουλάς (ποίημα)	» 289
Τιβούλλου (εἰσαγωγή - μετάφρα- ση: Βασ. Ι. Λαζανά)	: Ἡ πρώτη ἐλεγεία τοῦ τρίτου βιβλίου	» 290
Σπύρου Γ. Μουσελίμη	: Ἱστορικὸι περίπατοι ἀνὰ τὴν Θεσπρωτίαν (ὁδοιπορικὸ)	» 291
Π. Β. Πάσχου	: Ξαφνικά (ποίημα)	» 301

ΛΗΘΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ: Κριτικὴ τοῦ βιβλίου: GERHARD ROHLFS, NUOVI
SCAVI LINGUISTICI NELLA ANTICA MAGNA GRECIA (Κ. Μηνᾶ) — Χρυσ.
Ζιτσαίας: «Ἐνότητες» — Rae Dalven: «ANNA COMNENA» — Μαρίας Ἀρχαδίου: «Ἀ-
γέροιστε Ρίτσα» — Ἑρμην. Φωτιάδου: «Ἔξνοι Τόποι» (Τάκη Σιωμοπούλου) — Δημ. Σιατόπου-
λου: «Τὸ θέατρο τοῦ Εἰζοσιένου» — Λουκά Θανασόπου: «Μνημόνιο γὰρ τὸ NEW LAMARK»
— Ι. Ἰακωνίδης: «Φλέβες ποταμοῦ» (Λάμπρου Μάλαμα) — Στεφ. Μακρομύχων: «Τσακω-
νικά προικοσύμφωνάβ - Μιχ. Σταφυλᾶ: «Ἰ. Βλαχογιάννης - ὁ ἀρματολὸς τῶν γραμμάτων»
(Δ. Κόκκινος) — Ν. Παπαδόπουλος: «Λογοπολιτικά» (Μιχ. Μάνου) — Ἐκθεσίς τοῦ Δι-
οικητοῦ Τραπεζῆς Ἑλλάδος.—

Ἡ ΠΕΙΡΩΤΙΚὴ Ἑστία

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΒ'

ΑΠΡΙΛΙΟΣ - ΜΑΪΟΣ 1973

ΤΕΥΧΟΣ 252 - 253

DONALD M. NICOL

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου
τοῦ Λονδίνου

Μετάφραση: ΠΕΡΙΚΛΗ ΛΕΥΚΑ
Καθηγητοῦ Ἀγγλικῆς

ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΝ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ*

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 1

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΠΕΤΡΑΛΕΪΦΑ

Ἡ οἰκογένεια Πετραλεΐφα ἦταν Νορμανδο - ἰταλικῆς φυλῆς. Κατάγονταν ἀπὸ κάποιον Πέτρο ἀπὸ τὴν Ἀλεΐφα, ποὺ ἦταν γυιὸς ἢ ἀδελφὸς τοῦ Ροβέρτου, Ἀρχонта τοῦ Casertano καὶ τῆς Ἀλεΐφας κοντὰ στὴν Caserta, ποὺ ἰσχυρίζονταν πὼς εἶναι συγγενὴς μὲ τοὺς Νορμανδοὺς κόμητες τῆς Ἀβέρσας καὶ τοὺς πρίγκηπες τῆς Κάπουας¹. Ὁ Πέτρος ἀπὸ τὴν Ἀλεΐφα ὑπηρέτησε σὺν στρατὸ τοῦ Ροβέρτου Γουϊσκάρδου κατὰ τὴ Νορμανδικὴ εἰσβολὴ στὴν Ἡπειρο καὶ πολέμησε κατὰ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ στὸ Δυρράχιο τὸ 1082². Ἀλλὰ εἶχε φιλονεικήσει κιόλας μὲ τὸν συμπατριώτη του γιὰ τὴν κυριαρχία στὸ Τράνι καὶ τὸν Τάραντα, καὶ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Γουϊσκάρδου βρίσκεται μὲ τὴ Λατινικὴ στρατιωτικὴ βοήθεια στὸ πλευρὸ τοῦ Ἀλεξίου στὴν Ἀντιόχεια ἐναντίον τῶν Τούρκων, πρᾶγμα γιὰ τὸ ὁποῖο ἀνταμειφθῆκε ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα μὲ τὸ Πριγκηπάτο τῆς Καισάρειας. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ τὸν περιγράφει ὡς «ἄνθρωπο ὀνομαστὸ στὸν πόλεμο, ποὺ παρέμεινε σταθερὰ πιστὸς στὸν Αὐτοκράτορα»³.

Γύρω στὰ 1107, ἀφοῦ πολέμησε γιὰ τὸν Ἀλέξιο ἐναντίον τοῦ Βοημιούνδου σὺν Δυρράχιο, ὁ Πέτρος φαίνεται πὼς ἐγκαταστάθηκε στὴν περιοχὴ τοῦ Διδυμοτείχου (Δημοτικά) στὴ Θράκη, ὅπου ἡ οἰκογένειά του παρέμεινε φεουδαρχικὴ μέχρι τὴ Λατινικὴ κατάκτηση, ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία παρουσιάζεται πέρα γιὰ πέρα ἐξελληνισμένη. Τὸ 1109 ὁ Πέτρος ἀναφέρεται ὡς ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ὑπέγραψαν ἐκ μέρους «τῆς Αὐτοκρατορικῆς Αὐλῆς» τὴ συνθήκη ποὺ ἐπιβλήθηκε στὸ Βοημιούνδο⁴. Σαραντα χρόνια ἀργότερα ὁ Νικήτας ἀναφέρει τὴν ἀπαράμιλλη γενναιότητα τεσσάρων ἀδελφῶν Πετραλεΐφα ἀπὸ τὸ

* Συνέχεια ἐκ τοῦ ΚΑ' τόμου, σελ. 716 καὶ τέλος.

Διδυμότειχο κατά την πολιορκία της Κερκύρας από τὸ Μιχαὴλ Α΄³. Δύο ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας, ὁ Νικηφόρος καὶ ὁ Ἀλέξιος Πετραλείφας, ἀναφέρονται τὸ 1167 καὶ τὸ 1175. Καὶ ἀνάμεσα στοὺς «ἄρχοντες τῆς Κωνσταντινουπόλεως» ποὺ συνωμότησαν ἐναντίον τοῦ Ἰσαὰκ Β΄ καμμιά εἰκοσαριά χρόνια ἀργότερα ἦταν καὶ ὁ Ἰωάννης Πετραλείφας ποῦ, ὑπὸ τὸν ἴδιο Αὐτοκράτορα, κυβερνοῦσε τὴ Θεσσαλία καὶ τὴ Μακεδονία μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ Σεβαστοκράτορα. Κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἓνα μέρος τῆς οἰκογενείας φαίνεται πὺς ἐγκαταστάθηκε στὴν περιοχὴ τῶν Σερβίων στὴ βόρειο Θεσσαλία⁴.

Μετὰ τὴν πώση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ οἰκογένεια μοιράστηκε ἀνάμεσα στὴν Ἡπειρο καὶ τὴ Νίκαια. Ὁ Ἰωάννης Πετραλείφας προσκολλήθηκε στὴ Νίκαια καὶ ἀναφέρεται μετὰ ὡς Χαρτουλάριος τοῦ Ἰωάννου Βατάτζη τὸ 1237⁵. Ἡ ἀδελφὴ του Μαρία ὅμως παντρεύτηκε τὸ Θεόδωρο Ἀγγελο τῆς Ἡπείρου, ἐνῶ ἀπὸ τὰ τέσσερα παιδιὰ του δύο παντρεύτηκαν σὲ Ἡπειρωτικὲς οἰκογένειες. Ἡ Μαρία μὲ τὸ Σαφραντζῆ ἢ Φραντσέσκο, ποῦ ἦσως ἦταν γιὸς τοῦ Maio Orsini τῆς Κεφαλλονιάς, καὶ ἡ Θεοδώρα, τὸ ἐπιφανέστερο μέλος τῆς οἰκογενείας, ποῦ ἀργότερα ἐγίνε ἡ Ἀγία Θεοδώρα τῆς Ἀρτας, μὲ τὸ Μιχαὴλ Β΄ τῆς Ἡπείρου⁶. Μιὰ ἄλλη κόρη του ἐγίνε ἡ δευτέρη σύζυγος τοῦ Ἀλεξίου Σλάβου, τοῦ Βουλγάρου Δεσπότη τοῦ Μελενίκου καὶ ἓνας γιὸς του, ὁ Θεόδωρος, παντρεύτηκε τὴν κόρη τοῦ Δημητρίου Τορνίκη, ποῦ ἦταν Μέγας Λογοθέτης τοῦ Θεοδώρου Α΄ Λάσκαρη στὴ Νίκαια⁷. Δυὸ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας εἶναι γνωστὸ πὺς ἔζησαν τὸν ΙΓ΄ αἰῶνα, ὁ Ἀνδρόνικος Δοῦκας Πετραλείφας (1227), καὶ ὁ Νικηφόρος Κομνηνὸς Πετραλείφας¹⁰.

Δυὸ σφραγίδες ἔχουν διασωθῇ μὲ τὸ ὄνομα «Θεοδώρα Πετραλείφα τῆς Ἀντιοχείας». Αὐτὴ ἡ Θεοδώρα μπορεῖ νὰ ἦταν γυναίκα κάποιου ἀπογόνου τοῦ Πέτρου ἀπὸ τὴν Ἀλείφα ποῦ ἔμεινε στὴ Μ. Ἀσία ὅταν ἡ ὑπόλοιπη οἰκογένεια ἐγκαταστάθηκε στὴ Θράκη¹¹.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

- 1) Marquis de la Force, « Les Conseillers latins d'Alexis Comnène », « Byzantion », XI (1936), σελ. 158 - 60. Ἀρχικὰ ὑπέθεταν πὺς ἡ οἰκογένεια κατάγονταν ἀπὸ κάποιον « Petrus d' Alpibus », ἢ « Pierre d'Aulps », Ἰδὲ DuCange, « Commentary on Alexiad », ἔκδ. Bonn, σελ. 507 - 10, καὶ W. Miller, « Latins in the Levant », σελ. 10.
- 2) Anne Comnène, ἔκδ. Leib - Budé 7, 161 II, 22, 32.
- 3) Ibid., III, 27, 101.
- 4) Anne Comnène, ἔκδ. Leib - Bude, III, 138.
- 5) Νικήτας Χωνιάτης, ἔκδ. Bonn, 110.
- 6) Kinnamos, ἔκδ. Bon, 260, 292.
- 7) Ἀκροπολίτης, ἔκδ. Heisenger, 58, 66.
- 8) Ἀκροπολίτης 140. Ὁ Hopf, « Geschichte Griechen lands », σελ. 281, ἰσχυρίζεται πὺς ὁ Sphrantzes εἶναι παραφθορὰ τοῦ Francesco (Orsini). Ἦταν ἡ ἴδια Μαρία ποῦ ξεγέλασε τὸν Κωνσταντῖνο Χαβάρωνα, διοικητὴ τῆς Νικαίας στὸ Ἐλβασάν τὸ 1257. Ἰδὲ D. Nicol, « The Despotate of Epiros », σελ. 162.
- 9) Ἀκροπολίτης 39, 90.
- 10) Ὁ Ἀνδρόνικος ἀναφέρεται σὲ ἓνα Σερβικὸ ἐγγράφο ποῦ δημοσίευσε ὁ A. Soloviev, « Seminarium kondakovianum », X (1938), σελ. 46. Ὁ Νικηφόρος ὑπογράφει ἓνα ἐγγράφο τῆς Μονῆς Ζεροποτάμου τοῦ Ἀγίου Ὁρους, ποῦ δημοσίευσε ὁ F. Dölger, « Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges », (München 1948), ἀρ. 33, σελ. 90.

- 11) G. Schlumberger, «Sigillographie de l' Empire Byzantin», σελ. 690. ἀριθ. 1. ἀπὸ τὰ πολλὰ μαρμάρινα κομμάτια ἀναγλύφων στὸν περίβολο τῆς Μονῆς Βλαχερνῶν κοντὰ στὴν Ἄρτα παριστάνει ἓνα στρατιώτη-μὲ σιδηρένιο θώρακα καὶ ξίφος στὸ δεξιὸν χέρι ποὺ ὁ Ὁρλάνδος ὑποστηρίζει πῶς μπορεῖ νὰ εἶναι κάποιος Πετραλείφας (Βυζαντινὰ Μνημεῖα τῆς Ἄρτης, II, σελ. 41, καὶ πῖναξ 40).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 2

ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΠΟΚΑΥΚΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ

1

Οἱ ἐκδόσεις τῶν ἔργων τοῦ Ἰωάννου Ἀποκαύκου εἶναι τόσο πολλὰς ποὺ χρειάζονται ξεχωριστὴ βιβλιογραφία.

A. ΠΗΓΕΣ

- 1) CODEX PETROPOLITANUS GRAECUS 250—1 (Codex Isaac Mesopotamites), ἀρχικὰ στὴ Μονὴ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, στὸ Ὁρος Σινᾶ. σήμερὰ στὴ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Λένινγκραντ. (Ἰδὲ Porphyrios Ouspensky, «Catalogus Codd. Mss in Monasterio St. Catherinae in Monte Sina», τόμ. I, σελ. 2891.
- 2) CODEX HIEROSOLYMITANUS 276 τῆς συλλογῆς τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. (Ἰδὲ Παπαδόπουλος - Κεραμεύς, «Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη», τόμ. I, σελ. 338—45 καὶ 441).
- 3) CODEX BAROCCIANUS GRAECUS 131 στὴ Μπουτλειανὴ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ὁξφόρδης. (Ἰδὲ Coxe, «Catalogus Codd. Graecorum Bibliothecae Bodleianae», τόμ. I, ἀριθ. 129, στήλ. 223—4).

B. ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ

- 1) Codex Petropolitanus Graecus.
Apokaukos, ἔκδ. Vasilievsky.
Vasilievsky, V.G., Epirotica Saeculi XIII, «Vizantiski Vremennik», III (1896), σελ. 241—99.
Ἀπόκαυκος, ἔκδ. Π. Κεραμέως.
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ — ΚΕΡΑΜΕΥΣ Α. «Περὶ συνοικισμοῦ τῶν Ἰωαννίνων», «Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας», III (Ἀθῆναι 1891), σελ. 451—55.
«Ἀθηναῖκά ἐκ τοῦ ιβ' καὶ ιγ' αἰῶνος», «Ἀρμονία», III (Ἀθῆναι 1902), σελ. 209—224.
«Ἐπιγράμματα τοῦ Ἀποκαύκου», «Ἀθηναῖα» XV (1903), σελ. 463—78.
«Δυσραχηνά», «Byzantinische Zeitschrift», XIV (1905), σελ. 572—3.
«Ἰασίτης, Μητροπολίτης Ἐφέσου», «Bessarione», τεύχος II, τόμ. IX (10ον ἔτος), Ἰούλιος - Αὐγούστος 1905, σελ. 295—8.
«Κερκυραϊκά», «Vizantiski Vremennik» XII (1906), σελ. 334—51.
«Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος» «Sbornik Statej Posvjasennyh V.N. Lamanskomu», μέρος I (St. Petersburg 1907), σελ. 227—50.

«Συνοδικὰ γράμματα τοῦ Ἀποκαύκου», «Βυζαντίς», I (1909), σελ. 3—30.

«Ἰωάννης Ἀπόκαυκος καὶ Νικήτας Χωνιάτης», «Τεσσαρακονταετηρὶς τῆς καθηγεσίας Κ. Σ. Κόντου, Φιλολογικαὶ Διατριβαί», (Ἀθῆναι 1909), σελ. 373—82.

Apokaukos, ἔκδ. Kurtz.

KURTZ, E., «Christophoros von Ankyra als Exarch der Patriarchen Germanos», «Byzantinische Zeitschrift», XVI (1907), σελ. 120—42.

Ἀπόκαυκος, ἔκδ. Βέη.

BEEES, N.A., «Ein Politisches Treubekentnis von... Benedict... von Kefalonia», «Byzantinisch - neugriechische Jahrbücher», III (1922), Abt. I, σελ. 166—7.

«Λέων - Μανουὴλ Μακρὸς κ.λ.π.», «Ἐπετηρὶς Βυζαντινῶν Σπουδῶν», II (1925), σελ. 123—4.

2) Codex Hierosolymitanus 276.

Ἀπόκαυκος, ἔκδ. Π. Κεραμέως, «Ἀνάλεκτα».

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ — ΚΕΡΑΜΕΤΣ Α., «Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας», τόμ. II, σελ. 361—2, καὶ τόμ. IV, σελ. 119, 121, 124.

3) Codex Baroccianus Graecus 131.

Ἀπόκαυκος, ἔκδ. Πετρίδη.

PETRIDES S., «Jean Apokaukos, lettres et autres documents inedits», «Bulletin de l' Institut archéologique russe a Constantinople», XIV (Sofia 1909), μέρη 2—3, σελ. 1—32.

Γ. ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ

WELLNHOFER, M., «Johannes Apokaukos, Meropolit von Naupaktos in Aetolien (C. 1155—1233): Sein Leben und seine Stellung in Despotate von Epirus». (Münchener Disertation, Freising 1913). (Ἰδὲ Ν. Α. Βέη εἰς «Berliner Philologische Wochenschrift», XXXIV (1914), ἀριθ. 50, σελ. 1588—92).

CERNOUSOV, E., «From a Byzantine Backwoods of the Thirteenth Century», Charkov 1914 (ρωσικά).

ΠΟΛΑΚΗΣ Π. Κ., «Ἰωάννης Ἀπόκαυκος, Μητροπολίτης Ναυπάκτου», Ἱερουσαλήμ 1924. (Ἀνατύπωση ἀπὸ «Νέα Σίων» XVIII (1923)).

VASILIEVSKY, V.G. «Journal of the Imperial Public Library of St. Petersburg», μέρος IV (1883), σελ. 3, 11, 21.

BEEES, N.A., «Manassis, der Metropolit von Naupaktos, ist identisch mit dem Schriftsteller Konstantinos Manassis», «Byzantinisch - neugriechische Jahrbücher», VII (1928—29), σελ. 119—30.

ΒΕΗΣ Ν. Α. «Ἡ Μονὴ τοῦ Ὁσίου Λουκά τοῦ Στειριώτου», «Byzantinisch - neugriechische Jahrbücher», XI (1934—35), Abt. IV (Berichte der Christlich - archeologische Gesellschaft zu Athen), σελ. 179—92.

Δ. ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

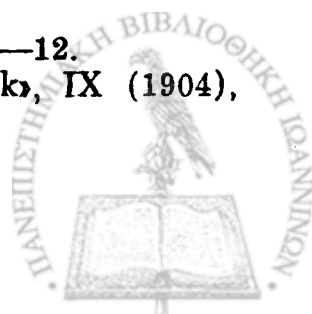
ΖΗΚΙΔΗΣ, «Ἀρμονία», III (1902), σελ. 507—11.

ΣΚΑΣΗΣ, «Ἀθηνᾶ», IX (1902), σελ. 493—502.

ΒΕΡΝΑΔΑΚΗΣ, «Ἐπετηρὶς Παρουσῶς», VII (1903), σελ. 3—12.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ — ΚΕΡΑΜΕΤΣ, «Vizantiski Vremennik», IX (1904), σελ. 849—66.

ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, «Ἀθηνᾶ», XXI (1909), σελ. 372—8.

2

Μερικά γράμματα πού ἀντάλλαξαν μετὰξὺ τους ὁ Ἀπόκαυκος καὶ ὁ Ἰωάννης, Ἐπίσκοπος ᾽Αρτας, χύνουν ἀρκετὸ φῶς στὸ ζήτημα τῆς ἐξουσίας ἀνάμεσα στὸν Ἡπειρωτικὸ κλῆρο¹. Γιατὶ ὁ Ἀπόκαυκος δὲν πρόλαβε καλὰ καλὰ νὰ εἰρηνεύσῃ μὲ τὸν Κωνσταντῖνο ᾽Αγγελο στὴ Ναύπακτο καὶ μπλέχτηκε σὲ μιὰ ἐκκλησιαστικὴ ἔριδα κατὰ τὴν ὁποία τὸ κῦρος του καὶ ἡ ὑπομονή του μπῆκαν σὲ δοκιμασία.

Οἱ σχέσεις του μὲ τοὺς περισσοτέρους ἐπισκόπους του ἦταν πολὺ φιλικές καὶ οἱ ἀποφάσεις του οὐ θέματα πειθαρχίας καὶ καθοδηγήσεως γίνονταν ἀποδεκτὲς ἀπὸ ὅλους. Εἶχε ἀλήθεια μιὰ διένεξη μὲ τὸν Θωμᾶ, Ἐπίσκοπον Δρυϊνουπόλεως τὸ 1218 πού ἀφοροῦσε μερικοὺς κληρικοὺς τῆς περιοχῆς αὐτῆς πού εἶχαν στερηθῇ τὰ δικαιώματά τους καὶ εἶχαν καταφύγει στὴ Ναύπακτο. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τακτοποιήθηκε φιλικὰ σὲ μιὰ Σύνοδο στὴν ᾽Αρτα τὸ Γενάρη τοῦ 1219². Οἱ διαφορές του μὲ τὸν Ἰωάννη τῆς ᾽Αρτας ἦταν πολὺ πρὸ σοβαρές.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1222 Ἐπίσκοπος ᾽Αρτας, ἐξαρτώμενος ἀπὸ τὴ Ναύπακτο, εἶναι γνωστὸ πὺς ἦταν κάποιος Κωνσταντῖνος, ἀλλὰ τὸν ἄλλο χρόνο τὸν εἶχε διαδεχθῇ ὁ Ἰωάννης πού εἶχε ἐκλεγῇ χωρὶς ἀμφιβολία ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἀπόκαυκο. Ἡ κύρια αἰτία τῆς διαφωνίας πού γρήγορα παρουσιάστηκε ἀνάμεσα στὸν Ἰωάννη καὶ τὸν Ἀπόκαυκο ἦταν ἡ ἀποστέρηση ὠρισμένων μοναστηριῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν περιουσιῶν στὴν περιοχὴ τῆς ᾽Αρτας πού ἀνῆκαν δικαιωματικὰ στὴ Ναύπακτο.

Αὐτὴ ἡ ἐνέργεια ὅμως ἦταν ἀπλῶς μιὰ ἐκδήλωση τῶν προσπαθειῶν τοῦ Ἰωάννου νὰ διεκδικήσῃ τὴν ἀνεξαρτησία του, καὶ ὁ Ἀπόκαυκος ἀναγκάστηκε γρήγορα νὰ υἱοθετήσῃ μιὰ ἀποφασιστικὴ σtάση ἀπέναντι σ' αὐτὸν τὸν «φύσει φιλόδοξον» χαρακτήρα³. Γιατὶ ὁ Ἰωάννης ἀνέλαβε μόνος του νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ποινὴ τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ τῆς ἀποχῆς ἀπὸ τὴν ἐκτέλεση τῶν ἱερατικῶν τους καθηκόντων σὲ δυὸ διακόνους τῆς ᾽Αρτας, στὸ Θεόδωρο Σημαδευμένο καὶ τὸν ἀδελφὸ του, «ἀπλῶς καὶ μόνον ἐπειδὴ ἦταν παλαιοὶ φίλοι τοῦ Ἀποκαύκου καὶ τὸν εἶχαν τιμῇ σὲ μιὰ ἐπίσκεψι πού ἔκαμαν στὴ Μονὴ τῆς Περιβλέπτου στὴν ᾽Αρτα». Ὁ Ἀπόκαυκος ἀνταπάντησε μὲ ἀφορισμὸ τοῦ Ἰωάννου ὥσπου νὰ ἀκυρωθῇ ἡ ποινὴ πού εἶχε ἐπιβάλῃ στοὺς δυὸ διακόνους⁴. Ἐκτὸς αὐτοῦ, μαθαίνοντας πὺς οἱ πρεσβύτεροι τῶν ἐκκλησιῶν, στὶς ὁποῖες ὑπηρετοῦσαν οἱ διάκονοι στὴν ᾽Αρτα, εἶχαν πάρει ἐντολὲς ἀπὸ τὸν Ἰωάννη νὰ κατακρατοῦν τὰ δικαιώματα τῶν τιμωρημένων ἀπὸ τὰ ἐκκλησιαστικὰ εἰσοδήματα, ὁ Ἀπόκαυκος ἐπέβαλε τὴν ἴδια ποινὴ στοὺς πρεσβυτέρους αὐτούς⁵. Οἱ ἀποφάσεις αὐτὲς τοῦ Ἀποκαύκου γνωστοποιήθηκαν στοὺς ἄρχοντες τῆς ᾽Αρτας καὶ ἀπαγορεύονταν νὰ ἔχουν κάθε ἐπαφὴ μὲ τὸν Ἐπίσκοπό τους ὅσο θὰ διαρκοῦσε ἡ ποινὴ του⁶.

Ἀξιοσημείωτον εἶναι πὺς ὁ Ἀπόκαυκος χειρίστηκε τὴν ὑπόθεση αὐτὴ ὅχι μὲ Σύνοδο ἀλλὰ «μὲ τὴν ἐξουσία πού τοῦ ἔδωσε ὁ Θεός». Ὁ Ἰωάννης ὅμως κατάφερε νὰ ἀποφύγῃ ὅλες τὶς ποινὲς πού τοῦ ἐπιβλήθηκαν καὶ ἀντὶ νὰ μετανοήσῃ συνέχισε τὴ δραστηριότητά σὲ σιμειῶ πού «ἔγινε ἀσήμαντὴ ἡ ποινὴ τῆς Ἐκκλησίας»⁷. Τέλος, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1227, σὲ μιὰ Σύνοδο πού συνῆλθε στὴ Βόνιτσα καὶ ἔλαβαν μέρος ὁ Ἀπόκαυκος καὶ οἱ Ἐπίσκοποι Ἰωαννίνων, Δρυϊνουπόλεως, Βουθρωτοῦ καὶ Δραγομεστίου, ὁ ἀτυχὴς Θεόδωρος Σημαδευμένος πῆρε τὴν ἀδεια νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ὑπόθεσή του. Ὅλα τὰ μέλη πῆγαν μὲ τὸ μέρος του καὶ ὁ Ἰωάννης τὸν ἀπῆλλαξε ἀπὸ τὴν ποινὴ μόνον γιὰ νὰ ἀνακαλέσῃ ἀμέσως μετὰ. Ἔτσι ὁ διάκονος ζήτησε κατόπιν τὴ βοήθεια τοῦ Ἀποκαύκου καὶ ὁ Ἰωάννης, ἀπὸ φόβο μήπως δημιουργήσῃ ἔτσι προηγούμενο,

τὸν ἀπάλλαξε γιὰ ἄλλη μιὰ φορά. Ἡ ἀθωότητά του ἐπικυρώθηκε ἐπίσημα ἀπὸ μιὰ Σύνοδο ποὺ συνήλθε εἰδικὰ γι' αὐτὸ στὴν ᾽Αρτα τὸν ᾽Απρίλιο τοῦ 1228, κατὰ τὴν ὁποία ὁ ᾽Απόκαυκος διασαφήνισε γιὰ τὸ μέλλον πῶς, σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, κάθε ἱερέας ποὺ θὰ παύονταν ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπό του, εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐφεσιβάλῃ τὴν ἀπόφαση στὸ Μητροπολίτη τῆς Ἐπισκοπῆς του, τοῦ ὁποίου ἡ ἀπόφαση ἦταν τελεσίδικος⁸.

Οἱ μεταγενέστερες σχέσεις ἀνάμεσα στὸν Ἰωάννη τῆς ᾽Αρτας καὶ τὸν ᾽Απόκαυκο φαίνονται πολὺ καλύτερες καὶ μετὰ ἀπὸ μιὰ μεγάλη πλημμύρα στὴν πεδιάδα τῆς ᾽Αρτας ποὺ προκάλεσε ζημιὲς σὲ πολλὰς ἐκκλησιαστικὲς περιουσίες καὶ κατέστρεψε τὸ Ἐπισκοπικὸ Μέγαρο, ὁ ᾽Απόκαυκος ἔγραψε ὁ ἴδιος στὸ Θεόδωρο ᾽Αγγελο, παρακαλώντας τον νὰ ἐκπληρώσῃ μιὰ ὑπόσχεση ποὺ εἶχε δώσει νὰ καταβάλλῃ τὰ ἔξοδα γιὰ ἓνα καινούργιο κτίριο ποὺ θὰ διατηροῦσε τὴ μνήμη του αἰώνια⁹. Ἐκτὸς αὐτοῦ, ἀμέσως μετὰ τὴ Σύνοδο τῆς ᾽Αρτας ὁ ᾽Απόκαυκος ἀνεγνώρισε τὰ δικαιώματα τοῦ Ἰωάννου τουλάχιστον οὐδὲ ἀπὸ τὰ ἀμφισβητούμενα μοναστήρια, τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Κατσούρη καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου¹⁰.

Τὰ γράμματα αὐτὰ ἀνασκευάζουν τὴ γνώμη τοῦ Μηλιαράκη (σελ. 190) ὅτι ὁ Ἰωάννης ᾽Απόκαυκος δὲ ζοῦσε πὰ τὸ 1228. Χωρὶς ἀμφιβολία ἡ ἀπόφασή του νὰ ἀποτραβηχτῇ ἀπὸ τὶς ἐγκόσμιες ἔγνοιες, ἐπισπεύθηκε ἀπὸ τὶς διαφορὲς του μὲ τὸν Ἰωάννη τῆς ᾽Αρτας. Καὶ γράφοντας στὸ Δημήτριο Χωματηνὸ στὶς ἀρχὲς τοῦ 1229 ἀναφέρει «τοῦ σοῦ Ναυπάκτου ποτέ»¹¹, ποὺ δείχνει πῶς εἶχε ἀφήσει κιόλας τὴ Ναύπακτο καὶ εἶχε ἐκπληρώσει τὴν ἐπιθυμία ποὺ εἶχε ἐκφράσει γρηγορώτερα νὰ τελειώσῃ τὴ ζωὴ του σὰν μοναχός¹². Πάντως φαίνεται πῶς συνέχισε νὰ διευθύνῃ μερικὲς ὑποθέσεις τῆς Ἐπισκοπῆς του ὥσπου διορίστηκε ὁ διάδοχός του, Νικήτας Χωνιάτης, ἀπὸ τὴ Νίκαια ἀμέσως μετὰ τὸ 1230, γιατί ἔχει διασωθῇ τὸ γράμμα του ποὺ ἔστειλε στοὺς Ἐπισκόπους Ἀετοῦ, Ἀχελώου, Βουθρωτοῦ καὶ Δραγομεστίου, παραγγέλλοντάς τους νὰ προβοῦν στὴν ἐκλογή καὶ χειροτονία τῶν Ἐπισκόπων Βονίτσης καὶ Βελλᾶς τὸ 1229. Στὸ γράμμα αὐτὸ παραδέχεται πῶς ὁ ἴδιος ἀδυνατεῖ νὰ ἐκτελέσῃ πὰ τὰ ἱερατικά του καθήκοντα ἐξ αἰτίας τῆς ἀσθενείας του ποὺ ὅλο καὶ χειροτέρευε καὶ φαίνονταν πῶς ἐξελίσσονταν σὲ παράλυση¹³.

Σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ ἀρκετὰ γράμματα ποὺ ἔγραψε στὸν Ἐπίσκοπο Ἰωαννίνων μετὰ τὴν παραίτησή του ὁ ᾽Απόκαυκος δείχνει τὴν πρόθεσή του νὰ ξαναγυρίσῃ στὴ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ Στερίδος ποὺ ἦταν καὶ πάλι σὲ Ἑλληνικὰ χέρια. Ἀλλὰ ἡ ἐπιθυμία αὐτὴ δὲν πραγματοποιήθηκε ποτέ, καὶ τὸ 1233, κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Χριστοφόρου, Ἐξάρχου τοῦ Πατριάρχη, ζοῦσε ὡς μοναχὸς στὴν Κοζύλη, νοτιοδυτικὰ τῶν Ἰωαννίνων καὶ φαίνεται πῶς ἐκεῖ πέθανε¹⁴.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

- 1) Τὰ γράμματα αὐτὰ δημοσιεύονται ἀπὸ τὸν Π. Κεραμέα, «Βυζαντίς», I (1909), σελ. 3—30.
- 2) ᾽Απόκαυκος, ἔκδ. Π. Κεραμέως, «Βυζαντίς», I (1909), ἀριθ. 1, σελ. 8.
- 3) Ibid., σελ. 24.
- 4) Ibid., ἀριθ. 4 καὶ 5, σελ. 20—1.
- 5) Ibid., ἀριθ. 5, σελ. 21.
- 6) Ibid., ἀριθ. 6, σελ. 21—2.
- 7) Ibid., ἀριθ. 9, σελ. 23.

- 8) Ibid., σελ. 26. Ἡ Σύνοδος συνήλθε στίς 15 Αὐγούστου 1228 γιά τήν ἐκλογή ἐπισκόπου τῆς χηρεύουσας Ἐπισκοπῆς Βονίτσης.
- 9) Ibid., ἀριθ. 9, σελ. 23—7.
- 10) Ἰδὲ Ἐγγραφο Ράλλη καὶ Ποτλῆ, «Σύνταγμα», V, 106—7.
- 11) Ἀπόκρυφος, ἔκδ. Π. Κεραμέως, «Sbornik Lamanskomu», ἀριθ. 4, σελ. 238.
- 12) Ἀπόκρυφος, ἔκδ. Πετρίδης, ἀριθ. 2, σελ. 4.
- 13) Ἰδὲ Ν. Α. Βέης, «Ἐπετηρίς», II (1925), σελ. 141—2.
- 14) Ἀπόκρυφος, ἔκδ. Kurtz, B.Z., XVI (1907), ἀριθ. 6, σελ. 127. Ν. Α. Βέης, op. cit., «Byz. - neugr. Jahrbuch», XI (1934—35), μέρος IV, σελ. 190.

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 3

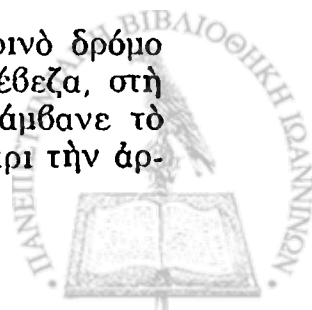
ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΥ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Ἀπὸ τὰ γραπτὰ τοῦ Ἰωάννου Ἀποκαύκου καὶ τοῦ Δημητρίου Χωματηνοῦ, οὐ συσχετισμὸ μὲ ἄλλες πηγές, εἶναι δυνατόν νὰ κάνουμε τουλάχιστον μερικὴ ἀνασυγκρότηση τῆς ἐπαρχιακῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς διαιρέσεως τοῦ Δεσποτάτου κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα. Καὶ οἱ ἔρευνες τῶν συγχρόνων ταξιδιωτῶν καὶ ἀρχαιολόγων στὴν Ἠπειρο, ἂν καὶ ἔχουν σὰν ἀρχικὸ σκοπὸ τὸν καθορισμὸ τῶν τοποθεσιῶν τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, προσφέρουν κάποια βοήθεια στὸν καθορισμὸ μεσαιωνικῶν πόλεων καὶ ὀχυρῶν ποὺ ἔχουν μεταβληθῇ οὐ ἐρείπια.

Γιὰ πολλοὺς αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὴ λατινικὴ κατάκτηση, ἡ χώρα χωρίζονταν στὴν Παλαιὰ Ἠπειρο, ἢ στὴν περιοχὴ μεταξὺ Ἀμβρακικοῦ Κόλπου καὶ ἀκρωτηρίου Ἀκροκεραυνίων, καὶ στὴ Νέα Ἠπειρο ποὺ ἐκτείνονταν ἀπὸ τὰ Ἀκροκεραύνια πρὸς βορρᾶν μέχρι τὸ Δρίνο ποταμὸ στὴν περιοχὴ τῆς Σκόδρας (ἢ Σκούταρι). Ἡ Παλαιὰ Ἠπειρος ἀποτελοῦσε τὸ θέμα τῆς Νικοπόλεως καὶ ἡ Νέα Ἠπειρος τὸ θέμα τοῦ Δυρραχίου. Ἡ διοίκηση φαίνεται πὺς εἶχε μοιραστῇ ἀνάμεσα στὴν Ἄρτα καὶ τὰ Γιάννινα γιὰ τὸ πρῶτο καὶ στὸ Βεράτιο καὶ τὸ Δυρράχιο γιὰ τὸ δεύτερο. Γιὰ ἐκκλησιαστικὰ θέματα τὸ κέντρο τῶν ὑποθέσεων στὸ νότο ἦταν ἡ Μητρόπολις Ναυπάκτου στὸν Κορινθιακὸ Κόλπο. Κατωτέρως ἐπισκοπὲς στὴν Ἀκαρνανίαν καὶ Αἰτωλίαν ἦταν τοῦ Δραγομεστίου (Ἀστυνοῦ), τοῦ Ἀχελώου, τῶν ὁποίων ἡ ἔδρα μπορεῖ νὰ ἦταν στὸ Αἰτωλικὸ (ἢ Ἀνατολικὸ) βορειοδυτικὰ τοῦ Μεσολογγίου, τοῦ Ἀετοῦ σὲ κεντρικὰ ὑψώματα τοῦ Ξηρομέρου καὶ τῆς Βονίτσας στὴ νότιο ἀκτὴ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου. Πρὸ βορρῆς, στὴν κυρία Ἠπειρο, ἦταν οἱ ἐπισκοπὲς τῆς Ἄρτας, τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Βελλᾶς, τῆς Κοζύλης (μὲ τοὺς Ρωγούς), τοῦ Βουθρωτοῦ ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, τῆς Χειμάρρας πρὸ πάνω στὴν ἀκτὴ καὶ τῆς Δρυϊνῆς πόλεως. Ὅλες αὐτὲς ἐξαρτιῶνταν ἀπὸ τὴ Ναύπακτο.

Ἡ Βελλὰ βρίσκεται γύρω στὰ εἴκοσι μίλια βορειοανατολικὰ τῶν Ἰωαννίνων σὲ μιὰ πεδιάδα μὲ πολλὰ νερὰ ποὺ χύνονται στὸν Καλαμὰ (Θύαμη). Ἡ Ἐπισκοπὴ Βελλᾶς, γνωστὴ παλιότερα ὡς Φωτική, συγχωνεύτηκε μὲ τὴν Ἐπισκοπὴ Κονίτσης τὸν ΙΗ' αἰῶνα. Ὁ μικρὸς λόφος κοντὰ στὴν παλιὰ Μονὴ καὶ στὴ σημερινὴ Ἱερατικὴ Σχολὴ ἔχει πολλὰ λείψανα Βυζαντινῶν ὀχυρῶν καὶ κτιρίων³.

Τὸ Κάστρο τῶν Ρωγῶν βρίσκεται λίγο πρὸ πέρα ἀπὸ τὸ σημερινὸ δρόμο Πρέβεζας — Ἄρτας, γύρω σὲ εἴκοσι δύο μίλια ἔξω ἀπὸ τὴν Πρέβεζα, στὴ δυτικὴ ὄχθη τοῦ Λούρου ποταμοῦ. Ἡ Ἐπισκοπὴ Κοζύλης περιελάμβανε τὸ Κάστρο αὐτὸ καὶ κάλυπτε τὴν περιοχὴ Λάμαρη πρὸς δυσμὰς καὶ μέχρι τὴν ἀρ-

χαία Ρωμαϊκή πόλη Νικόπολη πρὸς νότον¹. Ἡ Μονὴ Κοζύλης ποὺ ἀποούρθηκε ὁ Ἀπόκαυκος ὑπάρχει ἀκόμη στὰ ριζὰ τοῦ ξακουσμένου λόφου τοῦ Ζαλόγγου βορειοανατολικά τοῦ χωριοῦ Καμαρίνα, ἀλλὰ ἔχει ἐγκαταλειφθῇ γιὰ πολὺ καιρὸ καὶ πολὺ λίγη σχέση ἔχει μὲ τὴν ἀρχικὴ τῆς κατάστασι.

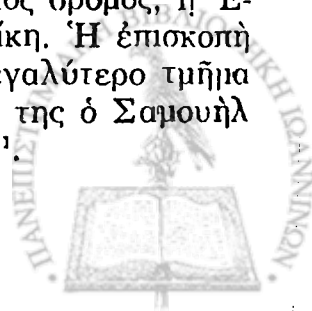
Ἡ Δρυϊνούπολη βρίσκεται στὴν κοιλάδα τοῦ Δρίνου ποταμοῦ κάτω ἀπὸ τὸ σημερινὸ Ἀργυροκάστρο. Φαίνεται πὺς χτίστηκε μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς ἀρχαίας Ἀδριανουπόλεως, ποὺ τὰ λείψανά της βρίσκονται καίμια δεκαριὰ μίλια πρὸ πάνω στὴν κοιλάδα, καὶ μὲ τὴ σειρὰ τῆς ἐρημώθηκε κι αὕτὴ μὲ τὴν ἴδρυση τοῦ Ἀργυροκάστρου πολὺ ἀργότερα⁵.

Τὸ «Θέμα» τῆς Βαγενετίας, ποὺ περιελάμβανε τὶς ἀρχαῖες περιοχὲς τῆς Θεσπρωτίας καὶ Κασσιοπείας, φαίνεται πὺς ἀποτελοῦσε, ὅπως ὁ Ἀχελῷος καὶ ἡ Δρυϊνούπολη, χωριστὴ ἐπαρχία γιὰ διοικητικοὺς σκοποὺς⁶. Οἱ πρὸ σημαντικές του πόλεις ἦταν τὸ ἐσωτερικὸ λιμάνι Γλυκὺ, ποὺ βρίσκονταν ἐκεῖ ὅπου παρουσιάζεται ὁ Ἀχέρων ἀπὸ τὰ βουνὰ τοῦ Σουλίου, καὶ (τουλάχιστον ἀργότερα) οἱ Ἀἰδονάτοι, ἡ σημερινὴ Παραμυθιά⁷. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Βαγενετίας ἐξαρτῶνταν ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπο Βουθρωτοῦ, ἂν καὶ μετεῖχε στὰ προνόμια ποὺ εἶχαν παραχωρηθῇ ἀπὸ τὸ Θεόδωρο στὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κερκύρας τὸ 1228. Ἡ Κέρκυρα καὶ ἡ Λευκάδα ἦταν καὶ οἱ δυὸ ἀνεξάρτητες Μητροπολιτικὲς Ἐπισκοπές.

Ἡ Νέα Ἡπειρος χωρίζονταν σὶς ἐπαρχίας Δυρραχίου καὶ Βερατίου. Τὸ Βεράτιο (Βελάγραδα) ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς πολλὲς κατώτερες ἐπισκοπές τῆς Ἐπισκοπῆς Ἀχρίδος. Τὸ Δυρράχιο ἦταν Μητρόπολη μὲ τὸ «ἔτσι θέλω». Νοτιοανατολικά τοῦ Βερατίου βρίσκονταν τὸ σπουδαῖο λιμάνι τῆς Αὐλώνας καὶ τὰ Κάνινα στὸ ἐσωτερικόν. Ἡ θέσι τῆς Γλαβινίτσας, ποὺ ἀναφέρεται σὰν «Χαρτολαρᾶτο» τοῦ Δυρραχίου, ἀμφισβητεῖται, ἀλλὰ φαίνεται πὺς βρίσκονταν κοντὰ στὸ ἀκρωτήριον τῶν Ἀκροκεραυνίων κάτω ἀπὸ τὴ θέσι τοῦ ἀρχαίου Ὠρικοῦ, ὅπου ὑπάρχουν ἐρείπια μιᾶς μεγάλης βυζαντινῆς ἐκκλησίας⁸. Ἡ παραλιακὴ περιοχὴ στὰ βόρεια τῆς Αὐλώνας, γύρω σὶς ἐκβολὲς τοῦ Ἀῶου ποταμοῦ, ἦταν γνωστὴ ὡς Σφηναρίτσα (Σφινάρσα) ἢ «Σφηναρίτοι λόφοι» τὸν ΙΓ' αἰώνα⁹.

Πρὸς τὸ ἐσωτερικόν τοῦ Δυρραχίου τὸ Δεσποτᾶτο συνόρευε μὲ τὴ χώρα τῶν Ἀλβανῶν ἡγεμόνων. Ἀπὸ τὸν ΙΑ' αἰῶνα τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας Ἰλλυρικῆς Ἀλβανοπόλεως καὶ τῶν κατοίκων τῆς Ἀλβανῶν χρησιμοποιοῦνταν στὴν περιοχὴ μεταξὺ Δυρραχίου καὶ Σκόδρας (Σκούταρι) δυτικὰ καὶ Πρίσρεν (Πρισδριανῆς) καὶ Ἀχρίδος ἀνατολικά. Τὸ κέντρο τῶν «Arbanum» ἦταν τὸ φυσικὸ ὄχυρό τῆς Κρόιας, ποὺ βρίσκεται στὰ ὑψώματα ἀνάμεσα στοὺς ποταμοὺς Μάτ καὶ Ἰσμί βορειοδυτικὰ τοῦ Δυρραχίου, καὶ οἱ ἡγεμόνες τῆς Κρόιας εἶχαν στὸν ἑλεγχό τους καὶ τὴ στρατηγικὴ θέσι τοῦ Ἑλβασάν (ἢ Ἀλβάνου) στὸν κύριον ἀνατολικὸ δρόμο ποὺ ὀδηγοῦσε ἀπὸ τὸ Δυρράχιο στὴ Θεσσαλονίκην. Οἱ ἐπίσκοποι τῆς Germinik (Τσερνίκου) βορειοανατολικά τοῦ Ἑλβασάν, τυπικὰ ἐξαρτῶνταν ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα¹⁰.

Τὸ κέντρο τῶν Βουλγαρικῶν ἐπαρχιῶν ποὺ προσαρτήθηκαν προσωρινὰ στὸ Δεσποτᾶτο ἦταν ἡ πόλις τῆς Ἀχρίδος στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς μεγάλης λίμνης τῆς Ἀχρίδος, ἀπ' ὅπου περνοῦσε ὁ κύριος χερσαῖος δρόμος, ἡ Ἐγνατία Ὀδός, ποὺ ὀδηγοῦσε ἀπὸ τὸ Δυρράχιο στὴ Θεσσαλονίκην. Ἡ ἐπισκοπὴ Ἀχρίδος καὶ «Πάσης Βουλγαρίας» τὸν ΙΓ' αἰῶνα εἶχε τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τῶν νοτίων περιοχῶν ποὺ εἶχε θέσει κάτω ἀπὸ τὴ δικαιοδοσίαν τῆς ὁ Σαμουὴλ τῆς Βουλγαρίας, καὶ μετὰ ἀπ' αὐτὸν ὁ Βασίλειος Β' τὸ 1020¹¹.

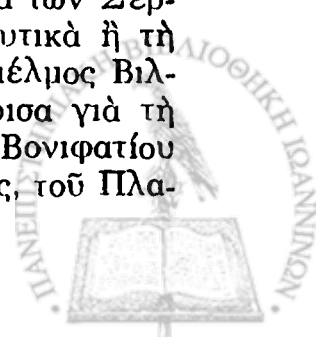
Στὴν Ἀχρίδα ὑπάγονταν οἱ πόλεις Πρέσπα, Μόκρος (ἢ Μόκρα, στὴ δυτικὴ πλευρὰ τῆς Λίμνης), Κίτοεβο (Κίτσαβις), καὶ Δίβρη (Δέβραι) στὰ βόρεια.

Ἡ βυζαντινὴ πόλη Πρέσπα ἦταν σιὴ θέσι τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα ἢ ἐκεῖ κοντά, στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς Μικρῆς Πρέσπας. Ἡ Καστοριά ἦταν ἡ κύρια Ἐπισκοπὴ τῆς περιοχῆς μιὰ καὶ εἶχε γίνει «πρωτόθρονος» τὸν ΙΓ' αἰῶνα, καὶ περιελάμβανε τὴν Κορυτσᾶ (Κουρηστόν), τὴ Devol (Διάβολη), καὶ τὴν Κολονία¹². Ἡ Διάβολη εἶχε δυὸ σημαντικὰ κάστρα τὸ μεσαίωνα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν ὑπάρχουν ἔκνη σήμερα, ἃν καὶ πιστεύεται πὼς βρίσκονταν στὴν περιοχὴ τῆς Λίμνης Μαλίκης, διὰ τῆς ὁποίας ρέει ὁ ποταμὸς Δεβόλης, στὰ νότια τῆς Ἀχρίδος¹³. Κολονία ἦταν τὸ ὄνομα ποὺ δόθηκε στὴν περιοχὴ τῶν ὑψωμάτων στὰ νότια τῆς πεδιάδας τῆς Κορυτσᾶς, γύρω ἀπὸ τὴς πηγὲς τοῦ ποταμοῦ Ὁσοιμ ἢ Ἀψου ποὺ περνάει ἀπὸ τὸ Βεράτιο¹⁴.

Ἀνατολικά τῆς Ἀχρίδος ἦταν οἱ πόλεις καὶ Ἐπισκοπὲς Μογλενῶν στὸν ποταμὸ Μογλενίτσα, ποὺ περνάει βορειοανατολικά τῶν Βοδενῶν (Ἐδέσσης), περιλαμβάνοντας τὴν περιοχὴ τῆς Λίμνης Ὀοτρόβου, τὰ Σταρίδοι καὶ ἴσως τὰ ἴδια τὰ Βοδενά, τὴ δεσπόζουσα θέσι ποὺ ἐλέγχει τὴς δυτικὲς προσβάσεις γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη. ὅπου ὁ Θεόδωρος Ἀγγελος εἶχε τὴν ἔδρα τοῦ ἀπὸ τὸ 1237 μέχρι τὸ 1251¹⁵. Τὰ στενὰ τοῦ Μοναστηρίου προστατεύονταν ἀπὸ τὰ ὄχυρά τῆς Πελαγονίας καὶ τοῦ Πρίλαπου. Ὁ δρόμος διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Βαρδάρη ἐλέγχονταν ἀπὸ τὸ ὄχυρὸ τοῦ Πρόσακου καὶ περνοῦσε πρὸς βορρᾶν διὰ τοῦ Βελεσοῦ στὴν περιοχὴ τῆς Νευσταπόλεως, νοτιοδυτικὰ τῶν Σκοπίων. Οἱ προσβάσεις γιὰ τὴς Σέρρες διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Στρυμῶνα προστατεύονταν ἀπὸ τὸ κάστρο τοῦ Μελενίκου καὶ πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὴ Στρούμιτσα (Στρούμνιτσα - Τιβερίουπολη) στὸν ὁμώνυμο παραπόταμο τοῦ Στρυμῶνα¹⁶.

Οἱ κύριοι δρόμοι Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας καθορίζονταν πάντα ἀπὸ τὴ φύση τοῦ ἐδάφους καὶ φαίνεται πὼς ἀκολουθοῦσαν κατὰ μεγάλο μέρος τὴν ἴδια πορεία ποὺ ἀκολουθοῦν οἱ σημερινοί. Ὁ δρόμος ἀπὸ τὴν Ἀρτα στὰ Γιάννινα ὁδηγοῦσε κατευθεῖαν πρὸς βορρᾶν στὸ Βεράτιο, καὶ ἀπὸ κεῖ κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς σιὸ Λυρράχιο. Κοντὰ σιὸ σημεῖο ποὺ ἀκολουθεῖ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀῶου ποταμοῦ, στὰ σημερινὰ Ἀλβανικὰ σύνορα, μιὰ διακλάδωση ὁδηγοῦσε βορειοανατολικά διὰ μέσου τῆς Κορυτσᾶς καὶ τῆς Διάβολης στὴν Ἀχρίδα. Τὴν Ἐγνατία Ὀδὸ μποροῦσε κανεὶς ἀπὸ τὰ δυτικὰ νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ εἴτε ἀπὸ τὸ Λυρράχιο εἴτε ἀπὸ τὴ Σφηναρίτσα, στὰ βόρεια τῆς Αὐλώνας. Περνοῦσε ἀπὸ τὸ Ἐλθασάν, τὴν Ἀχρίδα, τὴν Πελαγονία καὶ τὰ Βοδενά γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη. Ἡ Ἀρτα συνδέονταν μὲ τὴ Θεσσαλία μὲ ἓνα ὀρεινὸ δρόμο ποὺ περνοῦσε ἀπὸ τὸ Βουλγαρέλι καὶ ἔβγαινε στὰ στενὰ τῆς Πόρτας, ὅπου βρίσκεται ἡ Ἐκκλησίᾳ τῆς Πόρτα - Παναγιᾶς, δυτικὰ τῶν Τρικάλων. Ὁ ἀπόκρημνος δρόμος Ἰωαννίνων — Θεσσαλίας διὰ τοῦ Μετσόβου, βατὸς μόνου τοῦς καλοκαιρινοῦς μῆνες, φαίνεται πὼς χρησιμοποιοῦνταν καὶ αὐτός, καὶ ἔκωνε τὴν Ἠπειρὸ διὰ μέσου τῶν Γρεβενῶν μὲ τὴν Καστοριά, τὴν Πρέσπα καὶ τὴν Ἀχρίδα.

Στὴ Θεσσαλία τὸ κεντρικὸ σημεῖο ἐπικοινωνίας ἦταν ἡ Λάρισα, ἀπὸ τὴν ὁποία διακλαδίζονταν δρόμοι δυτικὰ γιὰ τὰ Τρίκαλα καὶ βόρεια, διὰ τῶν Σερβίων, περνώντας τὰ σύνορα τῆς Μακεδονίας γιὰ τὴν Καστοριά δυτικὰ ἢ τὴ Βέρροια ἀνατολικά. Αὐτὸς ἦταν ὁ δρόμος ποὺ ἀκολούθησε ὁ Γουλιέλμος Βιλλαρδουῖνος καὶ οἱ σύμμαχοί του τὸ 1259. Ὁ δρόμος ἀπὸ τὴ Λάρισα γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη φαίνεται πὼς ἀκολουθοῦσε τὴν ἀκτῆ. Ὁ στρατὸς τοῦ Βονιφατίου Μονφερρατικοῦ τὸ 1205 βάδισε νότια γιὰ τὴ Λάρισα διὰ τοῦ Κίτρους, τοῦ Πλα-

ταμώννα καὶ τῆς κοιλάδας τῶν Τερπῶν¹⁷. Στὴ Λαμία (Ζητούνιον) στὰ νότια τῆς Λάρισας ὑπῆρχαν δύο δρόμοι ποὺ ὁδηγοῦσαν στὸ νότο. Καὶ οἱ δύο περνοῦσαν ἀπὸ τὶς Θερμοπύλες. Ὁ ἕνας διακλαδίζονταν ἀνατολικά γιὰ τὴν Ἀθήνα καὶ τὴ Θήβα καὶ ὁ ἄλλος περνώντας ἀπὸ τὴ Γραβιά καὶ τὰ Σάλωνα (Ἀμφισα) ὁδηγοῦσε στὸν Κορινθιακὸ κόλπο. Τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν προστατεύονταν ἀπὸ τὸ ἰσχυρὸ κάστρο τῆς Βουδονίτσας (ποὺ σήμερα λέγεται Μενδενίτσα), καὶ τὰ Φραγκικὰ ὀχυρὰ Σιδηροκάστρου, Γραβιάς καὶ Σαλώνων εἶχαν στὸν ἑλεγχό τους τὸ μοναδικὸ δρόμο ἀμέσου ἐπικοινωνίας ἀνάμεσα στὸ Μωριά καὶ τὴ Θεσσαλονίκη, ποὺ περνοῦσε ἀπὸ τὴ Βοστίτσα (ἢ Αἴγιον) στὸ λιμάνι τῆς Βιτρινίτσας δυτικὰ τοῦ Γαλαξειδίου¹⁸. Ὁ δρόμος ἀπὸ τὴν Ἠπειρο στὸ Μωριά, ποὺ ἀκολούθησε ὁ Μιχαὴλ Β΄ κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὴν Πάτρα τὸ 1258, ἀκολουθοῦσε τὸν Ἀμβρακικὸ κόλπο, περνοῦσε τὸν Ἀχελῷο ποταμὸ πάνω ἀπὸ τὸ Βραχώρι (Ἀγρίνιον), καὶ περνοῦσε τὸν Κορινθιακὸ κόλπο ἀπὸ τὴ Ναύπακτο γιὰ τὸ Δρέπανο καὶ τὴν Πάτρα¹⁹.

Γιὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα ἡ Θεσσαλία ὑπάγονταν στὸ Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης. Οἱ Ἐπίσκοποι Βερροίας καὶ Σερβίων ὑπάγονταν ἄμεσα στὴ δικαιοδοσία του. Στὸν Ἀρχιεπίσκοπο Λαρίσης ὑπάγονταν ὁ Δομοκὸς (Θαυμακός), τὰ Φάρσαλα, τὰ Τρίκαλα, καὶ οἱ Σταγοὶ ἢ Καλαμπάκα, ποὺ ἀργότερα ἀπόκτησε τόσο μεγάλη σπουδαιότητα μὲ τὴν ἱδρυση τῶν Μοναστηριῶν τῶν Μετεώρων. Ἄλλες Ἐπισκοπὲς στὴ Θεσσαλία ἦταν τῆς Λαμίας, Νέων Πατρῶν (Ὑπάτης), Θερμοπυλῶν, Γαρδικίου (ἀνατολικά τῆς Λαμίας), καὶ τῆς Δημητριάδος καὶ Βελεστίνου στὸν κόλπο τοῦ Βόλου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

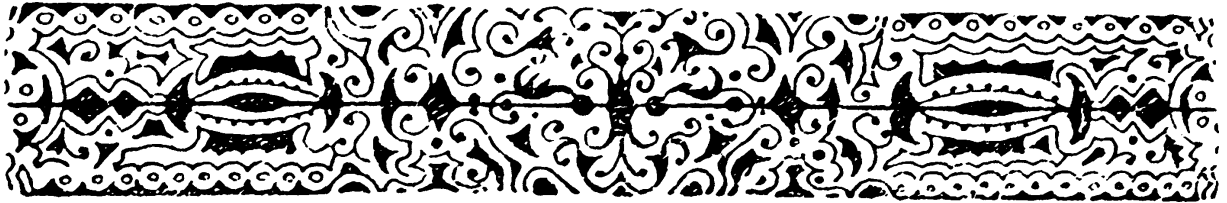
- 1) Ἰδὲ ὑπογραφή σὲ ἔγγραφο στὸν Ἀπόκαυκο, ἔκδ. Π. Κεραμέως, «Βυζαντίς», I (1909), σελ. 26. W. M. Leake, «Travels in Northern Greece», τόμ. IV, σελ. 5-6.
- 2) Ἰδὲ Ἀπόκαυκος, ἔκδ. Π. Κεραμέως, loc. cit., σελ. 23 ἔκδ. Vasilievsky, σελ. 268. Ράλλης καὶ Ποτλῆς, «Σύνταγμα», V. σελ. 170. Ἰδὲ Tafel, «Symbolarum criticarum, geographiam byzantinam spectantium, partes duae», II, σελ. 93.
- 3) Ἡ Βελλὰ ἀρχικὰ ταυτίζονταν μὲ τὴν ἀρχαία Φωτική, ἀλλὰ τώρα θεωρεῖται ὅτι βρίσκεται στὰ βόρεια τῆς Παραμυθιάς. Ἰδὲ Leake, op. cit., IV, σελ. 96-7. Hahn, «Albanesische Studien», σελ. 115. Λάμπρος, «Νέος Ἑλληνομνημῶν» II (1907), σελ. 295. Le Quien «Oriens Christianus», τόμ. II, σελ. 143-4.
- 4) Le Quien, op. cit., II, σελ. 153-4. Leake, op. cit., IV, σελ. 229. Γ. Σωτηρίου, «Ἠπειρωτικὰ Χρονικά», II (1927), σελ. 100, σημ. 2.
- 5) Leake, op. cit., I, σελ. 75-7. H. Holland, «Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia, etc.», σελ. 483-4.
- 6) Ὁ Tafel, op. cit., II, σελ. 75-6 μιλάει γιὰ τὴν «πόλη» Βενετία. Ἀλλὰ ἰδὲ Χρονικὸν τοῦ Μωρέως 9162, καὶ Χωματηνὸς 441.
- 7) Leake, op. cit., IV, σελ. 51-8. Holland, op. cit., σελ. 456-8. Ὁ Μελέτιος, «Γεωγραφία παλαιὰ τε καὶ νέα», (Βενετία 1728), ταυτίζει τὸ Γλυκὺ μὲ τοὺς Αἰδονάνατους, ἀλλὰ ἐσφαλμένα. Ἰδὲ T. Smart Hughes, «Travels in Sicily, Greece, and Albania», τόμ. II, σελ. 308. Ὁ Χωματινὸς ἀναφέρει «ἀρχοντεία Σοπωτοῦ» στὸ θέμα τῆς Βαγενετίας (ἔκδ. Pitra, 193).
- 8) Tafel, op. cit., II, σελ. 95. Thallocry, «Illyrisch — Albanische Forschungen», σελ. 185-6.

- 9) Thalloczy, op. cit., σελ. 174. 'Ιδὲ Leake, op. cit., I, σελ. 368-75. Hollaud, op. cit., σελ. 511. Σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ βρίσκονταν ἡ ἀρχαία 'Απολλωνία. Ἡ περιοχὴ Πωγωνιανῆς στὸ νότιο ἄκρο τοῦ Ὄρους Νεμέρτσκα ἀνατολικά τοῦ 'Αργυροκάστρου, δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ κανένα συγγραφέα ἢ ἱστορικὸ τοῦ Δεσποτάτου, ἂν καὶ ἦταν σπουδαία 'Αρχιεπισκοπὴ τὸν ΙΔ' αἰῶνα. 'Ιδὲ Le Quien, « Oriens Christianus », II, σελ. 93-4. D. M. Nicol « The Churches of Molyvdoskepastos », « Annual of the British School at Athens », XLVIII (1954), σελ. 152-3.
- 10) 'Ιδὲ H. Gelzer, « Der Patriarchat von Achrida », σελ. 20. Jirecek and Thalloczy « Archiv für slavische philologie », 21 (1896), σελ. 78.
- 11) Gelzer, op. cit., σελ. 16, καὶ B. Z., II (1893), σελ. 41.
- 12) Χωματηνὸς 565.
- 13) Tafel, op. cit., I σελ. 37-8. Δασσάρετος, « Δελτίον », V (1896), σελ. 132. 'Ο Leake, I, σελ. 339, ταυτίζει τὴ Διάβολη μὲ τὸ χωριὸ Σβέσδε στοὺς πρόποδες τοῦ Ξηροβουνίου στὰ βόρεια τῆς Κορυτσᾶς. 'Αρχικὰ ὀνομάζονταν Σελασφόρος. ('Ιδὲ Le Quien, op. cit., II, σελ. 99-100). 'Ο Χωματηνὸς (321) ἀναφέρει τὸ Θέμα Διάβολης.
- 14) 'Ο Tafel, op. cit., I, σελ. 38-9, τοποθετεῖ τὴν Κολονία « inter Adrianopolin et Deabolin ». Leake, op. cit., I, σελ. 342. Τὸ Θέμα τῆς Κολονίας ἀναφέρεται ἀπὸ τὸ Χωματηνὸ (536).
- 15) Χωματηνὸς 566. 'Ο Leake ταυτίζει τὰ Σταρίδολα μὲ τὰ ἔλη Σαριγκόλ, πάνω ἀπὸ τὴ σημερινὴ πόλη τῆς Κοζάνης.
- 16) Χωματηνὸς 55, 499, 536, 575. Tafel, « de Thessalonica eiusque agro Dissertatio », σελ. 295-6 καὶ op. cit., I, σελ. 48-9. 'Ο Πρίλαπος καὶ ὁ Βελεσσὸς ἦταν ἐπισκοπές ποὺ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴ Στρούμιτσα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χωματηκοῦ. 'Ιδὲ L. Petit, « Bulletin de l'Institut archéologique russe á Constantinople », VI (1900), σελ. 96. Ἡ Νευστάπολη καλεῖται « Εὐτζάπολις » ἀπὸ τὸν 'Εφραίμ. 'Ιδὲ Petit, op. cit., σελ. 38 καὶ 64 σημ.
- 17) Νικήτας Χωνιάτης 794. Τὸ Κίτρος καὶ ὁ Πλαταμώνας (Λυκοστόμιον) ἦταν ἐπισκοπές ποὺ ἐξαρτῶνταν ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη. 'Ιδὲ Le Quien, op. cit., II, σελ. 101-2.
- 18) A. Bon « Forteresses médiévales de la Grèce centrale », « Bulletin de Correspondance Hellenique », 61 (1937), σελ. 148-63 (Βουδονίτσα), σελ. 164-86 (Σάλωνα), σελ. 139-42. Χρονικὸν τοῦ Μωρέως 889-94, καὶ ἔκδ. Longnon, σελ. cx-cii.
- 19) Χρονικὸν τοῦ Μωρέως 3480-520.

Τ Ε Λ Ο Σ

ΔΗΜ. ΤΡ. ΠΑΠΑΖΗΣΗ

ΤΙΜΑΙ ΑΓΑΘΩΝ ΚΑΙ ΑΜΟΙΒΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

(Εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον)

Εἰς τὸ τεῦχος 243—244 (1972) τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας» ἡσχολήθημεν με τοὺς μισθοὺς τῶν διδασκάλων ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

Εἰς τὴν παρούσαν μελέτην θὰ ἀσχοληθῶμεν γενικῶς με τιμὰς ἀγαθῶν καθὼς καὶ τὴν αἰτιολογίαν τῆς προσφερομένης ἐργασίας ἄλλων κατηγοριῶν. Διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ θέματος ἀνάγκη νὰ εἰπωμεν μερικὰ περὶ τῆς ἀνταλλακτικῆς ἀξίας τῶν νομισμάτων, τῶν κυκλοφορούντων τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Οὕτω θὰ διαπιστώσωμεν τὸ ποσὸν τῶν ἀγαθῶν (ἰδίᾳ τροφίμων) ἅτινα διὰ τῆς προσφερομένης ἐργασίας ἦδυνάτο νὰ ἀποκτήσῃ ὁ ἐργαζόμενος. Ἐπίσης δυνάμεθα νὰ συγκρίνωμεν τοὺς μισθοὺς καὶ ἡμερομίσθια διαφόρων ἐπαγγελματιῶν πού ἐν τῷ παρόντι ἀναφέρονται, με τοὺς μισθοὺς τῶν διδασκάλων τῆς ἰδίας ἐποχῆς.

Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κύριον νόμισμα τῆς Τουρκοκράτειας ἦσαν τὰ Βυζαντινὰ ἄσπρα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸν Μουστοξύδην ἔλαβον τὸ ὄνομά των ἐκ τοῦ χρώματος, ὀφειλόμενον εἰς τὸν περιεχόμενον ἄργυρον, εἰσεχώρησε δὲ τὸ ὄνομά των καὶ εἰς τὴν Τουρκικὴν καὶ Ἰταλικὴν γλῶσσαν.

Τὸ ἄσπρον ὑποδιαιρεῖτο εἰς 24 μαγγούρια (μικρὰ χάλκινα νομίσματα). Μεγαλύτερον νόμισμα τοῦ ἄσπρου ἦτο ὁ παρᾶς. Τρία ἄσπρα = μὲ ἓναν παρᾶ, σαράντα δὲ παράδες γάναν ἓνα γρόσι, ἑκατὸ δὲ γρόσια μία λίρα χρυσή.

Ἐπὶ Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ὥς καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀλώσεως, καθὼς καὶ κατὰ τοὺς ἐπομένους δύο αἰῶνας τὰ ἄσπρα εἶχαν μεγάλην ἀνταλλακτικὴν ἀξίαν, ὥς κατωτέρω θὰ διαπιστώσωμεν ἀπὸ μερικὰ χαρακτηριστικὰ γεγονότα.

Τὸ 1381 οἱ Μετσοβῖται προσέφεραν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἡγουμενίου των Ἡσαΐα, σὺλληφθέντος ὑπὸ τινος Ἀλβανοῦ ὀπλαρχηγοῦ ἄσπρα 200. Οὗτος ἐδέχθη καὶ εἰσέπραξε τὴν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἡγουμενίου προσφορὰν, ἀλλ' ἀντὶ ἐλευθερίας τὸν ἐτίφλωσε καὶ τὸν ἐφόνευσεν.

Τὸ 1453 κατὰ τὴν Ἀλωσιν ὁ Μωάμεθ ὁ κατακτητὴς ἔδωκεν εἰς τοὺς στρατιώτας του πού ἠχμαλώτισαν (καὶ τοὺς ἀνῆγεν ὡς λεία) τὸν Δούκαν Λουκᾶν Νοταρᾶν καὶ τὴν οἰκογένειάν του 1.000 ἄσπρα διὰ τὸ κάθε μέλος τῆς οἰκογενείας καὶ τοὺς ἐξηγόρασεν.

Ἐπίσης διέταξε νὰ δοθοῦν εἰς τὴν οἰκογένειαν Νοταρᾶ ἀνὰ 100 ἄσπρα εἰς ἑκαστον μέλος τῆς δι' οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν¹. Τὰ ἀνωτέρω ἀρκοῦν νομίζω διὰ νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν ἀξίαν τοῦ ἄσπρου κατὰ τὸν 14ον καὶ 15ον αἰῶνα.

Κατόπιν τῆς μικρᾶς εἰσαγωγῆς ἐρχόμεθα νὰ εἰδωμεν καὶ νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν ἀγοραστικὴν δύναμιν τοῦ ἄσπρου καὶ τῶν ἄλλων νομισμάτων. Καὶ ἀρχίζομεν ἀπὸ τὸν 16ον αἰῶνα, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Τούρκου Σουλτάνου Σελίμ - Γιαβούζ, ὅτε τὸ ἄσπρο διατηροῦσε ὅλην τὴν ἀξίαν του, ὥς κατωτέρω θὰ εἰδωμεν.

Τὸ 1503: διὰ τὸ ἔτος αὐτὸ ὑπάρχουν στοιχεῖα ὅτι οἱ Βεζύρηδες ἐμισθοδοτοῦντο με 1000 ἄσπρα τὴν ἡμέραν, ὁ Ἀγᾶς τῶν Γενιτσάρων πού εἶχε ὑπὸ τὰς διαταγὰς

1) Παπαρηγόπουλος Τ. 5 431.

του 10.000 Γενιτσάρους ἐμυσθοδοτεῖτο μὲ 500 ἄσπρα, οἱ ὑπαρχηγοὶ (γιουσιμπασήδες) ποὺ ἐξουσίαζον 100 ἄνδρας μὲ 10 ἄσπρα οἱ μπουλουμπασήδες (δεκανεῖς) μὲ 7 ἄσπρα καὶ οἱ γενίτσαροι μὲ 5 ἄσπρα τὴν ἡμέραν². Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν λόγῳ μεγάλῃς σιτοδείας ἢ τιμῇ τοῦ σίτου ἀπὸ 6 ἄσπρα τὸ κιλὸν (22 ὀκάδες) ἔφθασε τὰ 34 ἄσπρα, ὑποτιμηθεῖς μετὰ τὴν ἀφίξιν σιτοφορτίων εἰς 22—24 ἄσπρα.

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ Σουλεϊμάν Α' τοῦ Μεγαλοπρεποῦς (1520—1566) τὸ ἄσπρον διατηροῦσε τὴν δυνάμιν του, ὁ συνταξιοδοτηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ Μέγας Βεζύρης Περὶ Πασᾶς ἐλάμβανεν ὡς ἐτησίαν σὶνταξιν 200.000 ἄσπρα.

Μετὰ τὸν Σουλεϊμάν Α' ἤρχισε νὰ μειοῦται ἡ ἀξία τοῦ ἄσπρου λόγῳ τῆς μειώσεως τοῦ ἐν αὐτῷ ἀργύρου ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους, λόγῳ τῶν συνεχῶν πολέμων, καθὼς καὶ τῶν κατὰ χιλιάδας κυκλοφορούντων κιβδήλων τοιούτων.

Τὸ 1554 ὁ ἐν Κων)πόλει Ἑνετὸς Πρέσβυς ἔγραψεν ὅτι εἰς τὴν Κων)λιν τὸ σιτᾶρι ἐτιμᾶτο 6 ἄσπρα τὸ κιλὸν (22 ὀκάδες).

Τὸ 1555 εἰς τὸν Βόλον λόγῳ σιτοδείας εἶχε 124 ἄσπρα τὸ φόρτωμα (80 ὀκάδες)³.

Τὸ 1572 ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας ὁ Β' ὁ Τρανὸς κατέβαλεν εἰς τὸν Σουλτάνον Σελὶμ Β' (1566—1574) 2000 χρυσᾶ νομίσματα διὰ νὰ ἐπιτύχῃ Βεράτιον δι' οὗ «νὰ ἔχῃ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δεσποτίαν εἰς πάντας τοὺς Χριστιανοὺς ἱερωμένους καὶ λαϊκοὺς καὶ νὰ κἀμῃ κατὰ τὸν νόμον καὶ τὴν πίστιν αὐτοῦ μὴ ἔχῃ δὲ κανένα ἐμπόδιον ὑπ' οὐδενός».

Διὰ τοῦ Βερατίου αὐτοῦ ἐπέτυχε νὰ σωθοῦν χιλιάδες Χριστιανῶν, τοὺς ὁποῖους εἶχε διανοηθῇ νὰ ἐξοντώσῃ ὁ Σελὶμ ὁ Α' (1512—1520), καθὼς καὶ ὁ μετέπειτα Μουράτ ὁ Δ' (1574—1595) εἰς τὸν ὁποῖον ἠναγκάσθη ὁ νέος Πατριάρχης νὰ κατὰβάλῃ καὶ πάλιν 2000 χρυσᾶ νομίσματα⁴.

Ἡ ἀνωτέρω πρᾶξις φανερῶναι τὴν τεραστίαν δυνάμιν τοῦ χρυσοῦ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἔστω καὶ ὑπὸ τὸν περιορισμένον ἀριθμὸν τῶν 2000 χρυσῶν νομισμάτων, ἀντὶ τῶν ὁποίων ἓνας Σουλτάνος μιᾶς Αὐτοκρατορίας ἐπώλησε τόσες ἐξουσίες εἰς τὸν Πατριάρχην καὶ οὕτω ἐσώθη τὸ Γένος.

Τὸ 1580 ὁ Ἄγγλος πρέσβυς COUTABINI, διελθὼν ἐκ Σκοπίων ἠγόρασε μὲ 1 ἄσπρο 15 αὐγά καὶ μὲ 10 ἄσπρα 1 κατσίκι.

Τὸ 1604 ὁ Λαρίσης Θεωνᾶς ἀπέκτησε τὸν θρόνον του, δώσας εἰς τὸν Σουλτάνον Ἀχμέτ Α' (1603—17) ὡς δῶρον (πεσκέσι) 12.000 ἄσπρα, ὁμοίως καὶ ὁ διάδοχός του Λεόντιος ἔδωκεν 12.000 ἄσπρα καὶ ἐξέδωκεν ὁ Σουλτάνος Βεράτιον⁵.

Καὶ ἐδῶ βλέπομεν ὅτι Μητροπολιτικοὶ θρόνοι καὶ δὴ τῆς τάξεως τοῦ Λαρίσης ἀπεκτιῶντο δι' ὀλίγων χιλιάδων ἄσπρων. Τὸ 1609 τὸ σιτᾶρι ἐτιμᾶτο εἰς Βόλον πρὸς ἐξαγωγήν 33 ἄσπρα τὸ κιλόν, ἡ ἰδία δὲ τιμὴ ἦτο καὶ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ σκάλαν Κασσάνδρας⁶.

Τὸ 1643 τὸ φόρτωμα σιταριοῦ στὴν Κέρκυρα παραδοτέον ἀπὸ Ἡγουμενίτσαν, ἐστοίχιζε 4 ρεάλια τὸ φόρτωμα, περίπου 360 ἄσπρα⁷.

Τὸ 1657 ὁ πόλιορκῶν τὴν Πάργαν Μπέης ἐστρατολόγησε ἀπὸ τὰ Γιάννινα καὶ τὸν Αὐλῶνα ἄνδρας πρὸς 4 ρεάλια τὸ μῆνα καὶ ψωμί⁸.

2) Κ. Μέρτζιος, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, σ. 107.

3) Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ 1940, σ. 29.

4) Βοβολίνης, Ἑκκλησίᾳ εἰς Ἀγῶνα Ἕθνους, σ. 28.

5) Προμηθεύς, Μάρτιος.

6) Μέρτζιος, ὡς ἀνωτέρω, σ. 168.

7) Ἡπειρ. Χρονικὰ 1940, σ. 45.

8) Ἡπειρ. Χρονικὰ 1940, σ. 50.

Τὸ 1676 ὁ ἐν Ἰωαννίνοις Μιχαὴλ Γλυκὺς γράφει πρὸς τὸν ἐν Βενετίᾳ πατέρα του Νικόλαον ὅτι «ὁ θεῖός μου ἄφησε νὰ ξοδεύω γιὰ προσφάγι 20 ἄσπρα τὴν ἡμέραν καὶ ὄχι παραπάνω, καὶ δὲν φθάνουν 40, γιὰτὶ μαζεύομεθα 10 περίπου ἄτομα καὶ δὲν φθάνουν γιὰ 3 ὀκάδες κρέας, θέλουν καὶ κανένα πουλὶ καὶ ἵππουρα καὶ γάλα καὶ ἄλλα παρόμοια χρειαζούμενα τοῦ σπιτιοῦ».

Τὸν ἴδιο χρόνο γράφει στὸν πτέρα του ὅτι τοῦ στέλνει 1.810 ὀκάδες κηρὶ ποὺ ἀγόρασε πρὸς 80 ἄσπρα τὴν ὀκά.

Τὸ 1681 ὁ ἴδιος γράφει ὅτι «πρόκειται νὰ περάσῃ ἀπὸ τὰ Γιάννινα ὁ Μπεῦλερ - Μπέης μὲ 5.000 κόσμο καὶ στείλαμε τὸν Ἀλῆ Μπέη μὲ 3.000 ἀσλάνια (γρόσια), μήπως δὲν ἔλθει ἐδῶ. (Ἦλπιζαν δηλαδὴ ὅτι μὲ προσφορὰν 3.000 γροσίων θὰ μετέβαλεν πορείαν ἔτους Ἀρχιστρατήγος). Ὁ δὲ Λεοντάρης Γλυκὺς γράφει ἐπίσης πρὸς τὸν ἐν Βενετίᾳ ἀδελφόν του Νικόλαον (ὡς ἀνωτέρω) ὅπως τοῦ στείλῃ 500 φλωριά Βενέτικα (τζίκινια) διὰ προῖκα τῶν θυγατέρων του καὶ ὅτι «διὰ τὴν ἀνεψιάν σου μᾶς παρακαλοῦν καὶ εἶναι ἄνθρωπος σίγουρος νοικοκύρης 10.000 γροσίων».

Τὸ 1693 ὁ Μπαλάνος ἐξ Ἰωαννίνων ἐβοήθησεν εἰς τὴν ἀνακαίνισιν τοῦ Ναοῦ Ἀγίου Νικολάου Ποροτζάνων (Κονίτης) μὲ 40 Ἀσλάνια, ἰσότιμα μὲ 40 γρόσια. Καὶ ἐδῶ βλέπομεν ὅτι ἡ προσφορὰ 40 γροσίων θὰ ἦτο σοβαρὰ διδομένη δι' ἀνακαίνισιν ἐκκλησίας. Τοῦ ἰδίου ἔτους ἔχομεν τιμὲς τῆς ἀγορᾶς Φιλιππουπόλεως⁹.

Τιμὴ ἀμπῶ (εἶδος ὑφάσματος) 18 ἄσπρα ὁ πῆγυς, σπίτι 200 γρόσια, ἄλλο 50 γρόσια, τσιφλίκι 400 γρόσια, βουτζιά γρόσια 80, 2 ληνοὶ γρόσια 50, ἀμπέλι 50 στρέμματα γρόσια 625, ἄλλογο - γοῖδούρι γρόσια 40, τυρὶ 200 ὀκάδες γρόσια 25, τουρκέκια, σπαθιά γρόσια 25, 220 πρόβατα γρόσια 340.

Περὶ τοῦ ὀλίγου χρήματος τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς μεγάλης ἀξίας τοῦ ἄσπρου καὶ γροσίου ἔχομεν καὶ τὸ ἐξῆς εἰσέτι στοιχεῖον:

Βιβλίον νομοκάνονον ἀξίας 26 γροσ. ἡγοράσθη διὰ συνδρομῆς πολλῶν ἱερέων, εἰς φύλλον του δὲ ἐγράφη καὶ ὀλόκληρος ἀφορισμὸς κατὰ τοῦ κλέπτου¹⁰.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὀλίγων στοιχείων διαμορφώνει κανεὶς κάποιαν ἀντίληψιν, περὶ τῆς ἀνταλλακτικῆς ἀξίας τοῦ ἄσπρου καὶ τοῦ γροσίου κατὰ τοὺς ὡς ἄνω 15ον καὶ 16ον αἰῶνα.

Κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν δύο αὐτῶν αἰώνων τὰ ἀνωτέρω νομίσματα ἄσπρον καὶ γρόσιον ὑπέστησαν σοβαρὰς μειώσεις τῆς ἀξίας των. Καὶ ἐνῶ κατὰ 15ον καὶ 16ον αἰῶνα κύριον νόμισμα τῶν συναλλαγῶν ἦτο τὸ ἄσπρον, κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἐμφανίζεται καὶ τὸ γρόσιον εἰς τὰς συναλλαγὰς, ὡς κύριον νόμισμα.

Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου αἰῶνος τὸ χρυσοῦν βενέτικο φλωρὶ ἦτο ἴσον μὲ 50 ἄσπρα, εἰς τὸ τέλος δὲ τοῦ ἰδίου αἰῶνος ἔφθασε ἓνα Βενέτικο φλωρὶ νὰ τιμᾷται 120 ἄσπρα καὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνος τὰ 320 ἄσπρα. Ἡ ὑποτίμησις αὕτη ὠφείλετο, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέγχθη, ἀπ' ἐνὸς ἐκ τῆς μειώσεως τοῦ περιεχομένου ἀργύρου καὶ ἀπ' ἐτέρου λόγῳ τῆς μεγάλης κυκλοφορίας κηδῆλων νομισμάτων.

Ἡ ὑποτίμησις ὁμῶς τῶν Τουρκικῶν νομισμάτων ἄσπρου καὶ γροσίου συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸν ὑπὸ μελέτην 18ον αἰῶνα.

Ἀλλὰ παρ' ὅλας τὰς ὑποτιμήσεις τοῦ ἄσπρου καὶ τοῦ γροσίου, λόγῳ τοῦ ὅτι τὸ χρῆμα ἦτο ὀλίγον, ἡ ἀνταλλακτικὴ τῶν ἀξία διατηρεῖτο εἰσέτι ἰσχυρὰ ὡς κατωτέρω θὰ εἶδωμεν.

Εἰσερχόμεθα εἰς τὸν 18ον αἰῶνα.

9) Δελτίον Ἱστορ. καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, τ. 4, σ. 290 ἐκ Κώδικος Μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως.

10) Ἐπετηρὶς Βυζαντινῶν Σπουδῶν τ. IB', σ. 421.

Τὸ 1705 ὁλόκληρος ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ρετζέπ Ἀγᾶ μπουλούκμαση Βερροίας κατὰ τοῦ ἀρματολοῦ Ζήση Καραδήμα ἐστοίχισεν εἰς τὴν Τουρκικὴν Διοίκησιν 7438 γρόσια¹¹.

Τὸ 1714 μὲ 1 γρόσι ἀγόραζε κανεὶς δύο κατσίκια.

Τὸ 1720 εἰς τὸ ἐμπορικὸν κατάστημα Τοῦρκου τινὸς Χατζῆ Ἀλῆ εἰς τὸ Ἑλ-
πασάν ἦτο ἀνηρτημένος κατάλογος ἀναγράφων τὰς τιμὰς προϊόντων, εἰς τὰς πό-
λεις Μοναστηρί, Ἀχρίδα, Σκόπια, Θεσσαλονίκην καὶ ἄλλας πόλεις τῆς Ἀλβανίας.

Θὰ ἀναφέρω τὰς τιμὰς τοῦ Μοναστηρίου καὶ Θεσσαλονίκης (ἐντὸς παρεν-
θέσεως) αἰτινες εἰς ὅλα τὰ εἶδη ἦσαν ἀνώτερες: Σιτάρι ἡ ὀκᾶ 5 (7), καλαμπόκι
3½ (4), τυρὶ 24 (30), κορέας προβάτου 12 (15), αἰγὸς 11 (13), βοῦτυρον 60
(60), λάδι 45 (48), μέλι 15 (20), κηρὸς 110 (120), ρύζι 18 (20), κρασί 3 (4),
αἰγὸ 3 (3), κρεμμύδια 3 (5), σίκα 18 (10), σταφύλια 3 (3), δέρματα ἀγελάδος
40 (45), δέρματα βομβάλων 36 (40), λινάρι 3 (4), μετὰξι 760 (850)¹².

Τὸ 1722 ἀντιπροσωπεῖα τῆς Κοινότητος Μετσόβου μεταβάσα εἰς Λάρισαν πρὸς
διακανονισμόν διαφορᾶς τῆς Κοινότητος μετὰ τινος Ἀγᾶ τῶν Γρεβενῶν, ἐδαπά-
νησεν 700 ἄσπρα¹³.

Τὸ 1725 οἱ Μητροπολῖται Λαρίσης - Τρίκκης καὶ Σταγῶν, διὰ νὰ περιορί-
σουν τὴν τάσιν ὠρισμένων νὰ δίδουν μεγάλας προίκας, αἱ ὁποῖαι ἔφερον εἰς δύσκο-
λον θέσιν τοὺς ἔχοντας θυγατέρας πρὸς γάμον γονεῖς, ὥρισαν δι' ἐγκυκλίου των
ὡς κάτωθι τὰς προίκας α' τάξεως γρόσια 500, β' 300, γ' 150, δ' 80¹⁴.

Τὸ 1727 παιδί 16 ἐτῶν ἠργάζετο ἀντὶ κατοικίας καὶ τροφῆς ἄνεν οὐδεμιᾶς
ἄλλης ἀμοιβῆς.

Τὸ 1729 τὸ Πατριαρχεῖον ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς διδασκάλους νὰ εἰσπράττουν
τὰ Δευτεριάτικα, τὰ ὁποῖα οἱ μαθηταὶ ἔδιδαν ἐκάστην ἐβδομάδα εἰς τὸν διδάσκα-
λόν των, πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ γλίσχρου μισθοῦ του, ταῦτα ἀνῆρχοντο εἰς 2—3
ἄσπρα τὴν ἐβδομάδα κατὰ μαθητὴν, ἡ μισθὸς ἕως ἑνα γρόσι τὸ χρόνον.

Τὸ 1739 τὸ σιτάρι εἰς τὴν Μοσχόπολιν εἶχεν 65 ἄσπρα τὸ κιλόν (22 ὀκάδες).

Τὸ 1740 λόγῳ ἐνσκήφαντος λιμοῦ εἰς τὴν Μακεδονίαν τὰ εἶδη διατροφῆς καὶ
ιδίως τὸ ψωμί ἔφθασε νὰ εἶναι ἀκριβώτερο ἀπὸ τὸ κορέας. Εἰς ποίημα συνταχθὲν
ὑπὸ Μιχ. Γκόρα καὶ ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἰωσᾶφ Ἀχριδῶν, βλέπομεν τὸ μέγεθος
τῆς πείνης. Σιτάρι 27 ἄσπρα ἡ ὀκᾶ, βοδινὸ κορέας 20, ὄσπρια 18, ἄλας 12, κρασί
8—9, λάδι 50, βοῦτυρον 80, τυρὶ καὶ ἐλιές 54, αἰγὸ 1½, ξύλα φόρτωμα 50 ὀ-
κάδων 60 ἄσπρα¹⁵.

Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην τὸ γέννημα ἦτο ἀκριβώτερον, ἔφθασε τὰ 5½—6 γρό-
σια (660—720 ἄσπρα) τὸ κιλόν, στὸ Βόλο πὺρ ἀκριβὸς 7—7½ γρόσια, πολλοὶ δὲ
Ἑβραῖοι πέθαναν ἀπὸ πείναν¹⁶.

Τὸ 1742 ὁ Ἑνετὸς Πρόξενος Θεσ)νίκης ἀναφέρει ὅτι χειροῦργος ἐκ Κερκύ-
ρας Μολίνος ὀνόματι ἐνοικίασε μαγαζὶ δι' ἄσκησιν ἐπαγγέλματος ἀντὶ 6 πιάστρον
(γροσίων) ἐτησίως. Τὸ ἴδιον ἔτος τὰ 22 χωριά τοῦ Πηλίου παρήγαγον 20.000 ὀ-
κάδες μετὰξης καλῆς ποιότητος πὺρ ἐπωλήθη πρὸς 7 πιάστρα (γρόσια) ἡ ὀκᾶ.

Τὸ 1743 εἰς τὴν Γκούραν Ἀλμυροῦ ἐπωλήθη οἰκία ἀντὶ 120 γροσίων¹⁷.

11) Βασδραβέλης, Ἀρματολοί - Κλέφτες 11ον (Θεσσαλικά Χρονικά, σ. 347).

12) Κ. Μέρτζιος, ὡς ἀνωτέρω σ. 465.

13) Κρυστάλλης.

14) Ἀνέκδοτοι ἐγκύκλιοι καὶ ἐγγραφὰ Μητροπόλεως Λαρίσης. Κ. Διωδουσιώτης.

15) Δελτίον Ἱστορ. Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, τ. Α' σ. 271.

16) Μέρτζιος, ὡς ἀνωτέρω 294.

17) Ν. Γιαννόπουλος, ΙΓ' ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ.

Τὸ 1744 ὁ ἐπιστατῶν τῆς ἐν Τυρνάβῳ σχολῆς Δημήτριος γράφει πρὸς τὸν ἐπιστατοῦντα τῆς σχολῆς Μακρυνίτης Ζαχαρίαν ὅτι «ἀγόρασεν εἰς Ἅγιον Ὅρος μίαν φυσικὴν ἀντὶ 12¼ γρόσια, μερικὰ τετράδια ἐσταχωμένα εἰς βιβλίον ἀντὶ 5½ γροσίων καὶ ὅτι ἔχει καὶ πολλὰ ἄλλα βιβλία εἰς Ἅγιον Ὅρος ἀλλ' εἰς τιμὴν ἱκανήν»¹⁸.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος αἱ τιμαὶ ἀγαθῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον εἶχον ὡς κάτωθι: «σιτάρι ¾ ἄσπρου ἢ ὀκᾶ, βούτυρον 12 ἄσπρα, τυρὶ 6, πρόβατον, χοῖρος, γίδα 60—90 ἄσπρα, γάιδας 240, ἄλογο - βόδι 300 ἄσπρα». Τὴν ἰδίαν ἐποχὴν τὰ ταχυδρομικὰ τέλη ἀπὸ Νεαπόλεως εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰνάπαλιν ἦσαν δι' ἀπλὴν ἐπιστολὴν ἄσπρα 60, διὰ μεγαλυτέρα 80, διὰ δέματα μικρὰ ἢ οὐγγιὰ 120 ἄσπρα¹⁹.

Τὴν ἰδίαν ἐπίσης ἐποχὴν καὶ δὴ τὸ 1748 ὅτε ὁ Πατριάρχης Παῖσιος ὁ Β' ὤριζε διὰ συνοδικοῦ γράμματος τοὺς μισθοὺς τῶν διδασκάλων τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς εἰς 250 ὡς 500 γρόσια ἐτησίως καὶ τοῦ Διευθυντοῦ ἀκόμη μεγαλύτερον, ὁ μισθὸς τοῦ μαγείρου τοῦ ἐν Θεσλόνικῃ Ἑνετοῦ Προξένου ἦτο 3 γρόσια τὸ μῆνα, τοῦ φύλακος τοῦ Προξενείου Γενιτσάρου 5 γρ. διὰ μισθὸν καὶ 5 γρ. διὰ διατροφὴν, ἐπίσης διὰ διατροφὴν καὶ ὕπνον δύο λιποτακτῶν τοῦ στόλου εἰς μίαν ταβέρναν 5 παράδες τὴν ἡμέραν, δι' ἀγορὰν δὲ δύο κουβερωτῶν δι' αὐτοὺς 2¼ πιάστρα (γρόσια), φύλακας δὲ πλοίου προσελήφθη μὲ 10 παράδες τὴν ἡμέραν²⁰.

Τὸ α' ἥμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος οἱ ἐτήσιοι μισθοὶ τῶν διδασκάλων ἐκυμαίνοντο μεταξὺ 75—500, ὅσα ἐλάμβανον οἱ διδάσκαλοι τῶν φιλοσοφικῶν τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς.

Τὸ 1751 ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ Πρόξενος τῆς Βενετίας Δημ. Χοιδᾶς ἀναφέρει τιμὰς εἰσαχθέντων εἰς Θεσσαλονίκην προϊόντων, «καφὲς 9) 10 γροσίου ἢ ὀκᾶ, ἰνδικὸν (λουλάκι) 5 γρόσια, κοχενίλῃ 16 γρόσια καὶ ἐξαχθέντων, μετάξι 12 γρόσια, μαλλὶ 0,70, βαμβάκι 0,40, καπνὸς 0,20 γροσίου, κηρὶ 1½ καὶ καμηλότριχα 2½ γρόσια ἢ ὀκᾶ».

Αἱ τιμαὶ τῶν προϊόντων εἶχον τεραστίας κυμάνσεις, ὁ βάμβαξ π.χ. ἐτιμᾶτο ἀπὸ 40—90 ἄσπρα τὴν ὀκᾶν, ἀναλόγως παραγωγῆς καὶ ζητήσεως²¹.

Τὸ 1753 ἐπωλήθη ἐν Γούρῃ Ἀλμυροῦ νεροτριβεῖον (μαντάνι) ἀντὶ 130 γροσίων, ὅπως καὶ τὸ 1743 οἰκία ἀντὶ 120 γροσίων, ὅπως ἀναφέραμε.

Τοῦτο συνέβαινε ἐκ τῆς ἐλλείψεως ρευστοῦ χρήματος.

Τὸ 1762 στὸ Βουκουρέστι, ὡς ὁ Σάββας ἀναφέρει ἓνα μικρὸ ἀπόσπασμα τῆς ζωῆς τοῦ ἐκ Μενελικοῦ Μανασῆ Ἡλιάδη, ὁ ὁποῖος σπουδάσας ἱατρικὴν καὶ φιλοσοφίαν, ἐγκατεστάθη στὸ Βουκουρέστι.

Εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του ὁ ἀνωτέρω Μανασῆς ἀναγράφει τὰ πενιχρὰ του ἔσοδα καὶ ἔξοδα τῶν ἐτῶν 1757—1762 κάτωθι: «ἐπῆρα τὸν Νικολάκην ἀνεψιὸν τοῦ Ἁγίου Μύρων νὰ τὸν διαβάξω γιὰ 30 γρόσια τὸ χρόνο. Ἦρξατο παρ' ἐμοὶ τρέφεσθε ὁ υἱὸς τοῦ ἀρχοντος κλατζάρη Κων)νου Ζαγοριανοῦ πρὸς γρόσια 3 τὸν μῆνα. Συνεφώνησα μετὰ τοῦ Χατζῆ - Γιάννη Μπολέογλου διὰ τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Δημητράκη νὰ τρέφεται παρ' ἐμοῦ διὰ γρόσια 50 τὸ χρόνο, ἔλαβα παρ' αὐτοῦ γρόσια ἐν. Ἐμισθωσάμην τὸν Μανώλην διὰ νὰ μοὶ μαγειρεύῃ καὶ νὰ μὲ ὑπηρετῇ πρὸς γρόσια 20 τὸ χρόνο καὶ ὅχι ἄλλο, ἐμισθωσάμην τὴν Ἀναστασίαν γερόντισσαν διὰ μαγειρῆσάν μου διὰ γρόσια ἐν τὸ μῆνα.

18) Τσοποτός Γῆ καὶ Γεωργός, σ. 152.

19) Κ. Μέρτζος, ὡς ἀνωτέρω σ. 294.

20) Κ. Μέρτζος, σ. 331.

21) Κ. Μέρτζος, ὡς ἀνωτέρω σ. 331.

Ἐσυμφώνησα μὲ τὸν μπαρμπέρη γρόσια 5 τὸ χρόνο διὰ νὰ ἔρχεται νὰ μᾶς ξυρῖζη εἰς τὸ σπίτι μας.

Τροφή τῷ Εὐσταθίῳ διὰ Μάρτιον καὶ Ἀπρίλιον γρόσια 2, ἔσυμφώνησα μὲ πλύστραν ἓνα ἥμισυ γρόσι τὸ χρόνο.

Ἐξοδα δύο ἀντεριῶν δέκα γρόσια καὶ 25 παράδες²².

Τὸ 1762 ὁ Μπουλούμπασης (Καπετάνιος) Μετσόβου ποὺ ἦτο Χριστιανὸς ἡμείβετο διὰ γροσίων 50 διὰ κάθε συλλαμβανόμενον ληστήν καὶ τοῦ ἐπετρέπετο νὰ στρώνῃ τὸ πεσιμάλι του εἰς τὰς πανηγύρεις διὰ νὰ ῥίπτον οἱ διερχόμενοι ὅ,τι ἐπιθυμοῦν²³.

Τὸ 1767 τὸ τέμπλον τῆς Μονῆς Πόρτας Παναγιάς (Τρικάλων) ἐστοίχισε 1200 γρόσια²⁴.

Ὁ μισθὸς Ἱεροκλήρυκος Πατριαρχείων ἦτο 400 γρόσια.

Τὸ 1768. Διὰ τὸν Ναὸν τῆς Μονῆς Ἀγ. Γεωργίου Φενεοῦ ἐδαπανήθησαν γρόσια 1000, διὰ τὸ σκάλισμα τοῦ τέμπλου γρόσια 552, διὰ τὴν ἱστόρησιν τοῦ Ναοῦ καὶ χρύσωμα τοῦ Τέμπλου γρ. 1334²⁵.

Τὸ 1768 ὁ Σουλτάνος Μουσταφᾶς ὁ Γ' διέταξε νὰ ἀγορασθοῦν ἀπὸ τὴν ἀγορὰν Θεσ)νίκης 100 ζεύγη βοῦβαλιῶν μὲ κάρρα ἀντὶ 60 γρόσια καὶ 100 ζεύγη βοδιῶν μὲ κάρρα ἀντὶ 40 γροσίων καὶ μισθὸν καρραγωγέως 4 γρόσια τὸ μῆνα καὶ ἓνα διὰ φαγητόν. Ἐπειδὴ ἡ τιμὴ δὲν ἦτο λογικὴ, οἱ Χριστιανοὶ Θεσ)νίκης ἠναγκάσθησαν νὰ πληρώσوين τὴν διαφορὰν τιμῆς εἰς τὸν Λιοικητὴν Θεσσαλονίκης διὰ τὴν ἀγορὰν τούτων ἐξ ἄλλης περιοχῆς²⁶.

Τὸ 1770 διὰ τὸν καλλωπισμὸν τῆς ἐκκλησίας Παντοκράτορος Δρυϊνουπόλεως, ἐδαπανήθησαν ἄσπρα 133.744, ὁ δὲ Ἀρχιερατικὸς θρόνος ἐγένετο διὰ δαπάνης 23.330 ἄσπρων.

Τὸ 1772 «δὲν ὑπῆρχαν αὐγὰ διὰ τὴν λαμπρὴν» εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Μονῆς Ξενιάς Ἀλμυροῦ, ἄγνωστον διὰ ποίαν αἰτίαν²⁷.

Τὸ 1775—1780 ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς γράφων ἐπιστολὰς τῶν κατοίκων τῆς πατρίδος του Μηλεῶν (Βόλου) ἐκέρδιζε 1 παρὰ τὴν ἡμέραν καὶ οὕτω ἐξοικονόμει τὸ λάδι τοῦ κανδηλιοῦ διὰ μελέτην καὶ ἄλλα μικροῦς ἐξοδα τοῦ σχολείου²⁸.

Τὸ 1777 συνεπεία σιτοδείας εἰς Ἡπειρον αἱ 80 ὀκάδες ἀλεύρου εἰς Ἰωάννινα ἔφθασαν τοὺς 300 παράδες, αἱ 80 ὀκ. ἀραβοσίτου 220 παράδες, διήρκεσε δὲ ἡ κατὰστασις αὐτὴ ἐπὶ 7 ἔτη μέχρι 1784²⁹.

Τὸ 1778—1790 διὰ διατιμῆσεως ὠρίσθησαν αἱ κάτωθι τιμαὶ εἰς τὴν ἀγορὰν Θεσ)νίκης: Σιτάρι κιλὸν (22 ὀκάδες) 4—5 γρόσια, κρέας ἀμνοῦ 24—30 ἄσπρα, γάλα 4—5 ἄσπρα, γιοῦρτι 5—6 ἄσπρα, τυρὶ νωπὸ 12 ἄσπρα καὶ ἀλατισμένο 18.

Τὸ 1779 εἰς ἐκκλησιαστικὸν σημείωμα Ἀγνιάς ἀναγράφεται «ἐγίνη ἀκρίβηα πολὶ εἰς τὸ σιτάρι, ἐπολιθικὶ τὸ κιλό γρόσια 32 καὶ ἡ βρίζα 20, τὸ καλαμπόκι 20 καὶ τὸ βαπάκι ἡ λίτρα ἄσπρα 105, ταῦτα γράφομεν διὰ τὸν μεταγενέστερον ἄνθρωπον. σταμος ηρεεὺς καὶ συνάδελφος ἀγίου πνεύματι»³⁰.

22) Σάβας, Λόγιος Τουρκοκρατίας, σ. 515.

23) Κῶδιξ Μετσόβου, Ἡπειρ. Ἑστία, τεῦχος 121.

24) Κῶδιξ Μονῆς Ἀγ. Βησσαρίωνος (Δουσίκου) Ἑστία 1894, σ. 338.

25) Κόντογλου, Ὁρθόδοξοι εἰκόνες, σ. 448.

26) Κ. Μέριτζιος, ὡς ἀνωτέρω σ. 405.

27) Σημείωμα Μονῆς Ξενιάς.

28) Γούδας, Βίοι παράλληλοι, τ. Α' σ. 345.

29) Ἀραβαντινός, Χρον. Ἡπείρου, σ. 227.

30) Τσοποτός, Γῆ καὶ Γεωργοί, σ. 152.

Τὸ ἴδιον ἔτος διὰ τὴν σιτοδείαν ἀναφέρει καὶ ὁ Σουηδὸς περιηγητὴς Μπέργ-νοτελ γράφων ὅτι τὸ ψωμί εἰς τὰ Ἀμπελάκια ἔφθασε τὰ ἔτη 1779—83 τοὺς 7 πα-ράδες τὴν ὀκά».

«Ἐπίσης καλαμπόκι τὸ λουτσέκι (12 ὀκάδες) γρόσια 3 καὶ σιτάρι τὸ φόρτωμα γρ. 36 μὰ εἰς τῆς Ἀρθανιτιᾶς τὰ μέρη ἔγινε τὸ χειρότερον ὅπου ἐπούλησαν τὰ ἄρ-ματά τους καὶ τὰ ἔφαγαν, ἐπούλησαν καὶ κορίτσια καὶ παιδιὰ καὶ μὲ αὐτὸ ἐγλύ-ωσαν»³¹.

Τὸ αὐτὸ ἔτος ἐν Βόλῳ τὸ μετάξι ἐτιμᾶτο 10—11 γρόσια, ἡ ἐτησίᾳ ἀμοιβὴ ἱ-ατροῦ ἦτο γρόσια 500. Ἐκάστη κεφαλὴ τῶν ὑπὸ τοῦ Καπουδὰν Πασᾶ ἐπικηρυχθέν-των Ἀρναουτῶν 4 γρόσια³².

1782—1806, «ὁ Ἰωάν. Πέζαρος ἐδέχετο ἐν τῇ Σχολῇ Τυρνάβου μαθητὰς ἀντὶ 60 γροσίων ἐτησίως, οἵτινες ἀπῆλυνον κατοικίας, τροφῆς, πλυστικῶν καὶ τὴν συναναστροφὴν του, μὲ λιτότητα καὶ οἰκονομίαν χωρὶς ἔλλειψιν τῶν ἀναγκαίων συνέζων πάντοτε 10—15 ξένοι μαθηταί»³³.

Τὸ 1782 ἐν Γούρᾳ Ἀλμυροῦ ἐπωλήθη μύλος κοινὸς 40 κουβελίων ἀντὶ 250 γροσίων³³.

Τὸ 1783 ἔχει ἀναγραφῇ εἰς Μηναιὸν Μονῆς Σπηλαίου (Β. Ἡπείρου): «Θή-μισοι γράφομεν τὸν κερὸν τῆς ἀκριβείας ἀπὸ ἔτους 1783 Μαρτίου 25, ἀπὸ τὸν Μάρ-την μῆναν εἵτανε τὸ σινίκι (12 ὀκάδες) στάρι γρόσια 8 καὶ τὸ καλαμπόκι γρόσια εὐτὰ 7 καὶ τὸν Ἰούνιον μῆνα ἔγινε φτίνια, τὸ σινίκι στάρι γρόσια 2 καὶ τὸ κα-λαμπόκι παράδες 5 ἡ ὀκά»³⁴.

Τὸ ἴδιο ἔτος εἰς τὰ Γιάννινα λόγῳ σιτοδείας ἔφθασε τὸ καθάριο ἄλεῦρι ἄσπρα 90 αἰ 10 λίτρες, τὸ καλαμπόκι 66, ἡ πείνα ἄρχισε τὸ 1777³⁵.

Στὴν Θεσσαλονίκην κατόπιν διατιμήσεως ἄλεῦρι ἄσπρο 14 ἄσπρα, γάλα 4, γιαοῦρτι 5 ἄσπρα ἡ ὀκά.

Τὸ 1784 «ἔγινε φθὴνεια τὸ ἄλεῦρι τὸ καθάριο 27 ἄσπρα τὰ 10 λίτρα, ἀραπο-σίτι 12»³⁶.

Τὸ ἴδιον ἔτος εἰς συμφωνητικὸν γράμμα ἀγιογραφήσεως Ναοῦ ὑπὸ τῶν ἀγιο-γράφων Δημητρίου καὶ Γεωργίου Ζούκη Καλλαρυτῶν εὐρεθὲν εἰς τὴν ἱερὰν μο-νὴν Μετεώρων ἀναγράφεται: «† διὰ τῆς παρουσίας ἡμῶν ἐπιμαρτύρου ὁμιλογίας φα-νερώνομεν ἡμεῖς οἱ ὑποκάτωθεν γεγραμμένοι Δημήτριος καὶ Γεώργιος ὅτι ἐσυμφω-νήσαμεν μετὰ τοῦ ἐν ἱερομονάχοις κυρίου Παπᾶ Συμεῶν, νὰ ἀγιογραφήσωμεν τὸν νάρθηκα τῆς Ἀγίας Μονῆς τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Χριστοῦ μὲ ἐδικαῖς μας βαφαῖς καὶ λάδια καὶ ἰδικόν τους τὸ ψωμί, διὰ γρόσια εἰκοσιπέντε.

Λοιπὸν ὑποσχόμεθα ὅτι νὰ βάλωμεν τὴν ἐπιμέλειαν καθὼς ζητεῖ ὁ τόπος καὶ ἡ τέχνη νὰ γένη ἡ ἱστορία καθὼς πρέπει καὶ οὕτω νὰ ἔχωμεν νὰ πάρωμεν τὰ 25 γρό-σια ἀπὸ τὸν ρηθέντα κύρ Παπᾶ Συμεῶν.

Εἰ δὲ ἐξ ἐναντίας καὶ δὲν ἀρέσῃ κ' ἤθελε φανῇ σφαλτὴ ἡ τέχνη μας νὰ μὴ πά-ρωμεν οὐδὲ νὰ ζητήσωμεν τίποτα.

Διὰ τοῦτο καὶ τὴν παροῦσαν μας ὁμολογίαν ἐγράψαμεν καὶ τὴν ἐδόκαμεν τῷ εἰρημένῳ κυρίῳ Παπα - Συμεῶν εἰς τὰς χεῖρας του καὶ ἔστω εἰς ἔνδειξιν 1784 Ὁ.

31) Παπαδόπουλος, Κεραμεῖς, Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ, τ. Στ' σ. 145.

32) Τσοποτός, Γῆ καὶ Γεωργοί, σ. 152.

33) Κούμας, Ἱστορία Ἀνθρωπίνων Πράξεων.

33) Ἐγγραφα Ἐταιρείας Ὁρθοῦς.

34) Ἐπετηρὶς Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τ. Ε' σ. 79.

35) Π. Ἀραβαντινός, Χρον. Ἡπείρου, σ. 227.

36) Μηναιὸν Ἐκκλ. Ἀγίου Νικολάου Κοπάνων.

κτωβρίου 12 Σταγοί Δημήτρ. Ζούκης Καλαρίτης και ιστοριογράφος βεβαιῶ ὡς ἄνωθεν»³⁷.

Πῶς νὰ ἐξηγήσῃ κανεὶς τὴν τοιαύτην σχεδὸν δωρεὰν εἰκονογράφῃσιν ὁλοκλήρου νάρθηκος Ναοῦ ἀντὶ 25 γροσίων, ἔστω καὶ μετὰ τροφῆς καὶ στέγης;

Τὸ 1786 «εἰς τὸ πανηγύρι τοῦ Μακρονόρου (Γρεβενῶν) τῆς 30ῆς Ἰουλίου ἐπουλήθηκε τὸ μετὰξί 10 γρόσια ἢ ὀκτὼ καὶ κατὰ μῆνα Νοέμβριον 16 καὶ ἐπέκεινα»³⁸.

Τὸ 1790 ἡ ἐν Πέστη τῆς Οὐγγαρίας ἑλληνικὴ ἐκκλησία τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐστοίχισεν 60.000 γρόσια.

Τὸ 1791 εἰς τὴν Γούραν Ἀλμυροῦ ἀγρὸς 64 κουδελίων μετ' ἀχυρῶνος καὶ ἁλωνίου ἐπωλήθη εἰς Ἀλβανὸν ἀντὶ 150 γροσίων. Οὗτος μετεπώλησεν αὐτὸν τὸ 1801 ἀντὶ 200 γροσίων.

Τὸ 1791—1805 εἰς 4 πωλητήρια ἀγρῶν εἰς Τρίκκερι τῶν ἐτῶν 1791, 1801, 1805, ἡ τιμὴ ἀγρῶν ὀρίζεται εἰς γρόσια 4 τὸ κουδέλι, ἀμπέλων δὲ κατὰ στρέμμα 15 γρόσια, ἄλλ' ἐξ ἀνάγκης ἐπωλεῖτο καὶ 10 γρόσια τὸ στρέμμα³⁹.

Τὸ 1793 εἰς τὸ τέμπλον τοῦ Ναοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου Σαμαρίνης κάτωθεν εἰκόνης Τριῶν Ἱεραρχῶν γράφονται «1793 ἐγένεν ἀκρίβεια μεγάλη σ' ὅλα τὰ μέρη Μωρέα, Ἀρβανιτιά, Λάρισα, Τρίκκαλα. Τὸ φόρτωμα τὸ σιτάρι ἐπάησε γρόσια 40 στὰ Τρίκκαλα 50, παρέξ ἡ Βουλγαρία εἶχε περικέτι (ἀφθονία) στὸ μέρος Στίπι καὶ κουβαλοῦσαν τὰ καραβάνια σὰν ἡ μέλισσα καὶ προφθάσθηκε ὁ ντουνιάς»⁴⁰.

Τὸ 1794 τιμαὶ Κων)λεως ἦσαν αἱ κάτωθι εἰς ἄσπρα: Πεστιμάλι ἄσπρο 150, ζωνάρι κόκκινο 720, φέσι 200, παιδικὰ παπούτσια 57, γυμινὰ κόκκινα τὸ ζευγὸς 215, παπούτσια 114, ζῶνα 12000, παπούτσια γυναικεῖα 107, κοριτσιίστικα 39, χτένι 12, χουλιάρια 90, προσκέφαλον 147, πιστόλια 396, ἓνα ἀλατῆς 360, ζεμπίλι 146, Ἀὐγοτάραχον 99 ἄσπρα ἢ ὀκτὼ, πιπέρι 432 ἄσπρα.

Ναῦλος ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Κάστρια (Βόλου) γρόσια 26 ὁ ἐπιβάτης καὶ ἐπὶ ἐμπορευμάτων 26 ἄσπρα ἢ ὀκτὼ.

Τὸ 1795 εἰς Φιλιππούπολιν αὐγὸ παράδες 8, ἐλῆές 10, παστουρμας 16, λάδι 24, παξιμάδια, κρεμμύδια καὶ σκόρδα ἓνας παρᾶς ἢ ὀκτὼ⁴¹.

Τὰ ἔτη 1795—1800 ἀπὸ περιφορὰν δίσκου εἰς τοὺς Ναοὺς τῶν Κιδωνιῶν (Μ. Ἀσίας) ἐπὶ δετίαν ὑπὲρ τῆς Σχολῆς (ἥτις ἰδρύθη τὸ 1800) εἰσεπράχθησαν 2000 γρόσια⁴².

Τὸ 1798 ἡ ἀνέγερσις τῆς ἐν Κουρουτσεσμέ (Βοσπόρου) ἐκκλησίας Ἀγίου Δημητρίου ἐστοίχισεν 88813 γρόσια⁴³.

Τὸ 1799 ἡ Κοινότης Μετσόβου ἐδανείσθη παρὰ Αὐθέντως θυγατρὸς Φλόκα γρόσια 400⁴⁴. Ἦταν τότε τὰ δύσκολα χρόνια τοῦ Μετσόβου ἐπὶ Ἀλῇ Πασᾶ.

Τὸ 1779 ὁ Ἱερομόναχος καὶ διδάσκαλος Μηλεῶν (Πηλίου) Ζαχαρίας συνέταξε τὴν κάτωθι ἔμμετρον ἐπιγραφὴν, χαραχθεῖσαν εἰς τὴν Βρύσιν τῆς Κωμοπόλεως διὰ νὰ διατραγουδήσῃ τὴν μεγάλην δυστυχίαν των.

Καὶ σὺν πολλῶ τῷ πόνῳ — ἡ βρύσις ἐκτίσθη
ἐν σιτοδείᾳ μεγίστῃ — τὸ σιτάρι τὸ λουτσέκι

37) Κόντογλου, Ἐκφρασις ὀρθοδόξου εἰκονογραφίας, σ. 454.

38) Ἡπειρωτικὰ Χρονικά, τ. Α' σ. 71.

39) Ἐγγραφα Ἐταιρείας Ὁρθρως.

40) Ἐπισχείδης Πίνδος καὶ τὰ χωριά του, σ. 94.

41) Δελτίον Ἱστορικῆς Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, τ. Δ', σ. 290.

42) Παρανίκας.

43) Μυστακίδης.

44) Χατζημιχάλη.

γρόσια τρία καὶ μισὸ ἀκόμη — ὦ πειν' ἀγρία!
καὶ χειμῶν βαρὺς πλημμύρα τε ὑδάτων — καὶ ψύχρα πολλή
καὶ ψόφος τῶν προβάτων — ἡ ἀκρις κατέφαγεν σκαῖς
σκαμνιαῖς καὶ κήπους — τοὺς ἀνθρώπους ἔκανε ἅπαντας περιλύπους
Ζαχαρίας ἑοδευτὴς ἱερομόναχος — Νικολὸς τοῦ Γεωργίου ὁ κίστης»⁴⁵.

Ὁ Μπωζοῦρ (περιηγητὴς) γράφει «ὅτι περὶ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος τὰ ἡμεροῦσθια ἦσαν, τοῦ ἐργάτου 20—25 παράδες, τοῦ τεχνίτου, τοῦ ἐπαγγελματία, τοῦ ζευγίτου, ἀμπελουργοῦ 40 παράδες, τῶν βοσκῶν 15».

Κατὰ τὸ β' ἡμῖς τοῦ 18ου αἰῶνος οἱ μισθοὶ τῶν διδασκάλων ἐκυμαίνοντο μετὰ 150—750 γροσίων ἐτησίως, ἐξαιρέσει ὀλίγων διδασκάλων τοῦ Γένους ὡς τοῦ Ἀθαν. Ψαλίδου, ὅστις εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος ἡμεῖβετο παρὰ τῆς Καπλανείου Σχολῆς διὰ 2000 γροσίων καὶ ὀλίγα ἔτη ἀργότερον τὸ 1818 λόγῳ ραγδαίας ὑποτιμήσεως τοῦ γροσίου διὰ 6.000 γροσίων.

Καὶ κατὰ τὸν αἰῶνα αὐτὸν ἐσυνεχίσθη ἡ ὑποτίμησις τῶν τουρκικῶν νομισμάτων μετὰ ταχύτερον μάλιστα ρυθμὸν.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ἔφθασε τὸ Βενέτικο Φλωρὶ νὰ τιμᾶται 480 ἄσπρα, τὸ φράγκο 40 ἄσπρα, τὸ Αὐστριακὸ τῶλληρο 250 ἄσπρα.

Κατὰ τὸ τέλος δὲ τοῦ αἰῶνος μετὰ τὴν συνεχῆ ὑποτίμησιν ἔφθασε τὸ Βενέτικο φλωρὶ νὰ τιμᾶται 960 ἄσπρα, τὸ φράγκο 80 καὶ κατ' ἀναλογίαν τὰ ἄλλα νομίσματα.

Εἰσερχόμεθα εἰς τὸν 19ον αἰῶνα τὸν τελευταῖον τῆς Τουρκοκρατίας.

Τὸ 1800 ὁ Μιχ. Τσιότσας εἰς τὴν αὐτοβιογραφίαν του γράφει ὅτι «τεχνίτης ὢν εἰς κατάστημα κατασκευῆς γουνῶν ἐν Θεσ)νίκῃ ἔλαβε μισθὸν 40 γροσίων δι' ἐργασίαν δύο ἐτῶν κατόπιν πολλῶν φιλονεικιῶν καὶ ὅτι εἰς δὴν εἰργάζετο Καραγιάννην ζῶντα λιτότατα εἶχε μὲν ἄφθονον τὸν ἄρτον, ἀλλὰ τὸ κρέας μίαν ὁκᾶν τὸ ἔτρωγαν 12 ἄτομα καὶ διὰ τὰ χορτάσουν τοὺς ἔδιδε ὀλίγο τυρὶ ἢ ἓνα αὐγὸ γιὰ δύο ἀνθρώπους».

Τὸ ἴδιον ἔτος ὁ ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος ἐν Βουκουρεστίῳ ἔλαβε δι' ἐγκωμιαστικὸν λόγον πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Κ. Μουρούζη γρόσια 100 καὶ διωρίσθη καὶ ἡγουμένος Μονῆς, ἀπὸ δὲ τοῦ Κων)νου Ἀλ. Ὑψηλάντου ὁμοίως γρόσια 100, διὰ γραφὲν δὲ ἐγκώμιον τῆς γεωργικῆς ἔλαβε παρὰ τοῦ ἰδίου Ὑψηλάντου γρ. 300, εὐχαριστηθέντος ἐξ αὐτοῦ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω διαπιστοῦται ὅτι οἱ ἐκφωνούμενοι παρὰ λογίων ἀνδρῶν πρὸς Ἑλληνας ἡγεμόνας τῶν Παριστρίων χωρῶν διὰ τὰ μέλη τῶν αὐθεντικῶν οἰκῶν δὲν ἐγράφοντο πάντοτε δωρεάν»⁴⁶.

Εἰς τὸ Τρίκερι ἡ ἀμοιβὴ Ἀρχιερέως διὰ λειτουργίαν ἦτο 25 γρόσια, ἱερέως διὰ σαραντολείτουρον 5 γρόσια, Ναοῦ δὲ δι' ἀγρυπνίαν 20 γρόσια.

Ὁ κεφαλικὸς φόρος (χαράτσι) τοῦ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Τουρκοκρατίας ἦτο διὰ τὴν ἀνωτέραν τάξιν 200 ἄσπρα, διὰ τὴν μεσαίαν 100 ἄσπρα καὶ διὰ τὴν κατωτέραν 50 ἄσπρα. Ἐφθασε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος τὰ 1440 ἄσπρα (ἢ γρόσια 12) διὰ τὴν ἀνωτέραν τὰ 720 ἄσπρα διὰ τὴν μεσαίαν καὶ τὰ 360 ἄσπρα (ἢ γρόσια 3) διὰ τὴν κατωτέραν.

Τὸ 1803 τὸ κτίριον τῆς Σχολῆς Κιδωνιῶν ἀποτελούμενον ἐξ 70 αἰθουσῶν διδασκαλίας μετὰ θαυμαστὸ ἀμφιθέατρο, βιβλιοθήκην, κήπους, ἀρδευτικὸν καὶ ἀποχε-

45) Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ IB' σ. 179.

46) Κῶδιξ Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας Βουκουρεστίου

τεντικὸν σύστημα, ἐστοίχισεν 107.000 γρόσια, ὅσα περίπου καὶ ἡ ἰδίων διαστάσεων σχολὴ τῆς Χίου.

Τὸ 1805 ὁ Μακρυγιάννης λέγει ὅτι ὅτε ἦτο 7 ἐτῶν τὸ 1805 ὑπηρετεῖ σὲ ὑποτακτικὸ μὲ μισθὸ 100 παράδες τὸ χρόνο.

Τὸ 1807 «τὸν καιρὸν ὄντας ὁ Ἄνθημος Ἰγούμενος ἔδωκε τὸ στάρι καὶ ἐπῆρε τὸ ἄλλας ἐνὰ παράδες τὸ ἄλλας καὶ τὸ στάρι ὁμήρος καὶ τὸ ἔγραψε διὰ θήμηση Ἰουνίου 17 1807»⁴⁷.

Τὸ 1808 ὁ Θεόδωρος Τσοίτσας ἔχων ἐμπορεύματα 200 γροσίων μετέβει ἀπὸ τὸ Κάϊρον εἰς Λαμασκὸν ὡς ὑπηρετὴς ἐμπόρου ἀντὶ ἐτησίου μισθοῦ 60 γροσίων⁴⁸.

Τὸ ἴδιον ἔτος λόγῳ δεινοῦ χειμῶνος εἰς τὴν Ἡπειρον τὰ ἀρνιά τοῦ Πάσχα τὰ χειρότερα ἔφθασαν τὰ 8 γρόσια⁴⁹.

Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην τὰ καπνὰ διατιμῶντο, Στρωμνίτης (σεκερνίκ) τὸ φορτίον τῶν 120 ὀκάδων γρ. 25,20, φόρος 21, νέος φόρος 9, σύνολον 55,20 γρόσια, Πετριτίου (κιβράκ) 41 γρόσια σύνολον 68,20, Καρὰ Ντάγκ 30 γρ. σύνολον 60 γρόσια, καπνὸς κατώτερος 18 γρ. σύνολον 45,20⁵⁰.

Τὸ 1809 ὁ Ὁμέρ Βρουῶνης ἔφθασεν ἐξ Αἰγύπτου εἰς Ἰωάννινα τὴν 20)8 κομίζων πλούσια δῶρα τῷ Ἀλῇ μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡμίονον ἀξίας 8000 γροσίων⁵¹.

Κατὰ τὸν HOBHOUSE ὁ μισθὸς τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἀλῇ ἐκυμαίνετο μεταξὺ 8—15 γροσίων τὸ μῆνα.

Τὸ 1810 μεγάλη ἀκρίβεια εἰς τὴν Ἡπειρον τὸ φόρτωμα τοῦ σταριοῦ γρόσια 46 στὴν Παραμυθιά 55 γρόσια⁵².

Τὸ 1815 ὁ Μουχτάρ Πασᾶς ἠγόρασε ζήματα χωράφια στὸ Κομπότι καὶ Πέττα (Ἄρτης) μὲ τιμὲς κυμαινόμενες ἀπὸ 11—25 γρόσια τὸ στρέμμα, ἀναλόγως ἐδάφους. Κτῆμα 2 στρεμμάτων μὲ 66 ἑληές γρόσια 200, ἄλλο 2 στρεμμάτων μὲ 27 ἑληές 100 γρόσια.

Τὸ 1817 ἀναφέρει ὁ Σ. Λάμπρος «ἔγινε λιμὸς μέγας καὶ ὑπερβολικὸς, ἀκρίβεια σχεδὸν σὲ ὅλην τὴν οἰκουμένην. Τὸ σιτάρι 100 ὀκάδες γρόσιας 90, καλαμπόκι γρ. 80 καὶ πολλοὶ ἐκινδύνευσαν εἰς θάνατον»⁵³.

Τὸ αὐτὸ ἔτος «οἱ κροεῶναι Θεσ)νίκης ἀνέλαβον νὰ πωλοῦν τὸ κρέας ἀπὸ Ἀγίου Γεωργίου — Ἀγίου Δημητρίου τοῦ ἀμνοῦ 38 παράδες ἢ ὀκτῶ, προβάτου 35, αἰγὸς 32, καὶ ἀπὸ Ἀγίου Δημητρίου — Ἀγίου Γεωργίου προβάτου 38 παράδες, αἰγὸς 34, βοὸς 28 παράδες. Γαλακτερὰ ἀπὸ Ἀγίου Γεωργίου γάλα 7, γιασούρι 8, τυρὸς τσαντίλας 18, βαρελιοῦ 12 παράδες.

Τὸ 1818 εἰς τὴν Κων)λιν ἀναφέρει ὁ Σέκερης ὅτι 10 σαγονάκια μὲ καπάκι ὀκάδες 12, πέντε τεντζερέδες ὀκάδες 10 καὶ ἓνα λαγινόμπριχο ἐτιμῶντο ὅλα γρόσια 220. εἶχαν δὲ χαραγμένη καὶ τὴν μάρκα (μονόγραμμα)⁵⁴.

Τὸ 1819 εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν «ἔγινεν εὐθῆνια μεγάλη οἱ 100 ὀκάδες ἁλεῦρι γρόσια 15, τὰ δὲ ἄλλα γρόσια 7»⁵⁵.

47) Μηνναῖον Μονῆς Σπηλαίου Β. Ἡπείρου.

48) Γούδα, Βίσι Παράλληλοι, τ. Δ'.

49) Μηνναῖον Μονῆς Δουραχάνης.

50) Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Θεσ)νίκης.

51) Ἀραβαντινός, Ἀλῆ Πασᾶς, σ. 196.

52) Μηνναῖον Μονῆς Παλωρῆς.

53) Ν. Ἑλληνομνημῶν τ. 7, σ. 258.

54) Ἀρχεῖον Σέκερη, σ. 25.

55) Ν. Ἑλληνομνημῶν, τ. 7ος, σ. 258.

Τὸ 1820 ὁ Γρηγόρης Λιακατᾶς ἔλαβεν παρὰ τῶν Μετσοβιτῶν 2000 γρόσια καὶ δὲν ἐξετέλεσε τὴν δοθεῖσαν εἰς αὐτὸν ἐντολὴν νὰ κάηῃ τὸ Μέτσοβον ἂν δὲν ἐπαναστατοῦσε.

Τὸ 1820 ὁ Ποικεβὶλ ἀναφέρει ὅτι ἡ ἀξία τοῦ προβάτου ἦτο 10 γρόσια, τῆς δὲ γίδας 6 γρόσια.

Τὸ 1820 κατὰ χρεωστικὸν ἔγγραφον τῆς ἐταιρείας «Ὁρθρου» «ἠγοράσθησαν κατ' Αὐγουστον παρὰ Γουριωτῶν ἀπὸ Βλάχους ἐν Καρπενησίῳ ἐπὶ πιστώσει 723 ὀκάδες μαλλιά ἀντὶ 606 γροσίων, ἦτοι 33 παράδες ἢ ὀκάς».

Τὸ 1820 Θεσ)νίκη διατίμησις. Μέλι 54 παράδες ἢ ὀκά, φασόλια μεγάλα 17, μικρὰ 15, βούτυρον 90 λειωμένον 110, κανταΐφι 24, χαλβᾶς μὲ ταχίνι 76, καϊμάκι 84, γάλα 10, γιαοῦρι 14, κηριὰ 72, φακὴ 16, ρεβύθια 20, κρημμύδια 8, τυρὸς ἀλατισμένος 35, σταφίδα μαύρη Τσισμέ 32, μαύρη ντόπια 28, σταφίδα ροζακιά 40, τοῦ κουτιοῦ 60, σταφίδα χωρὶς σπόρους 85, χαρούπια 12, μπιμπιλία (στραγάλια) καλὰ 44, μέτρια 32, σῦκα Ζαγορᾶς 20, κουτιοῦ 28, κάροβουνα λόγγου 3, ἀσβέστι 1½ παρᾶ. Ἡμερομίσθια κτιστῶν 65 παράδες, βοιητῶν 50⁵⁶.

Τὸ 1820 ὁ Πουκεβὶλ ἀναφέρει ὅτι οἱ Καλαρρυτινοὶ ἐδαπάνησαν σὲ διάστημα 10 μηνῶν διὰ τὴν συντήρησιν 400 στρατιωτῶν τοῦ Ἰμβραήμ Πρεμέτη (σταλέντων ὑπὸ τοῦ Χουρσίτ) 400.000 φράγκα ἢ γρόσια 320.000.

Τὸ 1821 ὁ Καϊμακάμης τῆς Τριπόλεως ἐζήτησε 10.000 γρόσια διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς συλληφθέντας Μητροπολίτας καὶ προύχοντας τῆς Πελοποννήσου, ἅτινα καὶ ἔλαβεν μὴ τηρήσας ὅμως τὸν λόγον του, ἀπέλυσε μόνον ὀλίγους ἐξ αὐτῶν, ἐκ τῶν ὑπολοίπων δὲ 18 ἐξῆλθον μόνον 6 ἐκ τῶν φυλακῶν τῆς Τριπόλεως τὴν 23.9.21, θανόντων τῶν λοιπῶν.

Τὸ 1821 ἡ πυρεῖτις ἐτιμᾶτο 2 γρόσια ἢ ὀκά⁵⁷.

Τὸ 1821 κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἰωαννίνων ἡ ὁποία διήρκεσεν ἐπ' ἀρκετόν, ὁ καπνὸς ἔφθασε τὰ 1500 γρόσια ἢ ὀκά, ὁ ταμπάκος 2000, τὸ ρακὶ 350, τὸ κρασί 160, μία κόττα 160, προβατίνα 350, αὐγὸ 16, κρέας ἀλογίσιο 25—40 γρόσια.

Βούτυρο, τυρί, ἄλεῦρι καὶ λοιπὰ χρειώδη διὰ τὴν ζωὴν ὑπῆρχον ἐν ἀφθονίᾳ.

Τὸ 1822 Ἀπριλίου 13 ἔγινε ἡ μεγάλη καταστροφὴ τῆς Ναούσης ὑπὸ τοῦ Ἀμπαλαμοῦτ Πασᾶ - Σελανίκ - Βαλεσῆ, αἱ αἰχμαλωτισθεῖσαι ὠραῖαι γυναῖκες ἐπωλοῦντο εἰς τὸ Μποσνάφ - Χὰν τῆς Θεσ)νίκης ἀντὶ 6000—8000 γροσίων, αἱ δὲ ἄλλαι ὀλιγώτερον.

Οἱ Γκέγκηδες καὶ οἱ Τσάμηδες πού ἐλειπλάτισαν τὴν Νάουσαν καὶ Κασσιάνδραν καὶ ἄλλα ἐπαναστατήσαντα μέρη, ἔφερον εἰς Θεσ)νικὴν σωροὺς λαφύρων, μεταξὺ τῶν ὁποίων πληθὺν ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν ἀντικειμένων. Ὁ ἄργυρος ἐπωλεῖτο πρὸς 6—7 παράδες τὸ δράμι, ὁ χρυσὸς πρὸς 110—120, τὸ πρόβατον καὶ ἡ κατσίκά πρὸς 60—100 παράδες, ἡ ἀγελάδα πρὸς 5 γρόσια καὶ οὐ ἦν ὁ ἀγοράζων⁵⁸.

1822, Μονοδένδρι Ἡπείρου, 100 ὀκάδες ἄλεῦρι 80 γρόσια, ρύζι 60 παράδες, καφές 10 γρόσια, σαποῦνι καλὸ 3 γρόσια, ἓνα μουλάρι 8 λίρες.

1822, ὁ Κασομούλης εἰς ἐνθυμήματα γράφει ὅτι ἀγόρασε μία κάπα ἀντὶ 10 γροσίων.

Τὸ 1823 ψωμὶ 55 γρόσια τὸ καντάρι, κρασί 16, ρακὶ 2 ἢ ὀκά, λάδι 2, κρέας 1, ρύζι 30 παράδες, τυρὶ 60, ἐληές 24, ὄσπρια 20, κρημμύδια 10, ξύδι 12⁵⁹.

56) Ἐνθ. ἀν.

57) Ἐάνθου ἀπομνημονεύματα, σ. 147.

58) Ἐπετηεὶς Παρνασσοῦ, τ. Η', σ. 199.

59) Ζωγράφος, Ἱστορία Ἑλλην. Γεωργίας, σ. 34.

Τὸ 1824 τὸ Πατριαρχεῖον Κων)λεως ἐδαπάνησε διὰ τὴν Κυρὰ Βασιλικὴν (Ἀλῆ - Πασᾶ) καὶ τὴν συνοδεῖαν τῆς ἐπὶ 2 ἔτη γρόσια 17.273.

Τὸ 1825 ὁ Φιλέλλην Ἰταλὸς Πέκιο ἀναφέρει ὅτι οἱ πολεμισταὶ ἐν Πελοποννήσῳ ἐπληρώνοντο μὲ 12 παράδες ἡμερησίως διὰ διατροφὴν των καὶ 25 παράδες μηνιαίως δι' ὅλας τὰς ἄλλας ἀνάγκας⁶⁰.

Ἄλλοι ὅμως ἀναφέρεται μισθὸς 25 γροσίων καὶ σιτηρέσιον 11 γροσίων, ὅπερ καὶ ὀρθόν.

Ὁ Βλαχογιάννης ἀναφέρει ὅτι ὁ γέρω Χρόνης διαλαλητῆς (τελάλης) στὸ Μεσολόγγι, ἔπαιρνε 14 γρόσια τὸ μῆνα.

Τὸ 1825 ὁ μισθὸς τῶν στρατιωτῶν τοῦ Μεσολογγίου ἦτο 30 γρόσια τὸ μῆνα καὶ 10 διὰ σιτηρέσιον. Ὁ Κώστας Λαγουμιτζῆς ἐπληρώνετο 200 γρόσια. Οἱ δὲ τεχνίται κτίσται 50—100 γρόσια τὸ μῆνα, ὁ χειροῦργος ἱατρὸς Σπῦρος Χαρμοβίτης 350 τὸ μῆνα⁶¹.

Οἱ μικροὶ Γενίτσαροι ἐμισθοδοτοῦντο μὲ 1—3 ἄσπρα τὴν ἡμέραν.

Τὸ 1826 Θεσ)νίκης διατίμησις τροφίμων, «ὀλεῦρι ἢ ὀκᾶ 12½ παράδες, κατὰφι 22, βούτυρον 96, λειωμένο 116, μέλι σκοῦρο 60, λευκόν 80, ὄρυζα 26, ρεβύθια 24, φακὴ 16, φασόλια 18—22, κρόμυνα 8, σταφίδα μαύρη 24, σῖκα Ζαγοράς 16, σάκκου 24, κριθίου 30, λίπος ἄλλωτον 30, λικωμένο 56 παράδες ἢ ὀκᾶ».

«Κέραμοι αἱ 1000 22 γρόσια, κατ' οἶκον 25, σίδηρος ἀκατέργαστος 32 παράδες, χόρτον 5, ὑποδήματα Κων)λεως 11 γρόσια, μπότες 14, πετάλλωμα ἵππων (4 πόδες) 100 παράδες, ἡμιόνων 104, ὄνων 64, ἡμερομίθιον κτίστων 60, βοηθοῦ 40 παράδες»⁶².

Τὸ 1826 ἐπὶ Ἰμβραῆμ ἐν Πελοποννήσῳ τοιαύτη ἔλλειψις τροφίμων (ἀραβόσιτου, ὀσπρίων) ἦτο, ὥστε οἱ κάτοικοι ἐπώλουν τὸν χρυσὸν πρὸς 2 δραχμὰς τὸ δράμι, τὸ ἄσῃμι 6—8 λεπτά, ὁ χαλκὸς 30 λεπτὰ ἢ ὀκᾶ, ὁ δὲ ἀραβόσιτος κριθάρι καὶ ὀσπρία ἔφθαναν τὰ 60 λεπτὰ ἢ ὀκᾶ⁶³.

Τὸ 1828 ὁ μισθὸς τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἀγῶνος ἦτο 27—28 γρόσια καὶ σιτηρέσιον 14, κατὰ τὸν Μακρυγιάννη.

Τὸ 1829, «ἔπεσε μεγάλη ἀκρίβεια σ' ὅλον τὸν κόσμον ἤρθε 3 γρόσια ἢ ὀκᾶ τὸ καλαμπόκι, ὅμως τὰ ἐπίλοιπα φαγοπλάτα ἦσαν πολὺ φθηνὰ (ἐνθύμησις βιβλίου ἐκκλησίας Ἀνθοχωρίου Μετσόβου)»⁶⁴.

Τὸ 1829 «Ἐπειέτος ἀωρηθ (1829) Φεβρουαρίου α εΓειναι μεγάλη ἀκρίβεια, καὶ ἐκράτισεν μίνες τέσσαρες ἕως τέλος μαΐου καὶ εἶχεν τὸ κιλὸ τὸ σιτάρι γρόσια 400 τετρακόσια, ἔτι ἦλθεν καὶ ὅς τὰ 500 πεντακόσια Φέρσαλα Πά - Ἰωάνης Γραφο δια ἐνθιμεισιν τῆς νεοτέρας πλάσιον»⁶⁵.

Τὸ 1831 ὁ Χριστιανὸς ὀπλαρχηγὸς ἡμεῖβετο μὲ 40 γρόσια μηνιαίως καὶ ἦτο ἐπικεφαλῆς 30—40 ἀνδρῶν διὰ τὴν πρόληψιν δεινῶν.

Τὸ 1836 ὁ Μετσοβίτης ξυλογλύπτης Ἰωάννης Πασχούλης ἐπληρώθη διὰ τὸ τέμπλον, τὸ δεσποτικὸν καὶ τὸ κονιοῦνκλιο τῆς Ἀγίας Τραπέζης τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ Ἀγίου Κων)νου Φιλιππουπόλεως γρόσια 22370⁶⁶.

60) Ν. Ἑστία, τ. Α', σ. 341.

61) Ἡπειρωτικὴ Ἑστία 1962, τεῦχος 119.

62) Ἱστορικὰ ἀρχεῖα Θεσ)νίκης.

63) Φραντζῆς, Ἑπατομή, τ. Β', σ. 478.

64) Χρ. Σούλης, Ἡπειρωτικὰ Χρονικά 1934, σ. 115.

65) Δελτίον Ὁρθρου τ. Ε', σ. 46.

66) Ἡπειρωτικὴ Ἑστία 1962, τεῦχος 117.

Τὸ 1851 «Μεγάλη πείνα τὰ λάχανα 6 γρόσια, τὸ βούτυρον 20 τὸ τυρὶ 8, τὸ κρασί 1 γρόσι (Μηναῖον Ἀγ. Γεωργίου Λυγγιάδων)»⁶⁷.

(Κάπως λανθασμένη εἶναι ἡ ἀνωτέρω ὑπόμνησι).

Τὸ 1854 λόγῳ τῆς ἐπαναστάσεως, τὸ ἀλεῦρι ἔφθασε στὰ Γιάννινα τὰ 4 γρόσια τὴν ὀκτῶ.

Τὸ 1855 τὸ κωδωνοστάσιον Πλατείας Κοζάνης ἐκ πελεκητῆς πέτρας ὕψους 26 μέτρων, ἐστοίχισεν 62.152 γρόσια⁶⁸.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ἡ συνήθης προῖκα τῶν χωρικῶν τῆς Ἠπείρου ἦτο 300 γρόσια. Ὁ Ἠπειρώτης χωρικὸς ἐχρειάζετο 200 γρόσια δι' ἐνδυμασίαν, 400 γρόσια διὰ τροφήν, αἱ πτωχαὶ οἰκογένειαι ζοῦσαν μὲ 1000 γρόσια ἐτησίως.

Τὰ ἡμερομίσθια ἐν Ἰωαννίνοις ἦσαν ἐργατῶν 3—5 γρόσια, τεχνιτῶν 6—8, ραπτρίας 2, βοσκῶν 300—500 ἐτησίως μετὰ τροφῆς καὶ ἐνδυμάτων, τῶν δὲ ὑπηρετιῶν 200 γρόσια ἐτησίως⁶⁹.

1875 Κων)λῖς «σίτος 33—38 γρόσια τὸ κοιλὸν (22 ὀκτῶδες), ἀραβόσιτος 19—25, κριθὴ 18—19, βρώμη 14—15 γρόσια τὸ κοιλό, ζιτταρις 5 γρόσια ἡ ὀκτῶ. καφές 13—14, πιπέρι 10—11, Τσάι Κογκὸ 20—28, ρύζι Αἰγύπτου 3—3¼, βοῦτυρα Σιθηρίας 14—15, γαδιάρι μαῦρο 34—38, κοκκινογάβιαρο 7, ταρραμῆς 4—4½, φασόλια Δουνάβεως 2—2½, ρεθύθια Ἑλλάδος 1, κουνιὰ 0,70 γροσίου, ἀμύγδαλα Χίου 10 γρόσια, φουντούκια 5, καρύδια 8, σῦκα Καλαμών 3, σταφίδα μαύρη Τσεσμέ 2¾—3 γρόσια, ξανθιά 6½—7½, κηρὶ Ἀνατολῆς 24—25, ὄπιον 380—480, σησάμια 4—4½, γλυκάνισον 3½—4, κύμινον 4, λάδια Μυτιλήνης, Κρήτης, Βόλου 5—6, σάπωνες 4—5, μαλλιά ἅπαντα 6—7, μετάξια 160—220, θυμίαμα 5—5½, γαρσούφαλα 23—24, κρεμίζι 41—44, χαλκὸς 15—16, μολύβι 3¾»⁷⁰.

Τὸ 1878 «Στὰ Γιάννινα μεγάλη ξέρα πείνα φοβερὴ στὰ χωριά τὸ ψωμί 3 γρόσια, τὸ κρέας 7½, τὸ βούτυρον 21, τὸ τυρὶ 10, τ' αὐγά, τὸ ἀλεῦρι 4—4½ γρόσια ἡ ὀκτῶ»⁷¹.

Τὸ 1878 ὁ Χρηστάκης Ζωγράφος ἔστειλε στὰ Γιάννινα 200 λίρες διὰ νὰ κατασκευασθῶν 4000 ὑποκάμισα μετὰ βρακίων διὰ τοὺς κακωθέντας καὶ γυμνωθέντας συνεπείᾳ ἐπαναστάσεως τοῦ Λυκουρσίου⁷².

Τὸ 1882 εἰς τὰ Γιάννινα τὰ κάρθουνα ἀπὸ 28 παράδες ἡ ὀκτῶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ χειμῶνος ἔφθασαν εἰς τὸ τέλος τοῦ χειμῶνος τοὺς 13 λόγῳ ἡπίου χειμῶνος.

Ἀξία ἐνὸς καλοῦ θεσσαλικοῦ ἵππου 1500—2000 γρόσια.

Τὸ 1883 1500 στρέμματα τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου Μονῆς Τρικάλων ἐξεμισθώθησαν ἀντὶ 22.000 γροσίων ἐτησίως διὰ μίαν τριετίαν⁷³.

Τὸ 1887 ὁ Χρηστάκης Ζωγράφος ἵδρυσεν ἐν Κορυτσᾷ Γυμνάσιον, «ἡ σχολικὴ ἐφορεία πρὸς ἐξυτηρέτησιν ξένων μαθητῶν ἵδρυσεν οἰκοτροφεῖον, ὅπερ παρεῖχε τοῖς μαθηταῖς, τροφήν ἐπαρκῆ, κατοικίαν, θέρμανσιν, πλύσιν καὶ ἰατρικὴν θεραπείαν σὺν ἀνστηρᾷ ἐπιστάσῃ ἀντὶ 15 λιρῶν ὀθωμανικῶν διὰ τὸ δεκάμηνον φοιτήσεως»⁷⁴.

67) Ἠπειρωτ. Χρονικὰ 1934, σ. 121.

68) Κραυφίτης Β., Τοπία - ψυχὴ, σ. 68.

69) Π. Ἀραβαντινός, Β. Τοπία - Ψυχὴ, σ. 68.

70) Νεολόγος Κωνσταντινουπόλεως 20.2.1875.

71) Κουστάλλης ἅπαντα, σ. 535.

72) Χασιώτου Διατριβαί, σ. 81.

73) Ἐφημερίς Ἐργάται Τρικάλων 29.12.1883.

74) Ἠπειρ. Ἐστία, τ. 203—204 (1969), σ. 134.

Τὸ 1887 λόγω καταστροφῆς σιτηρῶν Θεσσαλίας ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως τὸ ἀλεῦρι ἔφθασε στὰ Γιάννινα 4 γρόσια.

Τὸ 1892 «Ἡ διατίμησις τῆς συγκομιδῆς τῶν σταφυλῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἰωαννίνων ἐγένετο ὡς ἐξῆς, τῶν Κουρέντων ἐξετιμήθησαν 18 παράδες, τῶν Γραμμενοχωρίων 13, τοῦ Μαλακασίου 10, τῆς Ταρακοβίτσας 13, ὁ τρυγητὸς εἰς Πωγῶνι καὶ εἰς τὸ Λυτικὸν Ζαγόρι ἄφθονος, ὥστε μὴ ὑπαρχόντων σκευῶν πρὸς ἀποθήκυσιν τοῦ γλείκου πωλεῖται πρὸς 5—7 παράδες ἢ ὁκᾶ ἐνῶ εἶναι ἠναγκασμένοι νὰ πληρώσουν δεκάτην ἐπὶ τιμῆς 17—20 παράδων, τὸ σιτάρι 40—42 παράδες ἢ ὁκᾶ.

Τὸ 1893 ὑπῆρχεν ἀφθονία κρέατος ἐν Ἠπείρῳ, τὰ ἀρνιά τοῦ Πάσχα ἐπωλήθησαν πρὸς 40—50 γρόσια, τὸ δικαίωμα ἀλέσεως σιτηρῶν ἦτο 4—5%.

Ἡ κατὰ τὰ τέλη Δεκεμβρίου γενομένη διατίμησις ὥρισε κατωτέρω τιμὰς, «διὰ περιφερείας Ζαγορίου - Μαλακασίου, 80 παράδες ἢ κυψέλη, χόρτον 13, τριφύλλι 17, κεράσια 20, ἀπίδια 25, κυδῶνια 40, ροδάκινα 30, κρεμμύδια 20, σκόρδα 20, τὰ ἑκατὸν κάστανα 40, ἀμύγδαλα 80, καρύδια 70, λεπτοκάρυα 90, κουνιά 50, μῆλα 40—60 παράδες».

Τὸ 1894 ἐν Βερατίῳ 40 ὁκάδες σίτου 25 γρόσια ἀραβοσίτου 13 πρόβειον κρέας 5 γρόσια, βόειον 3, λάδι 5, βούτυρον 11, τυρὶ φέτα 7, ψάρια 4, αὐγοτάραχον Αἰλῶνος 60 γρ. (Σημειωθῆτω ὅτι ἢ ὁκᾶ 500 δράμια)»⁷⁵.

1894 Σίτος ἐν Ἀργυροκάστρῳ 32 παράδες, Φιλιάτες 33, Πωγώνιον 46, βρώμη 23—22—33, ἀραβόσιτος 26—24—32, φασόλια 40—33—45, λάδι 4 γρόσια. Βεράτι βελανιδιὰ γρόσια 1, κουνκούλια γλωρὰ 8, μαλλὶ 5—6, ἔλαιον 4—5, ἀραβόσιτος 25—40 γρόσια ὁ κιασὲς (40 ὁκάδες), καπνὸς 4—5 γρ., αὐγοτάραχον 25—30 γρόσια.

1894 ὁ Κρουστάλλης γράφει εἰς Καλαορύτες - Συράκων ἕκαστος λίθος στοιχίζει 2 παράδες διὰ λατόμευσιν, 6 παράδες διὰ μεταφορὰν καὶ αἱ ἐκ τιτάνου πλάκες τῶν στεγῶν 10 γρόσια αἱ 100 (μικραὶ - μεγάλαι), καυσόξυλα 35—50 παράδες τὸ φόρτωμα.

Θεριναὶ βοσκαὶ ἐνοικιάζοντο παρὰ κοινοτήτων ἀντὶ 500 γροσίων διὰ βοσκήν 2000 ζώων.

Τὸ 1896 Ἀγορὰ Παρραμυθιάς, σιτάρι 41 παράδες, κριθάρι 32, καλαμπόκι 35, φακὴ 20, κουνιά 40, φασόλια 60, ρύζι 60, βούτυρον 140, λάδι 70, ἑληὲς 50, αἱ ἴδιαι τιμαὶ ἴσχυον καὶ εἰς τὸ Ἀργυροκάστρον.

Αἱ τιμαὶ κομίστρων τῆς Ἑταιρείας Ἀντωνίου Βόλφ, ἐκτελούσης μεταφορὰς ἐπιβατῶν δι' ἁμαξῶν, ἦσαν: Πρέβεζα — Ἰωάννινα 25 γρόσια, Κόνιτσα 85, Πρεμετὴ 85, Βοστίνα 80, Δέλβινον 100, Ζαροβίνα καὶ Χάνι Δελβινάκι 70 μετὰ βάρους 15 ὁκάδων.

Μεταφορικὰ δι' ἀγοραίων ἁμαξῶν 4 ἀτόμων Ἰωάννινα — Πρέβεζα 130 γρόσια, Κόνιτσα 160, Λιασκοβίκι 180, Πρεμετὴ 200, Δέλβινον 180, Πωγῶνι 120, Βιτώλια 500, Κορυτσά 300, Ἀγιοὶ Σαράντα 240 γρόσια ἐντὸς τῆς πόλεως Ἰωαννίνων 5 γρόσια καὶ δι' ἐκάστην ὥραν ἀναμονῆς γρόσια 2.

Τὸ 1897 εἰς τὸ Μέτσοβον τὸ σιτάρι εἶχε 30, τὸ καλαμπόκι 22 γρόσια τὸ κοιλὸν (20 ὁκάδες). Οἱ μισθοὶ τῶν διδασκάλων κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ἐκυμαίνοντο μεταξὺ 300—1.500 γροσίων ἐτησίως, καὶ ἐδίδοντο ἀπὸ τὰ εὖπορα σχολεῖα.

Οἱ ὑποδιδάσκαλοι ἐλάμβανον μικροτέρους τῶν ἀναφερομένων, οἱ δὲ ἐξέχοντες διδάσκαλοι καὶ οἱ διδάσκαλοι τοῦ Γένους ἡμείβοντο μὲ μεγαλυτέρους μισθοὺς, οἱ

75) Ἐφημερὶς Φωνὴ Ἠπείρου 11.2.1894.

ὅποιοι ὅσον μεγάλοι καὶ ἂν ἦσαν, δὲν ἤμειβον τὴν σοφίαν, τὴν ἐργατικότητα καὶ τὴν ἀπόδοσίν των.

Αὐταὶ ἦσαν αἱ τιμαὶ τῶν ἀγαθῶν καὶ αἱ ἀμοιβαὶ τῶν ἐργαζομένων κατὰ τοὺς μαύρους αἰῶνας τῆς δουλείας.

Ἐκ τῶν ἀναφερθέντων διαπιστώνομεν ὅτι ὑπῆρχον μεγάλαι διαφοραὶ μισθῶν καὶ ἡμερομισθίων, ἀλλὰ καὶ τιμαὶ ἀγαθῶν ἀπὸ μέρος εἰς μέρος, λόγῳ τοῦ δυσκόλου τῆς ἐπικοινωνίας.

Ἡ αὔξεις ὅμως τῶν τιμῶν τῶν ἀγαθῶν διατροφῆς καὶ ιδίως δημητριακῶν κατὰ τὰς ἐποχὰς σιτοδείας καὶ λιμοῦ ἦτο φοβερά, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἀντίστοιχος αὔξεις ἀμοιβῆς τοῦ ἐργαζομένου (ἐλλείπει προνοοῦσης ἀρχῆς).

Ἐπῆρχε τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μεγάλη προσφορά ἐργασίας καὶ ἐλαχιστοτάτη ζήτησις.

Αὐτὸ ἠνάγκαζε πολλοὺς νέους πτωχῶν ἰδίᾳ περιφερειῶν μὲ διάθεσιν πρὸς ἐργασίαν καὶ μάθησιν, νὰ ξενητευθοῦν φεύγοντες συνάμα καὶ τὸν τουρκικὸν ζυγόν.

Ἡ διάθεσις πρὸς ἐργασίαν ὠδήγησε τὸν μεγάλον ἐθνικὸν εὐεργέτην Μιχαὴλ Τοσίτσαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ ἄγονον καὶ πτωχὸν Μέτσοβον καὶ νὰ εὗρεθῇ στὰ ξένα, ὅπου ἀργότερον πλουτήσας ἀνεδείχθη Εὐεργέτης.

Ἡ διάθεσις πρὸς μάθησιν ὠδήγησε τὸν Ἀδ. Κοραῖν εἰς τὸ Παρίσι καὶ τόσους καὶ τόσους ἄλλους εἰς ἄλλα Πανεπιστήμια τῆς Δύσεως.

Ἡ αὐτὴ διάθεσις ὠθήσε καὶ τὸν μνημονευθέντα Μανασῆν Ἡλιάδην νὰ σπουδᾷ τὴν Ἱατρικὴν καὶ Φιλοσοφίαν, χωρὶς ὅμως μὲ τὰς σπουδὰς του νὰ ἐπιτύχῃ μίαν ἀνωτέραν ζωὴν, διότι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην 1762 καὶ ἡ μόρφωσις δὲν ἡμεῖβετο πολλάκις. Τὸ ξενήτευμα αὐτὸ μεγάλως ὠφέλησε τὸ Γένος, διότι πολλοὶ τῶν νέων τούτων ἀνεδείχθησαν περίφημοι εἰς τὰ γράμματα, τὸ ἐμπόριον, τὰς τέχνας καὶ μὲ τὰς γνώσεις, τὸν πλοῦτον καὶ τὰς ὑψηλὰς θέσεις εἰς τὰς ὁποίας ἀνῆλθον εἰς τὰς Δυτικὰς καὶ Ἀνατολικὰς κοινωνίας μεγάλως ἐβοήθησαν τὸ ἔθνος διὰ τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος, καρπὸς τῶν ὁποίων ἦτο ἡ ἀπελευθέρωσις.

Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ διетήρησε τὸ Γένος καὶ δὲν ὑπέκυψεν εἰς ἐξισλαμισμόν καὶ ἀπώλειαν τῆς Ἑθνικῆς του συνειδήσεως ἦτο ἡ ἀπεριόριστος καὶ θερμὴ πίστις τῶν σκλάβων Ἑλλήνων εἰς τὸν Σωτῆρα Χριστὸν καὶ ἡ θερμὴ συμπαράστασις τῆς Ἐκκλησίας.

ΚΩΣΤΑ Π. ΒΛΑΧΟΥ

ΑΛΛΗΛΟΜΑΧΙΑΙ ΔΟΛΙΑΝΙΤΩΝ ΚΑΙ ΚΑΛΟΓΗΡΩΝ ΒΟΤΣΑΣ

Ἡ ἀμφισβητούμενη κυριότης ἐδαφικῶν ἐκτάσεων προεκάλεσεν πολλάκις ἔριδας μεταξὺ χωρίων καὶ πλησιοχώρων μονῶν. Διὰ τοὺς περιοίκους τῶν ἱερῶν μονῶν οἱ διαφιλονεικούμενοι τόποι, εἴτε περὶ δασῶν πρόκειται, εἴτε περὶ ἀγρῶν, εἴτε περὶ βοσκοτόπων, εἶναι πολλάκις ζωτικῆς σημασίας. Τὰ μοναστήρια πάλιν θὰ ἠδύναντο «νὰ δώσουν τόπο στήν ὀργή» καὶ νὰ παραχωρήσουν τὰς διεκδικουμένας ἐκτάσεις χωρὶς νὰ ζημιωθοῦν ἴσως σοβαρῶς. Πλὴν ὅμως οἱ μοναχοὶ ἀγωνίζονται σθεναρῶς διὰ νὰ διατηρήσουν ἀπαραμείωτον τὴν περιουσίαν τὴν ὁποίαν τοὺς ἐκληροδότησαν οἱ προκάτοχοι πατέρες. Τοιοῦτοτρόπως αἱ συγκρούσεις περιοίκων - μοναχῶν ἀποβαίνουν συνήθως σφοδραὶ καὶ μακροχρόνιοι.

Τὰ κατωτέρω δημοσιευόμενα κείμενα ἀναφέρονται εἰς ἀλληλομαχίας μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Δόλιανη - Ζαγορίου καὶ τῆς πλησιοχώρου Ἱερᾶς Μονῆς Βοτσᾶς. Αἱ μεταξὺ τῶν δύο μερῶν προστριβαὶ συνεχίζονται μέχρι σήμερον.

1

Κάτοικοι τοῦ χωρίου Δόλιανη - Ζαγορίου «παρρησιασθέντες» κατὰ Μάϊον τοῦ 1833 πρὸς τὸν τότε Μητροπολίτην Ἰωαννίνων Ἰωακεῖμ ἐζήτησαν νὰ ἀποσταλῇ ἐπίτροπος τοῦ Μητροπολίτου, διὰ νὰ προβῇ εἰς ἐπιτόπιον ἐξέτασιν τῆς διαφορᾶς αὐτῶν μετὰ τῶν καλογήρων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Βοτσᾶς. Πράγματι, ὁ Ἰωακεῖμ ἀπέστειλε τὸν βοηθόν του ἐπίσκοπον πρ. Βελλᾶν Λεόντιον, ὅστις στηριζόμενος εἰς τὰς μαρτυρίας δύο ὑπερηλίκων ἱερέων καὶ ἐνὸς λαϊκοῦ ἀπεφάνθη, ὅτι ὁ διαφιλονεικούμενος τόπος «κούρτια», ἐκτὸς τῶν τριῶν χωραφίων, ἀνήκει εἰς τὴν Μονὴν Βοτσᾶς.

διὰ τοῦ παρόντος γίνεται δῆλον, ὅτι περιορχόμενος δεῦρι ἔχοντας οἱ καλόγηροι τῆς βουτζᾶς μετὰ τῶν δολιανίτων ἀλληλομαχίαν, διὰ ἓνα τρόπον ὀνομαζόμενον σκουρτι ἐπροσκαλέσθην παρ' αὐτῶν εἰς τὸν ἴδιον τρόπον διὰ νὰ θεωρήσω τὴν διαφορὰν των, οἱ μὲν δολιανίται οἰκειοποιοῦντο τὰ χωράφια ὅτι εἶναι ἐδικὰ των, οἱ δὲ καλόγηροι ἔλεγον ὅτι εἶναι τοῦ μοναστηρίου. λοιπὸν ἔμειναν ἀνυπόδεικτα παρὰ τῶν δολιανίτων, ἐκτὸς τῶν τριῶν χωραφίων ὅπου δουλεύονται παρ' αὐτῶν, οἱ δὲ καλόγηροι παρέστησαν μάρτυρας ἐνώπιον τῆς ἡμῶν ταπεινότητος, τὸν πα(πα)θεόδωρον τραγαριότην, καὶ πα(πα)χρίστον φλαμπουριότην, καὶ ἀναστάσιον θεμέλου Γρεβενιότην, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν ἡλικίαν ἦτον χρονῶν ἐννενήκοντα, καὶ ἐβδομήκοντα: καὶ ἐμαρτύρησαν ἐν φόβῳ θεοῦ καὶ τῆς ψυχῆς των, ὅτι ὁ τόπος εἶναι τοῦ μοναστηρίου ὅθεν εἰς ἐνδειξιν, ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἐμμάρτυρον Γράμμα.

Τῇ 24: Ἰουλίου 1833 Δόλιανη

† πρ. Βελλᾶς Λεόντιος¹ ὑποβεβαιῶι:

1. Βοηθὸς ἐπίσκοπος τῶν Ἰωαννίνων ἀπὸ τοῦ 1828.

2

Κατόπιν αὐτοῦ ὁ Ἰωαννίνων Ἰωακεῖμ ἀπολύει, τὴν 12 Αὐγούστου 1833, «κυριαρχικὸν ἐκκλησιαστικὸν γράμμα», διὰ τοῦ ὁποῖου καλεῖ τοὺς Δολιανίτας νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὸν μοναστηριακὸν πλῆον τόπον «κούρπια» καὶ νὰ μὴ ἐνοχλήσουν εἰς τὸ ἐξῆς τοὺς καλογήρους τῆς Βοτσᾶς. Ἐν ἐναντία περιπτώσει θέλουν «παιδευθῇ αὐστηρῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς καὶ ἐξωτερικῶς». Εἰς τὸ νῦν-τον τοῦ παρόντος γράμματος σημειοῦται:

«κυριαρχικὸν / τοῦ τόπου τῆς κούρ/τίας».

† εὐλαδέστατοι Ἱερεῖς οἱ ψάλλοντες εἰς χωρίον Δόλιανην! Τίμιοι πρόκριτοι τοῦ χωρίου! κ(αί) λοιποὶ εὐλογημένοι χριστιανοί! πατρικῶς εὐχόμεθά σας. κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος μαΐου, (καθ' ὃν χρόνον παρησιασθέντες πρὸς ἡμᾶς, διεφέρεσθε μετὰ τῶν καλογήρων του μοναστηρίου Βοτῆζας) ἀπεφασίσθη παρ' ἡμῶν, νὰ παύσῃ ἡ μεταξύ σας διαφιλονέκησις, ἄχρις οὗ νὰ ἀπεράσῃ ὁ ἐπίσκοπος(ος) μας, κ(αί) διαλύσῃ τὴν διαφορὰν σας περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων μεταξύ σας τόπων, κ(αί) τοῦτο κατ' ὑμέτεραν εὐχάριστον αἰτησίαν σας. ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν 24: του παρελθόντος Ἰουλί(ου) διελθὼν αὐτόθεν ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπός μας κύρ Λεόντιος ἐθεώρησε τὴν διαφορὰν σας, κ(αί) κατὰ τὴν ἔνορκον μαρτυρίαν τῶν γειτονεύοντων χωρίων ἀπεδείχθη κ(αί) ἀπεφασίσθη ὁ διαφιλονεικούμενος(ος) τόπος νὰ εἶναι μοναστηριακ(ος) ἕως εἰς τὴν ῥάχην ὅπου γίνονται τὰ νερά πρ(ος) τὸ μοναστήριον ὅλον τὸ χαλὶ γέρι ἐκτὸς τῶν δουλευμένων χωραφίων τριῶν, ἀποφασίζομεν κ(αί) ἡμεῖς κυριαρχικῶς, ἵνα, κατὰ τὴν δικαίαν ταύτην γενομένην διαίτησιν τῆς θεοφιλίας του, ἀπομακρυνθῇτε τοῦ λοιποῦ ἀπὸ τὸν μοναστηριακὸν τόπον, χωρὶς νὰ ἐνοχλήσητε τοὺς καλογήρους τὸ παράπαν καθότι ἂν ἀπειθήσητε, γινώσκετε καλῶς ὅτι θέλετε παιδευθῇ αὐστηρῶς κ(αί) ἐκκλησιαστικῶς, κ(αί) ἐξωτερικῶς μὲ ζημίαν σας μεγάλην. οὕτω λοιπὸν γινώσκοντες ποιήσατε ὡς κυριαρχικῶς ἀποφασίζομεν, ἵνα κ(αί) ἡ τοῦ θεοῦ χάρις σὺν τῇ παρ' ἡμῶν εὐχῇ, κ(αί) εὐλογία εἴη μετὰ πάντων ἡμῶν.

αὐλῶν αὐγούστου 16'. Ἰωάννινα

(† Ὁ Ἰω)*αννίνων Ἰωακεῖμ' κ(αί) Ἐν χῶ εὐχέτης.

3

Ταυτοχρόνως πρὸς τὸν Μητροπολίτην ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς Δολιανίτας σχετικὴν ἐπιστολὴν καὶ ὁ τότε βεκύλης Ζαγορίου Δ. Πανταζῆς. Ἐξ αὐτῆς συνάγεται ὅτι καὶ παλαιότερον εἶχε προκύψει διαφορὰ μετὰ Δόλιανης καὶ Βοτσᾶς, τὸ δὲ βιλαέτιον εἶχεν ἀποφανθῇ, ὅτι ἡ διαφιλονεικουμένη περιοχή, πλὴν τῶν τριῶν χωραφίων, ἀνῆκεν εἰς τὴν Μονὴν Βοτσᾶς.

«ἀδελφοὶ χωριανοὶ δολιανῖτε σᾶς ἀσπάζομε ἀδελφικῶς κ(αί) σᾶς φανερώνω ταῖς ἀπερασμέναις ὁποῦ ἴσταν ἐδῶ μαζί μὲ τὸν ἐρ-

* ἐφθαρμένον τὸ χφ.

1. Ὁ ἀπὸ Σόφιας, ἀρχιερατεύσας ἐν Ἰωαννίνοις ἀπὸ τοῦ 1830 μέχρι τοῦ 1835.

μεούρογλου διὰ τόν* ὁποῦ ἔχεται με τὸ μαναστίρι
τοῖς βοτζᾶς ἐσεῖς μόνι σας εὐχαριστιθῆται κ(αί) ἐξιτίσεται
ἐρχόμενος ὁ δεσπότης αὐτοῦ νὰ ἐξετάξι αὐτὴν τὴν δουλιὰ
κ(αί) νὰ ἀποφασίσῃ τὸ δίκειον, προχθὲς λοιπὸν ὁποῦ ἀπέρα
σεν ὁ ἐπίσκοπος κύρ λεόντιος ἀπὸ αὐτοῦ, ἐκαμεν τὴν
πρεπούμενην ἐξετάξιν μέσα εἰς τὸ ἴδιον χοργιό σας κ(αί)
εἰς τὴν ἐπιφάνιαν τοῦ τόπου, κ(αί) κατὰ τοῖς μαρτιρίαις ὅλον τὸν
γιτονικῶν χοργιὸν ἀπεδίχθη κ(αί) ἀπεφασίσθη ὅτι ὁ τόπος
εἶνε τοῦ μαναστιργιοῦ, διὰ τὸ ὁποῖον κ(αί) τῇ ἐδόθη γράμμα
ἀπὸ τὸν κύρ λεόντιον, κ(αί) ἐσὶς ἔχετε νὰ κάμετε μόνον
εἰς τὰ δουλεμένα χοράφιά σας λοιπὸν κ(αί) κατὰ τὰ προτι
τερινὰ γράμματα τοῦ βιλαετιοῦ ἀπὸ παλεοῦς χρόνους
κ(αί) κατὰ τὸ τορινὸν γράμμα τοῦ δεσπότη, ἐσεῖς ἀπὸ ὅλο
τὸ χαλὶ γέρι νὰ τραβίξετε γέρι ὅτι εἶνε τοῦ βακουφιοῦ
κ(αί) νὰ μὴν πιράξετε πλέον εἰς τὸ παραμικρὸν ὅτι ἂν
ἐνοχλῶσιν τοὺς καλογήρους, θέλετε πεδευθῇ εὐθὺς καὶ
με.....ροῦς* κ(αί) με χοντρά ἐξοδα ἐτζι ἀκολουθᾷ
τε χορὶς ἄλλο καθὼς εἶπαμε κ(αί) τὸν ἐδῶ ἐδικὸν σας κ(αί)
ὕγιαίνοιτε

1833
12 αὐγούστου
Ἰωάν(νινα)

ὡς ἀδελφό σας
Βεκύλης Ζαγορί(ου)
Δ. Πανταζῆς.....*

4

Τέσσαρα περίπου ἔτη βραδύτερον νέα ἀλληλομαχία ἐκοπᾷ μεταξὺ
Δόλιανης καὶ Μονῆς Βοτσᾶς. Ἀντικείμενον τῆς φιλονικείας εἶναι τὴν μίαν
«ἀσβεσπαριά» εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν «Κούρτια». Ὁ τότε βεκύλης Ζαγορίου
μὲ σημείωμά του τῆς 4 Ἰουνίου 1837 ἀνακοινοῖ εἰς τοὺς Δολιανίτας τὴν ἀπό
φασιν τοῦ βιλαετιοῦ νὰ μοιρασθῇ ἡ ἀσβεσπαριά «ἐξ ἡμισείας μὲ τοὺς καλογή
ρους τοῦ μοναστηρίου Βοτζᾶς».

Ἀδελφοὶ Χωριανοὶ Δολιανῖται σᾶς ἀ
σπάζομαι. διὰ τὴν ἀσβεσπαριὰν ὁποῦ
ἐκάμεταν εἰς τὴν κούρτιαν ἀπεφασί
σθη ἀπὸ μέρος τοῦ βιλαετιοῦ νὰ μοιρα
σθῇ ἐξ ἡμισείας, μὲ τοὺς καλογήρους τοῦ
μοναστηρίου Βοτζᾶς.

ὁ Βεκύλης Ζαγορίου
Γιαννημπορογλους

1837
Ἰουνίου - 4
Ἰωαν(νινα)

Κάτωθεν τῆς ἡμερομηνίας, λοξῶς, δι' ἄλλης χειρὸς:
ἡσβεσπη νὰ μερα/στη με τοὺς καλοερούς/ χορὶς αλο.

* λέξις δυσανάγνωστος.

Μισὸν περίπου αἰῶνα βραδύτερον ἢ «Κούρτια» ἔχει περιέλθει εἰς τὴν Δόλιανην. Τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ ἀκολουθοῦσα ἐπιστολὴ τῆς ὡς ἄνω κοινότητος ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν περιώνυμον ὄντως ἡγούμενον τῆς Μονῆς Βοτσᾶς 'Αγαθάγγελον'. Δι' αὐτῆς οἱ Δολιανῖται διαμαρτύρονται ἐντόνως πρὸς τὸν «φιλοδίκαιον» καὶ «φιλάγαθον», ὅπως οἱ ἴδιοι τὸν ἀποκαλοῦν, ἡγούμενον, διότι τὰ ποιμνία τῆς Μονῆς εἰσῆλθον ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς κοινότητος καὶ διότι οἱ ποιμένες «ἐπετέθησαν εἰς Κούρτιαν καὶ κατὰ τῶν πριναρίων ἡμῶν...».

Τὴν κατοχὴν τῆς «Κούρτιας» ὑπὸ τῆς Δόλιανης μαρτυρεῖ καὶ ὁ Λαμπρίδης δύο ἔτη ἀργότερον, εἰς τὰ 1889. Ἀναφερόμενος εἰς τὴν Μονὴν Βοτσᾶς γράφει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς:

«Ἡ ἀβελτηρία ὅμως τῶν τελευταίων αὐτῆς (τῆς Μονῆς) ἡγετῶν καὶ ἡ ἀπληστία τῶν περιοίκων ἐπαπτῶν σπουδαίως τὴν ἔκτασιν αὐτῆς περιέκοψεν· ἡ μὲν θῆσις «Κούρτιε» ὑπεισιῆθεν εἰς τὴν Δόλιανην²...».

Ἡ ἐπιστολὴ τῶν Δολιανιτῶν ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἐν Δόλιανη τῇ 30ῇ Ἰανουαρίου 1887

Αἰδεσιμώτατε Ἡγούμενε Βοτσᾶς(sic) Κύριε Ἀγαθάγγελε!

Μετὰ μεγίστης ἡμῶν λύτης εἶδομεν, ἐξελθόντες εἰς τὸ κυνήγιον, ὅτι οἱ ποιμένες ὑμῶν, ὑμετέροα βεβαίως ἐντολῇ, οὐ μόνον εἰσῆλθον μετὰ τῶν ποιμνίων ἀρκεύοντας ἐντὸς τῶν ὁρίων ἡμῶν, ἀτινα οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἡγούμενος ἐτόλμησε νὰ καταπατήσῃ, ἀλλὰ καὶ ἐπετέθησαν εἰς Κούρτιαν καὶ κατὰ τῶν πριναρίων ἡμῶν καταορίπτοντες πελώρια δένδρα ριζηδὸν ἢ ἀπὸ τὸ μέσον (τὰ ὅποια οὐδὲ μετὰ διακόσια ἔτη ἐλπίζομεν ν' ἀναλάβωσι τοιοῦτον μέγεθος) ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀνάγκης, διότι ἐφέτος σὺν θεῷ δὲν εἶδομεν χειμῶνα, ὥστε νὰ προφασισθῶσιν, ὅτι δὲν ἠδύναντο ν' ἀφήσωσι τὰ ποιμνία νηστικά. Ἐν μεγάλῃ ἀμηχανίᾳ εὐρισκόμεθα πῶς ἡ ὑμετέρα αἰδεσιμότης ἢ ἄλλως τόσον φιλοδίκαιος καὶ φιλάγαθος ἀνέχεσθε τοιοῦτον κακὸν καὶ μάλιστα ἐπαναλαμβανόμενον, διότι καὶ πέρουσι ταῦτα ἐγένοντο. Λαβόντες ὅθεν γνῶσιν τῆς μεγάλῃς ζημίας τῆς προξηνηθείσης ἡμῖν σπεύδομεν διὰ ταύτης νὰ εἰδοποιήσωμεν ὑμᾶς περιμένοντες ἄμεσον ἀπάντησιν καὶ λόγον τῶν γεγονότων.

Ἡ Κοινότης

Α. Ν. Παπαγιαννόπουλος

Α. Παπαγιαννόπουλος

Δ. Α. Στυλίδης

Ἀριστείδης Ι. Φίνου(λιν(;)

Νικόλ(ας) Στεργιάδης

(Τίπος τουρκικῆς σφραγίδος)

1. Κατήγετο ἐκ Δεματίου. Εἰς τὰ 1878 διωρίσθη ἡγούμενος τῆς Μονῆς Βοτσᾶς «τῇ ἐκλογῇ τῶν τότε ἐφοροεπιτρόπων τῆς Μονῆς καὶ τῇ ἐπικυρώσει καὶ χειροτονίᾳ τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις Μητροπολίτου ἁγίου Σωφρονίου». Ὁ Ἀγαθάγγελος κεντοῦμενος ὑπὸ θρησκευτικοῦ ζήλου καὶ ἐθνικῆς ἀγάτης ἐπεχείρησε νὰ γράψῃ, βοηθοῦμενος ὑπὸ τινος ἐκ Δόλιανης διδασκάλου, τὴν Ἱστορίαν τῆς Μονῆς, τῆς ὁποίας ἀνεῦρον δύο μόνον φύλλα. Εἰς τὸ ΙΒ ὑπάρχει τύπος τῆς ἀρχαίας σφραγίδος τῆς Μονῆς.
2. Ι. Λαμπρίδου, Ἡπειρωτικά Μελετήματα, Ζαγοριακά, Ἐν Ἀθήναις, 1889, σ. 48, σημ. Ο.

**ΠΑΝΔΕΚΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΡΤΗΣ ΝΕΟΦΥΤΟΥ
ΑΦΟΡΩΣΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΕΡΑΝ ΜΟΝΗΝ ΒΟΤΣΑΣ**

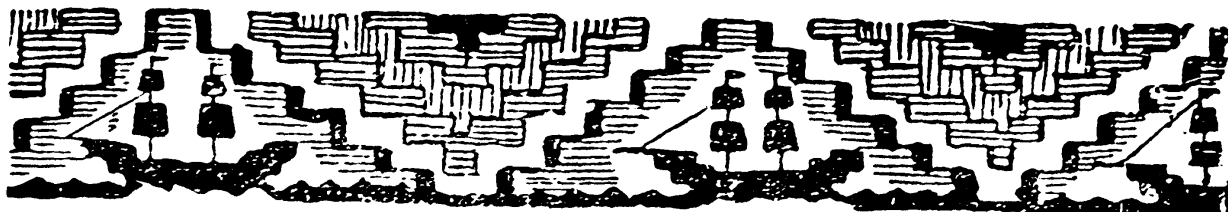
Ἡ Ἱερὰ Μονὴ Βοτσᾶς ὑποπεσοῦσα «ἀπὸ τὰς καιρικὰς περιστάσεις» εἰς βαρύτατον χρέος ἠναγκάσθη νὰ ἀποστείλῃ τὸν «ὀσιώτατον ἐν Ἱερομονάχοις κύρ Ἱερόθεον», φέροντα ἅγια λείψανα, νὰ περιοδεύσῃ πρὸς συλλογὴν ἐράνων καὶ τὴν Μητρόπολιν ᾽Αρτης. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ὁ Ἱερόθεος ἐφωδιάσθη τὸν Νοέμβριον τοῦ 1833 διὰ πανδεκτικῆς ἐπιστολῆς τοῦ τότε Μητροπολίτου ᾽Αρτης Νεοφύτου, ὁ ὁποῖος δι' αὐτῆς προτρέπει τοὺς «εὐλογημένους χριστιανοὺς» τῆς ἐπαρχίας του νὰ δεχθῶν εὐμενῶς τὸν περιοδεύοντα ἱερομόναχον τῆς Βοτσᾶς καὶ νὰ τὸν συνδράμουν πλουσιοπαρόχως.

Οἱ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπαρχίᾳ διατελοῦντες Εὐλαβέστατοι Ἱερεῖς, χρήσι·
[μοι Γέροντες, καὶ προεστῶτες, καὶ
λοιποὶ πάντες εὐλογημένοι χριστιανοί, χάρις εἴη ὑμῖν, καὶ εἰρήνη παρὰ
[θεοῦ, παρ' ἡμῶν δὲ εὐχὴ, εὐλογία
καὶ συγχώρεσις. γνωστὸν ἔστω εἰς ὅλους σας, ὅτι τὸ κατὰ τὸ Ζαγόρι κεί-
[μενον Ἱερὸν Μοναστήριον τῆς ὑ-
περαγίας Δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου ἐπονομαζόμενον Βοτσᾶ, ἀπὸ τὰς κερι-
[κὰς περιστάσεις ὑπέπεσεν εἰς
βαρύτατον καὶ ὑπέρογκον χρέ(ος), τὸ ὁποῖον οἱ ἐν αὐτῷ ἀσκούμενοι πα-
[τέρες μὴ ἔχοντες ἄλλως πῶς ἐξοι-
κονοῖσθαι, ἔγνωσαν μετὰ θεὸν νὰ προστρέξωσιν εἰς τὰ φιλελεήμονα σπλάγ-
[να τῶν χριστιανῶν.
διὸ καὶ ἡμετέρα ἀδεία τὸν ἐκ τῆς συνόδου αὐτῶν ὀσιώτατον ἐν Ἱερομο-
[νάχοις κύρ Ἱερόθεον περιορ-
χόμενον χάριν ἐλέ(ους) καὶ βοηθείας, δέξασθε εὐμενῶς καὶ βοηθήσατε
[πλουσιοπαρόχως καθ' ἕνα σας ὅσον δύ-
νεται, καὶ προαιρεῖται, προσκαλοῦντές τον εἰς τὰ εὐλογημένα ὀσπήτιά σας,
[ἵνα ψάλλῃ ἁγιασμοὺς μεθ' ὧν
καὶ φέρει ἁγίων λειψάνων· ὅπως διὰ τῆς πλουσιοπαρόχ(ου) ἡμῶν συνδρομῆς
[καὶ ἐλεημοσύνης τὸ μὲν Ἱε-
ρὸν τοῦτο Μοναστήριον ἀνακουρισθῇ τοῦ βαρυτάτου χρέ(ους), ὑμεῖς διὰ
[πρεσβειῶν τῆς ὑπεραγίας Δεσποί-
νης ἡμῶν θεοτόκου θέλετε ἔχει τὸν μισθὸν παρὰ θεοῦ, οὗ ἡ χάρις, καὶ τὸ
[ἄπειρον ἔλεος, σὺν
τῇ παρ' ἡμῶν εὐχῇ, καὶ εὐλογίᾳ εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν. Τὴν 10: νοεμβρί(ου)
1833: ἐν ᾽Αρτῇ.

'Ο ᾽Αρτης Νεόφυτος' καὶ(αὶ) εὐχέτης πάντων ὑμῶν.

1. Νεόφυτος Σκρίφας, διατρεπῆς ἱεράρχης ἀρχιερατεύσας δις ἐν ᾽Αρτῇ (τὸ α' 1830—1836, τὸ β' 1836—1840).

ΚΟΥΛΑΣ ΣΗΡΑΔΑΚΗ

ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ ΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΟΥ ΥΠΟΔΟΥΛΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ*

(Στοιχεῖα ἀπὸ τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου)

Στέφανος Χριστοδούλου Τζούφης (1860—1938) ἀπὸ τὸ Κατέσοβο. Δίδαξε στὸ Κοινοῦλι Ζαγορίου κατὰ τὰ ἔτη 1879—1883, 1884—1896, 1897—1906 καὶ 1910—1914. Πέθανε στὶς 21.1.1938.

Γεώργιος Συμεὼν Κωστής (1863—1915). Δίδαξε ἀπὸ τὸ 1892—1914 στὴν ἐπαρχία Ἰωαννίνων (Πάτερo, Πλαίσια, Κορνίτιο, Γραμμενίτσα καὶ Σγλίθανι). Πέθανε στὶς 15.1915.

Ἰωάννης Κανάτας (1865—1930). Ἑλληνοδιδάσκαλος στὴν Ζωσιμαία ἀπὸ τὸ 1892 καὶ καθηγητὴς ἀπὸ τὸ 1918 μέχρι τὸ 1927.

Χρῆστος Βασιλείου Δήμου (1868—;) Παπα-δάσκαλος, δίδαξε 17 χρόνια στὴν Ἐπαρχία Ἰωαννίνων, ἦτοι ἀπὸ τὸ 1892—1909 στὸ Μιχαλίτσι καὶ στοὺς Χονιάραδες.

Ἀλκιβιάδης Κυρούσης, καθηγητὴς - γυμνασιάρχης. Δίδαξε στὰ Γιάννενα ἀπὸ τὸ 1900—1914. Πέθανε στὶς 25.2.1931.

Ἰωάννης Ἀποστόλου Βερτόδουλος (1865—1933). Δίδαξε ἀπὸ τὸ 1882—1914 στὴν Ζωσιμαία. Πέθανε στὶς 31.5.1933 (Πρ. 2335/31).

Ἀθανάσιος Φωτίου Παπαφωτίου (1868—;). Δίδαξε στὴν Ἠπειρο ἀπὸ τὸ 1888—1914. (Πρ. 351/33).

Ἀνδρέας Χριστοδούλου Τολόγλου (1880—1941). Δίδαξε στὸ Κατέσοβο ἀπὸ τὸ 1899—1914. Πέθανε στὶς 20.12.1941.

Κωνσταντῖνος Ἀναστασίου Πορφύριος (1872—1950) ἀπὸ τὴν Κόνιτσα. Ἀπόφοιτος Ζωγραφείου διδασκαλείου Κεστορατίου. Δίδαξε στὴν Μόλιστα γύρω στὰ 1891. Πέθανε στὶς 22.7.1950.

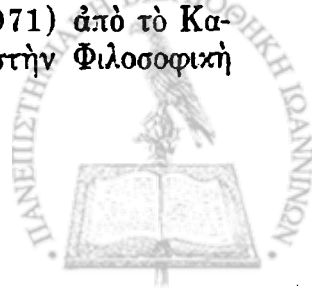
Χριστόδουλος Σπυρ. Μαρομπούτης (1878—1929). Δίδαξε ἀπὸ τὸ 1895—1914 καὶ ἐν συνεχείᾳ μέχρι τὸ 1929. Πέθανε στὶς 21.5.1929.

Δημήτριος Παπανικολάου (1880—1917) ἀπὸ τὸ Τσερβέρι Ζαγορίου. Τελείωσε τὸ 1903 τὸ Διδασκαλεῖον Ἀθηνῶν. Δίδαξε ἀπὸ τὸ 1903—1906 στὴν Βηρυττό, ἀπὸ τὸ 1906—1909 στὸ Γοινταοῖτι Κανζάσου, ἀπὸ τὸ 1909—1910 στὴν Πυροσόγιαννη Κονίτσης, ἀπὸ τὸ 1910—11 στὸ Σκαμνέλι καὶ 1911—1914 στὰ Ἄνω Πεδινὰ Ζαγορίου. Πέθανε στὶς 7.1.1917.

Μιχαήλ Παπαθανασίου. Δίδαξε ἀπὸ τὸ 1873—1914 στὸ Βιτσικό, Πάπιγγο, Δελβινάκι, Βούρμπιανη, Ζίτσα, Κούρεντα, Σουδενά, Γιάννενα, Λάμποβο καὶ Θεσσαλονίκη. Πέθανε στὰ Γιάννενα στὶς 28.4.1928.

Νικόλαος Στεφάνου Τζούφης (1887—1971) ἀπὸ τὸ Κατέσοβο, ἐφοίτησε στὴν Ζωσιμαία Ἰωαννίνων, στὴ Ριζάρειο καὶ στὴν Φιλοσοφικὴ

* Συνέχεια ἐκ τοῦ ΚΑ' τόμου, σελ. 290.

Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐδίδαξε: 1906—1908 ὡς δάσκαλος στὸ Καπέσοβο, 1911—1913 ὡς διευθυντὴς Διδασκαλείου Μοναστηρίου, 1913—1916 Ἐπιθεωρητὴς Δημοτικῶν Σχολείων Βορείου Ἡπείρου στὸ Ἀργυρόκαστρο, 1916—1920 στὸ Πρότυπον Σχολεῖον Ἰωαννίνων, 1920—23 ὑπάλληλος τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, 1923—24 καθηγητὴς Γυμνασίου Βαροσίων (Κύπρου), 1924—1929 καθηγητὴς Διδασκαλείου Ἰωαννίνων, 1929—30 Γυμνασιάρχης στὴν Παραμυθιά, 1930—1935 Διευθυντὴς Ἀνωτέρου Παρθεναγωγείου Ἰωαννίνων, 1935—1951 Γυμνασιάρχης Λεωνιδίου Κυνουρίας.

Ἀναστασιος Κάσσης (1866—;). Δίδαξε ἀπὸ τὸ 1885—1889 στὴν Ζαγοριά Β. Ἡπείρου, 1889—1893 στὴν Σελινίτσα, 1893—1897 στὴν Σιέτα, 1897—1900 στὴν Νίβανη, 1900—1908 στὸ Δέλβινο, 1908—1910 στοὺς Ἀγίους Σαράντα, 1910—1914 στὴν Ζαγοριά, 1914—1918 στὴν Νίβανη.

Νικόλαος Ἀδάμ Παπαδόπουλος (1862—;) Δίδαξε ἀπὸ τὸ 1883—1885 στὴν Καστάνιανη, 1885—1888 στὸ Ἰσβορο, 1888—1890 στὴν Πλόβαλη, 1890—1892 στὴν Πυρσόγιαννη, 1892—1893 στὴν Ποστένιανη, 1894—1895 στὴν Καστάνιανη, 1895—1896 στὸ Σάλεσι, 1896—1906 στὸ Κεράσοβο.

Κωνσταντῖνος Εὐαγγέλου Λούτσης (1870—;) δάσκαλος τῆς μουσικῆς. Δίδαξε στὴν Β. Ἡπειρο ἀπὸ τὸ 1888. Τὸ 1913 ἦταν στὸ Λέσκοβικ Σερβικῆς Μακεδονίας. Ἀπὸ τὸ 1913—1931 στὰ Γιάννενα.

Γεώργιος Κωνστ. Καλυβόπουλος. Γεννήθηκε τὸ 1880 στὶς Μπουλιαράτες. Δίδαξε στὴν Ἐπαρχία Πωγωνίου ἀπὸ τὸ 1903—1938.

Στυλιανὸς Ἰωάννου Παπαδόπουλος. Δίδαξε ἀπὸ τὸ 1906—1915 στὸ Ἀργυρόκαστρο καὶ στὶς Μπουλιαράτες.

Γεώργιος Ἀναστασίου Βόγας (1860—1944) ἀπὸ τὸ Καπέσοβο. Δίδαξε ἀπὸ τὸ 1878—1884 στὴν Ζίτσα, 1886—1888 στὸ Λάμποβο, 1888—1891 στὴν Λέκλη, 1891—1897 στὰ Γιάννενα, 1901—1902 στὸ Σκαμνέλι καὶ 1902—1914 στὰ Γιάννενα. Πέθανε στίς 10.2.1944.

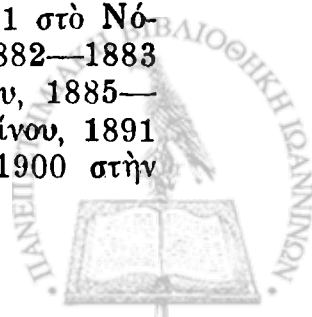
Πέτρος Σταύρου Φιλιππαῖος (1881—1938) ἀπὸ τὰ Γιάννενα. Καθηγητὴς γαλλικῶν. Δίδαξε ἀπὸ τὸ 1904—1905 στὴν Κερασοῖντα τοῦ Πόντου, 1905—1909 στὴν Κίο τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἀπὸ τὸ 1909—1917 στὴν Κορυτσά. Πέθανε στίς 17.8.1938.

Ἀλέξανδρος Παναγιώτη Πανταζῆς, καθηγητὴς στὸ Γυμνάσιο Κορυτσᾶς ἀπὸ τὸ 1914—1916.

Χρήστος Ἀθανασιάδης (1884—1931). Δίδαξε ἀπὸ τὸ 1898—1922 στὴν Συνίτσα καὶ Δισνίτσα τῆς Κορυτσᾶς. Πέθανε στίς 31.5.1931.

Μιχαὴλ Νικολάου Παπαδόπουλος (1860—1937) ἀπὸ τὶς Μπουλιαράτες. Δίδαξε ἀπὸ τὸ 1881—1884 στὴν Κουσοβίτσα, 1884—1886 στὶς Μπουλιαράτες, 1886—1887 στὰ Ρωμπατά, 1887—1889 στὸ Ἀργυρόκαστρο, 1889—1894 στὸ Κακοδίλι, 1894—1898 στὸ Κηπαρό, 1898—1900 στὶς Μπουλιαράτες, 1900—1904 στὴν Δρόβιανη, 1904—1906 στὴν Μουζίνα, 1906—1908 στὴν Σωτεῖρα, 1908—1913 στὸ Κλεισάρι, 1916—1918 στὸ Γιωργουτσάτι, 1922—24 στὸν Πετσά καὶ 1924—29 στὴν Βόσριτσα. Πέθανε στίς Μπουλιαράτες στίς 22.10.1937.

Γεώργιος Ἀναστασίου Σουτερίκης. Γεννήθηκε τὸ 1860 στὸ Ἐλδασάν. Δίδαξε 44 χρόνια στὴν Ἡπειρο, ἦτοι: 1880—1881 στὸ Νόκοβο Ἀργυροκάστρου, 1881—1882 στὴν Δερβιτσάνη Δρυινοπόλεως, 1882—1883 στὴν Κοσοβίτσα Πωγωνίου, 1883—1885 στὴν Καστάνιανη Πωγωνίου, 1885—1887 στὸ Λαχανόκαστρο Πωγωνίου, 1888—1891 στὴν Δρόβιανη Δελβίνου, 1891—1894 στὴν Τρέμοιλη Δελβίνου, 1894—1899 στὸ Νόκοβο, 1899—1900 στὴν

Γράφη Δρυϊνουπόλεως, 1900—1901 στην Τσάτισσα Πωγωνίου, 1901—1902 στις Μπουλιαράτες Δρυϊνουπόλεως, 1902—1903 στην Μουζίνα Δελβίνου, 1906—1906 στην Λέκκη, 1906—1908 στην Χειμάρα, 1908—1909 στο Βοΰνο Χειμάρας, 1909—1910 στη Μέβδεζα Πωγωνίου, 1910—1912 στο Δολό Πωγωνίου, 1912—1913 στην Παλάσα Χειμάρας, 1913—1914 στην Σωπική Πωγωνίου, 1914—1915 στην Τσάτισσα, 1915—1918 στο Βαβοῦρι Φιλιατών, 1918—1920 στην Πλαταριά Ἑγουμενίτσας, 1920—1924 στο Γραικοχώρι Ἑγουμενίτσας, 1924—1927 στην Δράγανη καὶ Σπλάντζα Παραμυθιάς.

Σ τ α ῦ ρ ο ς Χ ρ ή σ τ ο υ Π α ρ τ ά λ η ς. Γεννήθηκε τὸ 1855 στὴν Ἄνω Λεσινίτσα. Δίδαξε 38 χρόνια στὴν Βόρειο Ἡπειρο, ἦτοι: 1894—1897 στὴν Κακογορατζή, 1897—1910 στὴν Φοινίκη, 1910—1912 στὴν Κακογορατζή, 1912—1914 στὴν Κατούνα, 1915—1920 στὸ Βοδίνο, 1921—1927 στὴν Φοινίκη καὶ 1927—1933 στὸ Βοδίνο.

Ἰ ω ά ν ν η ς Π α π α θ ε ο δ ώ ρ ο υ ἢ Μ α ρ τ ί ν η ς (1869—1918). Δίδαξε 23 χρόνια στὴν Ἡπειρο, ἦτοι ἀπὸ τὸ 1889—1893 στὴν Φοινίκη, 1893—1895 στὴν Παραμυθιά, 1895—1899 στὴν Φοινίκη, 1899—1901 στὸ Γρόμποδο, 1901—1904 στὸ Γηρομέρι Φιλιατών, 1904—1907 στὴν Παραμυθιά, 1907—1909 στὰ Κούρεντα, 1909—1910 στὴν Λιγούρα (;), 1910—1913 στὴν Ἱερατική Σχολή Ἰωαννίνων, 1913—1914 στὸ Μάζι. Πέθανε στίς 19.11.1918.

Γ ε ώ ρ γ ι ο ς Χ ρ ή σ τ ο υ Ρ ά π τ η ς ἀπὸ τὴν Δρόβιανη. Δίδαξε στὴν Ἐπαρχία Δρυϊνουπόλεως ἀπὸ τὸ 1886—1914.

Ἀ θ α ν ά σ ι ο ς Εὐ α γ γ έ λ ο υ Π α ν α γ ι ω τ ί δ η ς ἀπὸ τὸ Κάτω Λάμποδο. Δίδαξε ἀπὸ τὸ 1885—1891 στὴν Ἐπαρχία Παραμυθιάς καὶ ἀπὸ τὸ 1895—1914 στὸ Κηπαρό, στὸ Ἀργυρόκαστρο, στὸ Λάμποδο καὶ στίς Μπουλιαράτες. Πέθανε στίς 17.1.1936.

Δ η μ ή τ ρ ι ο ς Γ. Μ π ή τ α ς ἀπὸ τὸν Καρβασαρά. Ἀπόφοιτος Διδασκαλείου Ἀθηνῶν (1900). Δίδαξε στὸ Δέλβινο ἀπὸ τὸ 1906—1910 καὶ 1916—1920. Στὸ συνταξιοδοτικὸ φάκελλο τοῦ Δημ. Μπήτας ὑπάρχει ἓνα πιστοποιητικὸ ποὺ γράφει:

«Ὁ ὑποφαινόμενος Ἀπόστολος Παπαγεωργίου ἢ Φιλώτας ἀντισυνταγματάρχης ἐν ἀποστρατεία διατελέσας Γενικὸς Ἀρχηγὸς Ἐθελοντικῶν Σωμάτων ἐν Ἡπείρῳ κατὰ τοὺς διαφόρους ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνας καὶ ἰδιαίτατα Πρεμετῆς Κολωνίας, Κορυτσᾶς, πιστοποιῶ ὅτι ὁ Δημήτριος Γ. Μπήτας ἐμπνευσμένος πατριώτης, ὑπηρετήσεν εἰς τὴν Βόρειον Ἡπειρον ἀπὸ τῆς 20 Ὀκτωβρίου 1916 μέχρι τῆς 25 Αὐγούστου 1920 ὅτε ὡς Ἐπιθεωρητὴς καὶ ὀργανωτὴς τῶν ἐλληνικῶν σχολείων περιφερείας Δελβίνου Ἀργυροκάστρου ὅτε δὲ ὡς ὀπλαρχηγὸς ἐπὶ κεφαλῇς ἐθελοντικῶν τμημάτων ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον «Γεωργίου» συντελέσας κατὰ μέγαν ποσοστὸν τόσον διὰ τὴν προαγωγὴν τῶν ἐκπαιδευτικῶν ζητημάτων τῆς Βορείου Ἡπείρου, ὅσον καὶ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἐνόπλου ἀγῶνος. Ὁμοίως πιστοποιῶ ὅτι ὁ ὡς ἄνω Δημήτριος Μπήτας ὑπηρετήσεν καὶ κατὰ τοὺς Μακεδονικοὺς ἀγῶνας καὶ ἐν τῇ περιφερείᾳ Γευγελῆς ἀπὸ τοῦ 1906 μέχρι τοῦ 1910 προσενεγκὼν καὶ ἐκεῖ πολυτίμους πατριωτικὰς ἐκδοιλεύσεις. Γενικῶς δύναμαι νὰ πιστοποιήσω ὅτι ὁ Δημ. Μπήτας ὑπῆρξεν σπάνιος πατριώτης καὶ ἐπετέλεσε τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκον του, μὲ αὐταπάρησιν καὶ τυγχάνει ἄξιος πάσης ὑποστηρίξεως καὶ ἀμοιβῆς.

Τὸ παρὸν ἐκδίδω ἵνα τοῦ χρησιμεύσῃ ὅπου δεῖ.

Ὁ πιστοποιῶν

Ἀπόστολος Παπαγεωργίου - Φιλώτας»

Ὁ Δημ. Μπήτας πέθανε στίς 30.10.1924.

Κωνσταντῖνος Παπᾶς ἀπὸ τοὺς Κρόγκους τῆς Β. Ἠλείου. Ἀπόφοιτος τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου Δρόβιανης (1877). Δίδαξε 43 χρόνια στὴν Ἠπειρο, ἦτοι: 1879—1883 στὴν Βάνιστα, 1883—1884 στὴν Κάτω Λεσινίτσα, 1884—1885 στὴν Βάνιστα, 1886—1893 στοὺς Κρόγκους, 1893—1896 στὴν Σμηνίτσα, 1896—1897 στὴν Φράστανη, 1897—1898 στὴν Γράψα, 1898—1900 στὴν Σενίτσα, 1900—1902 στὸ Σταυροσκιᾶδι, 1902—1904 στὸ Δέλβινο, 1904—1905 στὴν Σενίτσα, 1905—1908 στὸ Καζοδίκη, 1908—1909 στὸ Βρούνι, 1909—1911 στὴν Φοινίκη, 1911—1913 στὸ Χάσκοβο, 1913—1915 στὴν Φοινίκη, 1916—1917 στὴν Δοῦβιανη καὶ 1917—1924 στοὺς Κρόγκους. Πέθανε στίς 10.9.1930.

Μιχαήλ Ν. Παπαδόπουλος. Δίδαξε 41 χρόνια στὴν ἐπαρχία Δρυϊνουπόλεως καὶ Πωγωνιανῆς, ἦτοι: 1881—1884 στὴν Κοσουβίτσα, 1884—1886 στίς Μπουλιαράτες, 1886—1887 στὸ Ρωμιάτι, 1887—1889 στὸ Ἀργυρόκαστρο, 1889—1894 στὸ Καζοδίκι, 1894—1898 στὸ Κηπαρό, 1898—1900 στίς Μπουλιαράτες, 1900—1904 στὴν Δρόβιανη, 1904—1906 στὴν Μουζίνα, 1906—1908 στὴν Σωτεῖρα, 1908—1913 στὸ Κλεισάρι, 1916—1918 στὸ Γιωργουτσάτι, 1922—1924 στὴν Πέτσα, 1924—1929 στὴν Βόδροιστα.

Νεοκλῆς Λιανίδης (1860—1930). Δίδαξε ἀπὸ τὸ 1884—1887 στὴν Δερεθιτσάνη, 1887—1891 στὸ Χάσκοβο, 1891—1897 στὴν Δοῦβιανη, 1897—1900 στὴν Ἄνω Ἐπισκοπή, 1900—1904 στὴν Γράψη, 1904—1908 στὴν Δοῦβιανη, 1908—1911 στὸ Ἀργυρόκαστρο, 1911—1913 στὴν Σαρακινίτσα, 1916—1919 καὶ 1924—1928 στὴν Δοῦβιανη. Πέθανε στίς 1.1.1930. (Πρ. 2774/31).

Ματθαῖος Πύλιος (1864—1924) ἀπὸ τὰ Ζωφράτικα. Ἀπόφοιτος Ζωγραφεῖου Λιδασκαλείου Κεστορατίου. Δίδαξε 35 χρόνια στὴν Ἐπαρχία Δρυϊνουπόλεως καὶ Πωγωνιανῆς, ἦτοι: 1889—1894 στὴν Σινίτσα, 1894—1901 στὸ Χάσκοβο, 1901—1906 στὰ Ζωφράτικα, 1906—1908 στὴν Δερεθιτσάνη, 1908—1912 στὸ Ἀργυροχώρι, 1912—1916 στὰ Ζωφράτικα, 1916—1918 στὴν Γράψη, 1918—1920 στὸ Λιμπόχοβο καὶ 1920—1924 στὴν Νίβιτσα. Πέθανε στίς 15.10.24.

Βασίλειος Ἰωάννου Χριστοδούλου (1875—;). Δίδαξε 44 χρόνια, ἦτοι: 1889—1894 στὴν Κρήνα - Τρανουσάτα, 1894—1895 στὴν Φράστανη, 1895—1896 στὸ Χάσκοβο, 1896—1900 στὸ Δοξάτι, 1900—1909 στὸ Καλέντζι, 1909—1912 στὸ Μασκουλόρι, 1912—1921 στὰ Σκαμνιά (Ζαγορίου), 1921—24 στὸ Καβαλάρι, 1924—1933 στὰ Σκαμνιά.

Σπυρίδων Σταύρου Καλυβάς. Γεννήθηκε τὸ 1872 στὴν Δρόβιανη. Δίδαξε ἀπὸ τὸ 1895—1898 στὴν Δρόβιανη, 1898—1900 στὸ Κηπαρό, 1900—1905 στὴν Βάνιστα, 1905—1908 στὸν Καλογαροντζῆ, 1908—1910 στὴν Δίβρη, 1910—1912 στὴν Νιβίτσα, 1912—1913 στὴν Δρόβιανη, 1913—14 στὴν Σενίτσα, 1914—1916 στὴν Μουζίνα καὶ ἀπὸ τὸ 1916—1932 στὴν Λεσινίτσα.

Σπυρίδων Δημητρίου Κέντρος. Γεννήθηκε τὸ 1863 στὸν Τσαμαντά. Δίδαξε ἀπὸ τὸ 1882—1914 στὴν Παραμυδιά.

Ἰωάννης Δημητρίου Μόραλης (1830—1891). Δίδαξε ἀπὸ τὸ 1855—1881 στὴν Ἄρτα. Πέθανε στίς 16.10.1891. (Πρ. Α. 12793/51).

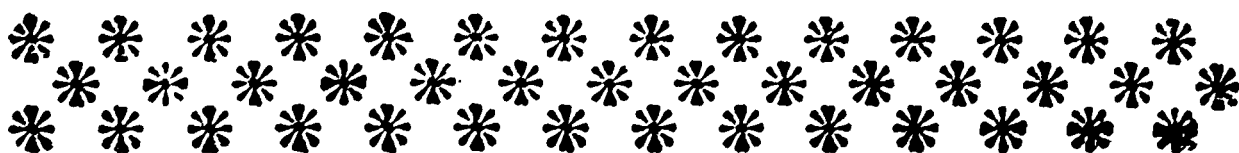
Νικόλαος Παπακώστας (1856—1938) ἀπὸ τὴν Κόνιτσα. Δίδαξε ἀπὸ τὸ 1873—1876 στὴν Μόλιστα καὶ ἀπὸ τὸ 1876—1878 καὶ 1897—1914 στὴν Κόνιτσα. Πέθανε στίς 17.4.1938.

Σπυρίδων Κωνσταντῖνου Καρβέλης. Δίδαξε ἀπὸ τὸ 1879—1910 στὴν Ζίτσα στὸ Σκαμνέλι καὶ στὸ Ρίσχοβο. Πέθανε στίς 8.11.1927.

Ἀλέξανδρος Οἰκονομίδης (1869—;). Δίδαξε στὴν Ἐπαρχία Σισανίου καὶ στὴν Μόλιστα καὶ Φούρκα.

Συνεχίζεται

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΕΥΘΥΜΙΟΥ

ΠΑΛΑΙΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΚΑΙ ΕΝΘΥΜΙΣΕΙΣ ΕΚ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΚΟΝΙΤΣΗΣ*

Προικοσύμφωνον

1846 Φλεβαριου 2 (Κόνιτσα)

† εις δοξαν θεου μετα κηριας θεοτοκου καλα προηγοι να δοσι ο θεος αγαθο-
νησετε ο δουλος του θεου βασιλως διμητρι κορτινιστιωτη εις γαμον προτον με τιν
δουλιν του θεου ιεροπεδαν του κηριου τολη γκατςου το ονομα ρουσο

επι χιρας μετρητα (γροβσια)	500
μια κοζοκα γοννομένη με.....καφε	200
ενα φρουστανη φλιπα με ολα	80
2 αντιρι γε φηλεξη	25
1 τοιμινη χουμαη	12
δεφτερι (φορεσιά)	
1 τζουμπεν ρουχινο γοννομενο	75
1 φρουστανη κοτιανον μαζη με ολα του	30
2 αντιρι γε γηλεχι	18
1 τουμινη μανπολη	12
τροιτη φορεση	
1 φλοκατα	28
1 φρουστανη πελινο	18
2 αντερι γε γηλεχη	18
1 τοιμινη	11
1 μιαν καρσελιαν μαζη με κλιδονιαν	20
1 τζεργαν επιραν το παπλουμα γρο(σια)	64
2 μαξηλαρες	16
3 ποκαμισα καλα	50
3 κατοτερα	45
1 της πεθερας	
1 του γαμπρου	
5 ζευγάρια τζεράπια	17
2 μιντιλι κεραλης	7
1 ζοησταρη (ζονάρι;)	8
2 μιντιλια	14
1 φεσι	7,20
1 μιντιλι κατοτερον	2
4 καζανη	65
μαζη με τα μετρητα ος φενοντε κατοθεν σουμα χιλια τριακόσια εβδομήντα εξη	1376,20

* Συνέχεια εκ της σελίδος 865 του Κ' τόμου.

1 τεντζερη με το καπακι της
 1 τηγανη οκαδες όλα όσα γραφομεν οκαδες γιγοντε τρης κε μησι (γρόσια) 52,20
 ένα στρομα γοματο με συντονη 45
 γιορρη τολης κε διμητρις ζιρη γκοτζου Δημητριος νατζη μαρτιρο (ό συντάκτης
 του έγγραφου).
 νικολας τογγας
 βαγγελης γιορρη

Πωλητήριον έτους 1846

διηνό το σηνετη μου εγώ ηποκατοθεν γεγραμενός στη επουλησα το μερτηκον
 μου το σπητή οπου ηχά ηπο την εξουσιαν μου μαζή με οσόν μπαχτζέ ηχά ης το
 μερτηκον μου του γιανή αδελφου μου κε τα γρασηά τα ελαβα κε ηνέ τελής νηκο-
 κηρης ος καθός ημούν κι εγο δηα τουτό του εδοσα το παρον μου γραμα δηά ασφα-
 ληάν της αληθηάς εμπροστεν τον μαρτηρον κε ηποφρευομέ

1846 αντηας (Νοέμβριος) 18 (Κόνιτσα)

δημητρηός μηράς αδελφός του ηποσχομέ ος ανοθεν
 δημητρηως παπάνου μάρτιρω
 Γεώργιος κώστα βάγιας μαρτυρώ
 σπιρος γιοργι παγουρντζη μαρτιρω
 σπιρος νατζι μηκα μαρτιρο
 αποστολη βαγιας φεγιζομπεγι μαρτιρο
 τολις γκοτζου παρον μαρτιρώ
 δημήτριος νούτζου μάρτηρας
 την πετρά οπου ηνέ πησό μπροστα στην θηρά
 κε στον απανό κηπό εχο να την σικοσο εγώ οποτέ εφκαληνθό κε οχη αλος

Όμολογία δανείου του έτους 1848

Την σμερον φανερονο κε ομολογο εγο ο ακομπεγισ Βρεκας γαμπρος τζιμιτζιρη
 αλικο παρακαλεσα τον γιανη γιοργι πεκιραγα κε με δανισεν γροσια ενενινταεξη ητη
 γροσια 96 για χαρις φιλίας να τα δοσο σε τριανταμηα ημερες αν απερασι πο τιν
 διοριαν να τρεχον τα δεκα δοδεκα τον χρνον δια ταφτο δινο το γραμα μου εμ-
 προστεν τον μαρτιρον

1848 μαηου 23

εγο ο αγος ηποσχομε τανοθεν
 μεχημετης τζαγουση μαρτηρο
 κεγο χουσενης αργιροκαστριτης μαρτηρας
 τερβησις αληρω μαρτηρο
 ζισις μαντζιου γραφο κε μαρτιρο
 κωνσταντις τατζη ζαφιρι μαρτιρο

(Σημείωσις: Τό παραπάνω έγγραφο συντάχθηκε στην Κόνιτσα. Ό δανειστής Γιάννη Γιώργης ήταν όπως φαίνεται υπάλληλος κάποιου Μπεκήρ αγά, όπως π.χ. ένας Στέφος υπάλληλος του μουσουλμάνου δημάρχου της Κόνιτσας Νταλήμπεη που ήταν γνωστός ως «Στέφος του Νταλήμπεη»).

Πωλητήριον άγρων έτος 1848

Εσινφονισα εγο ο μιχος σπιρου σιοκου πως επουλησα τα χουραφια τα σερβηνα
 (περιοχή Κονίτσης) του γιοργι Χατζη απο πικλαρι το κατο χουραφι ζουπια (ζε-

ψιά) μια σινορατα κορφη στρατα πατος σιγνελπης (Ζεϊνέλμπτης) απανο πληβρο βασιλη λολου κατο πληβρο λακος απανο χουραφι κορφη στρατα πατος πανους πλαχαβα και παναγιωτης καλαθα απανο πληβρο σαλκου κατο πληβρο βακουφκου και τα πουλησα ταχημνα δια χριαν μου γροσια διακοσια νουμιρο 200 και κανενας δεν εχη να τον πιαξη και με λογον της μανας μου γιοργις γιοτις απο πουσι (Μπούση) μαρτηρας μιν ηξευθρουντας γραμιατα τον ηπογραφα εγο μοχοριος του 1848 σταυρο 5 (Σεπτέμβριος) δημαντης καλογερος μαρτιρο

”Οπισθεν. «Πολιτιρον του Χρ. Χαντσή δια χοραφια Γιαγιαμπεγη εις Σέρβινον».

Πωλητήριο αγρού εις Σέρβινα Κονίτσης έτους 1848

Δια του παρόντος συμφωνητικού γράμματος γήνεται δήλον ότι αυτοτελήτως και οβιάστως σήμερον έπούλησα το χωράφι μου εις το σέρβινον προς γεώργιον Χατζήν από Πηκλάρει το όποιον συνορεύει από πάτον μέρος Σέχη Χαλίλη και Σουλεϊμάνμπεγη και από κάτω πλευρόν Σέχη Χαλίλη και Παναγιώτη Καλαθά και από κορυφήν σάλκενα και επάνω πλευρό σάλκενα κορυφή ο ίδιος γεώργιος Χατζής και το πλευρόν σέρβινον ράχι. το όποιον είναι τέλειος νικοκύρης και δια την αξίαν του το αγόρασεν δια γρόσια πεντακόσια αρ. 500 και δεν εχει να τον πηράξη κανής δια τουτο εδωσα το παρόν μου και υποφαινομαι.

Τη 14η 76ρίου 1848 Κόνιτζα

Παναγιώτης Βασιλήου Μπλαχάβα βεβεωνο τα ανωθεν
κοστας μιλίνγκον μαρτιρο
Δημήτριος Ιωάννου μαρτιρω
δημητριως παπαϊωάννου μαρτηρο
δια τον αγραμματον Γεώργιον Ιώτην
μπουσιώτην έγγραφα εγώ ο Κονίτζας μπαλταδόρος

Σημειώσεις του έτους 1848

’Οκαδες 36 τριάντα εξ’ καλαμπόκι επιρα από δεκατιάν σινε 1847 σαράντα εφτα οσον τοχέν αγορασμενον απο τον χουσιν κε το ηφερεν ο γιανης μιρα οχι αλο:

1848 οκτοβριου 7 κονιτζα

βεκλήης του σουλεϊμανμπετη..... (Τσένε;)
πορσότης
βεκλήης του κιρ γιανι σουρλα νουσια τζιάτζιος

’Ομολογία δανείου του έτους 1849

γρόσα 110 εκατόν δεκα ηδανηστηκα απο τον γιανη μιραν κε εχομε να τον ευχαρηστησομε γηα να τα πληροσομε το παζαροπλο χορις λογον κε ος ασφαληάν του δηα τουτο τον εδοσα το παρον γραμα ης χερηα του κε ης ασφαληα του.

1849 αβγοστος 15 κονητζα

σαντολας του σπαχη ηποσχομε

(Σφραγίδα τουρκική)

Μία ενδιαφέρουσα όμολογία δανείου του έτους 1850

Εις έλλειψιν χαρτοσίμου έγγράφη εις άπλουν χαρτι το όποιον έχει την ισχύν.
Γρόσια 1232,20 χίλια διακόσια τριάντα δύο και παραδες είκοσι εδανείσθηκα δια χρέη μου ο υποφαινόμενος Ισλιām βενοκάσης από τον κύρ δημήτριον τάτζη

γκόντζον κονιτζιώτην με διωρίαν ἐξήντα μίαν ἡμέραν ἀπὸ τὴν σήμερον διὰ νὰ τοῦ τὰ ἐμβάσω χωρὶς διάφορον. παρελθούσης δὲ τῆς διωρίας νὰ τρέχουν με τὸ διαφορὸν τοις τὰ δέκα δώδεκα ὅσος καιρὸς ἀπερασι. καὶ διὰ ἀσφάλειαν τοῦ ρηθέντος κύρ μητρον τοῦ ἀφήνω ἀμανέτι ἐνέχειρον ἓνα πεσλὶ ὀλόχρυσον καὶ ἓνα γελέκι χρυσὸν ἀπὸ ταῖς ἐμπροστιναῖς μεργιαῖς τὰ ὅποια εἶναι εἰς φορέματα, καὶ ἓνα ζευῖκος κομπούρια ἀσημένια, καὶ ἂν δὲν λάβω τὴν φροντίδα ες τὴν διωρίαν αὐτὴν νὰ τοῦ τὰ ἐμβάσω, εἶναι εἰς χρέος ὁ κύρ δημήτρης νὰ ἔλθῃ με τὰ ἄνω ἀμανέτια εἰς Ἰωάννινα, ἢ νὰ κάμῃ ἓναν βεκύλην του νὰ τὰ εὐγάλῃ εἰς τὸ τελιαλιστικὸν νὰ τὰ πουλήσῃ νὰ πάρῃ τὰ γρόσια του καὶ ἐγὼ δὲν ἔχω νὰ τὸν δοκουνδίσω εἰς καμίαν κρίσιν. διὸ καὶ ἔδωσα τὴν παρούσαν μου ὁμολογίαν εἰς τὸν διαληφθέντα δημήτρην πρὸς ἀσφάλειάν του καὶ εἰς ἔνδειξιν.

1850 πενήντα μαρτίου 20 κόνιτζα

Ἰστιάμης βενωκάσης βεβιονὼ τανώθεν (σφραγίδα τουρκικὴ)

Ραπο (σιούτης;) μαρτιρας

Εμην σαρανταπορης παρον μαρτηρας

αληκος σαντραπορης (Σαρανταπόρης) παρον μαρτηρας

κι εγω ο ρουσητις του λατζι μαρτιρο

Τζομαλης μπαρμπερης μαρτιρο

Πωλητήριον τοῦ ἔτους 1851 εἰς Βούρμπιανην

Ἰδιὰ τοῦ παρόντος δηλοποιῶ ἐγὼ ἡ ὑποφαινομένη γιανοβιά Κωνσταντή, ὁμοῦ με τὰς θυγατέρας μου δέσπων καὶ μαρίαν, ἐπειδὴ καὶ ἀδυνάτησα καὶ εἰς χρεος ὑπέρογκον ἐκατήντησα καὶ μὴ δυνάμενη νὰ οἰκονομηθῶ ἀπεφάσισα καὶ τὸ ἐπώλησα ὅλο τὸ τιποτές μου βιὸς κινιτόν τε καὶ ἀκίνητον τῆς θυγατρὸς μου χρύσως διὰ γρόσια 3000 τρεῖς χιλιάδες. σπῆτι, κίπους, ἀμπελία, χωράφια, καὶ καθεξῆς ὅτι ἐμπειρίχη τὸ σπῆτι μου, ἔξδὼν ἓνα κομμάτι κῆπον, ἓνα πεζούλι εἰς τὴν βαρβάραν, καὶ τὸ παλιόσπιτον. αὐτὸ ἔχῃ νὰ τὸ πάρῃ ἡ μαρία ἀφ' οὗ ὑπανδρευθῇ διὰ προικίον τῆς ἔχει νὰ τὸ ἐξουσιάσῃ, καὶ ἔχῃ νὰ τὴν ὑπανδρεύσῃ τὴν μαρίαν, καθὼς ὑπανδρεύονται τὰ κορίτца ὅλα τῆς βούρμπιανης. Τὴν δὲ πούλαν ἂν θελήσῃ νὰ ὑπανδρευθῇ (ἦταν χήρα) ἔχει νὰ τὴν ὑπανδρεύσῃ καὶ αὐτὴν ἀπαράλλακτα ὡς καὶ τὴν μαρίαν, ἡ δὲ καὶ δὲν θελήσῃ νὰ ὑπανδρευθῇ ἡ πούλα ἔχει νὰ τὴν φυλάξῃ καὶ αὐτὴν ὁμοίως καὶ ἐμένα τὴν μητέρα τῆς. νὰ μᾶς γιροκομήσῃ, με ὅλα τὰ τοῦ σώματος ἀναγκαῖα χωρὶς νὰ μᾶς πάρῃ σδάρα, ἐν ὅσω νὰ ζήσωμε, καὶ ἀφ' οὗ ἀποθάνωμεν ἔχει νὰ μᾶς ἐνταφιάσῃ κατὰ τὴν σινήθειαν τῆς χώρας μας, καὶ νὰ ἦναι τέλεια νοικοκυρὰ ἡ Χρύσω εἰς τὸ σπῆτι μου καὶ τὰ κτηματά μου (ἔξδὼν ἀπὸ τὸ ἄνωθεν κομμάτι κῆπον, ὅπου θὰ πάρῃ ἡ μαρία) εἰς τὰ ἀμπελία μου εἰς τὰ χωράφια μου, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ εἰς ὅλον τὸ βιὸς μου κινητόν τε καὶ ἀκίνητον, χωρὶς νὰ τὴν διασίῃ καμίαν ἀπὸ τὰς ἄλλας θυγατέρας μου, ἔχῃ νὰ πάρῃ καὶ ἡ πούλα ἓνα πεζούλι κῆπον εἰς τὴν βαρβάραν τὸ κάτω τὸ πεζούλι κατὰ τῆς τζεομελήγενας. ὁ κῆπος ἔχῃ νὰ τὸν πάρῃ ἡ μαρία ἀφ' οὗ ὑπανδρευθῇ τὸ μεσιὸ τὸ πεζούλι ὁ κῆπος εἰς τὴν πέτρα, ἔχῃ νὰ τὸν πάρῃ ἡ πούλα ἂν ὑπανδρευθῇ, ἀπὸ ἄλλον τίποτες δὲν ἐνέχονται. τὸ ἄλλο τὸ ἐπίλοιπον βιὸς κινητόν τε καὶ ἀκίνητον τὸ ἐπώλησα τῆς Χρύσως ὡς ἄνωθεν, καὶ νὰ ζήσῃ νὰ τὸ χαιρεται, διὸ ἔδωσα τὸ παρόν μου εἰς χεῖρας τῆς ἐνώπιον τοῦ ἐπιτρόπου μου ἀδελφοῦ μου δῆμω ντζόκαρη καὶ τῶν ἀξιοπιστῶν εὐρεθέντων μαρτύρων καὶ ὑποφαινόμεθα, τὰ δὲ ἄνωθεν γρόσια τὰ ἔλαβον ὡς τὸν παρὰν, καὶ ὅχι ἄλλο.

1851 ἔτος Ἰουλίου 28 εἰκοσιοχτὼ Βούρμπιανη

γηανοβηα κοσταντη βεβεσνο τα ανοθεν δηα χηρος
του αδελρου μου κε επητροπου μου δημο τζοκαρι
κε εγο ος αγραματος βαν το σιμηον του † (σταυροῦ)
εγο η δεσπο του γηανη κοσταντη στρεγο ης τα ανο-
θεν δηα χηρος του επητροπου μου θηου μου δημο
τζοκαρη κε εγο ος αγραματος βανο το σιμηον του †
εγο η μαρια του γιανη κοσταντη στρεγο ης τα ανοθεν
δηα χηρος του επητροπου μου κε θηου μου δήμιου τζο-
καρη εγο ος αγραματος βανο το σιμηον του † (σταυροῦ)
εγω ο δημο τζοκαρης επιτροπος τους τες ηπογραφα
με λογον τους κε μαρτηρο
Παπαδημήτριος Παπα - Σωτήρης παρακληθείς και
γράφας και μαρτυρῶ
μήτζη μᾶνος μαρτηρο.

(Συνέχεια προηγούμενου έγγραφου)

ης το ονομα του θεου

1851 ηουλίου 28 Βουρποϊανη

σημηονο τα οσα πραγματα κοινητα κε ακοινητα εχη το σπητη της γενοβγας κο-
σταντη βουρποϊανητην πεθερασμου κε γενηκον της γηνεκος μου ος κατοθεν φενουν-
τε ονοματοδος τα οποια σημερον η ζοντες γενοβηα κε κληρονομη θυγατερες πουλα
κε μαρηα απαραβγαστος κε αφτοθελητος επουλησαν σημερον προς εμε τον γαμπρον
τους νηκολαον κε γηνεκα μου Χρισο ος τα ανα χηρας ενγραφα πολητηρηα κε χοτζετρηα
οπου βαστουμε ος κατοθεν φενουντε

1 σπητη με το κατοη του κε χαγηατη του κε καληβα κε οσον σποιτοτοπον

1 αμπελη στον αγιον αδανασιον. 1 αμπελη στο μαρεντακη. 1 αμπελη στο λακο
ογπερα στη σοτηρα. 3 κοιτοι ης την καληβα στην βαρβαραν τα οποια αυτα ηνε εξο
της πουλησεος τα εβαστηξαν απο ενα η τρης θυγατερες κληρονομη απο ένα προς
κληρονομηαν.

1 κοιπον στες κουμπουλες πουλημενο ης εμας

1 χοραφη στου παπου. 1 χοραφη στο πλαι. 1 χοραφη στο πατανη. 1 χοραφη στην
εκκλησηαν. 3 χοραφηα στην σουμαρα. 1 χοράφη στο τουρνοβητηκω. 3 χοραφηα στην
μαβριπηναν ηδησματα του σπητηου

2 κακαβηα πακηρηκα. 2 τεντζερεδες.

1 τηγανη. 1 τειψη. 5 σαχανα. 1 τζουκαλη

2 περοσιγες. 2 φενκητην κε φκηαρη.

3 βαργια λουστὸν κε κασμαν

6 δυο δηκελα δυο τζαπγα κε κλαδεφτηρη

3 κοματηα βαιενηα. 3 καδγα με εναν καδγον μεγαλον. 2 καρδαργα μεγαλα δηα
βουτηρο κε τηρη. 1 αμπαρη. 1 σεντουκη δηα φορεματα κε 2 φαρασανα. 1 τοπολα
δηα γαλα. 3 γηδηα.

2 πλαστηρη κε σκουτελα. 3 ταβλες. 1 γηνη κε λουργα.

Οσα εξοδα καμο δηα την ζοοτροφηαν της μητρος μου κε αδελφες μου πουλας κε
μαριας κατα χρονον ος κατοθεν 1851 αυγουστου 1

12 ταγαργα γενημα απο το μουλκι

2 ταγαργα απο καχτες

14 ταγαργα γεννημα εγω της εδοκα	γρόσια	340
5 (όκάδες) βουτηρο	»	40
20 » τηρη πατζο	»	35
8 » λάδη	»	10
15 » ἄλας	»	10
15 » μαλα δηα σκουτηκα φορέματα	»	90
3 » βαμπακη δηα πανη	»	38
3 μαντηλα δηα το κεφαλη	»	18
3 (μανδήλια) δηα τον λεμον	»	12
6 ζεβγαρηα τζαρουχηα	»	21

«Συναφές με τὰ δύο προηγούμενα»

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ

1843 ἀπρίλιος ὁ πεκαγιᾶς του (χρέος) ἀπὸ τὸν ὑπογεγραμμένον χουλιασᾶν (σύνολον ὀφειλομένων) τῆς κοινότητος γρ.(όσια) 317,19. ὁ διάφορος αὐτῶν ἕως 1851 τέλος μαρτίου $380:16=697:35$

1844 μαρτιος εἰς τὸν μήτην μανον γρ. 47,30

1845 εἰς τὸν κύρκα κούσην 47,25

1846

1847 εἰς τὸν παγούνην νικολαν γρ. 47,10

1848 εἰς τὸν λάμπρον κώστα παπαγιάνη 47,10

1849 εἰς τὸν χαράλαμπον στὸν δημήτηρη 47,10

γρόσια 237,5

1851 Ἰούλιος εἰς τὸν Ἰωάννην στεργιον διὰ τὸν μουχαμέτμπεγην 461,30. Ὁ Κώτσιος (Γ. Ἀντωνίου;) διὰ τέσσαρας μῆνας ἀπὸ ἀπρίλιον ἕως τελ. Ἰουλίου 24. Ὁ διάφορος ἀπὸ 1851 ἀπρίλιος ἕως τέλη Ἰουλίου διὰ μῆνας τέσσαρας εἰς τὰ 461,30 —25, ἥγουν ἑπτακόσια ἡκοση δύο γρόσια καὶ παράδες τριάκοντα πέντε 722,35

ὡς ἄνωθεν φαίνεται ὁ λογαριασμὸς τοῦ ἡρημένου γιάνη κωνσταντῆ ἀπὸ τὸν πεκαγιᾶν τῶν 1843 σαράντα τρεῖς κατὰ τὸν ὑπογεγραμμένον χουλιασᾶν παρόλης τῆς κοινότητος. ἀπὸ αὐτὸν τὸν πεκαγιᾶν αὐτὸς ὁ γιάνης μένει ἐξωφλημένος καὶ ἀκαταξήτητος ἀπὸ ὅλην τὴν κοινότητα ὡσάν ὁποῦ μετρώντας τὰ ἄνωθεν γρόσια διὰ χιρὸς νικολάου λιόλη πανταζῆ εἰς τὸν ἡρημένον πορτζῆν τῆς κοινότητος Μουχαμὲτ πέγην, καὶ δίδεται ἡ παροῦσα ἐξωφλησις εἰς ἀσφαλὴν του καὶ ὑποφαινόμεθα.

1851 πενήντα ἓνα Ἰούλιος 30 Βούρπιανη

ἐπὶ δὴ ὁ νικόλαος λιόλη ἐφάνη οἰκοκῆρης εἰς αὐτὸ τὸ σπήτη εἰς ὅλην τὴν περιουσίαν κοινητὰ καὶ ἀκίνητα κατὰ τὸ ἀνὰ χίρας του πωλιτήριον γράμμα τῶν τριῶν κληρονόμων καὶ συζήγου Ἰωαν. κωνσταντῆ ἥγουν γιανοβιάς, καὶ ἔστω εἰς ἔνδειξιν. Ἰωάννης στεργίου παπανίκου Μουχτηρῆς.

Χρηστο λαμπρος μουχτάρης

Χριστος Γ. Μανολη μαρτιρο

μῆτζη μανος μαρτηρο

γιανι κοτα δασκαλος μαρτηρο

γηανη νουτση μαρτηρας

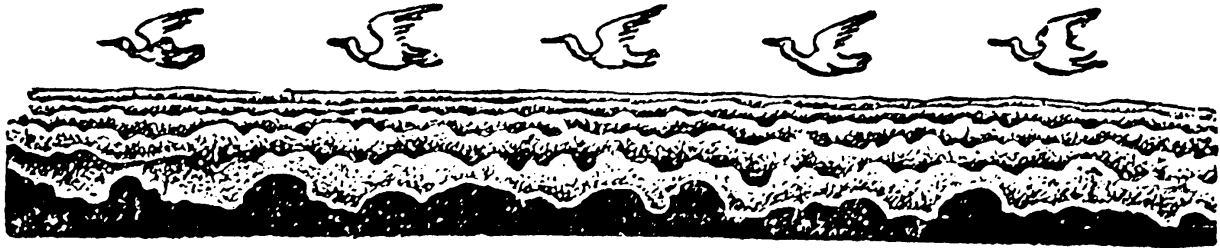
νηκολα τζηλας μαρτηρο

τζοζη πλαγουρας μαρτηρο

γιοργη κοτοτση μαρτιρο

γιανη κατζιαβος μαρτυρας.

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΥ
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΙΣ “ΔΗΜΩΔΕΙΣ ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ,, ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΙΟΥ ΚΑΤΖΙΟΥΛΗ

*Ἡ δημοσίευση τοῦ Λαυριωτικοῦ χειρογράφου, 1933 σὺν Παρίσι,
ἀπὸ τὸν Σωφρόνιο Λεοντοπόλεως*

Ἐτοιμάζοντας τὴν ἔκδοσιν τῶν Γιαννιώτικων παροιμιῶν, πού ἄφησε σὲ χειρόγραφά του ὁ ἀείμνηστος Δημ. Σπ. Σαλαμιάγκας (βλ. Ἑπειρωτικὴ Ἑστία, τεύχ. 188 (ἀφιέρωμα) Δεκέμβριος 1967, σ. 389—394), ἀνереύνησα συστηματικότερα τὴ βιβλιογραφία τῶν Ἑπειρωτικῶν παροιμιῶν, γιὰ νὰ ἔχω καὶ τὸ συγκριτικὸ ὑπόβαθρο πού θὰ μοῦ χρειαζόταν.

Ἡ ἐνδειξη, ἀρ. 2096, τῆς βιβλιογραφίας τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῶν ἐτῶν 1921—1938, στήν Ἑπετηρίδα τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου τῆς Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, τόμ. 9—10 (1955—57) μὲ τὴν ἀναγραφὴ «Ἑπειρωτικαὶ παροιμίαι», μὲ ὁδήγησε στὴν ἀναζήτησιν τοῦ περιοδικοῦ «Ρωμανὸς ὁ Μελωδός». Τὸ βρήκα στὴ Γεννάδειο Βιβλιοθήκη, μὲ στοιχεῖα «Θρησκευτικὸν περιοδικὸν σύγγραμμα» (Παράρτημα Ἀγιορειτικῆς Βιβλιοθήκης) ἐκδιδόμενον κατὰ μῆνα, συντασσόμενον ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου πρ. Λεοντοπόλεως, Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, καὶ ἐκδιδόμενον, προνοία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηναίων Παραδείση, ἐφημερίου τοῦ ἐν Παρίσις ἑλληνικοῦ ναοῦ, τόμ. Α' [ὁ μόνος ἐκδοθεὶς], ἐν Παρίσις 1932—33». Στὸ ἐνιαῖο τεύχος 10—12 (Φεβρ. - Ἀπρίλ. 1933) στίς σελίδες τοῦ τόμου 330—346, ἦταν δημοσιευμέναι αἱ «Ἑπειρωτικαὶ παροιμίαι», ἀριθμημέναι 1—712 καὶ μὲ ὑπογραφή: «Ὁ πρ. Λ. Σωφρόνιος». Καὶ νά, πῶς προλογίζονται:

«... Ἐν τῷ Λαυριωτικῷ κώδικι Ι, 41 (τοῦ ιη' αἰῶνος) φ. 133—149, σώζεται ἀξιόλογος σύλλογος 726 παροιμιῶν τῶν Ἰωαννίνων, ὡς δῆλον γίνεται ἐκ τοῦ προτασσομένου ἐπ' αὐτῶν τίτλου: «Παροιμίαι τοῖν κατὰ Ἰωαννίτι» (sic)· τοῦτο τοῦλάχιστον ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπιγραφῆς ἐξάγεται, ὅτι δηλονότι ἐν Ἰωαννίνοις ἐγένετο χρῆσις τῶν τοιούτων παροιμιῶν, τὰς ὁποίας ὡς εἰκάσω, λόγιος ἐξ Ἰωαννίνων περισυνέλεξε καὶ κατέγραψε κατὰ τὸν ιη' αἰῶνα εἰς τὸν ἐν λόγω τῆς Λαύρας κώδικα, ἐπιπροσθέσας καὶ ταῦτα: «προσετέθησαν καὶ αὐταὶ προτροπῇ καὶ παρακλήσει τινῶν χάριν τῶν ἀμαθῶν· τούτων δὲ ἀπασῶν εἰς τὴν ἐλληνίδα μετενηνεγμένων διάλεκτον, τὰς μὲν ἐν ταῖς κατὰ στοιχεῖον, τὰς δὲ ἐν τῷ πίνακι τῶν ταυτοσημάντων εὐρήσεις». Ἡ εἰκασία μου, ὅτι ἐν Ἰωαννίνοις παρά τινος ἐγγωρίου διδασκάλου ἐγένετο ἡ σύλλογος αὕτη χάριν τῶν ἀμαθῶν, ἐνισχύεται ἐκ τῆς ἐν ἀρχῇ τοῦ κώδικος προτάξεως τῆς Λογικῆς Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως, «τῆς ἐκδοθείσης ἐν τῇ τῶν Ἰωαννίνων νεωστὶ ἰδρυθείσῃ Ἀκαδημίᾳ...».

Ἀπὸ τὰ προλεγόμενα αὐτὰ τοῦ Σωφρονίου Λεοντοπόλεως, 1872—1947 (Βλ. βιογραφικά του στὴ «Θρησκ. καὶ Ἠθικὴ Ἑγκυκλοπαιδεία», τόμ. ΙΑ΄ 1967 σ. 649—652), καὶ ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν παροιμιῶν (ποὺ σημειώνονται ὡς 726), σκέφτηκα ἀμέσως τὸν Παρθένιο Κατζίουλη καὶ θυμήθηκα τὸ πρόσφατο ἐρωτηριατικὸ τοῦ κ. Γ. Π. Σαββαντίδη, ποὺ μιλώντας γιὰ τὰ παράλληλα χειρόγραφα δημῶδων παροιμιῶν τοῦ καλοῦ Ἑπειρώτη συλλογέα¹, ἀμφιβάλλει ἂν ἦταν ἀκριβὴς ἢ παλιότερη πληροφορία τοῦ Εὐλόγιου Κουρίλα (Ἑπειρ. Ἑστία Γ΄ 1954 σ. 659), ποὺ ἔλεγεν ἀπλῶς (χωρὶς ἄλλη βιβλιογραφικὴ ἔνδειξη) ὅτι «αὐταὶ (αἱ δημῶδεις παροιμίαι) ὑπῆρχον καὶ ἐν κώδικι τῆς Λαύρας 1, 41 φφ. 133—149 καὶ ἐδημοσιεύθησαν ἐν Παρισίοις ὑπὸ τοῦ πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρονίου Εὐστρατιάδου...».

Μὲ τὴ σύγκριση τῶν κειμένων ποὺ ἔκαμα ἀμέσως, τοῦ τεύχους «Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ» καὶ τοῦ Τεργεσταίου χειρογράφου ποὺ ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Σαββαντίδης, διαπίστωσα πὺς πρόκειται πράγματι γιὰ δεύτερο χειρόγραφο τῶν «δημῶδων παροιμιῶν» τοῦ Κατζίουλη, τὸ Ἀγιορειτικὸ Λαυριωτικόν, ἐκεῖνο ποὺ πάλι ὁ Εὐλόγιος Κουρίλας (ὅπως τὸ σημειώνει κι' ὁ Γ. Σαββαντίδης), εἶχε ἐπισημάνει τὸ 1915, ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ «Λαογραφία» (τόμ. Ε΄ 1915—6, σελ. 560).

Καὶ ὁ μὲν Μητροπολίτης Εὐλόγιος ἀπέδωσε τότε σαφῶς τὶς παροιμίες τοῦ χειρογράφου αὐτοῦ τῆς Λαύρας στὸν Παρθένιο Κατζίουλη· ὁ Μητροπολίτης ὅμως Σωφρόνιος, ἡ δὲν εἶδε ποτὲ τὸ σημεῖωμα τῆς «Λαογραφίας», ἡ δὲν ἤθελε νὰ δεχθῇ τὸν προσδιορισμὸ. Στὸ ἴδιο μάλιστα τεῦχος τοῦ «Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ» κάνει καὶ κάτι πὺδ ἀνεξήγητο βιβλιογραφικὰ (ἐπίσης σὲ σχέση μὲ τὸν Ε΄ τόμο τῆς «Λαογραφίας»): Δημοσιεύει, σὰν γιὰ πρώτη φορά, (ἀμέσως μετὰ τὶς «Ἑπειρωτικὰς Παροιμίας»), «ἐτέρας 52 παροιμίας ἐξ ἐτέρου τῆς Λαύρας κώδ. Θ΄ 6 φ. 1 (αἰῶνος ιζ΄)», ποὺ εἶναι — μὲ ἐλάχιστες ἀλλαγές — οἱ ἴδιες καὶ μὲ τὰ ἴδια ἐρμηνεύματα, ὅπως τὶς εἶχε δημοσιεύσει τὸ 1915 ὁ Εὐλόγιος Κουρίλας, μὲ τίτλο: «Ἀνέκδοτος συλλογὴ παροιμιῶν ἐξ Ἀγιορειτικοῦ κώδικος» (τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος ὑπερμεσοῦντος) Λαογραφία Ε΄ 1915—16 σ. 346—348, καὶ μάλιστα μὲ συγκριτικὰς τότε παραπομπάς, καὶ μὲ σημειώσεις τοῦ Ν. Γ. Πολίτη. Δὲν ἤξερε ἄραγε (τόσο ἀπίθανο) ἡ δὲν ἤθελε ν' ἀναφέρῃ τὰ ἀρχικὰ αὐτὰ δημοσιεύματα ὁ Λεοντοπόλεως;

Οἱ 712 δημῶδεις παροιμίες τοῦ Λαυριωτικοῦ χειρογράφου εἶναι σχεδὸν οἱ ἴδιες μὲ τὶς 726 τοῦ Τεργεσταίου. Οἱ διαφορές τους εἶναι οἱ συνήθεις τῶν ἀντιγραφῶν ἀπὸ χειρόγραφα (μικροαλλαγές σειρᾶς, προσθαφαιρέσεις, παραναγνώσεις) ποὺ ἐδῶ βαρύνουν περισσότερο τὴ μεταγραφή τοῦ Λεοντοπόλεως, ἀφοῦ ὁ κ. Σαββαντίδης ἔκαμε μὲ πολλὴ κριτικὴ προσοχὴ τὴ δική του. (Κρήια ποὺ λείπουν κι' ἀπὸ τὰ δυὸ δημοσιεύματα οἱ φωτοτυπίες). Ἔτσι ἔχουμε πρόχειρες τώρα τὶς «δημῶδεις» ἄμεσες Ἑπειρωτικὰς παροιμίες τοῦ Παρθενίου Κατζίουλη (αὐτὲς ποὺ ἄρχισε νὰ δίνῃ σὲ «Ἐπίμετρο» ὁ Πολίτης), δημοσιευμένες ὁλοκληρωμένα, ἀπὸ δύο χειρόγραφα. Θὰ ἄξιζε μὰ παράλληλῃ ἀντιπαραθέσθαι τους, καθὼς κι' ἀπὸ ἄλλα χειρόγραφα. (μὲ τὴ σειρὰ ποὺ δίνονται ἢ ἀλφαθητικά), γιὰ νὰ φανοῦν οἱ διαφορές στὴ διατύπωση καὶ στὶς λέξεις, καὶ

1) Βλ. Γ ε ω ρ γ ί ο υ Π. Σ α β β α ν τ ί δ η, Ἐπιμελητοῦ τοῦ Σπουδαστηρίου Κλασσικῆς Φιλολογίας καὶ Ἀρχαίας Ἱστορίας. Οἱ παροιμίες τοῦ Παρθενίου Κατζίουλη, «Δωδώνη», Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, τόμ. Α΄, Ἰωάννινα 1972, σελ. 143—200, ἰδιαίτ. σ. 145, 1.

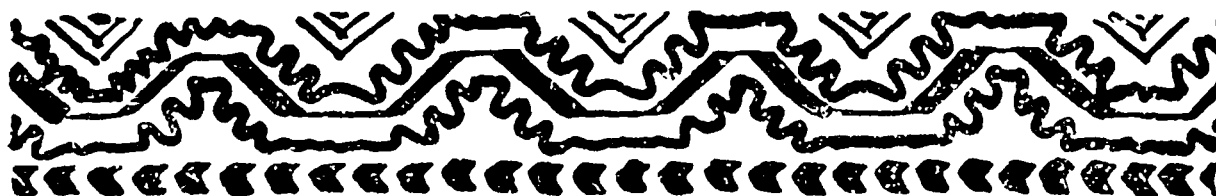

νὰ κριθῇ, στὶς δύσκολες περιπτώσεις, τὸ σωσιότερο. (Πρέπει νὰ βρεθῇ καὶ τὸ Λαυριωτικὸ χειρόγραφο, ποὺ κατὰ τὸν Κουρύλα τὸ εἶχε ὁ Εὐστρατιάδης. Δὲν ξέρω ἂν ἔχη γίνει ἄλλος λόγος γι' αὐτό)².

Τὸ θέμα τῶν παροιμιῶν τοῦ Παρθενίου Κατζιούλη μὲ τὰ ποικίλα χειρόγραφα, τὶς μορφές καὶ καταγραφές τῶν κειμένων καὶ μὲ τὴν ἀνάγκη τῆς μεθοδικῆς συνολικῆς παρουσίαισός τους, δὲν ἔκλεισε. Ἕνα Corpus, μὲ ἀλφabetικὰ καὶ εἰδολογικὰ εὐρετήρια, μὲ μετρικὴ τακτοποίηση τῶν κειμένων καὶ μὲ λαϊκὴ ἐπαναγλώττιση τῶν «μετενηνεγμένων εἰς τὴν ἐλληνίδα διάλεκτον», εἶναι πάντα ἀπαραίτητο. Χρειάζεται ὅμως σκληρὸς φιλολογικὸς κόπος γιὰ τὴν ὀλοκληρωμένη παρουσίαση τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν κειμένων τοῦ τέλους τοῦ 17ου αἰῶνος (ἔτσι θὰ τὰ λογαριάσουμε) καὶ τὴν προβολὴ τῆς ὡραίας μορφῆς τοῦ λογίου Κατζιούλη, ποὺ τόσο τὸν ἐπρόσεξε ὁ Πολίτης (Παρ. Α' σ. κθ-λε'). Χαίρομαι ποὺ εἶχα τὴ συγκινητικὴ εὐκαιρία νὰ μιλήσω κι' ἐγὼ τὸ 1966 γιὰ τὸ ἔργο του, ἀπὸ τὸ Βῆμα τῆς Ἑταιρείας Ἑπειρωτικῶν Μελετῶν, στὴν πνευματικὴ πόλιν τῆς ζωῆς του.

2) Σημειῶνω μὲ τὴν εὐκαιρία, ὅτι ἡ γνώμη, πὼς οἱ 82 παροιμίαι τῆς συλλογῆς Haxthausen (Λαογραφία ΙΑ' 1934—37 σ. 210—215) εἶναι σχεδὸν ὅλες τοῦ Κατζιούλη, πρέπει ν' ἀναθεωρηθῇ.

ΔΗΜ. Α. ΚΡΕΚΟΥΚΙΑ

Συντάκτου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ

ΕΝΑ ΠΑΛΙΟ ΖΑΓΟΡΗΣΙΟ ΓΙΑΤΡΟΣΟΦΙ

Τὰ γιατροσόφια, μὰ ἀπὸ τῆς γραπτῆς πηγῆς τῆς λαϊκῆς ἱατρικῆς¹, εἶναι ἀξιοσπούδαστα ὅχι μόνον γιὰ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἐπιστήμης τοῦ Ἱπποκράτη, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς λαογράφους καὶ τοὺς γλωσσολόγους κι αὐτοὺς ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴ μελέτη τῆς τέχνης, ὅταν τὰ γιατροσόφια αὐτὰ εἶναι εἰκονογραφημένα.

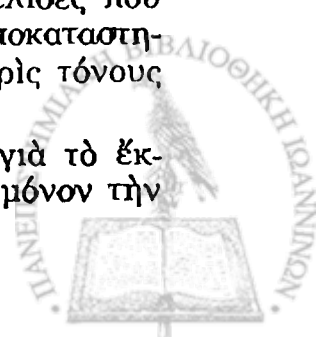
Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ ἔχουν ὡς πυρῆνα τοὺς ἄλλα παλαιότερα γραμμένα, κατὰ τοὺς ὑστεροβυζαντινοὺς χρόνους ποὺ κι αὐτὰ πάλι μὲ τὴ σειρά τους ἦσαν σύντομες ἐκλογές ἀπὸ τὰ ἱατρικὰ συγγράμματα τοῦ Ὀριβάσιου, τοῦ Ἀέτιου, τοῦ Παύλου Αἰγινήτη, τοῦ Ἀλέξανδρου Τραλλιανοῦ ἢ τῶν παλαιότερων, τοῦ Διοσκορίδη καὶ τοῦ Γαληνοῦ². Συμπληρωμένα πάντοτε ἀπὸ νεώτερες ἱατρικὲς παρατηρήσεις τῶν κατόχων τοὺς κι ἀπὸ νέα λαϊκὰ φάρμακα καὶ ποικίλες δεισιδαιμονίες καὶ προλήψεις, ἀποτελέσαν νέες παραλλαγές ἱατροφαρμακευτικὲς ποὺ ἦσαν γιὰ πολλοὺς αἰῶνες στὴ χρῆση τῶν ἐμπειρικῶν μας ἱατρῶν, γνωστῶν μὲ τὰ ὀνόματα «καλογιατροί», κομπογιαννίτες³, σπασσογιατροί, σακκου-λαιοραῖοι⁴, μαϊζουκάδες⁵, βικοῖατροί⁶, καταφυανοὶ κ.ἄ.

Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ γιατροσόφια βρίσκονται ἀδημοσίευτα σὲ διάφορες ἐλληνικὲς καὶ ξένες βιβλιοθήκες ἢ κυκλοφοροῦν ἀνάμεσα στὸν ἐλληνικὸ λαό, ἐλάχιστα δὲ ἔχουν ἰδῆ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Ἀπ' αὐτὰ κυριώτερα εἶναι: 1) Τὸ «Ἱατροσόφιον Ἰωάννου τοῦ Σταφιδᾶ» ἔτους 1384 ποὺ τὸ ἔχει ἐκδῶσει ὁ Ε. Legrand στὴ Bibliothèque grecque Vulgaire 2 (1881), σ. 1—27 ἀπὸ τὸν κώδικα 2315 τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων. 2) τὸ Γεωπονικὸν τοῦ Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός, ἐκδ. 6η, Βενετία 1884 (ἐκδ. 1η Βενετία 1647) καὶ 3) τὸ «Ἱατροσοφικὸν τοῦ Μητροφάνους» ποὺ τὸ ἔχει ἐκδῶσει ὁ ἱερομόναχος τῆς ἰδίας μονῆς Φιλάρετος τὸ 1924 στὴ Λευκωσία.

Ἐνα ἀπὸ τὰ πολλὰ χειρόγραφα γιατροσόφια βρῆκε κι ἀντέγραψε πρὸ 85 χρόνων ὁ γνωστὸς λόγιος Ἡπειρώτης Δημήτριος Μ. Σάρρος καὶ τὸ ὑπόβαλε μαζὶ μὲ ἄλλο πλούσιο γλωσσικὸ ὕλικὸ τῆς πατρίδας του Βίτσας Ζαγορίου στὸ διαγωνισμὸ τῆς Γλωσσικῆς Ἑταιρείας.

Ἀντιγράφοντας τὸ χειρόγραφο τοῦτο ὁ Σάρρος καὶ προσπαθώντας νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ὀρθογραφία καὶ τὴ σίξιν τοῦ κειμένου προχώρησε καὶ σὲ μεγαλύτερες διορθώσεις τῶν λέξεων ποὺ ἔτσι, ἄθελά του ἴσως, ἐχάλασε τὸ ἡπειρωτικὸ τους χρῶμα. Γιὰ καλὸ ὅμως εἶχε χωρίσει σὲ δύο τὶς σελίδες ποὺ περιέλαβαν τὸ γιατροσόφι (σ. 313—322). Ἀριστερὰ μπῆκε τὸ ἀποκαταστημένο καὶ δεξιὰ τὸ αὐτοῦσιο γιατροσόφι μὲ ὅλα του τὰ λάθη καὶ χωρὶς τόνους καὶ σημεῖα στίξεως⁸.

Θεωρώντας σκόπημο νὰ δημοσιεύσω τὸ δεύτερο αὐτὸ κείμενο γιὰ τὸ ἐκδηλο γλωσσικὸ καὶ λαογραφικὸ ἡπειρωτικὸ του χρῶμα⁹ ἀποκαθιστῶ μόνον τὴν

ὀρθογραφία καὶ τῇ στίξῃ του, στίς δὲ ὑποσημειώσεις ἐρμηνεύω καὶ ἐτυμολογῶ τὶς πρὸ δύσκολες λέξεις καὶ παραπέρα σὲ ἀνάλογα δημοσιευμένα γατροσόφια καὶ λοιπὲς ἄλλες σχετικὲς ἐργασίες.

σ. 313

1. Διὰ τὸν σιλησμοῖ¹⁰.

Ἰλιάτζι¹¹ διὰ τὸ σιλησμοῖ εἶνι νὰ πάρῃ ἓνα γλωρὶ κωσταντινός¹² κὶ νὰ τὸ βάλῃ σ' ἓνα φιλιπζάνι κὶ νὰ πααίνῃ σὶ ἓναν τζισμέ¹³ νὰ τὸ γιμίσῃ νιρὸ κὶ νὰ μὴν κρὶνῇ καθόλου εἰς σπὴν σπράπαν¹⁴ κὶ νὰ τὸ πίνῃ νησιτικὸς τρεῖς φορές¹⁵.

2. Εἶνι κὶ ἄλλο. Πέπρα ἀπὸ βόδι¹⁶ νὰ τὴν πίνῃ εἰς τὴν χάσῃ τὸ φιγγάρι¹⁷.

3. Κὶ ἄλλο εἶνι ἰλιάτζι· ἀστραπόπιτρα¹⁸ νὰ πίνῃ εἰς σπὴν χάσῃ τὸ φιγγάρι.

4. Κὶ ἄλλο εἶνι ἰλιάτζι. "Ὅταν τιλειώνῃ τὸ Χρεστον ἀνέστῃ τὴν Τιτράδῃ κὶ τὴν Πέφτι νὰ νησιτέψῃ τὶς δύο ἡμέρις ἐκεῖνις.

5. Κὶ ἄλλο εἶνι. Νὰ μὴ φάγῃ γοροῦνι κὶ χέλι κὶ λαγός¹⁹.

6. Διὰ τὸ ταλάκι²⁰.

Σὰς φανιρώνω κὶ ἄλλο ἰλιάτζι, εἶνι διὰ τὸ ταλάκι. Νὰ πάρῃς μίαν στάμνα κὶ νὰ βάλῃς ξίδι, ἕως δύο ὀκάδεις, νὰ βάλῃς κὶ σαράντα σκόρδα εἰς τὴν στάμνα κὶ νὰ σταθοῦν σαράντα ἡμέρις κὶ ὕσπρα νὰ παίρνῃς ἀπὸ ἓνα σκόρδο κάθι πορνὸ νὰ τρῶς κὶ νὰ πίνῃς ἀπὸ τρία χουλιάρια ξίδι ἕως νὰ σαραντίσῃς²¹.

σ. 314

7. Κὶ ἄλλο ἰλιάτζι εἶνι νὰ σκοτώσῃς τὴν καρακάξα κὶ νὰ τὴν σκίσῃς κὶ νὰ τὴν βάλῃς εἰς τὸ ταλάκι ὁπάνου νὰ σταθῇ ἕως εἰκοσιτέσσερις ὥρις ὁπάνου σου κὶ ὕσπρα νὰ τὴν βγάλῃς. Τὴν ὥρα ἀπὸ θὰ τὴν βάλῃς ὁπάνου σου ἐκεῖνῃ τὴν ὥρα νὰ τὴν βγάλῃς πάλι^{21α}.

8. Διὰ τὴν θέρμην.

Εἶνι ἰλιάτζι διὰ τὴν θέρμην νὰ πάρῃς μάτια ὑπὸ καραβίδα²² 9 κὶ νὰ πάρῃς κὶ 9 σπυριὰ πιπέρι μαῦρο κὶ νὰ πάρῃς κὶ 9 ρίζις κανέλα κὶ νὰ τὰ στομπίσῃς ὡσὰν ἀλεύρι κὶ νὰ τὰ κάμῃς τρία μιστικά σὶ τρία χαρτιά κὶ νὰ τὰ πίνῃς τρεῖς φορές, ὅταν σὶ πιάνη νησικάτα νὰ τὰ πίνῃς²³.

9. Κὶ ἄλλο ἰλιάτζι εἶνι διὰ τὴν θέρμη. "Ὅταν σὶ πιάσῃ, ἰκεῖνῃ τὴν ὥραν νὰ πάρῃς ἱρουσμαρι²⁴ ἕως δύο παράδεις²⁵ κὶ νὰ βάλῃς κὶ ρακὴ καλὴ εἰς τὸ φιλιτζάνι κὶ νὰ τὰ πίνῃς ὅταν σὶ πιάνη²⁶.

10. Διὰ τὰ σπυριά.

Εἶνι κὶ ἄλλο ἰλιάτζι διὰ τὰ σπυριά· κηραλοιφή μὴ βούζιλου²⁷ κὶ νὰ τ' ἀλείφῃς ἕως νὰ γιάνου(ν).

11. Διὰ τὸ σπυρὶ τοῦ λαμποῦ.

Εἶνι κὶ ἄλλο ἰλιάτζι διὰ τὸ σπυρὶ ὅπου βγάῃς σπὸν λιμό. Νὰ πιάσῃς ἓνα πολὶ καὶ νὰ τὸ σκίσῃς ζωντανὸ νὰ τὸ πλακώσῃς ἰκεῖνῃ τὴν ὥρα ὅσο εἶνι ζιστό²⁸.

12. Διὰ τὴν λειχήνα.

Εἶνι ἰλιά(τζι) καὶ διὰ τὴν ἐλ(ει)χήνα²⁹. Ρύζι νὰ πάρῃς ἓναν παρὰν κὶ νὰ τὸ καφορτίσῃς κὶ νὰ τὸ στομπίσῃς κὶ νὰ βάλῃς κὶ λάδι κὶ νὰ τὸ κάμῃς ὡσὰν ἀλοιφή κὶ νὰ τ' ἀλείφῃς μὴ ἐκεῖνο ἕως νὰ γιάνῃ.

σ. 315

13. Διὰ τὰ μάτια.

Διὰ τὰ μάτια ἰλιάτζι εἶνι διὰ νὰ βλέπῃ ἕως νὰ γηράσῃ νὰ πάρῃς γαρούφαλα ἓνα δράμι· νὰ πάρῃς καὶ ἓνα δράμι ζινιτζφίλι³⁰, νὰ πάρῃς κ' ἓνα δράμι ταροφίλι³¹ κὶ ὕσπρα νὰ τὰ στομπίσῃς ὅλα σὶ ἓνα μέρος μαζὶ κὶ νὰ τὰ ράψῃς σὶ ἓνα παννὶ ὡσὰν καϊμαλὶ³² κ' ὕσπρα νὰ τὰ ράψῃς σὶ τὸ φέσι σπὴ μέση νὰ στέ-

κουντι εἰς τὸ κιφάλι ἕως ἕξι μῆνις καὶ τὸ κιφάλι νὰ τὸ ξορίσης εἰς τὴ μέση ὅσο νὰ στέκει τὸ χαῖμαλὶ ὅσο νὰ γιάνη.

14. Εἶνι κὶ ἄλλο ἱλιάτζι διὰ τὰ μάτια· νὰ πάρης τὴν ρίζαν τοῦ μάλαθρου καὶ νὰ τὴν στομπίσης καὶ νὰ τὴν βρέξης μὲ κρασὶ καὶ νὰ τὴν πλακώσης τὸ βράδυ ὅταν κοιῶσι³³.

15. Διὰ τὸ ἀνιμπούρωμα.

Εἶνι ἱλιάτζι νὰ βάλης κιρμινιλί³⁴ καὶ ξίδι³⁵ καὶ ἀφιόνι³⁶ νὰ τὸ ἀνακατώσης ὅλο μαζί καὶ νὰ τ' ἀλείψης κὶ τὸ κακὸ διαβαίνει.

16. Διὰ τὰ ποδάρια.

Εἶνι κὶ ἄλλο ἱλιάτζι διὰ τὰ ποδάρια, ὅταν σὶ πονοῦν. Νὰ πάρης λάδι τῆς πέτρας³⁷ ἕως ἕνα γρόσι καὶ νὰ τὸ τρίβης μετ' ἱκεῖνο ἕως νὰ γιάνουν.

17. Εἶνι καὶ ἄλλο· νὰ πάρης φύλλα τουτούνι³⁸ κὶ νὰ τὰ βρέξης μὲ σπέρτο ρακὴ τὰ φύλλα καὶ νὰ τὰ πλακώνης ἕως νὰ γιάνουν.
σ. 316

18. Διὰ τὸν πλιβρίτη.

Εἶνι ἄλλο ἱλιάτζι διὰ τὸν πλιβρίτη. Τὸ πρῶτο νὰ τριφτῆς μὲ ρακὴ καλὴ εἰς τὸ κορμὶ καὶ ὕστιρα νὰ πάρης θύμιαμα καὶ μαστίχη κὶ τζαμσακούζι³⁹ κὶ νὰ τὰ στομπίσης ὡσὰν ἀλεύρι κὶ νὰ τρίψης κὶ σαποῦνι κὶ νὰ βάλης κὶ ρακὴ σὶ ἕνα τζανάκι⁴⁰ κὶ νὰ τ' ἀνακατώσης κὶ νὰ τ' ἀλείψης εἰς τὸ κορμὶ κὶ νὰ βάλης κὶ λινάτζια κὶ νὰ σταθοῦν εἰς τὸ κορμὶ 15 μέρις ἕως νὰ γιάνη.

19. Διὰ τὸ κρυολόγημα.

Νὰ πάρης σπέρτο τῆς κάνφορας ἕως 20 παράδις κὶ νὰ τρίβισι μ' ἱκεῖνο εἰς τὸ κορμὶ εἴτι μὲ σπέρτο ρακὴ κὶ νὰ βάνης κόκκινο πιπέρι εἰς τὸ σπέρτο κὶ νὰ ζισιάνης εἰς τὴν φωτιά ὀλίγο νὰ τρίβισι μ' ἱκεῖνο εἰς τὸ κορμὶ καὶ ὕστιρ' ἀπὸ αὐτὰ νὰ πίνης πορνὸ κὶ βράδυ χαμόμηλα καὶ λουλούδια ἀπὸ κουφοξυλιά⁴¹. Νὰ τὰ βράσης κὶ νὰ πίνης τὸ ζωμὶ τους κὶ νὰ βάνης κὶ ζάχαρι.

20. Διὰ τὸν λιμό.

Ὅταν σὶ πονῇ ὁ λιμὸς κὶ δὲ μπορεῖς νὰ καταπίνης, νὰ πάρης λαγοβό-
τανο⁴² κὶ νὰ τὸ βράσης μὲ κρασὶ κὶ μέλι κὶ νὰ τὸ πίνης ὡσὰν καβέν⁴³ ἕως νὰ γιάνη.

21. Διὰ τὸ πρῆσμα καὶ διὰ τὰ κόκκαλα.

Ὅταν σὶ πονοῦν, νὰ μάσης μολόχα κὶ μαγκούτα⁴⁴ κὶ νὰ τὰ βράσης μὲ ξίδι ἀψὺ κὶ τὰ βάνης εἰς σιὸ πρῆσμα. Καὶ διὰ τὰ κόκκαλα ὅταν σὶ πονοῦν νὰ τὰ πλακώνης μὲ αὐτά.

σ. 317

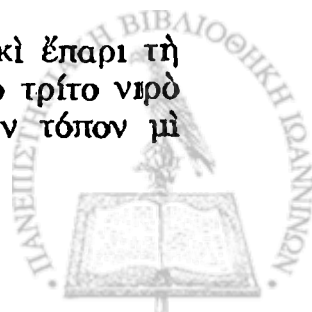
22. Διὰ νὰ πέσον τρίχις.

Πάρε μίαν ὀγγιὰν ἀρσενίκι⁴⁵, μισὴ ὀγγιὰν ἀσβέστην ἄσθηστον καὶ βάλε τα εἰς σὶ ἕνα ποτήρι. Ἀνακάτωσέ τα κὶ βράσι τα ἕως νὰ πηχτώσουν σὰν ἀλοιφή νὰ γένουν καὶ ἄλειφι τὸν τόπον ὅπου θέλεις νὰ πέσον τρίχις⁴⁶.

23. Εἶνι κὶ ἄλλο· στούμπισε τοῦ δυσκυάμου⁴⁷ καὶ βγάλε τὸ ζωμὶ του καὶ τρίψε ἀρσενίκι. ἀνακάτωσε τὴν σκούνη μὲ τὸ ζωμὶ τοῦ δυσκυάμου, ἀλείφου ὅπου θέλεις νὰ πέσον τρίχις καὶ πλέον νὰ μὴν φετρῶσον.

24. Διὰ νὰ φετρῶσον τρίχις.

Νὰ κάψης ἀβδέλλις εἰς τὴν φουτιὰν ὅσο νὰ γένουν σκούνη κὶ ἔπαρι τὴ σκούνη ἱκεῖνη κὶ βράσι τὴν σὶ τρία νιρὰ ἕως νὰ φεράνη καὶ μὲ τὸ τρίτο νιρὸ ἄλειφι τὸν τόπον ἱκεῖνον νὰ φετρῶσον τρίχις· πρῶτα ἄλειφι τὸν τόπον μὲ μέλι⁴⁸.

25. Διὰ τὸ κάτουρο.

Διὰ ἰκεῖνον ὅπο εἶνι κλεισμένος καὶ δὲν πορεῖ νὰ κατουρήσῃ νὰ πάρῃ ἄλoη⁴⁹ νὰ πίνῃ ταζέδικα⁵⁰ τὸ πρῶτ' καὶ βράδυ.

26. Διὰ τὸ χωνιμένο.

Σὰς φανιρώνω κὶ ἄλλο ἰλιάτζι· εἶνι διὰ ἰκεῖνον ὅπο εἶνι κλεισμένος, δὲν πορεῖ νὰ βγάλῃ τὸ χωνιμένο⁵¹. Νὰ κάμῃ ζωμὶ ἀπὸ ἀγγόρια καὶ νὰ πίνῃ τὸ προνὸ καὶ βράδυ· νὰ πίνῃ ὅσο μπορεῖ ἕως νὰ τὸν κινήσῃ⁵².

σ. 318

27. Διὰ τὴν κίνησιν⁵³.

Ὅταν θέλῃς διὰ νὰ σὲ κινήσῃ, νὰ πάρῃς γάνα⁵⁴ δράμια 5 κὶ ἄρσινίκι⁵⁵ δράμια 10 κὶ δαμάσκηνα ἕως δράμια 50 στιγνά⁵⁶, νὰ εἶνι κὶ νιρὸ ἕως 150 δράμια καὶ βράζεις πρῶτα τὴν ἄρσινική ὀλίγο καὶ ὕσπρα βάλε καὶ τ' ἄλλα καὶ βράζον μαζί ὅλα ἕως ν' ἀπομείνῃ δράμια 50 καὶ ὕσπρα νὰ πίνῃς νησιτικὸς τὸ προνὸ κὶ νὰ βαστέξῃς ἕως 4 ὥρις νὰ μὴν φάγῃς τίποτες κὶ νὰ μὴν πίνῃς ἕως νὰ σὲ κινήσῃ.

28. Ἰλιάτζι διὰ τὴν κίνησιν νὰ σταθῇ νὰ φάγῃς ἀφιόνι⁵⁷ νησιτικὸς ἕως ἓνα σπυρὶ φακὴ τὸ πορνὸ κὶ νιρὸ νὰ μὴ πίνῃς ἕως τὸ γιόμα κὶ νὰ μὴ φᾶς τίποτες ἕως νὰ γιάνῃς.

29. Διὰ νὰ σὶ κινήσῃ νὰ πάρῃς πυρέθρας⁵⁸ τὴν ρίζαν κὶ νὰ τὴν στομπήσῃς σὶ ἓνα χαβάνι κὶ νὰ στραγγίσῃς τὸ ζωμὶ τῆς σ' ἓνα φλιτζάνι κὶ νὰ πῆς μὲ κρασὶ κὶ νὰ σὲ κινήσῃ κὶ νὰ ξεράσῃς.

30. Εἶνι κὶ ἄλλο ἰλιάτζι διὰ νὰ σὶ κινήσῃ. Ροῖδοζάχαρη⁵⁹ ἕως δύο παράδεις νὰ τὴν φᾶς κὶ νὰ σὶ κινήσῃ.

31. Εἶνι κὶ ἄλλο ἰλιάτζι διὰ τὴν κίνησιν νὰ σταματήσῃ. Νὰ πάρῃς ἓναν παρᾶν ἀφιόνι κὶ νὰ βάλῃς ἕως ἓνα σπυρὶ φακὴ εἰς τὸ ψημὶ κὶ νὰ τὸ καταπῆς κὶ νιρὸ. Νὰ μείνῃ ἕως 5 ὥρις⁶⁰.

σ. 319

32. Διὰ τὴν λοιμικήν.

Σὰς φανιρώνω κὶ ἄλλο ἰλιάτζι διὰ τὴν λοιμική⁶¹, ριπέτα: Νὰ πάρῃς τὴν ρίζαν τῆς μαγκούτας⁶² καὶ ρίζαν ἀπὸ λιόσταν⁶³ καὶ νὰ τὰ στομπήσῃς καὶ νὰ βάλῃς καὶ ξίδι ἕως μίαν λίπρα καὶ νὰ πὰ κάμῃς ἓνα σμιγμα καὶ νὰ τ' ἀνακατώσῃς καὶ νὰ τρίβῃς εἰς τὸ κορμὶ ὅλο. Νὰ ξέριπτι ὅτι ἡ λοιμική φεύγει. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἱατρικὸ ἄλλο καλὺτιρο δὲν εἶνι.

33. Σὰς φανιρώνω διὰ τὴν λοιμικήν. Νὰ τρίψῃς τρία ἀβγά εἰς τὸ τηγάνι μὲ λάδι, νὰ βάλῃς κὶ φακὴ τιτρόζια⁶⁴ ὕσπρα κὶ νὰ τ' ἀνακατώσῃς ὅλα σὶ ἓνα μέρος κὶ νὰ τὰ βάνῃς στὸ κιφάλι καὶ εἰς τὸ μέτωπον. Νὰ ξεύριπτι ὅτι μὲ αὐτὰ τὰ ἱατρικὰ φεύγει ἡ λοιμική.

34. Διὰ τὴν καρδίαν. Ὅταν σὶ κόφτῃ κὶ σὶ βγάζῃ ἔξω πολλὰς φορές, νὰ πάρῃς ἓνα μοσκοκάρδο⁶⁵ κὶ νὰ τὸ στομπήσῃς ὡσὰν ἀλεύρι κὶ νὰ βάλῃς σ' ἓνα φλιτζάνι μὲ κρασὶ κὶ νὰ τὰ πίνῃς τὴν ὥρα ἀπὸ σὶ πονεῖ καὶ σὶ κινάει. Κὶ τὸ κρασὶ νὰ εἶνι ἕως δράμια 12.

35. Εἶνι κὶ ἄλλο ἰλιάτζι (.....) μαζί νὰ τὸ κάψῃς κὶ νὰ στομπήσῃς κὶ νὰ τὸ βάλῃς σ' ἓνα φλιτζάνι νὰ τὸ πίνῃς μὲ κρασὶ ἕως δράμια 12.

36. Εἶνι κὶ ἄλλο ἰλιάτζι. Νὰ πίνῃς φακὴ μὲ πράσο⁶⁶ νὰ σὶ πιρνάῃ ὁ πόνος τῆς καρδιᾶς.

σ. 320

37. Διὰ τὰ δόντια.

Σὰς φανερώνω κὶ ἄλλο ἰλιάτζι, εἶνι διὰ τὰ δόντια. Φακὴ πρῶτα κὶ κάνφορα νὰ τὰ βάλῃς σ' ἓνα σακάνι⁶⁷ εἰς σιτὴν φωτιὰν νὰ ζισταθοῦν ἕως ν' ἀνα-

λύση ή κάνφορα κ' ὕσιρα νὰ βάνης στὸ στόμα κὶ νὰ τὰ κρατῆς νὰ γιάνη.

38. Εἶνι κὶ ἄλλο. Κόκκαλο ἀπὸ ἰλιά⁶⁸ νὰ τὸ στομπίσης καὶ νὰ τὸ βάνης εἰς στὸ ἱζιπούκι⁶⁹ νὰ τὸ πίνης.

39. Ἄλλο. Νὰ ψήσης σκόρδο εἰς στήν φωτιὰν κὶ νὰ τὸ πλακώσης ὁπάνω στὸ δόντι⁷⁰.

40. Σᾶς φανιρώνω κὶ ἄλλο ἰλιάτζι διὰ τὸν νοῦζλά⁷¹. Νὰ πάρης τζιλίκι⁷² καὶ δαδὶ κὶ ξίδι ἀψὺ⁷³ κὶ νὰ τὰ βράσης ἕως ν' ἀπομείνῃ ὀλίγο κὶ ὕσιρα ν' ἀλείφης τὸ κρέας εἰς τὰ δόντια νὰ γιάνη.

41. Κὶ ἄλλο διὰ τὸν νοσλά. Νὰ πάρης στύψη⁷⁴ κὶ νὰ τὴν κάψης εἰς στήν φωτιὰν κ' ὕσιρα νὰ τὴν στομπίσης σὰν ἀλεύρι κὶ νὰ τὴν βάνης εἰς τὰ δόντια.

42. Κὶ ἄλλο. Νὰ πάρης ρούδι⁷⁵ κὶ ξίδι κὶ νὰ τὰ βράσης εἰς στήν φωτιὰν κὶ μ' ἰκεῖνο τὸ ζωμὶ νὰ τὸ κρατῆς εἰς στὸ στόμα ἰκεῖ ὅπο πονεῖ νὰ στέκει σὶ ὀλίγο κ' ὕσιρα νὰ τὸ φᾶς.

43. Εἶνι κὶ ἄλλο ἰλιάτζι διὰ τὰ δόντια τὸν πόνο. Νὰ πάρης τὴν ρίζαν τὸ ριάνο⁷⁶ καὶ νὰ τὴν στομπίσης καὶ νὰ βάνης εἰς στὸ βαμπάκι ἀπόλιγο ριάνο στομπισμένον καὶ νὰ τὸ βάνης καὶ στὸ δόντι ἕως νὰ γιάνη.

σ. 321

44. Διὰ τὰ ἄλογα.

Διὰ τὰ ἄλογα ἰλιάτζι εἶνι διὰ τὸν γιρά⁷⁷. Νὰ πάρης κόκκαλο ἀπὸ χιλῶνα⁷⁸ κὶ νὰ τὸ στομπίσης ὡσὰν ἀλεύρι κὶ νὰ τὸ πασπαλίσῃς ὁπάνω εἰς στὸν γιρὰν κάνα δυὸ χόβια⁷⁹ κὶ ὕσιρα νὰ τὸ πλένης μὴ σαπούνι ἕως νὰ γιάνη κὶ πάλι νὰ βάνης ἕως νὰ γιάνη.

45. Κὶ ἄλλο εἶνι ἰλιάτζι διὰ τὸ μουφιαρλούκι⁸⁰. Ὅταν τὸ ἰδῆς νὰ πριστῇ ὀλίγο, νὰ βγάλῃς τὴ σκούφια σου κὶ νὰ τὸ βαρέσης τρεῖς φορὲς κὶ νὰ τὸ σκιάξῃς μὴ παρούιη⁸¹.

46. Κὶ ὕσιρα εἶνι κὶ ἄλλο. Νὰ πάρης δαδὶ κὶ νὰ τὸ καπνίσῃς κὶ ν' ἀνακατώσῃς κερμινιλι⁸² κὶ ξίδι κὶ νὰ τὸ τρίβῃς εἰς στὸ πρῆσμα κὶ πάλι νὰ τὸ καπνίσῃς μὴ δαδί.

47. Κὶ ἄλλο εἶνι ἰλιάτζι διὰ τὴν ζήμπιτσα⁸³ νὰ τὴν κάψης εἰς στὸ στόμα.

48. Διὰ τὸ πρῆσμα ἰλιάτζι εἶνι μολόχα κὶ ξίδι ἀψὺ νὰ τὸ βράσης κὶ νὰ τὸ πλακώνης κὶ βούζιλου⁸⁴ νὰ βράζῃς μὴ τὸ ξίδι κὶ νὰ τὸ πλακώνης ἕως νὰ γιάνη⁸⁵.

49. Διὰ τὸ κιφάλι.

Εἶνι κὶ ἄλλο ἰλιάτζι διὰ τὸ κιφάλι. Νὰ πάρης μαστίχη κὶ θύμιαμα κὶ νὰ τὰ στομπίσης εἰς ἓνα μέρος ὅλ' ἀντάμια κ' ὕσιρα νὰ πάρης ἓνα χαρτὶ γαλάζιου κὶ νὰ τὸ βρέξῃς εἰς στήν ρακὴν κὶ νὰ τὸ πασπαλίσῃς ὁπάνω εἰς στὸ χαρτὶ κ' ὕσιρα νὰ τὸ κολλήσῃς εἰς στὸ κιφάλι νὰ σταθῇ ἕως νὰ γιάνη⁸⁶.

σ. 322

50. Ἰλιάτζι εἶνι διὰ τὴν κιφαλὴν τὸν πόνον νὰ βράσης πύτυρα μὴ ξίδι κὶ νὰ τὸ πλακώσῃς στήν κορφὴν κὶ νὰ σταθῇ ὡς δύο ἡμέρις⁸⁷.

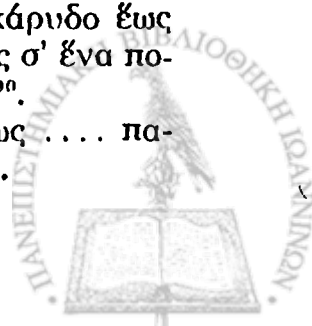
51. Κὶ εἶνι κὶ ἄλλο. Νὰ βάνης κὶ μὴ κρασί πύτυρα νὰ βράζῃς κὶ νὰ τὸ πλακώνης εἰς στήν κορφὴν κὶ νὰ τὸ δένης νὰ γιάνη.

52. Διὰ τὴν καρδίαν.

Εἶνι κὶ ἄλλο ἰλιάτζι διὰ τὴν καρδίαν. Νὰ πάρης λίγο τίλιο κὶ ἀνασόνι⁸⁸ κὶ νὰ τὰ βράσης μὴ τὰ λουλούδια τῆς κουφοξυλιᾶς⁸⁹ κὶ νὰ τὸ πίνης νηστικὸς πορνό.

53. Κὶ ἄλλο διὰ τὴν καρδίαν ὅταν σὶ κόφτῃ. Νὰ πάρης μοσκοκάρυδο ἕως (.) κὶ νὰ τὸ στομπίσης ψιλὸ ἕως νὰ γένη σκούνη κὶ νὰ τὸ βάνης σ' ἓνα ποτήρι μὴ κρασί ὀλίγο ἕως δύο δάκτυλα κὶ νὰ τὸ πίνης διὰ νὰ γιάνη⁹⁰.

54. Εἶνι κὶ ἄλλο. Νὰ πάρης μοσκοκάρυδο κὶ νὰ τὸ στομπίσης ἕως παράδις κὶ νὰ τὸ βάλῃς εἰς ἓνα ποτήρι κὶ νὰ τὸ πίνης νὰ σταματήσῃ⁹⁰.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

- 1) Καθώς είναι γνωστό, πηγές για τη μελέτη της λαϊκής ιατρικής είναι α) γραπτές, δηλ. τὰ χειρόγραφα καὶ οἱ σολομωνικές καὶ β) προφορικές, δηλ. προφορική ἐκθεση θεραπείας, οἱ παραδόσεις γιὰ ἀσθένειες, οἱ παροιμίες, οἱ παροιμακῆς φράσεις καὶ τὰ γνωμικά, οἱ κατάρες, οἱ εὐχές, οἱ γητείες, τὰ ξόρκια, καθὼς καὶ τὰ τραγούδια τοῦ λαοῦ μας.
- 2) Βλ. Ἀριστ. Π. Κούζη, Ἱατροσόφιον, Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ 12 (1930), σ. 828 καὶ Κύπρου Χρυσάνθη, Ἐνα κυπριακὸν ἱατροσόφι, Κυπριακαὶ Σπουδαί 15 (1952), σ. ε' καὶ Δημ. Β. Οἰκονομίδη, Δημόδης ἱατρικὴ ἐν Θράκῃ, Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ 16 (1951), σ. 182—183.
- 3) F.C.H.L. Pouqueville, Voyage de la Grèce, I, σ. 205.
- 4) Φαίδ. Κουκουλέ, Διὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἀθῆναι 1922, σ. 53—54 καὶ τοῦ ἰδίου, Ἡ νέα Ἑλληνικὴ καὶ τὰ Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ ἔθνη, Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμός, 5 (1952), Παράρτημα, σ. 74. Βλ. καὶ Νικολ. Β. Πατσέλη, Οἱ κομπογιαννίτες ἱατροὶ τοῦ Ζαγορίου, Ἡπειρωτικὴ Ἑστία 1 (1952), σ. 52.
- 5) Δημ. Μ. Σάρρου, Περί τῶν ἐν Ἡτείρῳ, Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ Συνθηματικῶν Γλωσσῶν, Λαογραφία 7 (1924), σ. 524.
- 6) Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἡτίρου, 2 (1856), σ. 58.
- 7) Ἰω. Λαμπρίδου, Ἡπειρωτικὰ Μελετήματα, τευχ. 8 (1889), σ. 78.
- 8) Ὁ ἴδιος ὁ Σάρρος σὲ ὑποσημείωσή του (σ. 313) παρατηρεῖ τὰ ἀκόλουθα γιὰ τὸ ἱατροσόφι: «Αἱ λέξεις του εἶναι κατὰ συνέχειαν, δὲν χωρίζουν ἢ μία τῆς ἄλλης τόνους οὐδαμοῦ ἔχει οὐδὲ τελείας· ἀντὶ τοῦ φθόγγου ἢ τὸ η παντοῦ σχεδόνι.
- 9) Τὸ κείμενο τοῦ ἱατροσοφοῦ εἶναι γραμμμένο στὸ βόρειο ἰδιῶμα, πὺν εἶναι καὶ τὸ ὁμιλούμενο ἀκόμη στὰ χωριά τοῦ Ζαγορίου, μὲ πολλὰς παρεκκλίσεις, ὅπως τὴν ἀντιζώφωση, τὴν τροπὴ δηλ. τῶν ἀτόνων ἢ σὲ ε καὶ ου σὲ ο, ὅπως φινάνη — φεράνη, φν-τρῶσου — φετρῶσον, Χριστὸν — Χρεστὸν, ἀγγούρια — ἀγκόρια, βράζουν — βράζον, γουρούνη — γορούνη, ζουμί — ζουμί, νοῦζλᾶς — νοῦζλᾶς, ὅπον — ὅπο, πέσουν — πέσον, πούλι — πολί, πονρνὸ — πορνὸ, στομπάσης — στομπήσης. Γιὰ τὸ φαινόμενο τῆς ἀντιζώφωσης βλ. Στ. Μάνεση, Ἀντιζωφωτικά φαινόμενα βορείων ἰδιωμάτων, Λεξιγραφικὸν Δελτίον 11 (1969), σ. 3—66. Ἀλλὰ καὶ διάφογοι καὶ διπλὰ σύμφωνα ἔχουν ἀποδοθῇ ὅπως ἀκούονται φωνητικά. Ἔτσι ἔχουμε ἀλέβρι, φέβρη, μάβρο, πλιβρίτη, ἀγκόρια, φινκάρι ἀντὶ ἀλεύρι, φεύγη, μαῦρο, πλευρίτη, ἀγγούρια, φεγγάρι.
- 10) Ἡ ἀρίθμηση ἔγινε ἀπὸ ἐμέ. Σιλησμός = βραχύτερος τύπος τοῦ σεληνιασμός. Βλ. καὶ Γ. Π. Ἀναγνωστοπούλου, Προλήψεις καὶ δεισιδαίμονες συνήθειαι Ζαγορίου, Λαογραφία 7 (1921), σ. 218, 2.
- 11) Ἰλιάτζι = φάρμακο, ἀντίδοτο, τουρκ. ilaç.
- 12) Φλωρί Κωνσταντινὸς = τὸ Κωνσταντινᾶτο νόμισμα. Ἔχει σχῆμα σκίφου καὶ θεωρεῖται ὅτι ἐκόπηκε ἀπὸ τὸ Μεγάλον Κωνσταντῖνον. Στὸ νόμισμα αὐτὸ ὁ λαὸς ἀποδίδει θαυμάσιες δυνάμεις, ὅπως τὴν θεραπεία τῶν πυρετῶν, τῆς αἱμορραγίας, τοῦ ἐντερου, τοῦ κοιλόπονου καὶ τῆς ἐπληψίας ἢ σεληνιασμοῦ. Μαρτυρία γιὰ τὴν θεραπεία τῆς τελευταίας αὐτῆς ἀρρώστιας στὴ Λακωνία ἔχουμε ἀπὸ τὸν La Guillatière, περιηγητὴ τοῦ ΙΖ' αἰῶνα στὸ ἔργο του Lacédémone ancienne et nouvelle, 1676, σ. 578. Βλ. καὶ F. W. Hastuck, Constantinata, Essays and Studies presented to W. Ridgeway, Cambridge 1913 σ. 635—638. Ν. Γ. Πολίτου, Βιβλιογραφία, Λαογραφία 5 (1915), σ. 661—664. Φαίδ. Κουκουλέ, Κωνσταντινᾶτα, Λαογραφία 6 (1917), σ. 216—220.
- 13) Τξιμέζ = βρύση, τουρκ. cesme.
- 14) Ἀνάλογη δοξασία γιὰ θεραπεία ἀρρωστοῦ μὲ ἀμίλητο νερὸ εἶναι ἡ ἀκόλουθη Κοζαντική πὺν μᾶς τὴν ἀναφέρει ὁ Ν. Γ. Πολίτης (Παραδόσεις 1 (1904), ἀρ. 683): «Σὲ μιὰ σπηλιὰ τοῦ βουνοῦ Μπουρνίου σταλάζει νερὸ, καὶ αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ βιζιά τῶν Νεοράδων, πὺν βρίσκονται ἐκεῖ, καὶ ἱατρφεῖ κάθε ἀρρώστια. Καὶ ὅποιος θέλει νὰ πάσῃ

ἀπ' αὐτὸ τὸ νερὸ καὶ νὰ δώσῃ τοῦ ἄρρώστου νὰ πιῇ, πρέπει νὰ πάγῃ ἀμίλητος ἐκεῖ καὶ ἀμίλητος νὰ γυρίσῃ, γι' αὐτὸ καὶ τὸ λέν βουβό». Βλ. καὶ Δ. Α. Πετροπούλου, Εὐφημισμοί, Ἑλληνικά 24 (1971), σ. 340—341. Περισσότερα γιὰ τὴ λαϊκὴ πίστι στὴ μαγικοθεραπευτικὴ δύναμη τοῦ ἄκριτου ἢ ἀμίλητου νεροῦ βλ. στὴν ἐργασία τοῦ Γεωργ. Ν. Αἰκατερινίδη, Χρῆσις καὶ σημασία τοῦ «ἀμίλητου νεροῦ» εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ, Ἑπετηρίς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου 15/16 (1962/63), σ. 42—61.

- 15) Πολὺ συνηθισμένη εἶναι ἡ παρουσία τοῦ ἀριθμοῦ τρία, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, τὰ παραμύθια, τὶς παραδόσεις, τὶς ἐπωδές, τοὺς καταδέσμονες καὶ πολλὰς ἄλλες δεισιδαιμονικὰς δοξασίας τοῦ λαοῦ, καὶ στὰ γιαιτροσόφια. Ἡ λαϊκὴ πίστι στὴ δύναμη τοῦ ἀριθμοῦ εἶναι πανάρχαια. Κατὰ τοὺς Πυθαγορείους ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς εἶναι ἡ ἐκφραση τοῦ τέλειου (Ἀριστοτέλους, Περί Οὐρανοῦ 1, 1 (268a 10—15)). Κατὰ τὸ Σχολιαστὴ τοῦ Θεόκριτου (Εἰδύλλ. Β' 43): «τέλειός ἐστιν ἀριθμὸς ὁ τρεῖς, ἀρχὴν ὦν καὶ μέσα καὶ τέλος». Γιὰ τὴ χρῆση τοῦ τρία στὴ μαγεία, τὰ γιαιτροσόφια καὶ ἄλλες δεισιδαιμονικὰς δοξασίας τοῦ λαοῦ βλ. στὸ Εὐρετήριο τῆς Λαογραφίας 23 (1971), ὅπου εἶναι οἱ παραπομπὲς στοὺς προηγούμενους τόμους.
- 16) Πέτρα ἀπὸ βόιδι = πέτρα πὺν βρίσκεται πολλὰς φορὰς στὸ σικώτι γέρικον βοδιοῦ, ὅταν τὸ σφάζουν. Ἀνάλογη θεραπευτικὴ μέθοδος ἀκολουθοῦσαν καὶ οἱ Ἀνακίωτες τῆς Καππαδοκίας γιὰ νὰ ἐξελείψουν τὴ φοβία τῶν μικρῶν παιδιῶν. Βλ. Θαν. Π. Κωστάκη, Ἡ Ἀνακίω, Ἀθήνα 1963, σ. 310.
- 17) Γιὰ τὴ χάση φεγγαριοῦ σὰν κατάλληλο χρόνον γιὰ ἐπωδὲς καὶ μαγικὰς θεραπείες βλ. Ν. Γ. Πολίτη, Ἡ σελήνη κατὰ τοὺς μύθους τοῦ λαοῦ, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα 2 (1921), σ. 138. Δημ. Α. Κρεκούκια, Ἐπωδὲς καὶ κατάδεσμοι Τριφυλίας μὲ συσχέτισμό πρὸς ἀρχαῖα, μεσαιωνικὰ καὶ ἄλλα νεώτερα στοιχεῖα, Ἀθήνα 1971, σ. 6, ὑπ. 3, ὅπου καὶ παραπομπὲς σὲ προηγούμενες ἐργασίες δημοσιευμένες στὴ Λαογραφία. Πρὸβλ. καὶ τὶς ἀνάλογες ἀρχαῖες Ἑλληνικὰς, Ῥωμαϊκὰς καὶ Βυζαντινὰς δοξασίας: R. Wünsch. Defix. Tabell. Atticae, σ. xxx, στ. 338. Karl Preisendanz, Papyri graecae magicae, 1, 192 καὶ 2, 118, Ἀλεξ. Τραλλιανοῦ, Θεραπευτικά 1, 565, 567, 571, 583 (Puschmann). Marcelli, De medicamentis, VIII, 50. XV, 109. XVI, 101. Arm. Delatte, Anecdota Atheniensia, tom. I, Liège - Paris 1927, σ. 551. Τοῦ ἰδίου, Le traité des plantes planétaires d'un manuscrit de Lénigrand, Annuaire de l'institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves, IX (1940), p. 172, Κοιρανίδες 1, στοιχ. Κ, ἀρ. 16 (σ. 26) καὶ 2, στοιχ. Ω, ἀρ. 1 (σ. 79) (Les lapidaires de l'antiquité et du moyen âge... par F. de Mély. Tome II, Les lapidaires grecs. Texte avec la collaboration de M. Ch. Em. Ruelle. Paris (1898)). Ἰωάννου τοῦ Σταφιδᾶ, Ἱατροσόφιον, ὅπ. π. σ. 8.
- 18) Ἡ λαϊκὴ πίστι γιὰ τὶς μαγικοθεραπευτικὰς ιδιότητες τῆς ἀστραπόπετρας στὶς ἐγκεφαλικὰς ἀσθένειες εἶναι σχεδὸν πανελλήνια. Στὸ χωριὸ Σκορτιανοῦ, π.χ., τῆς Ἀρκαδίας πιστεύουν πὺς «ὁ σεληνιασμὸς θεραπεύεται ἂν ὁ ἄρρωστος τὴν ὥρα πὺν γίνεται ἔκλειψις τῆς σελήνης πιῇ νερὸ μὲ ἀστραπόπετρα» (Ἀπὸ δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ). Καὶ οἱ Ἀνακίωτες τῆς Καππαδοκίας μὲ τὴν ἀστραπόπετρα γιάτρειαν τὸν πονοκέφαλον. Βλ. Θαν. Κωστάκη, Ἡ Ἀνακίω, Ἀθήνα 1963, σ. 318.
- 19) Ἡ δοξασία γιὰ τὴ βλαπτικὴ ιδιότητα πὺν ἔχει τὸ κρέας τοῦ χοίρου, τοῦ χελιοῦ καὶ τοῦ λαγοῦ γιὰ τοὺς ἐπιληπτικούς, εἶναι σχεδὸν πανελλήνια. Κατὰ τὸν Ἀλέξανδρον Τραλλιανὸν (Θεραπευτικά 1, 543 [Puschmann]) τὸ χοιρινὸ κρέας πρέπει νὰ ἀποφεύγεται ἀπὸ τοὺς ἐπιληπτικούς.
- 20) Ταλάκι = ἡ σπλήνα, ἡ μεγαλοσπληνία, τουρκ. dalak. Ἡ ἀρρώστια αὕτῃ τῆς σπλήνας ἦταν ἐπακόλουθον τῆς ἐλονοσίας πὺν ἐμάστιζε γιὰ πολλὰ χρόνια τὸ λαὸ μας.
- 21) Ἡ χρῆση τοῦ ἀριθμοῦ σαράντα στὴ μαγεία, τὶς μαντεῖες, τὶς προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες τοῦ λαοῦ εἶναι συνηθέστατη. Βλ. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Ὁ ἀριθμὸς τεσσαρά-

κοντα παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ νεωτέροις Ἑλλήσι, ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 51—64.

- 21α) Γιὰ τὴ θεραπευτικὴ ἀξία τῶν νεοσφαγμένων ζώων βλ. καὶ Ἀέτιο Ἀμυδηνό, Λόγ. Π', κεφ. 12 (Ἀθηνᾶ 18 (1906), σ. 269): «Κάλλιστα δὲ ποιοῦσιν ἐπιτιθέμενα τῇ πληγῇ... ἀνεπτυγμένα ζῶα μικρὰ ἐνθερμα, ὅσον ὄρνεις, ἐρίφια, ἄρνες, δέλφακες». Ἀνάλογος τρόπος θεραπείας χρησιμοποιεῖται καὶ σήμερα σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλληνικῆς ὑπαίθρου. Στὴ Θράκη, π.χ., γιὰ νὰ γιαιτρέψουν τὸν πονόλαιμο «μικρὸ κοτοπούλι μαῖορο τὸ σχίζ'νε στὴ μέση, βάζ'νε πάνω χαμομήλι καὶ μπαχάρια, τὸ ἀφίνεις πάνω στὸ λαιμὸ εἰκοσιτέσσερες ὥρες καὶ περνάει» (Ἑλπ. Σταμούλη - Σαραντῆ, Πῶς γιάτρεναν στὴ Θράκη, Θεραπεία 9 (19338), σ. 209, ἀρ. 78 η'). Καὶ στὸν Πολυχνίτο τῆς Λέσβου ἓνας πατέρας «ἔσφαξε πουλερικὸ καί, ὅπως ἦταν ζεστὸ μὲ τὰ αἷματα, τὸ τοποθέτησε στὸ χτυπημένο μέρος τοῦ παιδιοῦ» (Ἀπὸ χειρόγρ. τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ). Ὁ τρόπος αὐτὸς θεραπείας εἶναι γνωστὸς καὶ στοὺς Σικελούς. Βλ. Giuseppe Pitre, *Medicina, Popolare Sicilia* na, Palermo 1888, σ. 416.
- 22) Κατὰ τὶς Κοιρανίδες (1, στοιχ. Β, ἀρ. 4, σ. 12) «τοῦ καράβου (=καραβίδας) οἱ ὀφθαλμοὶ περιαιπτόμενοι ἰῶνται (διπνοῖκους καὶ ὀρθοπνοῖκους καὶ ἀσθματικούς)».
- 23) Ἡ χρῆση τοῦ ἀριθμοῦ ἐννέα στὴ λαϊκὴ ἱατρικὴ, τὶς ἐπωδὲς καὶ τοὺς καταδέσμιους καὶ σὲ πολλὰς ἄλλες μαγικὰς συνήθειες εἶναι σχεδὸν πανελλήνια. Βλ. Ν. Γ. Πολίτη, Τὸ δημοτικὸν ἄσμα τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, Δελτ. Ἱστ. Ἑθν. Ἑταιρ. 2 (1885—1889), σ. 210—212 καὶ Εὐρετήριο τῆς Λαογραφίας 23 (1971) σ. 179, ὅπου ὑπάρχουν οἱ παραπομπὲς στοὺς προηγούμενους τόμους. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἦταν ἱερὸς στοὺς Πυθαγορείους, διότι ἐσήμαινε τὴν ἔξαρση τῆς θερησείας καὶ τὴν κάθαρση τῆς ὕλης. Κατὰ τὸν Πλούταρχο ὅλοι τὸν ἀναφέρουν καὶ τὸν ὑμνοῦν οἱ ἰσχυρίσμιές του 9 Μοῦσες, καὶ ἔχει τὸ χαρακτηριστικὸ ὅτι εἶναι τὸ πρῶτο τετράγωνο στὴ δεκάδα τοῦ πρώτου περιττοῦ ἀριθμοῦ: «Πρῶτος ἀπὸ πρώτου περισσοῦ τετράγωνος καὶ περισσάκις περισσός» (Πλούταρχ. Ἡθ. 744 Α).
- 24) Ἱρουσμαρὶ = τὸ φυτὸ «Δενδρολίβανον τὸ φαρμακευτικόν» (*Rosmarinus officinalis*), ἡ «λίβανωτίς» τοῦ Θεόφραστον (Περὶ φυτῶν ἱστορίαι 9, 11, 10) καὶ τοῦ Διοσκορίδου (Περὶ ὕλης ἱατρικῆς 3, 74, 1).
- 25) Παράς = τουρκικὴ μονάδα χωρητικότητος ποὺ ἀναλογεῖ μὲ τὸ σκονάκι τῶν παλαιῶν φαρμακοποιῶν (τουρκ. para). Ἡ χωρητικότητα τοῦ παρα φαίνεται καλὰ ἀπὸ τὴν παρακάτω κυπριακὴ συνταγὴ γιὰ πονόμαστο: «Πιάσον ἓνα παραὶν τούρκικον καὶ ὅσον πάρει ὁ παραὶς τόση σκόνῃ νὰ χύσης μέσα στὰ μάτια τὰ τυφλὰ» (Κύπρου Χρυσάνθη, Ἐνα Κυπριακὸ γιαιτροσόφι, Κυπριακαὶ Σπουδαὶ 15 (1951), Λαογραφικὸν Παράρτημα II, σ. η').
- 26) Τὸ ἀφέψημα τοῦ δεντρολίβανου μόνου μὲ κρασί ἢ ρακὴ γιὰ τοὺς πυρετοὺς καὶ γιὰ ἄλλες ἀσθένειες χρησιμοποιεῖται ἀκόμη ἀπὸ πολλοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ μας. Βλ. Γερ. Ι. Σαλβάνου, Λαογραφικὰ σύλλεκτα ἐξ Ἀργυράδων Κερκύρας, Λαογραφία 10 (1929), σ. 132. Δημ. Β. Οἰκονομίδου, Ἐξορκισμοὶ καὶ ἱατροσόφια ἐξ Ἑπειρωτικοῦ χειρογράφου, Ἑπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου 8 (1953/54), σ. 40. Ἡ θεραπευτικὴ δύναμη τοῦ φυτοῦ ἦταν γνωστὴ καὶ στὴν ἀρχαίότητα. Κατὰ τὸν Διοσκορίδου (Περὶ ὕλης ἱατρικῆς 3, 75): «λίβανωτίς, ἣν Ῥωμαῖοι ρουσμαρίνον καλοῦσιν... δύνανται δὲ ἔχει θερμαντικὴν, ἱκτέρου ἱατρικὴν, ἐάν τις αὐτὴν ἐψησας ἐν ὕδατι δῶ πρὸ τῶν γυμνασίων πειν, εἴτα γυμνάζων λούῃ καὶ οἶνω ποτίζει». Γιὰ τὶς πλείστες μαγικοθεραπευτικὰς ιδιότητες τοῦ δεντρολίβανου βλ. Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός, Γεωπονικόν, Βενετία 1884, σ. 141—142.
- 27) Βούξιλου, βούξιλο = τὸ φυτὸ Ἀκτὴ ἡ δύσοσμος (*Sambucus ebulus*), ἡ χαμαιάκτις τοῦ Διοσκορίδου (Περὶ ὕλης ἱατρικῆς 4, 173). Μὲ ἀνάλογη χρῆση τῶν φύλλων τοῦ φυτοῦ θεραπεύεται στὴν Κεφαλληνίᾳ ἡ «ροσοπίλια» (=ἐρυσίπελος) (Λαογραφία 2 (1910), σ. 193. Καταπλάσματα γιὰ τὴ «gisipela» (=ἐρυσίπελος) βάζουν τὰ πράσινα φύλλα τῆς βου-

ζιλιάς και οί κάτοικοι της Villarda της Δυτικής Σικελίας. Βλ. Giuseppe Pitre, *Medicina Popolare Siciliana*, Palermo 1888, σ. 246. Βλ. και παρακ. αρ. 48.

- 28) 'Ανάλογο τρόπο θεραπείας με χρήση σκοτωμένης καρακάξας βλ. πὺ πάνω (διὰ τὸ ταλάκι 7).
- 29) 'Ελ(ει)χίνα, λειχίνα = ἡ γνωστὴ δερματικὴ ἀσθένεια.
- 30) Ζιντζεφίλ, ζεντζεφίλ = τὸ φυτὸ Ζιγγίβερις ἢ φαρμακευτικὴ (*Zingiber officinale*), ἡ γνωστὴ πιπερόριζα (τουρκ. *Zeencefil*). Ἡ θεραπευτικὴ ιδιότης τοῦ φυτοῦ γιὰ τὸν πονόματο φαίνεται πὺς ἦταν γνωστὴ ἀπὸ τὰ παλαιότερα χρόνια. Βλ. 'Αλεξάνδρου Τραλλιανοῦ, *Θεραπευτικά* 2, 41 (*Puschmann*) καὶ *Iul. I. Ideler, Physici et Medici Graeci minores* 1, 298.
- 31) Ταροφίλ = εἶδος ἀρωματικοῦ τριφυλίου ποὺ τὸ ἔχει ὁ λαὸς γιὰ φάρμακο κατὰ τοῦ ἐρεθισμοῦ τῶν ματιῶν. 'Ανάλογη χρῆσις τοῦ φαίνεται στὴν ἀκόλουθη Κυπριακὴ συνταγή: «Τὸ τριφύλλιν νὰ τὸ βράσης με νερὸν νὰ τὸ βάλῃς εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς, ὅταν εἶναι κόκκινον, ὡφελεῖ πολλά...» (*Μητροφάνους, Ἱατροσόφιστον*, σ. 150).
- 32) Χαῖμαλλ = φυλαχτὸ (τουρκ. *hamaili*).
- 33) Ἡ θεραπευτικὴ δύναμις τοῦ μάραθου γιὰ τὴν ἀμβλυωπία εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ἀκόμη χρόνους. Κατὰ τὸν Διοσκορίδην (*Περὶ ὕλης ἱατρικῆς* III, 70): «ὁ δὲ χυλὸς (τοῦ μαράθου) ἐκθιθέντων τῶν καινῶν καὶ τῶν φύλλων ἐν ἡλίῳ ξηρανθεὶς εἰς τὰ ὀφθαλμικά, ὅσα πρὸς ὀξυδερκίαν, σκευάζεται χρῆσιμως». Ὁ 'Αέτιος πάλι μᾶς λέγει πὺς «τῶν δὲ φύλλων (τοῦ μαράθου) ὁ χυλὸς περιχρίομενος ὀφθαλμοὺς ὑφαίμους καὶ τραχώματα λῆται» (*Margaret H. Thomson, Textes grecs inédits relatifs aux plantes*, Paris 1955, p. 95). Κατὰ τὴς Κυρανίδες (3, στοιχ. II, αρ. 19 (σ.96): «Ἡ χολή τοῦ πέρδικος σὺν ὀποβαλσάμου χυλῷ καὶ μαράθου ὀξυωπίαν παρέχει». Βλ. καὶ 'Αλεξάνδρου Τραλλιανοῦ, *Θεραπευτικά* 2, 39 καὶ 47 (*Puschmann*). Ἀλλὰ καὶ τὰ φῖδια με ὀδηγὸ τὴν ἴδια τὴ φύση μετὰ ἀπὸ τὴ χειμερινή τους νάρκη μισότιντρα ὁρμοῦν στὸ μάραθο γιὰ νὰ βροῦν τὸ γιαιτρικὸ τοῦς (*Νικάνδρου, Θηριακά* στ. 32—34 καὶ 390—391. *Ἀλκιανοῦ, Περὶ ζώων ιδιότητος* 9, 16. *Ἀνδρομάχου τοῦ Πρεσβυτέρου, Θηριακὴ δι' ἐχιδνῶν ἢ καλουμένη γαλήνη, Poetae Bucolici et Didactici*, p. 95). Τέλος, καὶ σήμερα τὸ μάραθο μόνο του ἢ με ἄλλα βότανα εἶναι τὸ πρῶτο ὑλικὸ στὴ λαϊκὴ μας ἱατρική. Βλ. 'Αγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός, *Γεωπονικόν*, ἐκδ. 6η, Βενετία 1884, σ. 77. *Μητροφάνους, Ἱατροσοφικόν*, σ. 15 καὶ 19. Κύπρου Χρυσάνθη, *Ἐνα Κυπριακὸ γιαιτροσόφι, Κυπριακαὶ Σποινδαί* 15 (1952), σ. η', αρ. 6. *Λαογραφία* 2 (1910), σ. 188 καὶ 193 10 (1929), σ. 125, 16 (1956), σ. 553. Γιὰ τὴ χρῆσις τοῦ ἡμερου καὶ ἄγριου μαράθου καὶ στὸ Σικελικὸ λαὸ βλ. Giuseppe Pitre, *Medicina Popolare Siciliana*, Palermo 1888 σ. 284.
- 34) Κιρμινλί, κελερμενί, κιλί - ἔρμενι = 1) ἡ ἀρμενιακὴ γῆ, 2) ἡ ξερὴ καὶ τριμμένη χολή τοῦ χοίρου ποὺ τὴ μεταχειρίζονται καὶ σήμερα γιὰ τὴ «ρουσούμπελη» (= ἀνεμοπύρωμα, ἐρυσίπελας) στὴ Γορτινία, (ἀπὸ δελτίο τῆς συλλογῆς μου), τὸ βρωμόστομο (=ἐλκώδη στοματίτιδα) στὰ Μέγαρα (*Χειρόγρ. Ἱστορ. Λεξικοῦ*, αρ. 668 Λ', σ. 94) καὶ τὸ μουφταρλούκι (=πρήσιμο τῶν ἀδένων τοῦ λαιμοῦ) τῶν χοιρῶν ζώων σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας ('Απὸ δελτία τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ). Βλ. καὶ παρακ. αρ. 45, ὑποσ. 82. Οἱ θεραπευτικὲς αὐτὲς ιδιότητες τῆς χολῆς ἦταν γνωστὲς καὶ στὴν ἀρχαιότητα. Βλ. *Κυρανίδες* 2, στοιχ. p., αρ. 2, σ. 71 (*Les lapidaires de l'antiquité et du moyen âge... par F. de Mély. Tome II, Les lapidaires grecs. Texte avec la collaboration de M. Ch. Em. Ruelle, Paris 1898*).
- 35) Τὸ ξίδι με σουσαμόλαδο διαβασμένα ἀπὸ τὸν ἱερεῖα χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴν ἴδια ἀρρώστια καὶ στὰ χωριά τῆς Κύπρου (*Ν. Γ. Κυριαζῆ, Δημιώδης Κυπριακὴ ἱατρική, Κυπρ. Χρονικά* 4 (1926), σ. 67).

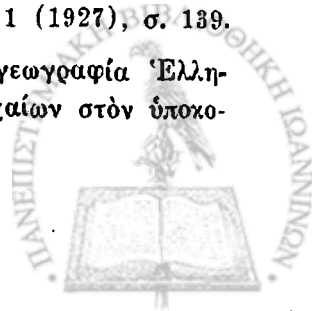
- 36) 'Αφιόνι (ἀπὸ τὸ ἀραβοτουρκ. *afyon*) = τὸ φυτὸ Μήκων ἢ ὑπνοφόρος» (*Paraver Somniferum*), ἡ «μήκων ἢ μεγίστη» τοῦ Θεοφράστου (Φυτ. Ἱστορ. 4, 8, 10) καὶ τὸ «ἀντισήκωτον» τῶν Βυζαντινῶν (Φαίδ. Κοινουλέ, Βυζαντινῶν Βίος καὶ Πολιτισμός, τόμ. I, τεύχ. Α', ἐν Ἀθήναις 1948, σ. 147). Τὸ ἀφιόνι σήμερα λέγεται ἀπὸ τὸ λαὸ καὶ ὕπνος.
- 37) Λάδι τῆς πέτρας = τὸ πετρέλαιο. Ἡ χρῆσις του γιὰ ἐπαλείψεις καὶ ἐλαφροὺς ἐντριβὲς κατὰ τοῦ ἀρθριτορρευματισμοῦ γίνεται καὶ σήμερα σὲ πολλὰ μέρη τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου.
- 38) Τουτούνι = ὁ καπνὸς (τουρκ. *tütün*). Ἀνάλογη χρῆσις τῶν φύλλων τοῦ καπνοῦ γιὰ τοὺς ρευματισμοὺς γίνεται καὶ σήμερα στὴν Ἀκαρνανία, στὴ Θεσπρωτία καὶ στὴν περριοχὴ Καλαμπάκας.
- 39) Τζαμσακούζι = τὸ ρετσίνι τοῦ πεύκου (τουρκ. *çamsâkiz*).
- 40) Τζανάκι = πιάτο (τουρκ. *çanak*).
- 41) Κουφοξυλιά = τὸ φυτὸ «Ἀκτὴ ἢ μέλαινα» (*Sambucus nigra*). Τὸ ἀφέψημα τῶν λουλουδιῶν τοῦ φυτοῦ αὐτοῦ, τὰ κουφοξυλιάνθια, ἀποτελοῦν ἄριστο γιαιτρικὸ γιὰ τὸ βῆχα, τὸν κοκκύτη, τὴ στένωση τῆς καρδιᾶς καὶ τὸν πονόματο. Βλ. Θαν. Κωστάκη, Ἡ Ἀνακοῦ, Ἀθήνα 1963, σ. 288. Εὐαγγ. Κ. Φραγκάκη, Συμβολὴ εἰς τὴν δημόδη ὁρολογίαν τῶν φυτῶν, Ἀθήναι 1960, σ. 145. Βλ. καὶ παρακ. ἀρ. 52.
- 42) Λαγοδότανο = τὸ φυτὸ «Τεύκριον τὸ πόλιον» (*Teucrium polium*) τὸ γνωστὸ καὶ λαγοκοιμηθιά. Τὸ ἀφέψημά του τὸ χρησιμοποιοῦν καὶ σήμερα γιὰ φάρμακο στὸν πονόλαιμο, στοὺς πυρετοὺς καὶ στὸ στομαχόπανο σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλληνικῆς ὑπαίθρου. Βλ. Ξεν. Γ. Ἀναγνωστοπούλου, Τὰ βότανα, λαϊκὴ φαρμακολογία καὶ θεραπευτικὴ, Ἀθήναι 1961, σ. 50. Εὐαγγ. Κ. Φραγκάκη, Συμβολὴ στὴ δημόδη ὁρολογία τῶν φυτῶν, Ἀθήναι 1969, σ. 127. Ἀφέψημα τοῦ λαγοδότανου πίνουν γιὰ τοὺς πυρετοὺς καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Νότο τῆς Ἀνατολικῆς Σικελίας. Βλ. Giuseppe Pitre, *Medicina Popolare Siciliana*, Palermo 1888, σ. 320.
- 43) Καθὲς = ὁ καφές.
- 44) Μαγκούτα = τὸ φυτὸ Κώνειον τὸ στικτὸν (*Conium maculatum*), τὸ Κρητικὸ «ἀσκοτισάρα». Γιὰ τὴ δραστηριότητα τοῦ Κρητικοῦ κώνειου ὁ Διοσκορίδης (Περὶ ὕλης ἱατρικῆς 4, 78) μᾶς λέγει: «ἐνεργέστατον δ' ἐστὶ τὸ Κρητικόν». Τὸ φυτὸ ἦταν ἄριστο φάρμακο γιὰ νὰ διαλύῃ καὶ τὸ πρήσιμο τῶν παρωτικῶν ἀδένων (μαγονιάδων). Ἀπὸ τίς Καστανιὲς τῆς Θράκης ἔχουμε πῆν ἀκόλουθη λαϊκὴ συνταγὴ γιὰ τὴν ἀσθένεια αὐτὴ: «Κουπανίζεις τὴν μαγκούτα πέτρα μὲ πέτρα καὶ καθὼς ἦτανε κρύα τὰ ἄβαζες πᾶν' στὴ πρήξη κ' ἔστριβε» (Ἑλλ. Σταμούλη - Σαραντῆ, Πῶς γιάτρευαν στὴ Θράκη, Θρακικά 9 (1938) σ. 245).
- 45) Ἀρσενίκι (τουρκ. *arsenik*) = τὸ τριθειοῦχον ἀρσενικὸν (As_2S_3), τὸ ἀρσενικὸν τῶν Ἀρχαίων καὶ ἀρσενικὸν κίτρινον ἢ σχιστὸν τῶν Βυζαντινῶν (Ὁρνεοσόφιον, ἐκδ. R. Hercher, σ. 525), τὸ σημερινὸ ποντικοφάρμακο, ἐπειδὴ χρησιμοποιεῖται γιὰ δηλητηρίαση τῶν ποντικῶν. Ἀνάλογο Κυπριακὸ γιὰ τὴν ἀποτρέχωση εἶναι τὸ ἀκόλουθο τοῦ Μητροφάνους (Ἱατροσοφικόν, σ. 12): «Ἐπαρε ποντικοφάρμακον καῦσε τὸ ἀπάνω εἰς κεραμίδιν καινούργιον ἄβροχον, ἄφησέ το νὰ κρυώσῃ, τρίψε το ψιλόν, βρέχε τὸν τόπον καὶ ἄρτυνέ τον μὲ τὴν σκόνην καὶ πίπτουν αἱ τρίχες».
- 46) Ἀντίστοιχη συνταγὴ τοῦ Ἀγαπίου (Γεωπονικόν, σ. 118) γιὰ τὴν ἀποτρέχωση ἔχει τὸν τίτλο: Διὰ νὰ κάμῃς νὰ μαδύσῃν (sic) αἱ τρίχες χωρὶς βλάβημιον.
- 47) Δύσχυαμος = τὸ φυτὸν Ὑοσκύαμος ὁ μέλας (*Hyoscyamus niger*). Ἡ χρῆσις τοῦ τοιμμένου ὑοσκύαμου μὲ ἴση ποσότητα ἀρσενικοῦ γιὰ τὴν ἀποτρέχωση εἶναι γνωστὴ ἀκόμη καὶ σήμερα στὴν περριοχὴ Πάργας καὶ Μαργαριτίου Ἡπερου. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παραπάνω χρῆσις του ὁ ὑοσκύαμος ἔχει καὶ ἄλλες μαγικὰς καὶ θεραπευτικὰς ιδιότητες. Βλ. Γ. I. Σαλβάνου, Λαογραφικὰ σύλλεκτα ἐξ Ἀργυράδων Κερκύρας, Λαογραφία 10 (1929), σ. 131, ἀρ. 8. Νοεμῆς Α. Ζωηροῦ - Πασσά, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα ἐκ Κερ-

κύρας καὶ ἄλλων τόπων, Λαογραφία 11 (1934—1937), σ. 180. Γ. Α. Μέγα, Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, τευχ. Γ' (1942—1943), σ. 120. Δημ. Β. Οἰκονομίδης, Ὀνομα καὶ ὀνοματοθεσία εἰς τὰς δοξασίας καὶ σινηθείας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Λαογραφία 20 (1962), σ. 540. Οἱ ἰδιότητες αὐτῆς τοῦ φυτοῦ φαίνεται ὅτι ἦσαν πολὺ γνωστῆς στοὺς ἀρχαίους μας προγόνους. Ὁ Αἰλιανὸς ποὺ μᾶς διέσωσε κάθε «λαϊκὴν ὑπόληψιν» γράφοντας γιὰ τὸ τελετουργικὸν ξερίζωμα τοῦ φυτοῦ αὐτοῦ καὶ «τῆς μήκωνος» μᾶς διαπιστώνει (Περὶ ζώων ἰδιότητος 9, 32): «καὶ ἔστι λισιτελὴ ἐκάτερα εἰς ἃ δέονται ἄνθρωποι». Βλ. καὶ Stadler, Ὑποκύβητος, RE IX, 1 (1914), στ. 192—195.

- 48) Ἡ συνταγὴ αὐτὴ γιὰ τὴν τριχοφυὰ ποὺ βρίσκεται καὶ σὲ παλαιότερα γιαιοσοφία (βλ. Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός, Γεωπονικόν, σ. 118), εἶναι στὴ χρῆση τοῦ λαοῦ καὶ σήμερα. Στὴν Ἀρκαδίαν, π.χ., γιαιορεύουν τὴ φαλάκρην μὲ ἀδδέλλες ποὺ τίς καίνε καὶ μὲ τὴ σκόνῃ πασπαλίζουν τὸ κεφάλι τοῦ φαρακροῦ (Ἀπὸ δελτίου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ).
- 49) Ἀλὼν = τὸ φυτό Ἐρυθραία τὸ Κενταύρειον (*Erythraea centaureum*), τὸ κενταύρειον τὸ λεπτόν ἢ μικρόν τοῦ Διοσκορίδου, ποὺ κατὰ τὸν ἴδιον (Περὶ ὕλης ἱατρικῆς 3, 7): «ἐν πόα (κενταύρειον) ἀφειρηθεῖσα καὶ πινομένη ἄγει κατὰ κοιλίαν χολώδη καὶ παχέαν».
- 50) Ταξέδικα = φρέσκη (τουρκ. taze).
- 51) Δὲν πορεῖ νὰ βγάλῃ τὸ χονιμένο = ἔχει δυσκοιλιότητα.
- 52) Ὡς φάρμακο ἄφταστο γιὰ τὴ δυσκοιλιότητα μᾶς ἀναφέρεται τὸ ἀγγούρι ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ἀκόμη χρόνους. Κατὰ τὸν Διοσκορίδην (Περὶ ὕλης ἱατρικῆς 2, 135): «σίχυς ἡμερος εὐκοίλιος, εὐστόμαχος...κύσσει ἀρμόδιος...».
- 53) Κίνηση = εὐκοιλιότητα.
- 54) Γάνα = πράσινη σκουριά τῶν χάλκινων σκευῶν ποὺ μένουν ἀκασιτέρωτα.
- 55) Ἀρσενίκι = τὸ τριθειοῦχον ἀρσενικόν (βλ. παραπ. ἀρ. 22, ὑποσ. 45).
- 56) Φάρμακο ἀποτελεσματικὸ γιὰ τὴ δυσκοιλιότητα θεωροῦνται τὰ δαμάσκηνα καὶ κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους. Κατὰ τὸν Μιχ. Ψελλῶ (Πρόνυμα ἱατρικῶν ἀριστον δι' ἰάμβων, ἔκδ. Iul. L. Ideler, Physici et Medici Graeci minores, τόμ. 1 (1841), σ. 208, στ. 184): «Δαμάσκηνα κινῶσι γαστέρος φύσιν». Βλ. καὶ Ἀγαπίου Μοναχοῦ τοῦ Κρητός, Γεωπονικόν, σ. 95.
- 57) Ἀφρόνι = ἡ ὑποφόρος μήκων (βλ. παραπ. ἀρ. 15).
- 58) Πυρέθρα = τὸ φυτόν Πύρεθρον τὸ Παρθένιον (*Pyrethrum Parthenium*). Κατὰ τὸν Διοσκορίδην (Περὶ ὕλης ἱατρικῆς 3, 73) τὸ πύρεθρον εἶναι «πόα... φλέγματος ἐπισπαστική». Βλ. καὶ Ἀλεξάνδρου Τραλλιανοῦ, Θεραπευτικά 2, 447 (Puschmann).
- 59) Ροῖδοζάχαρη = πέταλα τριαντάφυλλου βρασμένα μὲ ζάχαρη ποὺ θεωροῦνται καὶ σήμερα πολὺ ἀποτελεσματικὰ κατὰ τῆς δυσκοιλιότητος.
- 60) Βλ. τὸ ὅμοιο πὸ πάνω ἀρ. 28.
- 61) Λοιμική = ὁ λοιμικὸς πυρετός.
- 62) Μαγκούτα = τὸ κόνειον τὸ στικτόν, βλ. πὸ πάνω, ἀρ. 21.
- 63) Λιόστα = τὸ φυτόν χαμαιλεάνη. Κατὰ τὸν Διοσκορίδην (Περὶ ὕλης ἱατρικῆς 3, 112) ἡ ρίζα τῆς χαμαιλεάνης «ἐρήσσει καὶ τὰ ἐν θώρακα ἀποστήματα».
- 64) Τιτροζία = κατακάθαρση (τουρκ. tertemiz).
- 65) Γιὰ τίς θεραπευτικὰς ἰδιότητες τοῦ μοσκοκάρυδου βλ. Δημ. Β. Οἰκονομίδης, Ἐξορκισμοὶ καὶ ἱατροσοφία ἐξ Ἑπειρωτικοῦ χειρογράφου, Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου 8 (1957), σ. 39.
- 66) Κατὰ τὸ ἱατροσοφικὸν τοῦ Ἰωάννου Σταφιδᾶ (Ém. Legrand, Bibliothèque grecque vulgaire, II (1881), σ. 9). Τὰ πρῶτα φύλλα «εἰς ῥίγιον» (=πυρετοῦς μὲ ῥίγη) ὠφελοῦν,

ὅταν ὁ ἄρρωστος «τὰ τρώγη νηστικός».

- 67) Σαχάνι = μικρὸ δίχερο τηγάνι (τουρκ. sahan).
- 68) Κόκκαλο ἀπὸ ἱλιά = ὁ πυρήνας τοῦ ἐλαιόκαρπου.
- 69) Τζιπούκι = τὸ τσιμπούκι (τουρκ. zibuk).
- 70) Γιά τὴ θεραπευτικὴ ιδιότητα τοῦ σκόρδου στὸν πονόδοντο βλ. Εὐαγγ. Κ. Φραγκάκη, Συμβολὴ εἰς τὴν δημώδη ὁρολογίαν τῶν φυτῶν, Ἀθῆναι 1962, σ. 182.
- 71) Νοιζλάς καὶ νοξλάς = σκορβουτικὴ οὐλίτιδα (βλ. Ν. Γ. Κυριαζῆ, Δημώδης Κυπριακὴ ἱατρικὴ, Κυπριακὰ Χρονικὰ 4 (1926) σ. 105).
- 72) Τζιλίκι = νερὸ μὲ σκουριά ἀτσάλιου (τουρκ. celik). Κατὰ τὴν Κύπρ. Χρυσάνθη (Ἕνα κυπριακὸ γιατροσόφι, Κυπριακαὶ Σπουδαὶ 15 (1952) σ. ζ') τὸ «τζελίκκι» εἶναι «σίδηρος ἀναχθεὶς δι' ὕδρογόνου».
- 73) Ἡ χρῆσις τοῦ ξιδιοῦ μὲ ἄλλες παυσίπονες οὐσίαι γιὰ τὴν οὐλίτιδα καὶ τὸν πονόδοντο εἶναι γνωστὴ ἀπὸ παλαιά. Κατὰ τὸν Νεόφυτο τὸν Προδρομηνό: «Ἀλγοῦντας ὀδόντας διακλυζέσθω ὅξει θερμῷ δριμυεῖ μετὰ κηκίδος καὶ ἀλικακάβου ρίζης» (Ἀριστ. Π. Κούζη, Τὸ «περὶ τῶν ἐν ὁδοῦσι παθῶν» ἔργον Νεοφύτου τοῦ Προδρομηνοῦ, Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδ. 7 (1930) σ. 352). Ἀνάλογη χρῆσις τοῦ ξιδιοῦ γιὰ τὴ σκορβουτικὴ οὐλίτιδα γίνεται καὶ σήμερον τοὺς λαϊκοὺς ἀνθρώπους τῆς Σικελίας. Βλ. Giuseppe Pitre, Medicina Popolare Siciliana, Palermo 1888, σ. 334.
- 74) Στύψη = ἡ στυπτηρία. Γιά τὶς θεραπευτικὰς ιδιότητες τῆς στυπτηρίας στὴν οὐλίτιδα βλ. Κοιρανίδες 1, στοιχ. Α, ἀρ. 14 (σ. 8). Ὁριβάσιου, Ἱατρικῶν συναγωγῶν 10, 36 (ἔκδ. Raeder, τόμ. Α', σ. 75), Μητροφάνους, Ἱατροσοφικόν, σ. 23 καὶ 151.
- 75) Ρούδι = ὁ Ροῦς ὁ βυρσοδεψικὸς (Rhus coriaria). Γιά τὶς στυπτικὰς ιδιότητες τῶν φύλλων καὶ τῶν καρπῶν τοῦ φυτοῦ βλ. Διοσκορίδου, Περὶ ὕλης ἱατρικῆς, 1, 108, 2. Κοιρανίδες 1, στοιχ. Α, ἀρ. 8 (σ. 7). Κασσιανοῦ Βάσσου, Περὶ γεωργίας ἐκλογαὶ ἢ Γεωπονικὰ 16, 8, Ἀριστ. Π. Κούζη, Τὸ «περὶ τῶν ἐν ὁδοῦσι παθῶν» ἔργον Νεοφύτου τοῦ Προδρομηνοῦ, Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδ. 7 (1930), σ. 356.
- 76) Ρίανο = τὸ Ὁρίανον τὸ ἡρακλεωτικόν (Origanum heracleoticum). Τὸ ἴδιον τὸ φυτό καὶ τὸ ἀφήγημά του θεωρεῖται καὶ σήμερον φάρμακον γιὰ τὸν πονόδοντο καὶ τὴν οὐλίτιδα. Βλ. Ξεν. Γ. Ἀναγνωστοπούλου, Τὰ βότανα, σ. 71. Εὐαγγ. Φραγκάκη, Συμβολὴ εἰς τὴν δημώδη ὁρολογίαν τῶν φυτῶν, σ. 55.
- 77) Γιοῦς = ἡ πληγὴ (τουρκ. yara).
- 78) Κόκκαλο ἀπὸ χιλῶνα = τὸ ὄστρακον τῆς χελώνας. Καὶ σήμερον τὸ τριμμένο ἢ καμένο ὄστρακον τῆς χελώνας τὸ βάνουν στὶς πληγὰς τῶν ἀνθρώπων ἢ πῶν ζῶων καὶ τὶς θεραπεύουν. Στὴν περιοχὴ, π.χ. τοῦ Βόιου μᾶς λένε: «Ξιφλουδάμι καραγάτο' κὶ βράζουμι τὴν βέτσα κὶ πλιένουμι τὴν βληγὴ κ' ὄστιρα ρίχνουμι καμένου κόκκαλον χιλῶνας σὰ στάχτ' κὶ σφαλεῖ (ἐνν. ἡ πληγὴ)» (Ἀπὸ δελτίου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ). Καὶ στὴ Δίβριτσα τῆς Γορτυνίας: «Ἄμα κᾶνα ζωδανό, εἴτε βασταγὸ (γάδαρος) εἶναι εἴτε ἄλλο, εἶναι πληγιασμένο πὸ τὸ σαμάρι, τοῦ πλένουμι καλὰ τὴ βληγὴ μὲ σατουνάδα καὶ στερνὰ βάνουμι' ἀπάνου σκόνῃ ἀπὸ χελωνοκάβουκ» (Ἀπὸ τῆ συλλογῆ μου). Ἀνάλογες μαρτυρίαι γιὰ τὶς θεραπευτικὰς ιδιότητες ποὺ ἔχει τὸ ὄστρακον, ἢ χολὴ ἢ τὸ αἷμα τῆς χελώνας βλ. Κοιρανίδες 4, στοιχ. Χ, ἀρ. 5—8 (σ. 122). Ἀριστ. Π. Κούζη, Δύο θεραπευτικὰ ὁδηγία τοῦ Μαγιστριανοῦ «Περὶ θεραπείας λεπτῶν», Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδ. 8 (1931), σ. 313. Arim. Delatte, Anecdota Atheniensia 1 (1927), σ. 139.
- 79) Χόβι = φορὰ. Κατὰ τὸν Μ. Φιλήντα (Γλωσσογνωσία καὶ Γλωσσογεωγραφία Ἑλληνικὴ 1 (1924), σ. 8) εἶναι ὁ χοῦς (=μέτρο γιὰ τὰ ὑγρά) τῶν Ἀρχαίων στὸν ὑποκοριστικὸν τοῦ τύπου: χοῦς — χόιον — χόι — χόδι.

- 80) Μουφταρλούκι = τὸ πρήσιμο τῶν ἀδένων τοῦ λαίμοῦ ποὺ παρουσιάζεται στὰ χοντὰ ζῶα, ἄλογα, μοιλάρια, γαϊδούρια καὶ βόδια.
- 81) Τὸ εἰκονικὸ αὐτὸ χτύπημα καὶ τὸ οξιάξιμο μὲ μπαρούτι γίνεται γιὰ νὰ ἀποδιωχτῇ τὸ κακὸ πνεῦμα ποὺ ἐπροκάλεσε τὴν ἀρρώστια τοῦ ζῶου ἢ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ μαγικὴ αὐτὴ ἐνέργεια εἶναι ἐπιβίωση μᾶς ἀνάλογης ἀρχαίας μὲ εὐρύ, καθὼς φαίνεται, λαϊκὸ ὑπόστρομμα, ποὺ μᾶς τὴ διέσωσε ὁ Αἰλιανὸς (Περὶ ζῴων ιδιότητος 11, 18): «λέγεται δὲ καὶ ἔπος τὰ οὖρα εἰ ἐπισχεῖν, παρθένος λύσσασα ἣν φορεῖ ζώνην ἐὰν αὐτὸν παῖσι κατὰ τοῦ προσώπου τῇ ζώνῃ, παφαρχῆμα ἐξοιρεῖν ἀθρόως καὶ τῆς ὁδύνης παύεσθαι». Ἀνάλογα παραδείγματα ἔχοιμε σήμερα καὶ ἀπὸ πολλὰ ἄλλα μέρη. Στὴν Πέρδικα τῆς Θεσπρωτίας π.χ. μοῦ εἶπαν: «Ὅταν σ' ἔνα ἄλογο κρατιέται τὸ κάτοιφὸ τ', τὸ σκιάζουμε μὲ μπαρούτι νὰ κατουρήσῃ». Στὸν Ἅγιον Αἰδηψοῦ γιὰ νὰ γιαιτρέψουν τὸ ἄλογο ποὺ ἔπαθε στρόφο (=δυσουρία) «γυνὴ τις κρατοῦσα διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἓνα κάλαμον καὶ κόκκινο ζωνάρι κόρης μήπω ἐχούσης τὰ ἔμμηνα κτυπᾷ τρεῖς σταυροειδῶς τοὺς ὄνυχας τοῦ ἀσθενοῦντος ἔπουν λέγουσα τὴν ἐποδὴν...» (Λαογραφία 4 (1912—1913), σ. 44—45. Στὴν Κοκκιναὶ τῶν Φιλιατῶν πάλι ξαφνιάζουν τὸν ἄρρωστο ποὺ καίγεται σπὸν πυρετὸ μὲ μπαρούτι ποὺ ἀνάβουν ἢ μὲ πυροβολισμὸ ὀπλοῦ καὶ τοῦ φεύγει τὸ κακὸ» (Ἀπὸ δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ). Μὲ φωτιά ἐπίσης ξορκίζουν τὴν «ἀλαφροφωτιά» (=ἐρυθρά) τῶν παιδιῶν στοὺς Ἀργυράδες τῆς Κέρκυρας. Βλ. Λαογραφία 10 (1929), σ. 116, ἀρ. 2.
- 82) Κιρμινλί, κελερμενί, κιλ - ἐρμενί = ἡ ἀρμενικὴ γῆ. 2) ἡ ξεραμένη στὴν καπνία τοῦ τζακιοῦ χολὴ τοῦ χοίρου. Βλ. καὶ παραπ. ἀρ. 15, ὑποσ. 34.
- 83) Ζίμπιτσα = στοματικὴ ἀσθένεια τῶν ἀλόγων καὶ τῶν μουλαριῶν. Στὴν Τριφυλίᾳ τὴν λέγουν ψαλίδα.
- 84) Βούζιλου = ἡ Ἀκτὴ ἢ δύσσομος (Sambus ebulus). Βλ. καὶ παραπ. ἀρ. 10, ὑποσ. 27.
- 85) Συνταγὴ γιὰ τὴ θεραπεία τοῦ πρήσιμου μὲ κατάπλασμα ἀπὸ φύλλα χαμαιάκτης (=βούζιλου) καὶ κρασί ἄσπρο βρασμένο μᾶς ἀναφέρει ὁ Μητροφάνης, Ἱατροσόφιον σ. 32.
- 86) Ἀνάλογα τέτοια ἐμπλαστρα χρησιμοποιοῦν ἀκόμη οἱ κάτοικοι σὲ πολλὰ ὄρεινά διαμερίσματα τῆς χώρας μας.
- 87) Ἀνάλογα καταπλάσματα μὲ πίτυρα ζυμωμένα μὲ ξίδι βάζουν οἱ Κύπριοι στὸ τοίμημα τοῦ σκορπισοῦ γιὰ νὰ σκορπίσουν τὸν πόνο (Κ. Π. Χατζηϊωάννου, Εἶδη ἀπὸ τὴν Κύπρο, Λαογραφία 13 (1951), σ. 15). Πίτυρα ζεστὰ βάζουν ἐπίσης στοὺς πόνους τοῦ λαίμοῦ, τοῦ στήθους καὶ τῆς κοιλίας σὲ πολλὰ ἄλλα μέρη. Βλ. Ξεν. Γ. Ἀναγνωστοπούλου, Τὰ βότανα, λαϊκὴ φαρμακολογία καὶ θεραπευτικὴ, Ἀθήναι 1961, σ. 106.
- 88) Ἀνασόνι = τὸ γλυκάνησο (τουρκ. anason). Οἱ θεραπευτικὲς ιδιότητες τοῦ φυτοῦ αὐτοῦ, καθὼς καὶ τοῦ τίλιου, εἶναι ἀρκετὰ γνωστὲς στοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ μας. Ἀφέψημα τίλιου καὶ γλυκάνησου, π.χ., μὲ πετιμέζι δίνουν στὴ λεχώνα νὰ πιῇ γιὰ δυναμωτικόν. Βλ. Ἀναστ. Βρόντη, Τὸ παιδὶ στὴ Σάμο, Λαογραφία 16 (1956), σ. 218. Τὸ γλυκάνησο πάλι μόνον τοῦ βρασμένο σὲ ἀρκετὸ νερὸ εἶναι ποτὸ διουρητικὸ καὶ ἀντιεμετικόν. Βλ. Ξεν. Ἀναγνωστοπούλου, Τὰ βότανα, λαϊκὴ φαρμακολογία καὶ θεραπευτικὴ, Ἀθήναι 1961, σ. 24.
- 89) Γιὰ τὶς θεραπευτικὲς ιδιότητες τῶν λουλουδιῶν τῆς κοκφοξυλιάς βλ. παραπ. ἀρ. 19, ὑποσ. 41.
- 90) Οἱ δύο τελευταῖες αὐτὲς συνταγὲς γιὰ τὸν πόνο τῆς καρδιᾶς εἶναι σχεδὸν ἐπαναλήψεις τῶν παραπ. ἀρ. 34 καὶ 35.

ΠΑΙΔΕΙΑ

ΚΩΣΤΑ Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗ

ΣΧΟΛΕΙΑ ΚΑΙ ΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΩΝ ΓΙΑΝΝΙΝΩΝ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΓΝΩΜΕΣ ΤΑΞΙΔΕΜΕΝΩΝ ΓΙΑΝΝΙΩΤΩΝ ΓΙΑ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΩΝ ΓΙΑΝΝΙΝΩΝ

Ἀπὸ τὰ ὅσα γράφτηκαν παραπάνω, γίνεται φανερό πὺς τὰ σχολεῖα τῶν Γιαννίνων δὲ λειτουργοῦσαν πάντοτε, ὅσο ἔπρεπε κανονικά. Κατὰ κύριο λόγο ποτὲ σχεδὸν δὲν εἶχεν ἐπικρατήσῃ γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα ἡ ἀπαραίτητη καὶ ζηλευτὴ ὁμόνοια καὶ συνεργασία ἀνάμεσα στοὺς δασκάλους, ὅχι μόνον τῶν διαφόρων σχολείων τῆς πόλης, ἀλλ' ἀκόμα κι' ἀνάμεσα στὸ διδακτικὸ προσωπικὸ τοῦ κάθε σχολείου. Ἀπὸ τὴν αἰτία αὕτῃ εἶχε γίνῃ φανερό πὺς κατὰ τὴς ἀρχὲς τοῦ ΙΘ' αἰῶνα τὰ σχολεῖα τῶν Γιαννίνων δὲν ἀπέδιδαν τοὺς ἀποτελεσματικoὺς καρποὺς ποὺ παρουσίαζαν τὰ ἄλλα σχολεῖα ποὺ λειτουργοῦσαν σ' ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος (Σμύρνη, Κυδωνίες, Χίο, Πόλη κ.λ.π.). Τὸ ζήτημα αὐτὸ ἔγινε ἀντιληπτὸ ἀπὸ πολλοὺς, ἀλλὰ κατὰ κύριο λόγο ἀπασχόλησε αὐτὸ μερικoὺς ταξιδεμένους Γιαννιώτες, ποὺ ἀπὸ τὸν τόπο τῆς ξενιτιάς τοὺς ἔσπευσαν νὰ διατυπώσουν τὴς γνώμες τοὺς καὶ νὰ προτείνουν μέτρα γιὰ τὴ βελτίωση τῆς κατάστασης.

Σὲ μιὰ τέτοια ἐνέργεια εἶχε προβεῖ κι' ὁ σοφὸς Γιαννιώτης ἱερωμένος Γρηγόριος Παλιουρίτης. Θεωρῶ ὑποχρέωση νὰ παραθέσω τὴς ὑποδείξεις ποὺ ἔκαμε γιὰ τὴν καλὴ λειτουργίαν τῶν σχολείων τῶν Γιαννίνων, γιὰτὶ ἀπ' αὐτὲς γίνονται φανερά τὰ εὐπαθεῖ σημεῖα ποὺ παρουσίαζαν τὰ σχολεῖα καὶ κατὰ συνέπεια μπορεῖ ὁ καθένας μας νὰ καταλάβῃ τὴν καάστασή τους. Τὴς ὑποδείξεις τοῦ αὐτοῦ ὁ Γ. Παλιουρίτης τὴς κάνει σὲ τύπο ἐπιστολῆς τοῦ πρὸς τοὺς Γιαννιώτες, τὴν ὁποία (ἐπιστολὴ) παραθέτει στὸν πρόλογο κάποιου βιβλίου του¹. Γράφει λοιπόν: «Τοῖς τιμιωτάτοις καὶ φιλογενέσι Κυρίοις Ἀλεξάνδρῳ Πατρινῷ καὶ Πατρινῷ τοῖς ἐξ Ἰωαννίνων Εὐπατρίδαίς... Ἐπειδὴ οἱ Ἰωαννῖται, φίλοι, ἐδείχθησαν πάντοτε τῆς Σοφίας οἱ προστάται καὶ ὑπερασπισταὶ καὶ ἡ οὐστασις πρῶτον τοῦ σχολείου τοῦ Γκιούμα ἕως ἀπὸ τὸ τέλος τῆς δεκάτης ἔκτης ἐκατονταετηρίδος ἐπεμελήθη ἐς ἄκρον τὴν θεραπείαν τοῦ Γένους καὶ τὴν ἀνακάλεσιν τῆς πατρίου σοφίας καὶ κατέστησε τὰ Ἰωάννινα εἰς τοὺς περασμένους δύο αἰῶνας νέας Ἀθήνας...». Παρακάτω γράφει γιὰ τὸν ξεπεσμό τῶν σχολείων τῶν Γιαννίνων ποὺ παρατηρεῖ κανένας: «...ἀλλ' ἤδη εἰς τὰ σχολεῖα τῶν Κυδων-

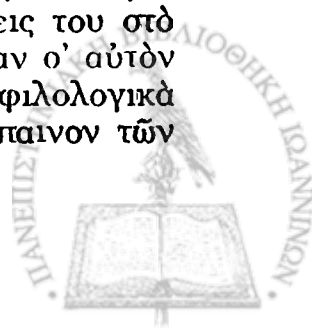
* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 98 καὶ τέλος.

1) Γρηγ. Παλιουρίτης: «Ἀρχαιολογία Ἑλληνική» (Λιβόρνο 1 Ὀκτωβρίου 1814).

νιών, τῆς Χίου, τῆς Σμύρνης, καὶ ἄλλων πόλεων, φαίνεται, ὅτι ἐκάλυψαν ἐκεῖνα τῶν Ἰωαννίνων. Ἀλλ' ἤδη τὰ σχολεῖα ἐν Ἰωαννίνοις, ἐνῶ πεπλουτισμένα ὄντα ἀπὸ τῶν Ζωσιμάδων καὶ Καπλάνων τὴν γενναιότητα, ἔπρεπε νὰ ἐπέκωσι τὸν πρῶτον τρόπον πάντων τῶν ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ ὡς κανὼν καὶ οἰάθῃ νὰ ἦναι εἰς αὐτά, φαίνεται, ὅτι ἀπέκαμαν, καὶ σχεδὸν ὡς ἄκαρπα θεωροῦνται ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς. Τὸ αἴτιον δὲ ποῖον; (Εἰς ταύτην λοιπὸν τὴν αἰτίαν στρέφω τώρα τὸν λόγον μου, καὶ ὁμιλῶν πρὸς ὑμᾶς, φίλοι, ὁμιλῶ πρὸς ὅλους τοὺς Ἰωαννίτας, καὶ γράφων πρὸς ὑμᾶς, γράφω πρὸς ὅλους τοὺς υἱοὺς τῆς πατρίδος, παρακαλῶν νὰ διαφυλάξωσι καὶ νὰ ἐπιμεληθῶσι, τὴν ὁποῖαν ἕως τώρα ἔδειξαν προθυμίαν εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ γένους καὶ εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν Σχολείων). Δὲν εἶναι βέβαια τῶν διδασκάλων ἡ ἀπειρία καὶ ἀμέλεια, ἐπειδὴ ἡ σοφία αὐτῶν περιθρυλεῖται... καὶ τὸ ἐπιμελὲς αὐτῶν εἶναι πανταχοῦ πασίδηλον. Ἀλλὰ μήτε τῶν εἰς τὰ Σχολεῖα ἀναγκαιούντων βοηθητηρίων ἢ ἔλλειψις, διότι τῶν Ἰωαννιτῶν ἡ γενναιότης ἐπαρκεῖ καὶ εἰς ἐκεῖνα τῶν ἄλλων, ἀλλ' εἶναι ἡ τάξις καὶ τὸ εὐμέθοδον». Καὶ ἀναλύνοντας τοὺς ὅρους «τάξις» καὶ «εὐμέθοδος» παρέχει συμβουλὰς καὶ ὁδηγίαις πού, κατὰ τὴν γνώμη του, θὰ θεραπεύουν τὰς ἀνάγκες τῶν Σχολείων. Ἀρχίζει δὲ ἀπὸ τὴν ὁμόνοια τῶν δασκάλων. Γράφει: «Εὐμέθοδον καὶ τάξιν, ὅταν λέγω, ἐννοῶ αὐτὴν τῶν δύο σχολείων τὴν ἔνωσιν, αὐτὴν τῶν διδασκάλων τὴν ὁμόνοιαν καὶ ἀδελφικὴν ἀγάπην καὶ πρὸς ἀλλήλους βοήθειαν, ἐξ ἧς προέρχεται μᾶλλον ἢ ἐπίδοσις καὶ προκοπὴ τῶν μαθητῶν καὶ πᾶσα ὠφέλεια εἰς τοὺς ἀνθρώπους».

Κατὰ δεῦτερον λόγον ὁ Παλιουρίτης προτείνει τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ ἀναγκαίου ἀριθμοῦ δασκάλων καὶ μάλιστα εἰδικευμένων γιὰ τὸ κάθε μάθημα. Γράφει λοιπὸν παρακάτω: «Εὐμέθοδον καὶ τάξιν προσέτι εὐνοῶ αὐτῶν τῶν διδασκάλων τὸν προσήκοντα ἀριθμὸν καὶ τὸ ἴδιον ἐκάστου ἔργον πρὸς παράδοσιν καὶ διδασκαλίαν, ἐξ οὗ θέλει πηγᾶσει ἀναμιφιδόλως ταχύτερος τῶν νέων ὁ φωτισμὸς καὶ τῶν διδασκάλων, οἱ κόποι θέλει γένουν κερδαλέωτεροι καὶ καρποφορώτεροι...». Καὶ παρακάτω γιὰ τὸ ἴδιο θέμα συνεχίζει: «Εἰς ἓν σχολεῖον, φίλοι, τὸ ὁποῖον ἐπροσπάθησε καὶ προσπαθεῖ τὴν βελτίωσιν καὶ τὸν φωτισμὸν τοῦ γένους ὁλοκλήρου, εἶναι ἀναγκαῖον, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, τοῦλάχιστον ἕξ διδάσκαλοι: Δύω διὰ τὴν Γραμματικὴν, εἰς διὰ τὴν θεωρητικὴν Φιλοσοφίαν, δηλαδὴ Λογικὴν Μεταφυσικὴν καὶ Ἠθικὴν, εἰς διὰ τὰ μαθηματικὰ καὶ Φυσικὴν, εἰς διὰ τὴν Ῥητορικὴν καὶ Ἱερὰν Θεολογίαν, ἥτις ὅσον εἶναι ἀναγκαῖοτάτη κατὰ τοὺς μάλιστα τοὺς χρόνους, τόσον ἀμελήθη ἀπὸ ὅλα τὰ Σχολεῖα τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ ἕκτος τῆς Λατινίδος καὶ ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν διαλέκτων, ἀναγκαιοτάτων οὓων εἰς τοὺς ὁπωσοῦν θέλοντας νὰ εἰσχωρήσουν εἰς τὴν Φιλοσοφίαν καὶ νὰ λάβουν τὸ ἱερὸν ὄνομα πῶν Σοφῶν». Συμπληρῶναι δὲ ὁ Παλιουρίτης τὰ τῆς εἰδίκευσης τῶν δασκάλων μὲ τὰ ἐξῆς ποὺ γράφει σὰν συνέχεια τῶν παραπάνω: «Προσέτι, παρὰ τὰ ἴδια μαθήματα ἕκαστος τῶν διδασκάλων τούτων ἀντὶ τοῦ συνήθους μαθήματος νὰ διδάσκη μίαν φορὰν τὴν ἐβδομάδα τοὺς μαθητὰς εἰς ἄλλα τινά, ἀναγκαῖα καὶ αὐτὰ ὄντα, οἷον ὁ ἀνώτερος Γραμματικὴ τῶν Ἑλληνικῶν καὶ παγκόσμιον ἱστορίαν ἐν συνόψει, ὁ τῆς Φιλοσοφίας τὴν Φιλολογίαν, ὁ τῆς Μαθηματικῆς τὴν πολιτικὴν Γεωγραφίαν καὶ ὁ Θεολόγος τὴν παλαιὰν καὶ νέαν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, διὰ νὰ ἐξέρχωνται ἐκ τῶν Σχολείων οἱ μαθηταὶ εἰδήμονες συντόμως, ὅλων τῶν προσηκόντων μαθημάτων καὶ ὅχι, παρὰ τὰ ἀκουσθέντα, νὰ εἶναι καὶ τῶν ἰδιωτῶν ἀμαθέστεροι καὶ ἀπειρότεροι...». Δὲν παραλείπει δὲ κλείνοντας τὴς παρατηρήσεις του στὸ κεφάλαιο αὐτὸ νὰ γράφει καὶ τὰ ἐξῆς ποὺ δείχνουν πόσο ἐπέδρασαν ο' αὐτὸν ὅσα ἔβλεπε στὰ Σχολεῖα τῆς Εὐρώπης: «Οὕτω γίνεται εἰς ὅλα τὰ φιλολογικὰ Σχολεῖα τῆς Εὐρώπης, μὲ ὠφέλειαν μεγάλην τῶν μαθητῶν καὶ ἔπαινον τῶν διδασκάλων».

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα πού τονίζει στην έπιστολή του αυτή ο σοφός Αρχιμανδρίτης είναι ή καλή μισθοδοσία τών δασκάλων και ο περιορισμός περίσσιων δαπανών σέ μερικές περιπτώσεις. Για τὸ θέμα αὐτὸ γράφει: «Ἀλλὰ τὸ νὰ λείπουν οἱ ἀναγκαῖοι Διδάσκαλοι εἰς τὰ Σχολεῖα δι' ἔλλειπν μισθῶν καὶ νὰ μοιράζωνται τόσα χρήματα εἰς παιδάκια χωρὶς διάκρισιν πνεύματος καὶ προκοπῆς, πολλάκις καὶ χρείας, τοῦτο ὁμοιάζει ὡσάν τὸ νὰ θέλῃ τις νὰ ἰατρεύσῃ ἓνα ἄρρωστον προσφέρων αὐτῷ μόνον φάρμακα, χωρὶς νὰ κρᾶζῃ καὶ ἔμπειρον καὶ ἐπιστήμονα ἱατρόν, ὅστις νὰ διατάτῃ τὴν χρῆσιν καὶ λήψιν τῶν φαρμάκων κατὰ τὴν χρείαν τῆς ἀσθενείας. Τὰ Σχολεῖα ἐδωρίσθησαν πρὸς φωτισμὸν καὶ ὄχι πρὸς κέρδος τῶν νέων καὶ οὕτως εἶναι εἰς ὅλα τὰ πεφωτισμένα γένη τῆς Εὐρώπης. Οἱ Διδάσκαλοι προξενοῦν τοῦτον τὸν φωτισμὸν, οἱ διδάσκαλοι πρέπει καὶ νὰ πληρώνωνται γενναίως διὰ τοὺς κόπους των. Οἱ δὲ πνευματώδεις καὶ ἐπιμελεῖς τῶν μαθητῶν, ὅταν εἶναι πτωχοί, νὰ βραβεύωνται διὰ τὴν ἐπιμελείαν των καὶ ὁπωσοῦν νὰ βοηθῶνται εἰς τὴν πτωχείαν των καὶ συντόμως ἢ ἐπάδοσίς των εἰς τὴν μάθησιν νὰ διευθύνῃ καὶ τῶν εὐεργετῶν τὴν βοήθειαν καὶ γενναιοῦτητα, καὶ ὄχι νὰ νομίζωσιν, ὅτι ἐπειδὴ ἐμπῆκαν εἰς τὸ Σχολεῖον καὶ εὐρίσκονται εἰς αὐτό, διὰ τοῦτο πρέπει κατὰ χρέος νὰ πληρώνωνται. Εἰς τῶν Κυδωνικῶν, τῆς Χίου, τῆς Σμύρνης καὶ ἄλλων πόλεων τὰ Σχολεῖα οἱ μαθηταὶ μισθοὺς δὲν ἔχουν καὶ μὲ ὅλον τοῦτο εἰς αὐτὰ συντρέχουσι καὶ οὕτω προκόπτουσιν, ὥστε οἱ μαθηταὶ τούτων τῶν Σχολείων ἐγένεσαν τὰς πόλεις ἄλλης τῆς ἐλάσσονος Ἀσίας καὶ τῶν Νήσων ἀπὸ τὴν ἑαυτῶν διδασκαλίαν καὶ φήμην τῶν Διδασκάλων. Διατί; διότι εἰς τὰ ρηθέντα Σχολεῖα εὐρίσκονται οἱ ἀναγκαῖοι Διδάσκαλοι. Τῆς Εὐρώπης αἱ Ἀκαδημαῖαι χρειάζονται μεγαλύτατα ἔξοδα, μ' ὅλον τοῦτο οἱ πτωχοὶ Ἕλληνες ἀδιακόπως εἰς αὐτὰς συχνάζουσι, διότι εἰς αὐτὰς εὐρίσκονται Διδάσκαλοι σοφοὶ καὶ πολλοί. Διδασκάλων λοιπὸν ἔχουσι χρείαν καὶ τὰ Σχολεῖα τῶν Ἰωαννίνων, Διδασκάλων καὶ τούτων σοφῶν καὶ δοκίμων, ὁποῖοι δύω μόνον εἶναι, εἰς εἰς κάθε Σχολεῖον καὶ ὄχι τοιούτων, οἵτινες μόλις εὐνοοῦσι τοὺς τόμους τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας. Καὶ ταῦτα, λέγω, ὄχι διὰ νὰ ὑστερηθοῦν τῆς βοηθείας οἱ πτωχοὶ καὶ ἐπιμελεῖς τῶν μαθητῶν, μὴ γένοιο! ἀλλὰ κρίνω ἀναγκαιοτέραν τὴν οὐσασιν τῶν σοφῶν καὶ ἱκανῶν Διδασκάλων, καὶ ἔπειτα ἐκ τῶν περισσευμάτων νὰ βοηθῶνται οἱ πτωχοὶ καὶ ἐπιμελεῖς τῶν μαθητῶν, καὶ μάλιστα ἐκεῖνοι, οἵτινες θέλουσι μεταχειρισθῇ τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα εἰς τὰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἑλλάδος...».

Σημαντικὴ δυσκολία γιὰ τὴν καλὴ λειτουργία καὶ ἀποτελεσματικὴ ἀπόδοση τῶν Σχολείων τῶν Γιαννίνων ὁ Παλιουρίτης θεωρεῖ καὶ τὴν ἔλλειπν τῶν καταλλήλων βιβλίων. βιβλίων πού νὰ γίνωνται κατανοητὰ ἀπὸ τοὺς μαθητές: «Νῦν δὲ στρέφω τὸν λόγον μου - γράφει - εἰς τὸ δεύτερον μέσον πρὸς ἀπάλαυσιν τῆς Σοφίας, δηλ. εἰς τὴν συγγραφὴν καὶ ἐκδόσιν τῶν ἐπωφελῶν καὶ ἀναγκαίων βιβλίων. Εἶναι τοῖς πᾶσι δῆλον, ὅτι ὁ θεῖος οὗτος ἔρως κατέλαβε τὰς φιλογενεῖς ψυχὰς ὅλων τῶν νῦν σπουδαίων Ἑλλήνων, οἵτινες μὲ ἀμήμητον ζῆλον καὶ πόνον καταγίνονται οὐ μόνον εἰς τὴν ἀκριβῆ ἐκδόσιν τῶν παλαιῶν συγγραφεῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν νέων καὶ ἀναγκασιότατων πονημάτων. Εἰς τούτους τοὺς ὑστέρους χρόνους δὲν ἤμποροῦν βέβαια οἱ νέοι μαθηταὶ τῶν Ἑλλήνων νὰ παραπονεθοῦν, ὡς πρότερον, διὰ τὴν στέρησιν τῶν βιβλίων, ἔχοντες τὰς ἀκριβεῖς ἐκδόσεις τοῦ σοφοῦ Κοραῆ, τοῦ Νεοφύτου Δούκα τὰ ἐπωφελῆ συγγράμματα καὶ τὰ λεξικά τοῦ φιλογενοῦς καὶ φιλοπονιπάτου Ἀνθίμου Γαζῆ, τὰ σύντομα καὶ εὐμέθοδα Μαθηματικὰ τοῦ Κούμα καὶ ἄλλων σοφῶν ἐπωφελῆ καὶ σοφὰ πονήματα. Κατ' εὐχὴν, φίλοι, ἀ-

πρὸ τὴν ἀρχὴν τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος, ὅλων τῶν Ἑλλήνων ὁ σκοπὸς ἄρχισε νὰ διευθύνηται πρὸς τὴν βελτίωσιν τῶν ὁμογενῶν, οἱ σοφοὶ καὶ σπουδαῖοι μὲ τοὺς πόνους καὶ συγγραφάς, οἱ πλούσιοι καὶ ἔμποροι μὲ τὰς ἀφθόγους δαπάνας εἰς τὴν σύστασιν κοινῶν Σχολείων καὶ μὲ τὰς συνδρομὰς εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν ἀναγκαίων Βιβλίων, ὅλοι, λέγω, ὅλοι μὲ ἀμήμητον ζῆλον συνιρέχουσιν εἰς τῆς κοινῆς πατρίδος τὴν ἐπανόρθωσιν, ἐν οἷς ἡ τιμία Ὑμῶν Ἀδελφότης ἐπέχει τὸν πρῶτον τόπον... Ἐν μόνον ἐπιθυμεῖται, ἐνὸς μόνον ἔχουσι χρειὰν οἱ Ἕλληνες, νὰ λάβωσι δηλαδὴ οἱ σοφοὶ οὗτοι ἄνδρες, ὅσοι εἰς τὴν καθομιλουμένην γλῶσσαν γράφουσι, παράδειγμα τοῦ ὕφους αὐτῶν καὶ ἰδιοματισμοῦ τοὺς εὐδοκίμωτέρους εἰς αὐτὴν ἄχρι τοῦδε συγγράψαντας, ἀποφεύγοντες τόσον τὰς ἀλλογενεῖς καὶ ξένας φωνάς, ὅσον καὶ τῆς ἑλληνικῆς τὰς περιπεπλεγμένας καὶ γριφώδεις συντάξεις καὶ περιόδους, καὶ ὅπως ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ κανονισθῇ καὶ νὰ διορθωθῇ τοῦ Γένους ἡ κοινὴ γλῶσσα».

Τὰ παραπάνω, γραμμένο ἀπὸ τὸν Παλιουρίτη, νομίζω, δίνουν πολὺ κα-
θαρὴ εἰκόνα πάντῳ στὴν κατάστασιν τῶν Σχολείων τῶν Γιαννίνων τὴν ἐποχὴ
ἐκείνη. Δὲν θεωρῶ σκόπηιο νὰ φέρω ἐγὼ καμμιὰ κρίσιν ἢ παρατήρησιν στίς
ὑποδείξεις τοῦ αὐτέος. Ἄς κρίνει μόνος τοῦ ὁ κάθε ἀναγνώστης.

Σοβαρὲς παρατηρήσεις γύρω ἀπὸ τὴς ἐλλείψεις καὶ τὴν κατάστασιν τῶν
σχολείων τῶν Γιαννίνων κατὰ τὴς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνα διέτύπωσε κι' ἕνας
ἄλλος ταξιδεμένος στὴ Βιέννη Γιαννιώτης, ὁ Δημήτριος Κ. Ἀθανασίου. Τὴς
παρατηρήσεις τοῦ τὴς διατύπωσε σὲ ἐπιστολὴν τοῦ, ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ γνω-
στὸ περιοδικὸ «Λόγιος Ἑρμῆς»¹. Γράφονται ἐκεῖ τὰ ἑξῆς: «Πρὸς τοὺς Ἰωαν-
νίτας, τοὺς φίλους μου συμπολίτας! Ὅταν βλέπω τὴν καθημερινὴν πρό-
σδον τῶν ἄλλων σχολείων τῆς Ἑλλάδος, τὰ συστήματα, τὴν διδασκαλίαν αὐ-
τῶν καὶ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τῶν, ἄλλους μὲν περιπομένους εἰς τὴν Εὐρώπην,
διὰ νὰ τελειοποιηθῶσιν, ἄλλους δὲ ἐπιστρέφοντες ἀξίως εἰς τὴν γεννήτριάν
τῶν γῆν διὰ νὰ πληρώσουν σὺν τόκῳ τὸ ὀφειλόμενον τάλαντον, χαίρει μὲν
τῇ ἀληθείᾳ καὶ εὐφραίνεται ἡ ψυχὴ μου διὰ τὸν ἐν γένει φωτισμὸν τῆς κοι-
νῆς ἡμῶν φιλιότητος μητρὸς Ἑλλάδος, καταισχύνεται δὲ καὶ καταθλίβεται,
ὅταν θεωρῶ μόνους ἡμᾶς αὐτοὺς ἀμετόχους τοῦ ἀξιεπαίνου τούτου ἀγῶνος,
ἐπομένως στερουμένους ἀναξίως τοσοῦτων ἐκ τῆς παιδείας προξενουμένων
ἀγαθῶν εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἑλλάδος. Ἡμεῖς, λέγω, οἵτινες καὶ περισσοτέ-
ρους ἁπλοῦς παρὰ τοὺς ἄλλους ἔχομεν, καὶ τὴν εἰς τὰς μαθήσεις ὑπεράσπι-
οιν καὶ προστασίαν τοῦ ὑψηλοτάτου ἡμῶν Αὐθέντου ἀπολαμβάνομεν, ὅστις,
ὥς εἶναι γνωστὸν τοῖς πᾶσιν ἀπέστειλεν εἰς τὴν σοφὴν Εὐρώπην μὲ ἰδιά του
ἑξοδα πόσους νέους, διὰ νὰ σπουδάσωσι, καὶ πρὸ μικροῦ ἐτοιμάζεται νὰ στεί-
λῃ τρεῖς εὐφυεῖς εἰς τὴν Λόντραν, διὰ νὰ ἐμπορέσῃ νὰ εἰσάξῃ ποτὲ εἰς τὴν
ἐπικράτειάν του τὰς ἐπιστήμας καὶ τέχνας καὶ ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν καθέδραν
τοῦ λαμπρὰν καὶ περίθλαστον. Κανένας δὲν ἀγνοεῖ ἀπὸ ἐσῆς, ὅτι τὰ σχολεῖα
μας ὑπάρχουσιν ἀρχήτερα ἀπὸ 150 χρόνους καὶ ὅτι ἄνδρες φιλογενεῖς καὶ
φιλόκαλοι (εἰς τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νὰ ἀνεγείρωμεν ἀνδριάντα) ἀφιέρωσαν
εἰς αὐτὰ ἱκανὰ χρήματα καὶ τὰ ἐφωδίασαν μὲ τὰ ἀναγκαῖα βιβλία. Ἀλλὰ ποῦ
καρπός; ἢ πολλὰ ὀλίγα ἢ τελείως δὲν γίνεται. Καὶ διατὶ τοῦτο; Ἐπειδὴ οἱ
ἐπίτροποι τῶν σχολείων, ὅχι μόνον δὲν ἐφρόντισαν νὰ ἐκλέξωσιν ἀξίους ταύ-
της τῆς ἐποχῆς διδασκάλους, ἀλλὰ καὶ ἔδωκαν εἰς τοὺς παρόντας καὶ ἀπὸ-

1) «Λόγιος Ἑρμῆς», 20 Μάρτη 1817, σελ. 84—90.

2) Δὲν ὑπάρχει καμμιὰ ἀμφιβολία πὼς ἔγνοε τὸν Ἀλῆ - Πασᾶ.

λυτον έξουρίαν. Κανέννας δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι οἱ παλαιοὶ ἦσαν ἄξιοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ εὐεργέτησαν τὴν πατρίδα, ἀναλόγως πρὸς ἐκείνους τοὺς καιροὺς. Ἄλλ' ἡ ἐποχὴ ἐκείνη ἐπέρασεν, ἡ μέθοδος τῆς παραδόσεως εὐκολύνθη καὶ διὰ τοῦτο οἱ διδάσκαλοι πρέπει νὰ ἦναι τῆς τωρινῆς ἐποχῆς ἄξιοι...».

Μὲ τὸ νὰ γράφει αὐτὰ ὁ ἐπιστολογράφος Δημήτριος Ἀθανασίου ὑπαινίσσεται τὴν ἀνικανότητα καὶ ἀναχρονιστικότητα τῶν Μπαλάνων καὶ ἰδιαίτερα αὐτῶν ποὺ δίδαξαν ὕστερα ἀπὸ τὸ 1800.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ἈΛΛΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΑ

ΤΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ ΤΩΝ ΓΙΑΝΝΙΝΩΝ

Πέρα ἀπὸ τὰ πολλὰ σχολεῖα, ποὺ περιγράψαμε πολὺ σύντομα παραπάνω καὶ ποὺ λειτούργησαν κατὰ ἀποδοτικὸ τρόπο στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἀκόμα πῶς τὰ Γιάννινα ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν, παράλληλα μὲ τὰ σχολεῖα τους, κι' ἄλλα στοιχεῖα, ἀπ' τὰ ὁποῖα γίνεται φανερὴ ἡ ζηλευτὴ πνευματικὴ κίνησή τους κατὰ τὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς καὶ ἰδιαίτερα κατὰ τὸ 19ο αἰῶνα. Τὰ στοιχεῖα αὐτά, κατὰ κυριώτερο λόγο, εἶναι τὰ ἑξῆς:

1. Βιβλιοθήκες: Οἱ εὐεργέτες ποὺ φρόντισαν γιὰ τὴν ἴδρυση καὶ τὴν καλὴ λειτουργία τῶν σχολείων, δὲν παρέλεπαν νὰ πλουτίζουν αὐτὰ καὶ μὲ βιβλιοθήκες μὲ πολλὰ, ἀλλὰ καὶ πολύτιμα βιβλία.

Εἶδαμε στὸ κεφάλαιο ποὺ γράφτηκαν τὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ σύσταση καὶ λειτουργία τῆς Καπλανείου Σχολῆς, πῶς ὁ Ζῶης Καπλάνης διέθεσε σημαντικὰ ποσὰ γιὰ νὰ πλουτισθεῖ ἡ Καπλάνειος καὶ μὲ ἀξιόλογη βιβλιοθήκη. Ἡ βιβλιοθήκη ὀριῶς αὐτή, μαζί μὲ τὸ σχολεῖο καὶ τὰ πλούσια διδακτικά της ὄργανα, κήκε κατὰ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1820, τότε ποὺ ἔβαλε φωτιὰ στὰ Γιάννινα ὁ Ἀλῆ - Πασᾶς. Ἡ ζημιὰ ὑπῆρξεν ἀνυπολόγιστη.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πῶς θὰ ὑπῆρχαν τέτοιες καὶ στὰ ἄλλα σχολεῖα, γιὰ τίς ὁποῖες δυστυχῶς δὲν ἔχουμε στοιχεῖα καὶ οἱ ὁποῖες ἀσφαλῶς καταστράφηκαν.

Μὲ τὴ σύσταση ἢ τὴν ἀνασύσταση τοῦ Σχολείου τῶν Ζωσιμιάδων, δηλαδή ὕστερα ἀπὸ τὸ 1828, οἱ εὐεργέτες αὐτοὶ πλούτισαν τὴ Ζωσιμαία Σχολὴ μὲ τεράστια βιβλιοθήκη. Αὐτὴ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ πολυάριθμους τόμους ἀρχαίων συγγραφέων, ἀπὸ πολυτελεῖς καὶ σπάνιες ἐπιστημονικὲς ἐκδόσεις. Ἡμεῖς οἱ παλιότεροι μαθητὲς τῆς Ζωσιμαίας θυμούμαστε πόσα ἦταν αὐτὰ ποὺ γέμιζαν τὰ δυὸ δωμάτια ἀριστερὰ καὶ στὸ βάθος τοῦ διαδρόμου τῆς (παλιᾶς) Ζωσιμαίας, ὅπου ἦταν ἐκεῖ καὶ τὸ Γυμνασιαρχεῖο. Γιὰ κακὴ τύχη ἡ βιβλιοθήκη αὐτὴ ἔπαθε ἀρκετὲς παλαιωρίες κατὰ τὰ χρόνια τοῦ πολέμου 1940—1949. Μὲ τὴν ἐπίταξη τῆς Ζωσιμαίας ἀπὸ τὰ στρατεύματα κατοχῆς μεταφέρθηκαν τὰ βιβλία σὲ ἄλλους χώρους γιὰ ἀσφάλεια ἀπὸ βομβαρδισμοὺς. Ἀλλὰ καὶ κεῖ ἔπαθαν ἀρκετὴ φθορά, ἴσως καὶ σχετικὴ ἀραίωση. Τὰ τελευταῖα δὲ χρόνια μεταφέρθηκαν αὐτὰ στὴν καινούρια Ζωσιμαία Σχολὴ ποὺ χτίστηκε στὴν Πλατεία Εὐεργετῶν. Ἄν ἐκεῖ εἶναι τώρα ὅλα τὰ βιβλία, ὅσα εἶχεν ἀρχικὰ ἡ Ζωσιμαία Βιβλιοθήκη, δὲν εἶναι δυνατό νὰ τὸ ξέρουμε μὲ ἀκρίβεια. Σχετικὰ μὲ τὴν Ζωσιμαία Βιβλιοθήκη ὁ Ἰ. Λαμπρίδης⁴ γράφει τὰ ἑξῆς: «Ἐν

4) Ἰωάν. Λαμπρίδης: «Περὶ τῶν ἐν Ἡπείρῳ Ἀγαθοεργημάτων» Α' σελ. 96.

τέλει δὲ τῶν περὶ τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς ρηθέντων δέον νὰ σημειώσωμεν, ὅτι πρὸς ἀπαρτισμὸν τῆς βιβλιοθήκης αὐτῆς (τοῦ ἰσχυροῦ τούτου μέσου πρὸς διατήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς πνευματικῆς τοῦ ἔθνους ἡμῶν ζωῆς), περὶ τὰς 5.000 τόμων τούλαχιστον ἀριθμούσης, προσήνεγκαν πλὴν τῶν Ζωσιμαδῶν καὶ οἱ Νεόφυτος ὁ Δούκας, Ἀνδρέας ὁ Κομιπατής, Δημήτριος Ἀναγνωστόπουλος, ἐκ Σωποτσελίου, Βασίλειος ὁ Τσίμας, ὁ ἐθνικὸς οὗτος διδάσκαλος κλπ. καὶ οὐδὲν ὑποσημείωσις ὁ ἴδιος ὁ Λαμπρίδης διαλαμβάνει καὶ τὰ παρακάτω: «Καὶ ὁ ἐν Κερκύρᾳ ἐξ Ἀνω Σουδενῶν ἀποβιώσας Π. Λαζαράς τὴν βιβλιοθήκην αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς πόλεως τῶν εὐποιῶν κατέλιπεν. Ἀλλὰ συνωδὰ τῇ διαθήκῃ ἐκείνου θὰ μετενεχθῇ εἰς Ἰωάννινα, ὅταν τοῦτο οἱ ἐκτελεσται τῆς διαθήκης ἐγκρίνωσιν».

2. Φιλολογικὰ Σωματεῖα: Ἐνδεικτικὸν τῆς ὑπαρξῆς ζωηρῆς πνευματικῆς ζωῆς στὰ Γιάννινα ἀπὸ τὰ μέσα περίπου τοῦ 19ου αἰῶνα πρέπει νὰ θεωρεῖται καὶ ἡ σύστασις σ' αὐτὰ δυὸ φιλολογικῶν Σωματείων (Λεσχῶν). Ἡ μιὰ μὲ τὸν τίτλο «Πρόοδος» καὶ ἡ ἄλλη μὲ τὸν τίτλο «Ὁμόνοια». Αὐτὲς ἰδρύθησαν γύρω στὰ 1870. Γιὰ τὴν «Πρόοδο», στὴν ὁποία ἦταν Γενικὸς Γραμματέας ὁ Ἰ. Λαμπρίδης, ἔχουν γράψει πὺς «ἦταν ἡ σημαντικώτερη ἐστία ἐθνικῆς, πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς δράσεως τὴν ἐποχὴ ἐκείνη»⁵. Στὶς λέσχες αὐτὲς μιλοῦσαν οἱ πρὸ διανοούμενοι καὶ οἱ ἐπιστήμονες τῶν Γιαννίνων, ὅπως οἱ Ἰ. Λαμπρίδης, Γ. Τσιγαράς, Ν. Τσιγαράς, Μελίρρυτος, Ἀναστ. Ζάκας καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Κατὰ τὸν Χρ. Σούλη⁶ οἱ ὁμιλητὲς αὐτοὶ «προσπαθοῦν νὰ δώσουν ὥθισιν εἰς μίαν πνευματικὴν ζωὴν καὶ κίνησιν». Συχνὰ οἱ ὁμιλίαι τοὺς παίρνουν καὶ ἐθνικὸν περιεχόμενον, ἀλλὰ κάπως κεκαλυμμένα καὶ ὄχι ἀνοικτά, γιὰ νὰ μὴν παρεξηγοῦνται ἀπὸ τὴν Τουρκικὴ Διοίκηση. Γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ καταπολιζόμαστε ἀπὸ τὰ ἐξῆς πρὸς γράφτηκαν στὴν ἐφημερίδα τῆς Ἀθήνας «Ἐφημερίς»⁷, ἥτοι: «Τὴν παρελθούσαν ἐβδομάδα ἐν τῇ λέσχῃ «Προόδω» τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς, ὁ καθηγητὴς κ. Ἀν. Ζάκας ἀνέγνω ἀξιολογησάτην ἀνάλυσιν τοῦ περὶ Βλοσσίου καὶ Διοφάνους συγγράμματος τοῦ κ. Μ. Ρενιέρη καὶ ἐκ τούτου λαβὼν ἀφορμὴν τῆς ὁρθῆς ἐκτιμήσεως ἱστορικῶν τινῶν γεγονότων. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀξιόλογον τοῦτο ἀνάγνωσμα, τὸ σχεδὸν ἄσχετον πρὸς τὴν πολιτικὴν, παρ' ὀλίγον ἐπέφερε δυσάρεστα διὰ τὴν λέσχην ἀποτελέσματα, διότι εὐρέθησαν ἄνθρωποι παρατηρήσαντες τῷ Διοικητῇ, ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ ἀναγνώσματος ἦτο ἐπαναστατικὸς».

3. Ὁ τύπος (ἡμερήσιος καὶ περιοδικός): Δὲν ἦταν δυνατόν νὰ νοηθεῖ ὑπαρξὴ καὶ κυκλοφορία ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν πρὶν ἀπὸ τὸ 19ο αἰῶνα. Τέτοια πράγματα δὲν ὑπῆρχον πούθεν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ κατὰ συνέπεια οὔτε καὶ στὰ Γιάννινα. Ἀντανάκλαση ὅμως τῆς πνευματικότητος τῶν Γιαννίνων μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὄχι μόνον τὸ γεγονὸς πρὸς ἀρκετοὺς Γιαννιώτες (Γλυκὴς, Σάρρος, Θεοδοσίου κλπ.) εἶχαν ἰδρύσει καὶ διατηροῦσαν καὶ πρὶν ἀκόμα ἀπὸ τὸ 1800 διάστημα τυπογραφεία στὴ Βιέννη καὶ σ' ἄλλα μέρη, ἀλλ' ἀκόμα καὶ τὰ σοφὰ καὶ ζωντανὰ δημοσιεύματα πολλῶν Γιαννιωτῶν λογίων πρὸς τὴν φῶς τῆς δημοσιότητος πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπαναστάσιν στὸ περιοδικὸν τῆς Βιέννης «Λόγιος Ἑρμῆς». Ἀντανάκλαση τῆς πνευματικότητος αὐτῆς ἀποτελοῦν καὶ τὸ πλῆθος τῶν Γιαννιωτῶν λογίων

5) Ἰ. Λαμπρίδης: «Ἡπειρωτικὰ Ἀγαθοεργήματα» Πρόλογος ΙΑ' (Ἔκδοσις τῆς Ἑταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, 1971).

6) Χαρ. Κατσαλίδης: «Ἡ Δωδώνη», σελ. 276.

7) «Ἐφημερίς» 23 Γενάρη 1876.

πού πήγαν και εργάζονταν σὰν διορθωτὲς στὴν ἐκτύπωση βιβλίων σὲ διάφορες πόλεις τῆς Εὐρώπης, ὅπως ὁ Γεώργ. Κώνστας, Πολυζῶης Κοντός, ὁ Λαμπανιζώτης καὶ ἄλλοι.

Ἀπὸ τὸ 1868 κυκλοφοροῦσε στὰ Γιάννινα ἡ ἐφημερίδα «Γιάννινα» σὲ γλῶσσα Ἑλληνικὴ καὶ Τουρκικὴ. Γιὰ τὴν ἐφημερίδα αὕτὴ ὁ Χρ. Σούλης ἔχει γράψει τὰ ἑξῆς¹: «Ἐνα ἀπλὸ ἀντίκρυσμα τῶν «Ἰωαννίνων», τῆς πρώτης ἐφημερίδος τῆς Ἡπείρου, τὴν ὁποίαν ἐξέδιδεν ἡ Τουρκικὴ Γεν. Διοίκησις εἰς Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀπὸ τὸ 1868, θὰ μᾶς ἔδιδε χειροπιαστὰ δείγματα τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως καὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἡπειρον, ὁ ὁποῖος κατῴρθωσε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν γλῶσσαν του καὶ τὸν πολιτισμὸν του εἰς τὸν Τοῦρκον κατακτητὴν, ὅπως ἀκριβῶς ἡ Ἀρχαία Ἑλλάς, ἡ ὁποία, κατὰ τὸν ποιητὴν, ὑποδουλώθεισα διὰ τῶν ὅπλων, ὑπεδούλωσε τὸν ἀγροῖκον κατακτητὴν διὰ τοῦ πνεύματός της καὶ τοῦ πολιτισμοῦ της».

Μεγάλης σημασίας θεωρεῖται γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, δηλ. στὰ χρόνια 1870—1875, ἡ ἔκδοσις καὶ κυκλοφορία στὰ Γιάννινα τοῦ σατυρικοῦ περιοδικοῦ «Καραβίδα». Αὐτὸ δίνει σπαρταριστὲς εἰκόνες ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ καὶ πνευματικὴ κίνηση τῆς Ἡπειρωτικῆς πρωτεύουσας. Τὸ περιοδικὸ αὐτὸ σήμερα εἶναι σπάνιο².

4. Τὸ τυπογραφεῖο «Δωδώνη». Καὶ γιὰ τὸ σπουδαῖο αὐτὸ δείγμα τῆς πνευματικῆς κίνησεως ποῦχε δημιουργηθεῖ τότε στὰ Γιάννινα, ὁ Χρ. Σούλης μᾶς πληροφορεῖ στὴν ἴδια γραπτὴ πηγὴ πού σημειώθηκε παραπάνω, τὰ ἑξῆς: «Φωτεινὸν σημεῖον εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν περίοδον εἶναι ὁ γυμνασιάρχης τῆς Ζωσιμαίας, ὁ Ἀναστάσιος Σακελλαρίου, ὁ ὁποῖος ἵδρυσε τὸ 1845³ τὸ πρῶτον ἐν Ἡπείρῳ τυπογραφεῖον. Ἐκεῖ ἐτυπώθησαν τότε ἡ Ἀλγεβρα τοῦ Μανάρη, ἡ περὶ Δωδώνης πραγματεία τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ (1862) καὶ τὸ παροιμιαστῆριον τοῦ ἰδίου (1863) καὶ πολλὰ ἄλλα βιβλία.

Ὁ Παν. Ἀραβαντινὸς σχετικὰ μὲ τὴν προμήθεια τοῦ τυπογραφείου «Δωδώνη», πού τὸ ἀγόρασαν τὰ γυναικαδέρφια τοῦ Σακελλαρίου Ἀλέξης καὶ Πέτρος Ἀναστ. Ζαβαλέξης ἀπὸ τὸ Καπέσοβο πού ἦταν ταξιδεμένα στὴ Μολδαυία, μᾶς πληροφορεῖ τὰ ἑξῆς: «Εὐρὼν τοὺς γυναικαδέλφους του εὐδιαθέτους εἰς τὸ φανῆναι ὠφελίμους τῇ πατρίδι, προέτεινεν αὐτοῖς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ, ὅπερ ὁ ἀείμνηστος Ν. Ζωσιμᾶς συνέλαβε, τὴν ἵδρυσιν δηλαδὴ τυπογραφίας ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων πρὸς ἐκτύπωσιν διδακτικῶν βιβλίων, διανεμομένων δωρεὰν τοῖς ἀπόροις καὶ ἀκερδῶς χορηγούμενων τοῖς εὐπόροις μαθηταῖς τῶν ἐν Ἡπείρῳ σχολείων...». Λαβὼν δὲ τὴν θετικὴν ἀπόφασιν αὐτῶν καὶ πιστώσεις διὰ τὴν Λειψία καὶ τοὺς Παρισίους ἐπὶ τῇ ἀγορᾷ τῆς ὥς εἴρηται τυπογραφίας, μετέβη εἰς Γερμανίαν... Ἀκολουθῶς δὲ μετέβη εἰς Γαλλίαν... Ἐν Λειψία καὶ Παρισίους ἀγοράσας τὰ τῆς τυπογραφίας, τὰ πάντα ποιότητος ἀρίστης καὶ μοναδικῆς κατὰ τὴν Ἑλλάδα διὰ τὸ ποσὸν καὶ κομψὸν τῶν στοιχείων της, καὶ ἀποθιβάσας ταῦτα, ἀφίχθη μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν Ἡπειρον... Κατὰ τὰ μέσα δὲ τοῦ 1860 ἐκδοθέντος τοῦ φερμανίου μετὰ πλείστης ὀσης δυσχερείας, ἤρξατο κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1861 ὑπὸ αἰσιωπάτους οἰωνοὺς ἡ ἐργασία τοῦ πιεστηρίου τῆς ρηθείσης τυπογρα-

1) Χαχαλ., Κατσαλίδης: «Ἡ Δωδώνη», σ. 274.

2) Ἐνα μεγάλο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν «Καραβίδα» δημοσιεύτηκε ἀπὸ μένα στὴν ἐφημερίδα τῶν Γιαννίνων «Ἡπειρωτ. Ἀγών» σὲ πολλὰς συνέχειες κατὰ τὴν Δ' Τριμηνίαν τοῦ 1970.

3) Ἡ χρονολογία αὕτὴ δὲν πρέπει νὰ νῆται σωστή.

φίας ὑπὸ τὸ ὄνομα ἡ Δωδώνη καὶ πρώτη βίβλος ἐξετυπώθη ἡ Γραμματικὴ τοῦ Ἀναστασίου, ἥτις πρὸ δεκαπενταετίας ὑπῆρξεν ἐν χρήσει παρὰ πᾶσι τοῖς Ἡπειρωτικοῖς ἐκπαιδευτηριοῖς...».

Ἀφοῦ σημειώθηκαν τὰ παραπάνω ποὺ ἔχουν σχέση μετὰ τὴν ἀγορὰ καὶ τὴ λειτουργία τοῦ πρώτου τυπογραφείου στὰ Γιάννινα, ἃς δοῦμε τώρα καὶ τί ἀπέγινε αὐτὸ ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Ἀ. Σακελλαρίου. Τὴν παραπέρα τύχη τοῦ μᾶς τὴν κάνει γνωστὴ ἡ διαθήκη τῆς Χαΐδως, τῆς γυναίκας τοῦ Ἀν. Σακελλαρίου. Σ' αὐτῇ, σχετικὰ μετὰ τὸ τυπογραφεῖο, γράφονται τὰ ἑξῆς: «Δημοσίᾳ διαθήκη Χαΐδως γένους Ἀναστασίου Ζαβαλέξη καὶ χήρας Ἑλληνος πολίτου Ἀναστασίου Σακελλαρίου. Ἐν Ἰωαννίνοις σήμερον τὴν 4ην τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 1868, ἡμέραν Δευτέραν κλπ. Ἐκτον, εἰς ἐν τυπογραφεῖον μετὰ πάντων τῶν ἀναγκαίων, γνωστὸν μέχρι τοῦδε ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Τυπογραφεῖον Δωδώνης ἐν Ἰωαννίνοις καὶ προερχόμενον ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν μου Ἀλεξίου καὶ Πέτρου Ἀναστασίου, οἵτινες μοὶ τὸ ἐδώρησαν ἀπὸ τῆς πρώτης συστάσεώς του Ταῦτα πάντα διαθέτω οὕτω πῶς: Εἰς τὴν θυγατέρα μου Εὐφροσύνην Ν. Τοιγαρὰ ἀφήνω καὶ τὸ προμνησθὲν Τυπογραφεῖον τῆς Δωδώνης μετὰ πάντων τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀνηκόντων ἀναγκαίων, ὡς ἰδίαν καὶ ἀναφαίρετον ἰδιοκτησίαν αὐτῆς τε καὶ τῶν κληρονόμων της...»¹.

Τί ἀπέγινε κατόπι αὐτὸ τὸ ἱστορικὸ τυπογραφεῖο μᾶς εἶναι ἄγνωστο.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Τὸ θέμα τῆς πνευματικῆς ἀνάπτυξης τῶν Γιαννίνων καὶ ἰδιαίτερα ἡ ἱστορία τῶν Σχολείων τῶν Γιαννίνων εἶναι πολὺ σπουδαῖο καὶ μεγάλο. Μὲ τὶς μικρὲς μου δυνάμεις παρέθεσα στίς παραπάνω σελίδες κατὰ σύντομο τρόπο μονάχα τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα ἀπ' αὐτό.

Σύμφωνα μετὰ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ καταφαίνεται, ὅτι παρ' ὅλη τὴ συντηρητικότητα μερικῶν δασκάλων καὶ παρὰ τὰ ἀδύνατα σημεῖα καὶ τὶς ἀτέλειες ποὺ παρουσίασαν κατὰ καιροὺς τὰ σχολεῖα τῶν Γιαννίνων, ἔπαιξαν αὐτὰ στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας πολὺ σημαντικὸ ρόλο στὴν πνευματικὴ ἀφύπνιση τοῦ Γένους. Τὸ πρᾶγμα αὐτὸ εἶναι πανθομολογούμενο καὶ τονίζεται ἀπὸ πολλοὺς συγγραφεῖς. Πολὺ πετυχημένα γιὰ τὴν ἀποτελεσματικὴ καὶ καρποφόρα ἐργασία τῶν σχολείων τῶν Γιαννίνων στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς ὁ μεγάλος δάσκαλος τοῦ Γένους Νεόφ. Δούκας ἔχει γράψει τὰ ἑξῆς: «Ἐκ τῶν Σχολείων τῶν Ἰωαννίνων ἐξερρύησαν ρύακες ἱκανοὶ νὰ ποτίσωσι τὴν διψῶσαν Ἑλλάδα καὶ μάλιστα ἐν τῷ μεγίστῳ ἐκείνῳ αὐχμῷ. Ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτῶν ὡς ἀπὸ μέσου τοῦ ποταμοῦ ὄχετοὶ ἐχέοντο κατὰ πάσας τὰς πόλεις καὶ καταρδεύοντες αὐτὰς μετὰ τῶν λόγων τὰ πότμα νάματα, ἀνέστησαν σπέρματα πολλὰ πλάσια... Κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, ὅσοι ἐχρημάτισαν Ἑλληνες συγγραφεῖς, ὑπῆρξαν ἢ Ἰωαννῖται ἢ μαθηταὶ τῆς τῶν Ἰωαννίνων Σχολῆς».

1) Ἀντίγραφο δόκιμης τῆς διαθήκης τῆς Χαΐδως Σακελλαρίου βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο μου. Μοῦ τὸ παρεχώρησε ὁ συνάδελφος κ. Κώστας Βασδέκης ἀπὸ τὸ Βραδέτο.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΦΡΑΝΓΚΙΣΚΟΥ ΝΤΕ ΜΟΝΚΑΝΤΑ

Μετάφραση (ἀπὸ τὰ Ἰσπανικά):

ΜΑΓΙΑΣ - ΜΑΡΙΑΣ ΡΟΥΣΣΟΥ

Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΩΝ ΚΑΤΑΛΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΡΑΓΩΝΕΖΩΝ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ*

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο V

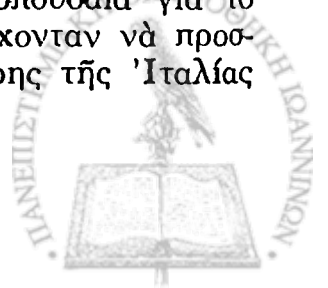
*Πρεσβεία τῶν δικῶν μας στὸν Αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο
καὶ ἡ ἀπάντησή του*

Ὁ Ρογῆρος καὶ οἱ ὑπόλοιπες διοικητικὲς κεφαλὲς τοῦ στρατοῦ ἀποφάσισαν στὴ συνέχεια νὰ στείλουν δύο πρεσβευτὲς στὸν Αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο νὰ τοῦ προτείνουν τὶς ὑπηρεσίες τους. Ἔδωσαν τὶς ἀνάλογες συστάσεις, κι ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους ἀρχηγοὺς ἦταν καὶ ὁ Ραμὸν Μοντανέρ, ἕνας ἀπὸ τοὺς πρὸ ἀξιόπιστους ἱστορικοὺς ποὺ ἔλαβε πάντα μέρος καὶ στὸ συμβουλευτικὸ τοιμέα μὰ καὶ στὶς πρὸ σοβαρὲς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας. Προσῆλθαν δύο ἱππότες, ποὺ τὰ ὀνόματά τους, ὁ χρόνος κι ἡ ἀμέλεια ἄφησαν τυλιγμένα σὲ ὀμίχλη, ποὺ θὰ ξεκινούσαν γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη σὰν πρεσβεία ὀλοκλήρου τοῦ κράτους τους. Ἐφτασαν σύντομα μὲ μιὰ γαλέρα σπρωγμένη ἀπὸ τὸν Ρογῆρο. Γνωστὸς κι ὅλας ὁ ἐρχομὸς τους καὶ μὲ κάποια εἶδηση γιὰ τὸ μήνυμα ποὺ ἔφερναν, ἔγιναν δεκτοὶ ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο μὲ εὐχαρίστηση καὶ δείγματα μεγάλης ἀγάπης.

Φανέρωσε ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο πρέσβεις, ὁ πρὸ ἡλικιωμένος, τὸ περιεχόμενο τῆς ἀποστολῆς τους. Οἱ Καταλανοὶ καὶ οἱ Ἀραγωνέζοι μετὰ ἀπὸ τὴν εἰρήνη ἀνάμεσα στὸν Κάρολο — βασιλιᾷ τῆς Νάπολης — καὶ τὸν Δὸν Φαμπρίκε, βασιλιᾷ τῆς Σικελίας, τὸν ὁποῖον αὐτοὶ ὑπηρετοῦσαν, ἀποφάσισαν νὰ μὴν ἀναπαυτοῦν στὴν πατρίδα τους, ἀλλὰ νὰ αὐξήσουν μὲ νέους ἄθλους τὴν στρατιωτικὴ τους δόξα καὶ τὴ φήμη τὴν κερδισμένη σὲ προηγούμενους πολέμους. Ὅτι εἶχαν γι' αὐτὸ ἀρκετὸ στρατὸ σὲ ἀριθμὸ καὶ σὲ φρόνημα, στρατιῶτες ἐξασκημένους γιὰ ἕναν μεγάλο κι ἐπικίνδυνον πόλεμον, στρατηγούς γνωστοὺς γιὰ τὶς νίκες τους καὶ τὴν εὐγενικὴ καταγωγὴ τους. Ὅτι τὸ ὄνομα ὅλων αὐτῶν τοῦ προσφερόταν σὰ βοήθεια ἐνάντια στοὺς Τούρκους μὲ τὴ διπλὴ εὐχαρίστηση καὶ ἀφοσίωση ὅτι θὰ σηκώσουν τὰ ὄπλα τους γιὰ βοήθεια τοῦ οἴκου τῶν Παλαιολόγων, μοναδικῶν φίλων τοῦ οἴκου τῆς Ἀραγωνίας, ὅταν ἡ παράταξή τους ἦταν πολὺ πεσμένη, κι ὅτι θὰ ἐπεκτείνουν τὴν κυριαρχία τους, καταστρέφοντας ἀκριβῶς ἐκείνον ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ χριστιανισμοῦ, ποὺ μὲ τόση ἔπαρση καὶ αὐθάδεια ἤθελε νὰ ἐγκατασταθῇ σὲ περιοχὲς ποὺ σφετερίστηκε ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία.

Ἐμείναν πολὺ εὐχαριστημένοι οἱ αὐτοκράτορες μὲ τὴν ἀναπάντεχη πρεσβεία καὶ προσφορὰ τῶν Καταλανῶν, καταφανέστατα σπουδαία γιὰ τὸ συμφέρον τους, γιατί κατάλαβαν πῶς αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ποὺ ἔρχονταν νὰ προσφέρουν ἦταν αὐτοὶ ποὺ μὲ τέτοιο φόβον καὶ τρόπο ὀλόκληρης τῆς Ἰταλίας

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγούμενου, σελ. 169.

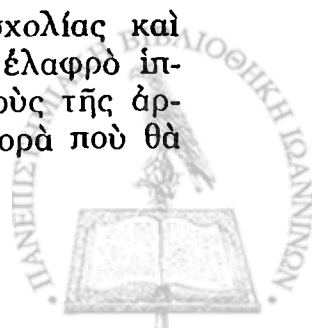
κέρδισαν καὶ ὑποστήριξαν τὸ βασίλειο τῆς Σικελίας. Ὁ αὐτοκράτορας εὐχαρίστησε μὲ λόγια ὑπέροχα τὴν προσφορά καὶ μὲ τὰ ἴδια τῇ δέχτηκε. Θέλησε ἔπειτα νὰ συζητήσουν τοὺς στρατιωτικοὺς ὁρους. Κι ἔτσι οἱ πρέσβεις ζήτησαν σύμφωνα μὲ τὶς ὁδηγίες πού εἶχαν, τὸ μισθὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ γιὰ τὸν Ρογήρο τὸν τίτλο τοῦ Μέγα Δούκα καὶ γιὰ γυναῖκα του μιὰ ἀπὸ τὶς ἐγγονές του, γιατί ἤθελε νὰ εἶναι καλλίτερα ἐξασφαλισμένος μ' αὐτὸν τὸν τρόπο. Ὁ Ἀνδρόνικος χωρὶς ν' ἀλλάξη τὸ παραμικρὸ ἀπ' ὅ,τι τοῦ ζήτησαν, δέχτηκε χωρὶς νὰ σχολιάσῃ τὴν κατάστασι ἢ τὴν ποιότητα τοῦ Ρογήρου πού ἦταν τόσο ἄνιση μὲ τῆς ἐγγονῆς του. Ἀλλὰ ὅλην αὐτὴν τὴν ἀνισότητα μπόρεσε νὰ τὴν ἐξομαλύνῃ ἢ ὑπόληψη ὅλου τοῦ κόσμου πού αὐτὸς σὰν στρατηγὸς διοικοῦσε καὶ φανερώνει σὲ πόσο δύσκολη θέσι ἦταν ὁ Ἕλληνας ἀπὸ τὰ ὅπλα τῶν Τούρκων καὶ πόσο λίγο βέβαιος γιὰ τὴν ἀφοσίωσι τῶν δικῶν του.

Ζοῦσε τυφλὸς κι ἐξόριστος σ' ἓνα χωριὸ τῆς Βιθυνίας ὁ Ἰωάννης Λάσκαρης, νόμιμος διάδοχος τῆς αὐτοκρατορίας πού ἂν καὶ ἄχρηστος κι ἀνῆμπορος νὰ τὴν ἀναλάβῃ, ὅσο ζοῦσε ἦταν ἀρκετὸ αὐτό, γιὰ νὰ εἶναι ἡ κυριαρχία τοῦ Ἀνδρόνικου τυραννικὴ καὶ ἀφορμὴ πολὺ δίκαιη γιὰ νὰ σηκώσουν τὰ ὅπλα οἱ δυσσαρεστημένοι τῆς παρούσας κυβέρνης. Κι ἔτσι γεμάτος φόβους καὶ ὑποψίες ἐξαναγκάστηκε νὰ ἐκμισθώσῃ ξένα ἔθνη γιὰ τὸν πόλεμο καὶ τὴν προσωπικὴ του ὑπεράσπισι. Πῆρε στὴν ὑπηρεσία του δέκα χιλιάδες μασαγέτες πού ὁ λαὸς τοὺς ὠνόμαζε ἀλανούς. Λαὸ μὲ συνήθειες βάρβαρες, χριστιανοὺς σιὴν πίστι ἄλλὰ ὄχι καὶ στὶς πράξεις. Κατοικοῦσαν στὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ Δούναβη καὶ ἀναγνώριζαν γιὰ κυρίους τοὺς τοὺς Σκυθες τῆς Εὐρώπης. Ἔστειλαν πρῶτοι στὸν Αὐτοκράτορα ἀντιπροσωπεῖα προσφέροντάς του ὑπηρεσίες. Ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς, Ἕλληνας συγγραφέας ἐκείνων τῶν καιρῶν, ἀναφέρει πόσο ὁ Ἀνδρόνικος ἐξετίμησε αὐτὴ τὴν προσφορά μὲ αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ λόγια: «Ἦταν τόσο εὐχάριστη γιὰ τὸν αὐτοκράτορα σὰν οὐρανόσταλτη». Ἐλεγε πὼς ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἦταν ὑποπτοὶ καὶ ἐχθρικοὶ καὶ ἔτσι συνεχῶς δημιουργοῦσε φιλίες καὶ συμμαχίες μὲ ξένους πού εἴθε ποτὲ νὰ μὴν ἔκανε. Ἀκόμα περιέλαβε στὸν στρατό, μεγάλο ἀριθμὸ τουρκόπουλους πού ἄφησαν τὸν σουλτάνο Ἀσὰν καὶ βαφτίστηκαν. Ὅλες αὐτὲς τὶς προσχωρήσεις τὶς ἤθελε ὁ Ἀνδρόνικος καὶ τὶς ἐκτιμοῦσε πολὺ. Ἔτσι καὶ γιὰ τὴ βοήθεια πού προσέφεραν οἱ δικοὶ μας, δὲν μποροῦν οἱ λέξεις νὰ ἐκφράσουν τὸν ἐνθουσιασμὸ του, μὲ τὸ νὰ εἶναι ἄνθρωποι τόσο καλλίτεροι ἀπ' τοὺς ἄλλους πού τὸν ὑπηρετοῦσαν καὶ τόσο ἐπίφοβοι ἐκείνους τοὺς καιροὺς. Ἔστειλε ὁ Ἀνδρόνικος, τοὺς δύο πρεσβευτὲς στὸν Ρογήρο μὲ τὴν συμφωνία τοῦ γάμου καὶ τὸν τίτλο τοῦ Μεγαδούκα πού εἶναι ὁ ἴδιος τίτλος μὲ τὸν δικό μας τοῦ ἀρχιναυάρχου. Μεγάλῃ διάκρισι ἐκείνης τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ ὄχι ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο VI

**Καθορίζει ὁ αὐτοκράτορας τὸν μισθὸ τῶν στρατιωτῶν
καὶ κάνει μεγάλες τιμὲς καὶ δῶρα στοὺς ἀρχηγούς**

Καθόρισε ὁ Ἀνδρόνικος τὶς ἀμοιβές κατὰ τὴν διαφορὰ ἀσχολίας καὶ ὅπλων. Τέσσερες οὐγγιές ἀσῆμι κάθε μῆνα στοὺς ὀπλίτες. Στὸ ἐλαφρὸ ἵππικὸ δύο καὶ τὸ ἴδιο στοὺς πλοηγούς καὶ στοὺς ἄλλους διοικητικοὺς τῆς ἀρμάδας. Στὸ πεζικὸ καὶ τοὺς ναῦτες μιὰ οὐγγιά καὶ ἀκόμα κάθε φορὰ πού θὰ

ἔπαιναν τὰ σύνορα κάποιας ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας, θὰ τοὺς ἔδινε τέσσερεις μισθοὺς κι ἂν τύχαινε νὰ θέλουν νὰ γυρίσουν στὴν πατρίδα τους μαζί ὅλοι ἢ χωρισμένοι, θὰ τοὺς ἔδινε δύο γιὰ τὸ ταξίδι.

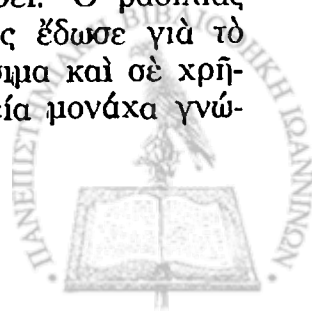
Ὁ Γεώργιος Παχυμέρης, συγγραφέας Ἑλλήνας ποὺ τὰ ἀποσπάσματά του φωτίζουν πολὺ αὐτὴ τὴ σχέση, ἂν καὶ μεγάλος ἐχθρὸς τῶν Καταλανῶν, λέει πὼς οἱ ἀμοιβές τῶν Καταλανῶν ἦταν ὑπερδιπλάσιες ἀπὸ ἐκεῖνες τῶν τουρκόπουλων καὶ τῶν ἁλανῶν, ὅπου φανερά ἀποδεικνύεται ἡ ἐκτίμηση ποὺ ἔτρεφε γιὰ τὸν καταλανικὸ καὶ ἀραγωνέζικο στρατὸ ἀφοῦ μὲ τόσο ὑπερβολικὴ διαφορὰ εὐνόησε αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους ποὺ ὑπηρετοῦσαν τὴν αὐτοκρατορία του.

Γιὰ τὶς ἀμοιβές, τὴν συντήρηση καὶ τὰ δωρήματα ποὺ πρόσφερε στοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς ἀρχηγούς, δὲν ἀναφέρουν τίποτα οἱ ἱστορικοί. Μόνο τὰ ἀξιώματα καὶ τὸ βαθμὸ τοῦ Μεγαδούκα στὸν Ρογήρο καὶ τὸ βαθμὸ τοῦ πρωτοστράτορα στὸν Κορμπεράν ντὲ Ἀλὲτ ἀναφέρουν. Ἀπὸ αὐτὸ συμπεραίνω πὼς ἤθελε νὰ ὀρίζη τὶς πληρωμές καὶ τοὺς μισθοὺς ὁ ἴδιος. Γιατὶ καθὼς θὰ δοῦμε παρακάτω, οἱ ἀρχηγοὶ ζητοῦσαν ἀπ' αὐτὸν τὰ χρήματα ἀπλῶς ὀρίζοντας τὴν ποσότητα, χωρὶς νὰ πρέπει γι' αὐτὸ νὰ ἀποτανθοῦν στοὺς ταμιεῖς καὶ τοὺς ὑπουργοὺς τοῦ Ἀνδρόνικου.

Οἱ πρεσβευτὲς γύρισαν στὴ Σικελία καὶ βρῆκαν τὸν Ρογήρο στὴν Λικάτα ὅπου πρόσκιε τὸν γυρισμὸ τους, κι ἀφοῦ ἔγινε γνωστὸ τὸ εὐχάριστο μῆνυμα ποὺ ἔφερναν, πῆγε στὸν βασιλιᾶ νὰ τοῦ ἀναφέρῃ τὴν τιμητικὴ ὑποδοχὴ ποὺ ὁ Ἀνδρόνικος ἔκανε στοὺς πρεσβευτὲς του καὶ πόσο σπουδαῖες ἀπολαβὲς τοὺς πρόσφερε. Ὅριστηκε ἡ ἀναχώρηση καὶ οἱ ἀρχηγοὶ σύναξαν τοὺς στρατιῶτες τους στὴ Μεσσήνη, ὅπου ἡ ἀρμάδα πυρετικὰ ἐτοιμαζόταν, ἀφοῦ πῆραν διαταγὴ νὰ ἀποπλεύσουν σὲ λίγες μέρες.

Τὴν ἀρμάδα ἀποτελοῦσαν τριάντα ἔξη ἰστιοφόρα ποὺ ἀνάμεσα σ' αὐτὰ ἦταν δεκαοκτὼ γαλλέρες καὶ τέσσερεις δρόμιωνες καὶ τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ εἶχε ἐξοπλιστῇ μὲ χρήματα τοῦ βασιλιᾶ καὶ τοῦ Ρογήρου ποὺ γιὰ τὴν πραγματοποιοίηση αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας ξόδεψε τὴν περιουσία ποὺ ἔκανε στοὺς προηγούμενους πολέμους καὶ ἔλαβε εἴκοσι χιλιάδες δουκάτα ἀπὸ τοὺς Γενοβέζους στὸ ὄνομα τοῦ Αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικου.

Ἦταν πολὺ μικρότερος ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνθρώπων ἀπ' ὅ,τι πιστεύονταν. Γιατὶ οἱ δύο Μπερεγκέρ, ὁ Ἐτέντσα καὶ ὁ Ροκαφὸρτ δὲν μπόρεσαν νὰ ἐνωθοῦν μὲ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Ρογήρου, οὔτε νὰ τοὺς ἀκολουθήσουν, γιατί ἀνέβαλαν τὴν ἀναχώρησή τους γιὰ τὸν ἐπόμενο χρόνο. Ὁ Μπερενγκέρ ντὲ Ἐτέντσα περίμενε ἐφεδρεῖες ἀπὸ τὴν Καταλονία γιὰ νὰ αὐξήσῃ τὸ στρατὸ του καὶ γιὰ νὰ ἐπισεύρῃ μεγαλύτερο θαυμασμό. Ὁ Μπερενγκέρ ντὲ Ροκαφὸρτ κρατοῦσε κάτι φρούρια στὴν Καλαβρία καὶ ἀρνιόταν νὰ τὰ παραδώσῃ στὸν βασιλιᾶ Κάρολο τῆς Νάπολης ἕως ὅτου λάβῃ ἀπόλυτὴ ἱκανοποίηση γιὰ ὅ,τι τοῦ χρωστοῦσε ἀπὸ ἀποζημίωση. Ὁ Ρογήρος, ἂν καὶ ἡ ἀπουσία αὐτῶν τῶν δύο ἀρχηγῶν μποροῦσε δίκαια νὰ τὸν κρατήσῃ, ἀφοῦ ἀποτελοῦσαν ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα μέρη τοῦ στρατεύματός του, ἀποφάσισε νὰ ξεκινήσῃ καὶ ἐπιβίβασε τοὺς ἀνθρώπους του τὴν ἡμέρα ποὺ εἶχε ὀρίσει. Ὁ βασιλιᾶς στὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ καράβια καὶ τὶς γαλλέρες ποὺ τοὺς ἔδωσε γιὰ τὸ ταξίδι, τοὺς ἔδωσε καὶ τὶς προμήθειες σὲ τροφοδοσία, σὲ καύσιμα καὶ σὲ χρῆμα ὅσο μπόρεσε νὰ μαζέψῃ ἓνας βασιλιᾶς ποὺ ἀπὸ τὴ βασιλεία μονάχα γνώριζε τὸ μόχθο καὶ τοὺς κινδύνους.

Αὐτὸ ἦταν τὸ βραβεῖο ποὺ δόθηκε στὴ στρατιά, τὴν πιὸ ἀνίκητη καὶ νικηφόρα ἐκείνου τοῦ καιροῦ καὶ ποὺ ὑπηρέτησε σ' ὅλο τὸ μᾶκρος τῶν εἴκοσι χρόνων τρεῖς βασιλιᾶδες, τὸν Πέδρο, τὸν Χάϊμε καὶ τὸν Φαμπρίκε, κερδίζοντας ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς πέντε θαλάσσιες νίκες καὶ τρεῖς στὴ στεριά χωρὶς νὰ λογαριάσουμε ἄλλες συγκρούσεις ἀξιοσημείωτες καὶ χωρὶς τὶς κατακτήσεις δυνατῶν καὶ μεγάλων πόλεων καὶ ἄλλων ποὺ ἀμύνθηκαν μὲ ἀξιέπαινη ἐπιμονὴ καὶ γενναιότητα ἀπίστευτη.

Τόση λοιπὸν ἦταν ἡ μετριопάθεια ἐκείνων τῶν καιρῶν τόσο διαφορετικῶν ἀπὸ τοὺς σημερινούς δικούς μας, ὅπου βλέπουμε στρατιῶτες ποὺ δὲν ἔχουν σχεδὸν ποτὲ ἀντικρῦσει τὸν ἐχθρὸ νὰ θεωροῦν μικρὲς καὶ τὶς πιὸ μεγάλες ἀπολαυές.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο VII

Φεύγει ἡ ἀρμάδα ἀπὸ τῆ Σικελία καὶ ποίος ὑπῆρξε ὁ ἀριθμὸς στὴ στρατιά τῶν Ἀλμογαβάρων

Ἐπιβιβάστηκαν ὅλοι ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Μεσσήνης καὶ πρὶν ἀφήσουν τὸ φάρο, ἔγινε γενικὴ ἐπιθεώρηση καὶ βρέθηκαν κατὰ τὸν Μοντανέρ, ἄνδρες δράσεως χίλιοι πεντακόσιοι διαλεχτοὶ γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς ἀρμάδας χωρὶς τοὺς ἀξιωματικούς καὶ τέσσερεις χιλιάδες φαντᾶροι ἀλμογάβαροι. Ὁ Νικηφόρος Γρηγοράς, συγγραφέας ἐλάχιστα ἀξιόπιστος σὲ κάτι τέτοια ζητήματα, λέει πὼς ὁ Ρογήρος πέρασε στὴν Ἑλλάδα μὲ χίλιους μόνον ἄνδρες. Ἀλλὰ ὁ Γεώργιος Παχυμέρης συμφωνεῖ μὲ τὸν Μοντανέρ καὶ βεβαιώνει πὼς ἦταν ὀκτὼ χιλιάδες αὐτοὶ ποὺ πέρασαν. Αὐτὸς κατὰ τὴ γνώμη μου εἶναι ὁ ἀληθινὸς ἀριθμὸς. Γιατὶ ἔξη χιλιάδες πεντακόσιοι στρατιῶτες μισθοφόροι εἶναι βέβαιο πὼς ἔφθασαν ἕως τὸν ἀριθμὸ τῶν ὀκτὼ χιλιάδων μαζὶ μὲ τοὺς ὑπηρέτες καὶ τὶς οἰκογένειες τῶν ἀρχηγῶν καὶ τῶν μεγιστάνων. Ἀλλὰ ἀκόμα κι ἂν δὲν συμφωνοῦσαν οἱ παραπάνω δύο ἱστορικοί, ἡ ἀκρίβεια τοῦ Νικηφόρου θὰ ἦταν πάντα ἀμφίβολη. Γιατὶ ἂν ἦταν ὁ Ρογήρος ἀρχηγὸς χιλίων μονάχα ἀνδρῶν, δὲν μπορῶ νὰ πιστέψω πὼς ὁ Ἀνδρόνικος θὰ τὸν ἔκανε Μέγα Δούκα καὶ θὰ τὸν πάντρευε μὲ τὴν ἐγγονή του χωρὶς νὰ ἔχουν προηγηθῇ ὑπηρεσίες. Δὲν εἶναι πιστεύω ἄσχετο, ἀφοῦ ὅλο τὸ πεζικό μας τὸ ἀποτελοῦσαν οἱ ἀλμογάβαροι νὰ ποῦμε κάτι γιὰ τὴν καταγωγὴ τους.

Ἡ ἀρχαιότητα, μᾶνα τῆς ληομονιᾶς ποὺ ἀφάνισε θαυμαστὲς πράξεις καὶ μνημεῖς περίλαμπρες, ἀνάμεσα σὲ ἄλλες ποὺ μᾶς ἄφησε συγκεχυμένες εἶναι καὶ ἡ καταγωγὴ τῶν ἀλμογαβάρων. Ἀλλὰ ἀπ' ὅ,τι ἐγὼ κατάφερα νὰ ἐξακριβώσω, ὑπῆρξαν ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ βάρβαρα ἔθνη ποὺ κατάστρεψαν τὴν κυριαρχία καὶ τὸ ὄνομα τὸ ρωμαϊκὸ στὴν Ἰσπανία καὶ θεμελίωσαν τὸ δικό τους ποὺ τὸ διατήρησαν μακρὸν χρόνον μὲ λαμπρότητα καὶ δόξα ὑψηλῆς μεγαλοπρέπειας ἕως ὅτου οἱ Σαρακηνοὶ σὲ λιγώτερο ἀπὸ δύο χρόνια ὑπερίσχυσαν καὶ ἐξανάγκασαν τὰ λείψανα αὐτῆς τῆς παγκόσμιας πυρκαϊᾶς νὰ ἀναζητήσουν ἀνάμεσα στὰ πιὸ ἀφιλόξενα βουνά, καταφύγιο ὅπου τὰ θηρία, σκοτωμένα ἀπὸ τὰ χέρια τους τοὺς πρόσφεραν τροφὴ καὶ ἔνδυμα. Ἀλλὰ ἀργότερα, ἡ παλιὰ ἀνδρεία καὶ ἀγωνιστικότητα ποὺ οἱ ἀνέσεις καὶ οἱ ἀπολαύσεις εἶχαν θάψει, μὲ τὴν ἐργασία καὶ τὸ μόχθο ἀναστηλώθηκαν καὶ τοὺς ἔκαναν νὰ ἀφήσουν τὰ δάση καὶ τὰ βουνὰ καὶ νὰ στρέψουν τὰ ὅπλα ποὺ παλιὰ θανάτω-
ναν θηρία ἐνάντια σι τοὺς μαυριπανούς.

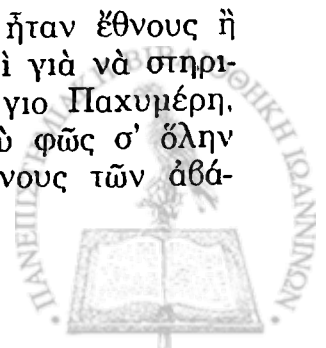
Ἀπὸ τῇ μακρόχρονη συνήθεια νὰ περιπλανιῶνται, ποτὲ δὲν ἀνέγειραν σπίτια οὔτε θεμέλιωσαν κυριαρχία. Στὶς πεδιάδες καὶ στὰ σύνορα τῶν ἐχθρῶν εἶχαν τὴν κατοικία τους, κι ὅ,τι χρειάζονταν γιὰ τὴν συντήρηση τῇ δικῇ τους καὶ τῇς οἰκογενείας τους. Ἐνάντια στοὺς Σαρακηνούς, πού γιὰ τὴν καταστροφή τους πάντα θυσίαζαν τὶς ζωές τους, χωρὶς ἄλλη τέχνη ἢ εἰδικότητα ἀπὸ τὸ νὰ ὑπηρετοῦν πληρωμένοι στὸν πόλεμο κι ὅταν ἔλειπαν αὐτοὶ πού οἱ βασιλιάδες τους ἔκαναν, μὲ κεφαλὴ καὶ ἀρχηγούς ξεχωριστούς, διέτρεχαν τὰ σύνορα ἀπ' ὅπου ἤρθαν γιὰ νὰ καλέσουν τοὺς παλιούς νὰ πᾶνε γιὰ ἐπιδρομές, «νὰ πᾶνε γιὰ ἀλμουγκαβερία».

Ἔσερναν μαζί τους τοὺς γιουὺς καὶ τὶς γυναῖκες τους μάρτυρες τῇς δόξας ἢ τῇς ἀτίμωσής τους. Καὶ καθὼς οἱ Γερμανοὶ ὅλων τῶν καιρῶν τὸ χρησιμοποίησαν, ἔτσι κι αὐτοὶ εἶχαν ἔνδυμα τὰ δέρματα ζῶων, ὑπόδημα καὶ περικνημίδα ἀπὸ τὸ ἴδιο. Τὰ ὅπλα τους ἦταν ἓνα σίδερο στὸ κεφάλι σὰν κάσκα, ἓνα σπαθὶ καὶ ἓνα δόρυ λίγο μικρότερο ἀπὸ αὐτὸ πὺν σήμερα χρησιμοποιοῦν οἱ ὁμάδες τοξοτῶν. Ἀλλὰ οἱ περισσότεροι εἶχαν τρία ἢ τέσσερα βέλη ἐκτοξεύόμενα μὲ τὸ χέρι. Ἦταν τόση ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ βιαιότητα μὲ τὴν ὁποία τὰ πετοῦσαν μὲ τὰ χέρια τους, πὺν διαπερνοῦσαν ἀνθρώπους καὶ ἄλογα μὲ πανοπλία. Γεγονὸς φαινομενικὰ ἀπίθανο ἂν ὁ Ντεσλὸτ καὶ ὁ Μοντανὲρ δὲν τὸ ἀνέφεραν, συγγραφεῖς σοβαροὶ τῇς ἱστορίας μας ὅπου πλατεῖα ἀσχολοῦνται μὲ τὰ κατορθώματά τους, καὶ πὺν μποροῦν νὰ συγκριθοῦν μὲ τοὺς διαπρεπέστερους Ρωμαίους καὶ Ἑλληνες ἱστορικούς.

Ὁ βασιλιάς Κάρολος τῇς Νάπολης ὅταν τοῦ παρουσίασαν μερικοὺς ἀλμογάβαρους αἰχμαλώτους, ἀποροῦσε γιὰ τὰ πρωτόγονα ροῦχα καὶ τὰ ὅπλα τους καὶ θεωρώντας τους ἄχρηστους μπροστὰ σὲ σώματα ἀνδρῶν καὶ ἀλόγων πάνοπλων, ρώτησε μὲ κάποια περιφρόνηση ἂν εἶναι αὐτοὶ οἱ στρατιῶτες μὲ τοὺς ὁποίους ὁ βασιλιάς τῇς Ἀραγωνίας σκέπτεται νὰ κάνῃ πόλεμο. Κι ἓνας ἀπ' αὐτούς, πάντα θαρρετὸς γιὰ τὴν υπεράσπιση τῇς ὑπόληψής του τοῦ ἀπάντησε: «Κύριε, ἂν τόσο τιποτένιοι σοῦ φαινόμεστε κι ἂν τόσο λίγο λογαριάζεις τὴ δύναμή μας, διάλεξε ἓνα ἱππότη ἀπὸ τοὺς πὺν ξεχωριστοὺς τῇς στρατείας σου μὲ ὅλα του τὰ ῥματα τὰ ἐπιθετικά καὶ τὰ ἀμυντικά πὺν θέλει, καὶ γὼν προσφέρομαι μὲ μόνον τὸ σπαθὶ καὶ τὸ βέλος μου ν' ἀγωνιστῶ μαζί του». Ὁ Κάρολος μὲ διάθεση νὰ τιμωρήσῃ τὴν αὐθάδεια τοῦ ἀλμογάβαρου, δέχτηκε τὴν πρόταση καὶ θέλησε νὰ παραβρεθῇ καὶ νὰ παρακολουθήσῃ τὸν ἀγῶνα. Βγῆκε ἓνας Γάλλος μὲ τὸ ἄλογό του, ὡπλισμένος μὲ ὅλα τὰ ἐξαρτήματα, μακρὺ δόρυ, σπάθα καὶ ρόπαλο γιὰ νὰ ἀγωνιστῇ κι ὁ ἀλμογάβαρος μὲ μόνον τὸ σπαθὶ καὶ τὸ βέλος του. Δὲν θὰ εἶχαν μπῆ καλὰ - καλὰ στὸ στίβο, ὅταν τοῦ σκότωσε τὸ ἄλογο, κι ὅταν πῆγαινε νὰ κάνῃ τὸ ἴδιο καὶ στὸν ἀφέντη του, ἡ φωνὴ τοῦ βασιλιά τὸν συγκράτησε καὶ τὸν ἀνακήρυξε νικητὴ κι ἐλεύθερο.

Ἄλλος ἀλμογάβαρος σ' αὐτὸν τὸν ἴδιο πόλεμο στὸ μέτωπο, κυκλωμένος ἀπὸ εἴκοσι πάνοπλους ἄνδρες, σκότωσε πέντε πρὶν χάσῃ τὴ ζωὴ του. Πολλὲς ἄλλες πράξεις θὰ μπορούσαν νὰ ἀναφερθοῦν ἂν δὲν εἶχε ἡ ἱστορία μας νὰ ἀσχοληθῇ μὲ ἄλλες πλατύτερα.

Ἡ μόνη ἀμφιβολία πὺν ὑπάρχει εἶναι γιὰ τὸ ὄνομα ἂν ἦταν ἔθνους ἢ στρατιωτικοῦ ὅρου. Θεωρῶ βέβαιον πὺς ἦταν ὄνομα ἔθνους καὶ γιὰ νὰ στηρικτῶ περισσότερο σ' αὐτὴ τὴν ἀποψη ἀναφέρομαι στὸν Γεώργιο Παχυμέρη, συγγραφέα Ἑλλήνα, πὺν τὰ ἀποσπάσματά του ρίχνουν πολὺ φῶς σ' ὅλην αὐτὴ τὴν ἱστορία πὺν ἀναφέρει τοὺς ἀλμογάβαρους, ἀπογόνους τῶν ἀβά-

ρων συντρόφων τῶν Οὔνων καὶ τῶν Γότθων. Ἄν καὶ δὲν θὰ βρεθῇ συγγραφέας νὰ ἀντιλέξη, ἀπὸ πολλοὺς νόμους στὶς «Πάρτιδας» Λας Σιετε Ραρτιδας οἱ Νόμοι τοῦ Ἀλφόνσου τοῦ Σοφοῦ, συνάγεται καθαρὰ πὺς τὸ ὄνομα τῶν ἀλμογάβαρων ἦταν ὄνομα στρατιωτικό, κι ἂν ἀκόμα αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια δὲν ἀντίκειται στὰ προηγούμενα γιατί καὶ τὰ δυὸ μποροῦν νὰ ἔχουν συμβῇ. Στὴν ἀρχὴ ὅπως γράφει ὁ Παχυμέρης ἦταν ἔθνος ἀλλὰ ἔπειτα καθὼς δὲν ἔξαοκοῦσαν ἄλλη τέχνη ἢ δουλειά, ἔφθασαν νὰ δίνουν τὸ ὄνομα σὲ ὅλους τοὺς ὑπηρετοῦσαν στὸ στράτευμα μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, καθὼς πολλὰς τέχνες κι ἐπιστῆμες πῆραν τὸ ὄνομα τῶν ἐφευρετῶν τους. Ἀλλὰ ἀμφιβάλλω πολὺ ἂν θὰ ὑπῆρχε κανεὶς ποὺ νὰ προσχωρήσῃ στοὺς ἀλμογάβαρους, σῶμα ποὺ εἶχε μόχθους καὶ κινδύνους χωρὶς νὰ εἶναι τῆς ἐθνικότητός τους γιατί ἡ φυσικὴ κλίση θὰ τὸν ἔκανε νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ ἐπάγγελμα τῶν πατέρων του. Κι οὔτε ὑπάρχει ἄνθρωπος ποὺ μπορώντας νὰ διαλέξῃ, θ' ἀκολουθοῦσε στρατιὰ ποὺ ἀπὸ τὴν πρώτη ὥρα σὲ ἀπασχολεῖ μὲ τόσο κίνδυνο τῆς ζωῆς, τόσες δυσκολίες καὶ συνεχῇ μόχθο. Ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς γράφει πὺς ἀλμογάβαρος εἶναι ὄνομα ποὺ δίνουν σὲ ὅλους τοὺς στρατιῶτες οἱ Λατίνοι — ἔτσι ὀνομάζουν οἱ Ἕλληνες ὅλα τὰ ἔθνη ποὺ εἶχαν στὴ δούλεψή τους —. Ἀλλὰ δὲν ἀξίζει ὁ ἀντίλογος μὲ λόγους τόσο ἀναξιόπιστους καὶ μάλιστα ἐνάντια σὲ συγγραφέα τόσο λίγο ἐνήμερο στὰ ζητήματά μας ὅσο ἦταν ὁ Γρηγορᾶς.

Ἄφησε ἡ ἀρμάδα τὴν Μεσσήνη καὶ μὲ εὐνοϊκὸ πλοῦ ἔφτασε στὴν Μονεμβασία, λιμάνι τοῦ Μωριά, ὅπου τοὺς καλοσωρῖσανε καὶ τοὺς προσφέρανε ἀναψυκτικὰ κατὰ διαταγὴ τοῦ Αὐτοκράτορα. Πρὶν νὰ ξεκινήσουν ἔφτασε γραφὴ δική του ποὺ ζήτηγε ἀπὸ τὸν Ρογήρο νὰ βιαστῇ. Ἐφυγαν χαρούμενοι καὶ σὲ λίγες μέρες ἡ ἀρμάδα ἔφτασε στὴν Κωνσταντινούπολη, τὸ μῆνα Γενάρη τῇ δεύτερῃ τοῦ ἰνδικίου κατὰ τὸν Παχυμέρη (βιβλ. 11 κεφ. 13) μὲ πανανθρώπινη σύναξη στὴν πόλη ποὺ κοίταζε τὴ στρατιὰ ποὺ θὰ τοὺς προστάτεψε καὶ ὑπερασπίζονταν. Ὁ Ἀνδρόνικος καὶ ὁ Μιχαήλ, οἱ αὐτοκράτορες καὶ ὅλοι οἱ Ἕλληνες εὐγενεῖς μὲ μεγάλη ἀγάπη καὶ δείγματα ὑψιστῆς εὐγνωμοσύνης τοὺς ὑποδέχτηκαν καὶ τοὺς τίμησαν. Διέταξε μετὰ ὁ Ἀνδρόνικος νὰ ἀποβιβαστοῦν ὅλοι καὶ νὰ μείνουν μέσα στὴν πόλη στὴν συνοικία ποὺ τὴν ὀνόμαζαν Βλαχέρνες καὶ τὴν ἐπόμενη μέρα τοὺς μοίρασαν τέσσερεις μισθοὺς καθὼς εἶχε συμφωνηθῇ.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο VIII

**Ὁ Ρογήρος νυμφεύεται. Μαλώνουν οἱ Καταλανοὶ καὶ οἱ Γενοφέζοι
μέσα στὴν Κωνσταντινούπολη**

Θεώρησε ὁ αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος πὺς συνέφερε γιὰ τὴν ἀσφάλεια καὶ τὴν ἀξιοπιστία του νὰ δώσῃ νὰ καταλάβουν πὺς οἱ προσφορὲς ποὺ ὑποσχέθηκε στοὺς δικούς μας ἔπρεπε νὰ ἐκπληρωθοῦν μὲ μεγάλη ἀκρίβεια καὶ γιὰ νὰ τὸ ἀποδείξῃ αὐτὸ μὲ ἔργα, ἔκανε ἀρχὴ μὲ αὐτό, ποὺ φαινόταν τὸ πιὸ δύσκολο: τὸ γάμο τοῦ Ρογήρου μὲ τὴν ἀνηψιά του Μαρία. Ἔτσι ἔμειναν ὅλοι ἱκανοποιημένοι θεωρώντας τις ἄλλες ὑποσχέσεις βέβαιες ἐπειδὴ ὄντας κατώτερες, θὰ ἦταν γιὰ τοῦτο πολὺ πιὸ εὐκόλο νὰ ἐκπληρωθοῦν. Ἐγίναν οἱ γάμοι μὲ βασιλικὴ ἐπισημότητα γιατί ἡ ἀξία τοῦ Ρογήρου μπόρεσε νὰ τὸν ἐξομοιώσῃ μὲ τὴν εὐγενικὴ καταγωγὴ τῆς γυναίκας. Ἦταν ἡ Μαρία, θυγατέρα τοῦ Ἀσάν ἄρχοντα τῶν Βουλγάρων καὶ τῆς Εἰρήνης ἀδελφῆς τοῦ Ἀνδρόνικου, δεκαπέντε ἐτῶν ὥραϊα καὶ ὑπερβολικὰ μορφωμένη.

Τὴν ὥρα τῆς μεγαλύτερης χαρᾶς καὶ εὐχαρίστησης τῶν γάμων συνέβη μιὰ φασαρία καὶ μιὰ φιλονικία ἀνάμεσα στοὺς Καταλανοὺς καὶ τοὺς Γενοβέζους ποὺ ἔγινε σχεδὸν πολυαίμακτη μάχη ποὺ ξεκίνησε, ὅπως πολλὲς φορές συμβαίνει, ἀπὸ ἀσήμαντη ἀφορμή. Καὶ ὁ Παχυμέρης λέει πὺς ἀφορμὴ ἦταν οἱ εἴκοσι χιλιάδες δουκάτα ποὺ δάνεισαν στὸν Ρογήρο στὴ Σικελία καὶ πὺς γιὰ νὰ τοὺς κατευνάσῃ προσφέρθηκε ὁ Ἀνδρόνικος νὰ τὶς πληρώσῃ. Ἀλλὰ εἶναι μᾶλλον βέβαιο πὺς ἀφορμὴ στὴν φιλονικία ἔδωσε ἕνας ἄλμογάβαρος ποὺ διασχίζοντας τὴν πόλιν ἔκανε δυὸ Γενοβέζους ποὺ τὸν εἶδαν μόνον, νὰ περιγελάσουν ἔντονα τὴ φορεσιὰ καὶ τὴν ἐμφάνισή του. Ἀλλὰ ὁ πολεμικὸς χαρακτήρας τοῦ ἄλμογάβαρου δὲν ἤξερε τὶς εὐγένειες καὶ τ' αὐλικὰ καμώματα καὶ πρὸ πολὺ μεταχειριζόμενος τὰ χέρια ἀπὸ τὴ γλώσσα τοὺς περίλαβε μὲ τὸ σπαθὶ καὶ ξεκίνησε ἔτσι ἡ φιλονικία. Ἔτρεξαν ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ προστάτες καὶ φίλοι ὄντας πρὸς τὰ πνεύματα ἀναμμένα καὶ ἀλλαγμένα ἀπὸ τὴν καχυποψία. Κι ἔτσι οἱ στρατιῶτες καὶ τῶν δύο κρατῶν συναντήθηκαν γιὰ ἕναν ἀγῶνα μέχρις ἐσχάτων. Οἱ Γενοβέζοι πῆραν τὴ σημαία τους ἢ τὸ λάβαρό τους καὶ αἰφνιδίασαν τὰ καταλύματα τῶν ἄλμογάβαρων ποὺ ἦταν σκορπισμένα μέσα στὴν περιοχὴ τῶν Βλαχερνῶν. Τὸ ἱππικὸ μας ἀντιλαμβανόμενο τὸν κίνδυνο ποὺ διέτρεχαν οἱ ἄλμογάβαροι χωρισμένοι σὲ ὀμάδες, ἔκλεισε τὸν γενοβέζικο ἄτακτο στρατό. Ἔτσι δόθηκε καιρὸς στοὺς ἄλμογάβαρους νὰ βγοῦν ἀπὸ τὰ καταλύματά τους καὶ νὰ ἐνωθοῦν μαζί τους γιὰ νὰ πάρουν ἱκανοποίηση ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ τοὺς κακομεταχειρίστηκαν. Ἀγωνίστηκαν κι ἡ μιὰ καὶ ἡ ἄλλη μερίδα μὲ πείσμα, μέχρις ὅτου οἱ Γενοβέζοι, μὲ τὸ θάνατο τοῦ ἀρχηγοῦ τους Ροσέο ντὲ Φινάλ ἀποσύρθηκαν μὲ τρανταχτὴ ἤττα καὶ φθορά.

Ὁ Ἀνδρόνικος ἀπὸ τὰ παράθυρα τοῦ παλατιοῦ προσεκτικὸς καὶ μὲ κέφι παρατηροῦσε τὴν φιλονικία ὅσο οἱ Γενοβέζοι πάθαιναν ἑλαφρὲς ζημιὲς καὶ λιγοστοὶ ἦταν οἱ νεκροί, καὶ τὰ λόγια του ἔδειχναν τὴν ἀντιπάθεια ποὺ ἔτρεφε γι' αὐτούς. Ἀλλὰ σὰν εἶδε ὅτι οἱ ἄλμογάβαροι μὲ τὴ συνηθισμένη τους ὀρμὴ σὰν τοὺς εὔρισκαν μπροστά τους τοὺς ἀποκεφάλιζαν, φοβήθηκε πὺς ὅλοι οἱ Γενοβέζοι τῆς Κωνσταντινούπολης θὰ ἀφανίζονταν ἐκείνη τὴν ἡμέρα, πρᾶγμα ἐπικίνδυνο γιὰ τὴν διατήρησή του στὴν ἐξουσία, γιατί ἀπὸ αὐτοὺς εἶχε ἐξαρτηθῇ ἡ εἰρήνη τῆς αὐτοκρατορίας του. Εἶναι βέβαιο πὺς ὁ Ἀνδρόνικος θὰ ἐπιθυμοῦσε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸν ζυγὸ τῶν Γενοβέζων ἂν μπορούσε αὐτὸ νὰ γίνῃ χωρὶς νὰ διακινδυνεύσῃ τὴν ἀσφάλειά του. Ἀλλὰ ἦταν δύσκολο νὰ τοὺς καταβάλῃ ὅλους συγχρόνως γιατί εἶχαν τὸ στρατό τους σκορπισμένο παντοῦ καὶ ἂν συναινοῦσε νὰ ἐξολοθρευτοῦν οἱ Γενοβέζοι τῆς Κωνσταντινούπολης, αὐτὸ θὰ ξεσήκωνε τὴν ὑπόλοιπη στρατιά ποὺ θὰ εἶχε παραμείνει ἀνέπαφη. Κι ἔτσι μὲ παρακάλια καὶ ὑποσχέσεις ζήτησε ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς νὰ μαζέψουν καὶ νὰ ἀποσύρουν τοὺς δικούς τους καὶ ὁ Γεώργιος Παχυμέρης ἀναφέρει πὺς ὁ Ἀνδρόνικος ἔστειλε τὸν Στέφανο Μαρσαλά, μέγα Δρουγγάριο καὶ ναύαρχο νὰ πάῃ νὰ κατευνάσῃ τὴν ὀχλαγωγία καὶ νὰ εἰρηνεύσῃ τὶς παρατάξεις καὶ ὅ,τι σκοτώθηκε καὶ κατακοιματίστηκε. Τελικὰ ἡ παρουσία καὶ τὸ κύρος τοῦ Ρογήρου καὶ τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν συνέτελεσε ὥστε ὑπάκουσαν ὅλοι, καὶ μὲ μεγάλο κίνδυνο τοὺς ἀπέσυραν γιατί εἶχαν σηκώσει τὶς σημαῖες μὲ σκοπὸ νὰ ἐπιτεθοῦν στὸ Πέρα καὶ νὰ τὸ διαγουμίσουν ἐνώνοντας τὴν ἐκδίκησή τους μὲ τὴν ἀπληστία τους. Ἦταν τὸ Πέρα οἰκισμὸς τῶν Γενοβέζων χωρισμένος μὲ μιὰ στενὴ λουρίδα θάλασσας ἀπὸ τὴν πόλιν τῆς Κωνσταντινούπολης ποὺ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ὀνομάζονταν κέρας τοῦ Βυζαντίου καὶ σήμερα ἀπὸ Τούρκους καὶ Ἕλληνες Γαλατᾶς. Ὅταν

ἀποσύρθηκαν καὶ εἰρήνευσαν οἱ δικοὶ μας, τοὺς ἔστειλε ὁ Αὐτοκράτορας γιὰ τὴν ἔξοχῃ ὑπαικοή τους νὰ μοιραστοῦν ἕναν ἔκτακτο μισθό. Ἀπόμειναν τρεῖς χιλιάδες νεκροὶ Γενοβέζοι καὶ ἂν αὐτοὶ ὑπέστησαν τότε τὰ χειρότερα, αὐτὸ ὑπῆρξε ἀφορμὴ γιὰ μεγαλύτερες συμφορὰς τῶν δικῶν μας στὸ μέλλον, γιὰτὶ ἔτσι δυσареοσιγήθηκε ἕνα ἔθνος ποὺ στέκονταν ἀντίπαλο καὶ δυνατὸ καὶ ποὺ ἡ φιλία του ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ νὰ διατηρηθῇ ὁ στρατός μας οὐδὲ ἐκείνη τὴν αὐτοκρατορία. Γιατὶ ἐκείνους τοὺς χρόνους ἦταν μεγάλη καὶ φοβερὴ ἡ ἰσχὺς τους σ' ὁλόκληρῃ τὴν Ἀνατολή. Διαιτητὲς στὴν εἰρήνη καὶ στὸν πόλεμο εἶχαν λαμπρὰς ἀποικίες καὶ φρούρια στὴν Ἑλλάδα, στὸν Πόντο, στὴν Παλαιστίνη, Ναυτιλία ὑπερδύναμη. Διέθεταν μεγάλα πλούτη ἀπὸ τὴν βιομηχανία καὶ τὴν ἀξιοσύνη τους καὶ ἦταν ἀπόλυτοι κύριοι τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου στὴν Εὐρώπη. Ἔτσι διέθεταν δυνάμεις ἴδιες μὲ τοὺς μεγαλύτερους βασιλιάδες καὶ δημοκρατίες. Μ' αὐτὲς κατάφεραν νὰ γίνουν σχεδὸν κυρίαρχοι τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐκείνον τὸν καιρὸ ὅταν οἱ Καταλανοὶ ἔφτασαν στὴν Κωνσταντινούπολη, οἱ Γενοβέζοι ποὺ γνώριζαν τὴν στρατὸ ἔφεραν μαζί τους, θεώρησαν ἐπικίνδυνον τὸ γειτόνεμα αὐτὸ τῶν ὅπλων τους. Καὶ γι' αὐτὸ πάντα διατηρήθηκε ἀνάμεσα στὰ δύο ἔθνη μιὰ ἀντιπάθεια καὶ μιὰ ἐχθρότητα ἀδυσώπητη ποὺ κράτησε πολλὰ χρόνια ὡς ὅτου ἡ λάμψη καὶ τῶν δύο χάθηκε μαζί καὶ ἡ θαλάσσια ὑπεροχὴ καὶ ἔπαυσε ἡ ἀντιζηλία ποὺ ἐξ αἰτίας τῆς πολλῆς φορὲς μὲ ἐναλλασσόμενη τύχη συγκρούστηκαν.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο IX

Περνάει ἡ ἀρμάδα στὴν Ἀνατολία καὶ ἀφίνει τὸν στρατὸ στὸν κάβο τῆς Ἀρτάκης

Μὲ τὸν συνεχῆ κίνδυνον νὰ συγκρουσθοῦν πάλι οἱ Καταλανοὶ μὲ τοὺς Γενοβέζους, συνειδητοποίησε ὁ Ἀνδρόνικος τί θὰ μπορούσε νὰ συμβῇ μὲ τὸ νὰ ἔχῃ μέσα στὴν πόλιν διάφορες καὶ ποικίλες ἐνότητες ἑνοπλές καὶ δυσареοτημένες, ποὺ μὲ μικρότερη ἀφορμὴ ἀπὸ τὴν προηγούμενη θὰ μπορούσαν ἀναμφίβολα νὰ συμπλακοῦν. Κάλεσε τοὺς ἀρχηγούς μας καὶ τοὺς ἐξήγησε σὺντομα τὴν χαρὰ ποὺ εἶχε νὰ βλέπῃ τὴν στρατιά μας στὴν Ἀσία νὰ ὑπερασπίζεται τὶς ἁγίες χριστιανικὲς πολιτείες, ποὺ καταπάτησαν οἱ Τούρκοι, καθὼς καὶ τὴν ἐπαπειλούμενη εὐκαιρία νέων καταστροφῶν καὶ ἀναρχίας. Ὁ Ρογῆρος καὶ οἱ ἀρχηγοὶ του προσφέρθηκαν νὰ ἐπιβιβάσουν στὰ πλοῖα τοὺς στρατιῶτες τους. Ἀλλὰ γιὰ νὰ γίνῃ ἡ ἀναχώρησή τους πρὸ εὐχάριστη καὶ γιὰ νὰ αἰσθανθῇ τὸ στράτευμα ἱκανοποίησι καὶ ἀσφάλεια ὅτι ἔχει ἡ ἀρμάδα βέβαιη συμπαραστάση καὶ καταφύγια, τὸν ἰκέτησαν νὰ διορίσῃ στρατηγὸ τῆς κάποιον ἱππότη ἢ ἀρχηγὸ ποὺ νὰ ἦταν τῆς ἐθνικότητός του γιὰ νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτούς, ἐπειδὴ φοβοῦνται μήπως ὁ Ἀνδρόνικος δώσῃ αὐτὴν τὴν ἀρχηγίαν σὲ Ἕλληνας ἢ Γενοβέζους, πράγμα ἐπικίνδυνον γιὰ τὴν ἀσφάλειά τους νὰ στηρίξουν τὴν ὑποστήριξή τους σὲ ἄτομο ξένης δυνάμεως ὅπου πάντα ὑπάρχει ἀντιζηλία καὶ ἀνταγωνισμὸς — ἀφορμὴ μεγάλων συμφορῶν καὶ φιλονικιῶν καὶ περισσότερο ἀκόμα στὴν κατὰ θάλασσα ὑποστήριξη ποὺ τόσο εὐμετάβλητη εἶναι ἡ κατάσταση καὶ ποὺ ἡ μικροπρέπεια καὶ ἡ μοχθηρία ἐνδὸς στρατηγοῦ μπορεῖ νὰ καθυστερήσῃ τὴν βοήθεια καὶ νὰ βρῇ τρόπο νὰ δικαιολογηθῇ καὶ ἐπιδωκισθῇ ἡ ἀτυχία καὶ νὰ ἀποδώσῃ στὸ χρόνο καὶ στοὺς φανταστικούς κινδύνους τὴν καθυστέρησή της.

Ὁ Ἀνδρόνικος ἀπόλυτα ἱκανοποιημένος ἀπὸ τὴν αἴτηση, ἔδωσε τὴν γενική διοίκηση τῆς ἀρμάδας μὲ τὸν τίτλο τοῦ Ναυάρχου στὸν Φερνάντο ντὲ Ἀονές, ἱππότη μὲ γνωστὴ καταγωγή καὶ εὐγένεια ὅαν ἄτομο καὶ συγχρόνως θέλησε νὰ τὸν νυμφεύσῃ μὲ μία δική του συγγενῇ ποὺ θὰ ἔδινε μεγαλύτερο κύρος στὸ ἀξίωμα του. Ὁ τίτλος τοῦ ναυάρχου οὐδὲ ἐκείνη τὴν αὐτοκρατορία δὲν εἶναι τόσο σπουδαῖος ὅσο σὲ μᾶς γιατί ὑπάγεται στὸν Μεγαδούκα καὶ ἀπὸ αὐτὸν λαμβάνει τὶς διαταγές. Διέταξε ὁ αὐτοκράτορας ἕναν ἐπιφανῆ στρατηγὸ τῶν Ρωμαίων ποὺ ὀνομαζόταν Μαρούλη, ἄνθρωπο μὲ εὐγενική καταγωγή καὶ μὲ ἀξίωμα, νὰ ἀκολουθήσῃ τὴ στρατιὰ τοῦ Ρογήρου κι ἐπίσης τὸν Γεώργιο μὲ τὸν μεγαλύτερο ἀριθμὸ τῶν ἀλανῶν νὰ κάνῃ τὸ ἴδιο. Ἐπιβίβασαν τότε τὸ στρατὸ στὰ καράβια καὶ τὶς γαλέρες τῆς ἀρμάδας τοὺς καὶ διασχίζοντας τὴν θάλασσα τῆς Προποντίδας, ποὺ σήμερα ὀνομάζεται Μαρμαρᾶς, ἔφθασαν στὸν Κάβο τῆς Ἀρτάκης, λίγο περισσότερο ἀπὸ ἑκατὸ μίλια μακριὰ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, τοποθεσία διαμορφωμένη γιὰ νὰ ἀποβιβάζεται τὸ ἵππικό. Αὐτὸν τὸν κάβο ὁ Μοντανέρ τὸν λέει Ἀρτάκι καὶ οἱ παλιοὶ Ἀρτάκιο καὶ δὲν βρίσκεται μακριὰ ἀπὸ τὰ εἰρηστικά τῆς φημισμένης πόλης τῆς Κυζίκου.

Ἐφθασε ὁ Ρογήρος μὲ τὴν ἀρμάδα κι ἔμαθε πῶς οἱ Τοῦρκοι ἐκείνη τὴν ἴδια μέρα προσπάθησαν νὰ καταλάβουν ἕνα φρούριο ἢ ὄχυρὸ μισὸ μίλι μακριὰ, ποὺ βρίσκεται στὸ μέρος ποὺ ὁ κάβος συνεχίζεται μὲ στέρη γῆ κι ὅτι παράτησαν τὴ μάχη, ὅχι τόσο ἐξ αἰτίας τῆς ἀντοχῆς τοῦ φρουρίου, ὅσο ἐξ αἰτίας τῆς γενναιότητος αὐτῶν ποὺ τὸ ὑπερασπίζονταν. Ἐκτείνεται αὐτὸς ὁ κάβος ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὄχυρὸ ἢ τεῖχος μερικὲς λεῦγες μέσα στὴ θάλασσα καὶ σ' αὐτὸν ὑπάρχουν ἀρκετὸς πληθυσμός, ἄφθονες πεδιάδες καὶ εὐφοροὶ λόφοι. Τὰ παλιὰ χρόνια ἦταν νησὶ ἀλλὰ ἀργότερα ἔκλεισε τὸ πέρασμα ἀπὸ τὶς προσχώσεις.

Μὲ τὴ βέβαιη πληροφορία ποὺ πῆρε ὁ Ρογήρος πῶς οἱ Τοῦρκοι ἀποπειράθηκαν νὰ καταλάβουν τὸν κάβο κι ὅτι δὲν μπορούσαν νὰ εἶναι πολὺ μακριὰ, ἐπιτάχυνε τὴν ἀποβίβαση τοῦ στρατοῦ του, κι' ἔστειλε μετὰ περίπολο γιὰ ἀναγνώριση τοῦ ἐχθρικοῦ ἐδάφους, καὶ μέσα σὲ λίγες ὥρες μαθεύτηκε πῶς εἶχαν ἀπομακρυνθῇ ἕξ μίλια ἀνάμεσα σὲ δυὸ μικροὺς ποταμούς, μὲ τὶς γυναῖκες, τὰ παιδιὰ καὶ τὰ πράγματά τους.

Ἐκεῖνο τὸν καιρὸ οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶχαν ξεχάσει ἀκόμα τὶς συνήθειες τῶν Σκυθῶν — ἀπ' ὅπου καυχῶνται ὅτι κατάγονται — καὶ ζοῦσαν τὸν περισσότερο καιρὸ στὴν ὑπαιθρο, κάτω ἀπὸ σκηνές καὶ παράγκες, μετακινούμενοι ἀνάλογα μὲ τὶς ἀλλαγές τοῦ καιροῦ καὶ τὴν προσφορὰ τῆς γῆς. Ἡ μεγαλύτερή τους δύναμη ἦταν τὸ ἱππικό, ὀδηγημένο ἀπὸ ἀρχηγούς καὶ πρίγκηπες ποὺ ξεχώριζαν γιὰ τὴν γενναιότητά τους κι ὅχι τὴν εὐγενική τους καταγωγή, καὶ ποὺ τοὺς ὑπάκουαν πρὶν πολὺ ἀπὸ κέφι παρὰ ἀπὸ ὑποχρέωση. Βρίσκονταν σὲ διαρκῇ πόλεμο μὲ τοὺς γείτονες χωρὶς στρατιωτικὴ τάξη, ὅπως οἱ Ἀραβες ποὺ σήμερα κατέχουν τὴν Ἀφρική. Αὐτὸ τὸ εἶδος ζωῆς εἶχαν ἀπ' ὅταν ἄφησαν τὶς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ Βόλγα καὶ εἰσέβαλαν στὴν Μικρὰ Ἀσία μέχρις ὅτου ἡ παρακμὴ τῶν ἐθνῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῶν Ἑλλήνων τοὺς ἔδωσε τόπο καὶ ὑπόληψη. Στὶς μοναρχίες καὶ στὰ ἔθνη συμβαίνει ὅ,τι καὶ στοὺς ἀνθρώπους ποὺ γεννιοῦνται, μεγαλώνουν καὶ πεθαίνουν. Γεννήθηκε ἡ Ἑλλάδα ὅταν πολέμησε ἐνάντια στὸν Ξέρξη κι ὅταν ἡ ἀνδρεία τῆς ἀποδεκάτισε ἕναν τόσο πολυάριθμο καὶ δυνατὸ στρατὸ καὶ ἀνάγκασε τὸν βάρβαρο μονάρχη νὰ ἀποσυρθῇ νικημένος καὶ νὰ περάσῃ τὰ στενὰ τῆς θάλασσας τοῦ

Ἑλλησπόντου μὲ μία μικρὴ βάρκα, ἀφοῦ πρὶν λίγο ἀκόμα ὑπερόπτη καὶ ματαιόδοξο τὸν ταπεινώσει. Μεγάλωσε ὅταν οἱ στρατεῖες τοῦ Ἀλέξανδρου ξεπέρασαν τὸν Γάγγη ὅπου τὰ ὄρια καὶ τ' ἀτέρμονα μιάκρη τῆς ἴδιας τῆς φύσης δὲν ξεπερνοῦσαν τὴν φιλοδοξία του. Ἦταν μὲ τὸν θάνατό του, ποῦ τὰ ἄρματα τῶν βαρβάρων ἐξ αἰτίας τῆς ἀδυναμίας τῶν ἀρχόντων τους καὶ τῆς ἐλάχιστης ἐντιμότητος τῶν ἀρχηγῶν τους τοὺς βύθισε σὲ σκληρὴ δουλεία.

Ἐκείνους τοὺς χρόνους ποῦ ὁ Ἀνδρόνικος κατεῖχε τὴν ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία, οἱ Τοῦρκοι χωρίστηκαν κι ἔγιναν κάποιοι ἐμφύλιοι πόλεμοι. Ἀλλὰ μὲ τὴ συμβουλὴ καὶ τὸ κῦρος τοῦ Ἐρτογουλ ἀποσωβήθηκαν καὶ ἀνάθεσαν στὴν τύχη τὴς ἀξιώσεις τους ὅπου, ὅπως ἀναφέρει ὁ Γρηγορᾶς καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης, μοιράστηκαν μὲ κλῆρο οἱ ἐπαρχίες ἀνάμεσα σὲ ἑπτὰ ἀρχηγούς ποῦ φιλοδοχοῦσαν ὅλοι νὰ κυβερνήσουν τὴν ὑφήλιο. Ἐδωσε ἡ τύχη στὸν Καραμάνο τὴν μεσογειακὴ περιοχὴ τῆς Φρυγίας μέχρι τὴν Κιλικία καὶ τὴ Φιλαδέλφεια, ἂν καὶ κάποιος συγγραφέας θέλει νὰ μὴν εἶναι αὐτὸς ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ ἀρχηγούς καὶ λέει πῶς μόνον βασίλεψε στὴν Καρύα.

Στὸν Κάρκανο δόθηκε τὸ μέρος τῆς Φρυγίας ποῦ ἐκτείνεται ὡς τὴν Σμύρνη. Στὸν Κάλαμη καὶ τὸν γιό του Καρατζᾶ - Χισσάρ. Ἡ Λυδία ὡς τὴν Μοισία, ἡ Βιθυνία καὶ οἱ ἄλλες ἐπαρχίες ὡς κοντὰ στὸ βουνὸ Ὀλυμπο, ἔτυχαν στοὺς Ὀθωμανούς ποῦ ἐκείνους τοὺς χρόνους ἄρχισαν νὰ γίνωνται ἐπίφοβοι καὶ νὰ ὑψώνουν λίγο μετὰ τὴν μοναρχία τους νικῶντας καὶ ὑποτάσσοντας τοὺς ἄλλους τυράννους τῶν ἐπαρχιῶν ποῦ θὰ ἀναφέρουμε καὶ ποῦ ἔμειναν ἀπόλυτοι κύριοι καὶ ἄρχοντες ὅλων αὐτῶν. Τὴν Παφλαγονία καὶ τὴς ἄλλες γαῖες ποῦ πέφτουν στὸν χώρo τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τὴς κατέλαβαν οἱ γιοὶ τοῦ Ἀμποράτ. Σ' αὐτὴ τὴν κατάστασι βρῆκαν οἱ δικοὶ μας μοιρασμένα τὴν Ἀσία καὶ τοὺς Τούρκους κυρίους τῆς. Καὶ στάθηκε μεγάλη βοήθεια στὶς νίκες μας τὸ γεγονὸς πῶς οἱ δυνάμεις τους ἦταν χωρισμένες.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Χ

Οἱ Καταλανοὶ καὶ οἱ Ἀραγωνέζοι νικοῦν τοὺς Τούρκους

Μὲ τὴν πληροφορία ποῦ ἔλαβε ὁ Ρογῆρος πῶς οἱ Τοῦρκοι βρίσκονταν κοντὰ καὶ ἐπειδὴ φοβήθηκε πῶς ἂν κι αὐτοὶ πληροφορηθοῦν τὸν ἐρχομὸ τῶν δικῶν μας μπορεῖ νὰ τὸν προλάβουν ἢ νὰ ἀποσυρθοῦν καὶ νὰ χάσῃ μιὰ καλὴ εὐκαιρία, μάζεψε τὸ στρατὸ καὶ μὲ ἓνα σύντομο λόγο τοὺς ἐξήγησε πῶς τὴν ἐπομένην μέρα θὰ ἐπιτεθῇ στοὺς καταυλισμούς τῶν ἐχθρῶν καὶ θὰ ἦταν εὐκολο νὰ τοὺς σπάσῃ ἀφοῦ εἶναι ἀφύλαχοι. Τοὺς μίλησε γιὰ τὴ δόξα ποῦ θὰ κέρδιζαν ἂν τοὺς νικοῦσαν κι ἀκόμα τοὺς εἶπε πῶς ἀπὸ τὴς πρῶτες ἐπιτυχίες γεννιέται ὁ φόβος ἢ ἡ αὐτοπεποίθησις κι ὅτι ἀπὸ αὐτὰ ἐξαρτᾶται ἢ καλὴ ἢ ἢ κακὴ φήμη. Τοὺς ζήτησε νὰ μὴ χαρίσουν τὴ ζωὴ σὲ κανέναν παρὰ μόνον στὰ παιδιά, κι ὅτι αὐτὸ κυρίως γεννάει τρόμο στοὺς βαρβάρους κι ὅτι οἱ στρατιῶτες μας πρέπει νὰ ξέρουν ὅτι ἂν νικηθοῦν δὲν ἔχουν καμμιά ἐλπίδα νὰ γλυτώσουν τὴ ζωὴ τους. Δόθηκε καὶ ἡ διαταγὴ γιὰ ἀναχώρησι καὶ τελείωσε τὸ προσκλητήριον. Τὸν ἄκουσαν μὲ μεγάλη χαρὰ καὶ ἐκείνη τὴν ἴδια νύχτα ξεκίνησαν ἀπὸ τὸν τόπο τῆς διαμονῆς τους ἔτσι ποῦ τὸ ξημέρωμα νὰ μπορέσουν νὰ αἰφνιδιάσουν τοὺς Τούρκους.

Ὁ Ρογῆρος μὲ τὸν Μαρούλη ὠδηγοῦσαν τὴν ἐμπροσθοφυλακὴ καὶ τὸ ἱππικὸ κρατῶντας μόνον δύο σημαῖες, μία τῶν ὅπλων τοῦ Ἀνδρόνικου καὶ

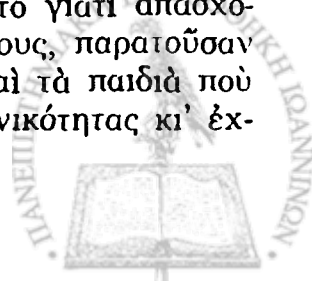

μία τῶν δικῶν μας. Ἀκολουθοῦσε τὸ πεζικὸ ὁλόκληρο σὲ μία μοῖρα ποὺ τὴ διοικοῦσε ὁ Κορμπάραν νιέ Ἀλέτ, πρωτοστράτορας. Εἶχε στὸ μέτωπο ὁλομόναχες τὶς δύο σημαῖες, ἀντίθετα στὴ συνήθεια τῶν καιρῶν μας, ποὺ τὶς τοποθετοῦμε στὸ κέντρο τῆς μοίρας γιὰ μεγαλύτερη ἀσφάλεια καὶ ὑπεράσπιση. Ἡ μία σημαία εἶχε τὰ οἰκόσημα τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἀραγωνίας Δὸν Χάϊμε καὶ ἡ ἄλλη τοῦ βασιλιᾶ τῆς Σικελίας Δὸν Φαμπρίκε. Γιατὶ ἀνάμεσα στοὺς ὅρους ποὺ ἀπὸ τοὺς Καταλανοὺς προτάθηκαν στὸν Αὐτοκράτορα, αὐτὸς ἦταν ἀπὸ τοὺς πρώτους: πῶς πάντα θὰ τοὺς ἐπιτρέπεται νὰ φέρουν γιὰ ὁδηγοὺς τὸ ὄνομα καὶ τὰ οἰκόσημα τῶν ἀρχόντων τους γιατί ἤθελαν ὅπου φθάσουν τὰ ὅπλα τους νὰ φθάσῃ κι ἡ μνήμη καὶ ἡ φήμη τῶν φυγάδων τους γιατί τὰ ὅπλα τῆς Ἀραγωνίας τὰ εἶχαν γιὰ ἀήττητα. Ἀπὸ αὐτὸ γίνεται ἀντιληπτὸ πόσο μεγάλη ἀγάπη καὶ ἐκτίμηση ἔτρεφαν οἱ Καταλανοὶ καὶ οἱ Ἀραγωνέζοι γιὰ τοὺς βασιλιᾶδες τους ποὺ ἂν καὶ ὑπηρετοῦσαν ξένους ἄρχοντες καὶ σὲ μέρη τόσο ἀπόμακρα, διαφύλαγαν τὴν θύμησή τους καὶ πολεμοῦσαν στὸ νόμῳ τους· πίστη ἀξιοσημείωτη ποὺ δὲν παρατηρήθηκε μόνο σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση ἀλλὰ σ' ὅλους τοὺς χρόνους.

Γιατὶ δὲν βρέθηκε ἀνάμεσά μας ἄρχοντας ἐγκαταλελειμμένος ὅσο κακὸς καὶ ἀπάνθρωπος κι ἂν ἦταν καὶ προτιμήσαμε πάντα νὰ ὑποφέρουμε τὴν ὀργὴ καὶ τὴν ἀγριότητά του παρὰ νὰ προσχωρήσουμε σὲ ἄλλον ἄρχοντα. Ποτὲ δὲν ἀποκλήθηκε νόθος κάποιος ἀδελφὸς οὔτε ἀποκλείστηκε ἀπὸ τὴν βασιλεία ὁ φυσικὸς γιὸς τοῦ βασιλιᾶ. Δὲν προκρίθηκε ὁ δευτερότοκος ἀπὸ τὸν πρωτότοκο. Πάντα ἀκολουθοῦμε τὴν τάξη ποὺ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ φύση ὥρισαν.

Τὰ μεσάνυχτα πέρασαν οἱ δικοὶ μας τὰ τεῖχη ἢ τὸ ὄχυρὸ ποὺ χωρίζει τὸν κάβο ἀπὸ τὴ στέρεη γῆ, καὶ τὰ ξημερώματα βρέθηκαν πάνω ἀπ' τοὺς Τούρκους ποὺ καθὼς βρίσκονταν σὲ ἀσφαλὲς μέρος καὶ νομίζοντας τοὺς ἐχθροὺς μακριὰ ἦταν χωρὶς φρουροὺς κι ἀναπαύονταν μὲς στὶς σκηνές τους ἀνέμελα καὶ κοιμόντουσαν. Τοὺς κύκλωσε ὁ Ρογῆρος καὶ ὁ Μαρούλης μὲ τὸ ἵππικὸ καὶ χώθηκε ἀνάμεσα στὶς σκηνές καὶ στὰ ἀδύναμα ταμπόρια ποὺ εἶχαν μὲ μεγάλη ὀρμή. Μὲ τὴν ἴδια ὀρμὴ ἀκολούθησαν οἱ ἄλμογάβαροι κάνοντας μιὰ αἱματηρὴ καὶ καλὴ ἀρχὴ στὸν καινούργιο αὐτὸν πόλεμο. Οἱ Τούρκοι ποὺ ἡ μανία κι ἡ ὀρμὴ τῶν σπαθιῶν μας δὲν τοὺς δάμασε στὸν ὕπνο καὶ ποὺ ὁ θόρυβος τῶν ὅπλων καὶ τῶν κραυγῶν τοὺς ξύπνησε καὶ μὲ τὸν πανικὸ καὶ τὸν τρόμο ποὺ παρόμοιες ἐπιδρομὲς προξενοῦν στοὺς αἰφνιδιασμένους, ἄρπαξαν τὰ ὅπλα νὰ ἀμυνθοῦν. Ἀλλὰ ἦταν λίγοι, χωρισμένοι καὶ ξαρμάτωτοι, ὥστε ἡ ἀντίστασή τους στάθηκε ἀνώφελη καὶ χωρὶς κέρδος ἐνάντια στὴν δύναμη καὶ τὴν γενναιότητα τῶν ἀνθρώπων μας ποὺ πᾶς κυριαρχοῦσαν παντοῦ. Πάλεψαν οἱ Τούρκοι ἀπεγνωσμένα, βλέποντας μπροστὰ στὰ μάτια τους νὰ κατακομματιάζονται καὶ νὰ ἐξολοθρεύονται τὰ πιδ ἀγαπημένα τους πρόσωπα ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ οὔτε τὸ ὄνομά τους δὲν εἶχαν ἀκούσει ποτέ.

Πέτυχαν ὁλοκληρωτικὴ νίκη ἀφήνοντας στὸ πεδίο τῆς μάχης ἀπ' τὴν μεριὰ τῶν Τούρκων τρεῖς χιλιάδες ἄλογα καὶ δέκα χιλιάδες φαντάρους. Σώθηκαν αὐτοὶ ποὺ ἀντιλήφθηκαν ἐγκαίρως τὴν ἀναρχία καὶ τὴν καταστροφὴ καὶ ἀκόμα κατάλαβαν ὅτι οἱ Καταλανοὶ ἦταν ἄνθρωποι ἀπὸ τὰ χτυπήματα τῶν βελῶν τους καὶ ἐτράπηκαν στὴ φυγὴ. Ὅταν ἀργότερα κι ἄλλοι πολλοὶ θέλησαν νὰ κάνουν τὸ ἴδιο, τοὺς στοίχισε γρηγορώτερο θάνατο γιατί ἀπασχολημένοι μὲ τὸ συμμάζεμα τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδιῶν τους, παρατοῦσαν τὴ μάχη κι ἔτσι ἀφανίζονταν. Οἱ αἰχμάλωτοι ἦταν πολλοὶ καὶ τὰ παιδιὰ ποὺ πιάστηκαν πάμπολλα. Ἀναφέρει ὁ Νικηφόρος, ἐλληνικῆς ἐθνικότητος κι' ἐχ-

θρὸς ἐκδηλωμένος δικός μας, τὸν τρόπο καὶ τὸ φόβο πὺ προξένησε στοὺς Τούρκους αὐτὴ ἡ πρώτη σύγκρουση μ' αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ λόγια: «Καθὼς οἱ Τοῦρκοι εἶδαν τὴν ἄγρια ὁρμὴ τῶν Λατίνων — ἔτσι ὀνομάζει τοὺς Καταλανοὺς — τὴν ἀξία τους, τὴν στρατιωτικὴ τους πειθαρχία καὶ τὰ λαμπρὰ καὶ δυνατὰ ἄρματα τους, θαμπωμένοι καὶ περίτρομοι ἔφυγαν, ὅχι μόνο μακριὰ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη ἀλλὰ ἀκόμα πρὸ πέρα ἀπὸ τὰ παλιὰ σύνορα τῆς αὐτοκρατορίας».

Ὁ στρατός μας συνέχισε τὴν καταδίωξη ἀκόμα λίγο, ἀλλὰ μὴ γνωρίζοντας τὰ ἐδάφη γύρισε τὴν ἴδια ἐκείνη νύχτα στὸν κάβο γιὰ νὰ ἔχη διαμονὴ γνωστὴ καὶ ἀσφαλῆ.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο ΧΙ

Ἀποσύρεται ἡ στρατιὰ γιὰ νὰ ξεχειμωνιάσῃ στὸν κάβο τῆς Ἀρτάκης, στοὺς καταυλισμούς της

Ἔκαναν γνωστὴ στὸν αὐτοκράτορα τὴν εὐχάριστη νίκη, στέλνοντας τέσσερεις γαλέρες μὲ πλουσιώτατα δῶρα καὶ γιὰ τοὺς δυὸ ἄρχοντες, τὸν Ἀνδρόνικο καὶ τὸν Μιχαήλ, καὶ ἐξ ὀνόματος τῶν στρατιωτῶν στάλθηκε στὴ Μαρία, σύζυγο τοῦ Μεγαδούκα Ρογήρου, ὅ,τι πρὸ πολύτιμο καὶ ἀκριβὸς ἔδωσε τούτῃ ἡ σιγκομιδὴ. Προξένησε τεράστιο θαυμασμὸ ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες ἢ ταχύτητα μὲ τὴν ὁποία κερδήθηκε μία τόσο ξεχωριστὴ νίκη καὶ ὁ λαὸς τὴν καιρέτησε μὲ ἐγκώμια. Λεύτερος ἀπὸ τὸν φόβο τῶν Τούρκων πρὸς ἑξαγριωμένοι ἀπὸ τὴς νίκης τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ τῶν στενῶν, ἀπειλοῦσαν τὴν πόλη μὲ γυμνὰ γιαταγάνια. Ἀλλὰ σχεδὸν σύσσωμη ἡ τάξη τῶν εὐγενῶν, πρὸς θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ μὲ εὐχαριστημένη ἀπὸ μιὰ τέτοια ὠφέλεια, ἔδειξε ὅλο τὸ δηλητήριό τῆς ψυχῆς της καὶ ὁ φθόνος γιὰ τὴν ξένη ἐπιτυχία δὲν ἄφησε χῶρο πρὸς νὰ μπορέσῃ νὰ κρυφτῇ. Οἱ οἰκεῖοι τοῦ Ἀνδρόνικου καὶ τὰ πρόσωπα μὲ τὰ μεγαλύτερα ἀξιώματα στὸ ἔθνος τους ἄρχισαν νὰ φοβοῦνται τὴς δυνάμεις μας θεωρώντας τες μεγαλύτερες ἀπὸ ἐκεῖνες πρὸς αὐτοὶ διέθεταν καὶ ἀκόμα σκέπτονταν πῶς μέσα στὸ σπῖτι τους νὰ ὑπάρχῃ τόσο ἰσχύς στὰ χέρια τῶν ξένων ἦταν πρᾶγμα ἐπικίνδυνον. Αὐτὲς τὴς συζητήσεις καὶ τοὺς ψιθύρους τοὺς καλλιεργοῦσε ὁ αὐτοκράτορας Μιχαήλ ὑποκινημένος ἀπὸ ἓνα κρυφὸ συναίσθημα πρὸς γέννησε στὴν ψυχὴ του ἡ νίκη, γιὰτὶ λίγους μῆνες νωρίτερα εἶχε περάσει τὰ στενὰ μὲ μιὰ στρατιὰ ἰσχυρότατη καὶ εἴτε ἀπὸ τὸ φόβο τῶν Τούρκων εἴτε ἀπὸ λιγοστὴ σιγουριά γιὰ τοὺς δικούς του ἀποσύρθηκε μὲ μεγάλη ἀπώλεια τῆς ὑπόληψής του χωρὶς κἄν νὰ ἔχῃ μιὰ ἀψιμαχία μὲ τὸν ἐχθρό. Κι ὅπως οἱ Καταλανοί, ὄντας τόσοι λίγοι, νίκησαν αὐτοὺς πρὸς αὐτὸς δὲν τόλμησε μὲ τέτοιο πολυάριθμο στρατὸ νὰ ἀντιμετωπίσῃ, τοῦ γεννήθηκε ἡ ντροπὴ κι ἡ μεγάλῃ ἀπέχθεια κι ἀκόμα ὁ πόθος γιὰ τὴν καταστροφὴ μας.

Οἱ ἄρχοντες λυποῦνται πολὺ ὅταν κάποιος ἐξομειώνεται μ' αὐτοὺς στὴν ἀνδρεία. Ἀκόμα καὶ στὴν εὐτυχία μισοῦν ὅποιον τὴ μοιράζεται μαζί τους γιὰτὶ ἡ ἐξουσία δὲν ἀνέχεται ἀρετὲς καὶ ὀφέλη ἄλλων καὶ πολὺ περισσότερο μάλιστα ὅταν ὑπάρχῃ ἀνταγωνισμός. Ἄν μιὰ ταπεινὴ καὶ κακὴ ἀντιζηλία ἐνὸς βασιλιᾶ πρὸς ἔκανε σίχους προξένησε τὸν θάνατο τοῦ Λουκανοῦ, πόσο μεγαλύτερη θὰ ἦταν ἂν γιὰ ἀνδρεία ἢ πλοῦτο ἀνταγωνίζονταν; Γι' αὐτὸ ἓνας συνετὸς στρατηγὸς δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ἐπιχειρῇ κάτι πρὸς θεωρεῖ λάθος ὁ

ἄρχοντάς του ἂν δὲν θέλει νὰ βρεθοῦν κάποτε ἀντιμέτωποι γιὰ τὴν κυριαρχία. Μὲ τὴν ἐπιτυχία ποὺ εἶχαν δὲν προσπάθησαν νὰ προχωρήσουν οὔτε νὰ συνεχίσουν τὴ νίκη. Πρᾶγμα ποὺ τοὺς ἔκανε νὰ χάσουν ὑπόληψη, κι ἔγινε ἀφορμὴ γιὰ πολλές ἀκρότητες σὲ ἐκείνη τὴν ἐπικράτεια καὶ ἐρέθισε πολὺ τὰ πνεύματα καὶ τῶν ντόπιων καὶ τῶν Ἑλλήνων. Ὅταν θέλησαν νὰ προχωρήσουν μέσα στὴ χώρα ἄρχισε ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα τοῦ Νοεμβρίου νὰ πάνη τόσο ἄγριος χειμῶνας μὲ ἀνέμους καὶ βροχὲς ποὺ τοὺς ἀναχαίτησε. Τὰ ποτάμια ξεχειλισμένα δὲν μποροῦσαν νὰ τὰ διασχίσουν πεζῇ, οἱ πεδιάδες ἄγονες γεμᾶτες ἐχθρούς, οἱ δρόμοι ἀπ' ὅπου ἔπρεπε νὰ περάσουν γιὰ νὰ βοηθήσουν τὴ Φιλαδέλφεια ἦταν κακοί, ὅλα αὐτὰ ἦταν ἀρκετὰ γιὰ νὰ παρεμποδίσουν ὅποιαδήποτε ἐπιχείρηση. Ὁ Ρογῆρος μὲ ὑπόδειξη καὶ συμβουλὴ τῶν στρατηγῶν του, ἀποφάσισε νὰ ξεχειμωνιάσῃ στὴν Κύζικο, μέρος κατάλληλο γιὰ τὴν ἀσφάλεια ποὺ προσέφερε καὶ ἀπὸ τὴν ἀφθονία προμηθειῶν καὶ διότι τὸν ἐπόμενο χρόνο θὰ ἦταν λιγώτερο πολὺπλοκη ἢ ἀναχώρηση ἂν θὰ εἶχαν νὰ φύγουν γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ ἐπιβιβάζουν καὶ νὰ ἀποβιβάζουν τὸ ἱππικὸ τόσες φορές, πρᾶγμα ἀφ' ἑαυτοῦ πολὺ δύσκολο.

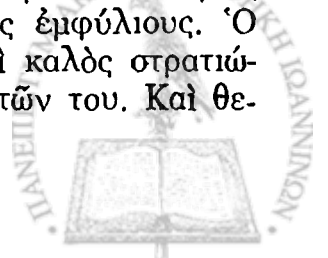
Ἐν συνεχείᾳ ἀνέφεραν αὐτὴ τους τὴν ἀπόφαση στὸν Αὐτοκράτορα ποὺ τὴν ἐνέκρινε μὲ μεγάλη εὐχαρίστηση, γιατί τὸν συνέφερε νὰ εἶναι ἡ στρατιὰ στρατοπαιδευμένη στὸ μέτωπο τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἀπομακρυσμένη ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὶς ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις ὅπου δὲν θὰ ἔλειπαν τὰ παράπονα καὶ ἄλλες ἐνοχλήσεις, ἂν καὶ τρεῖς μῆνες θὰ παρέμεναν γιὰ τὴν Ἀσία χωρὶς ἀποτέλεσμα. Διέταξε ὁ Ἀνδρόνικος μὲ μεγάλη ταχύτητα νὰ μεταφερθοῦν διὰ θαλάσσης τροφοδοσίες ποὺ δὲν ὑπῆρχαν στὸν κάβο. Ἔτσι οἱ δικοὶ μας πέρασαν ἕναν χειμῶνα πολὺ ἥσυχο. Ὁ Μεγαδούκας Ρογῆρος ἔστειλε τέσσερεις γαλλέρες γιὰ τὴ γυναῖκα τοῦ Μαρίας.

Τὸ μέτρο ποὺ πάρθηκε σιὰ καταλύματα γιὰ νὰ προληφθοῦν φιλονικίες ἀνάμεσα στοὺς στρατιῶτες καὶ αὐτοὺς ποὺ τοὺς φιλοξενοῦσαν, ἦταν τὸ ἀκόλουθο: Οἱ στρατιῶτες διάλεξαν ἕξη ἀπὸ ἀνάμεσά τους καὶ οἱ ντόπιοι ἄλλους τόσους, ὥστε ἀπὸ κοινοῦ νὰ ἐλέγχουν καὶ νὰ ἀποφασίζουν γιὰ τὴν τιμὴ τῶν προμηθειῶν. Γιατὶ ἂν ἀνέβαζαν τὶς τιμὲς πάνω ἀπὸ τὸ κανονικόν, αὐτὸ θὰ δυσκόλευε πολὺ τοὺς στρατιῶτες κι ἂν τὶς κατέβαζαν πολὺ χαμηλὰ δὲν θὰ ἦταν μεγάλη ἢ ζημιὰ γιὰ τοὺς πωλητές, μόνο ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ παρατηρηθῇ ἔλλειψη στὸ ἐμπόριο καὶ στὴν συνηθισμένη ἀποθήκευση ποὺ παρατηρεῖτε στὰ μέρη ποὺ ὑπάρχει ἀφθονία. Διετάχθη ὁ Φερνάντο ντὲ Ἀονές, ἀμειραλῆς, νὰ παραχειμάσῃ μὲ τὸ στόλο στὸ νηοὶ τῆς Χίου, λιμάνι ἀσφαλὲς καὶ κοντινὸ στὶς ἀκτὲς τοῦ ἐχθροῦ. Εἶναι ἡ νῆσος Χίος μία ἀπὸ τὶς ἀξιοσημείωτες στὴ θάλασσα τοῦ Αἰγαίου γιατί φυτρώνει σ' αὐτὴν μονάχα ἡ μαστίχα, δῶρο ποὺ ἡ φύση τὸ ἀρνῆθηκε στ' ἄλλα μέρη τῆς γῆς.

Κ Ε Φ Α Δ Α Ι Ο XII

Ὁ Φερρὰν Χιμένες ντὲ Ἀρενὸς ἀποχωρίζεται ἀπὸ τοὺς δικούς του

Ἐναρμονισμένα ὅπως εἶπαμε τὰ πράγματα κατὰ θάλασσα καὶ ξηρά, περνοῦσε ὁ χειμῶνας εἰρηνεμένα καὶ μονιασμένα. Ἀλλὰ ἀργότερα οἱ δυνάμεις μας ἐξασθένησαν ἀπὸ κάποιες διαφωνίες καὶ διαπληκτισμοὺς ἐμφύλιους. Ὁ Φερρὰν Χιμένες ντὲ Ἀρενός, ἱππότης ξακουστῆς γενιᾶς καὶ καλὸς στρατιώτης, διαφώνησε μὲ τὸν Ρογῆρο γιὰ τὴ διοίκηση τῶν στρατιωτῶν του. Καὶ θε-

ωρώντας ἄπρεπο τὸν ἀνταγωνισμό ἐφυγε ἀπὸ τὴ στρατιὰ μὲ τοὺς δικούς του. Στὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ γιὰ τὴ Σικελία, πέρασε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ὅπου καὶ ἔμεινε γιὰ νὰ ὑπηρετήσῃ τὸν δούκα τῆς ποῦ τὸν δέχτηκε χαρούμενος καὶ τὸν τίμησε μὲ στρατιωτικὰ ἀξιώματα, κι ἔμεινε στὴν ὑπηρεσία του μέχρις ὅτου ἡ ἀνάγκη τῶν φίλων του στὴν Καλλίπολη τὸν κάλεσε καὶ ἐπέστρεψε νὰ ἐνωθῇ μὲ αὐτοὺς διακινδυνεύοντας σὰν καλὸς ἵπποτης τὴ λευτεριά καὶ τὴ ζωὴ του. Ὁ Παχυμέρης λέει πὼς ἀφορμὴ τοῦ χωρισμοῦ τοῦ Φερρὰν Χιμένες ἀπὸ τὸν Ρογῆρο ἦταν ποὺ πολλὰς φορὲς τοῦ ὑπέδειξε νὰ περιορίσῃ καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς στρατιῶτες καὶ ὅταν εἶδε πὼς δὲν γινόταν ὅ,τι ἔπρεπε, ἀποχώρησε μὲ αὐτοὺς ποὺ ἤθελαν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν. Περίεργη ἡ δύναμις τῆς ἐμφυγῆς κλίσης, ποὺ ἀφοῦ οὔτε στιγμὴ δὲν ἔλειπε ὁ κίνδυνος ἀπὸ τὰ ξένα ὅπλα, νὰ ἀνάβουν ἀνάμεσά τους ἀντιζηλίες καὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι!

Ὅπως καθάριζε ὁ καιρὸς, ὁ Μεγαδούκας Ρογῆρος καὶ ἡ γυναῖκα του Μαρία πῆγαν στὴν Κωνσταντινούπολη μὲ τέσσερις γαλλέρες γιὰ νὰ διαπραγματευθοῦν μὲ τὸν αὐτοκράτορα γιὰ τὴν ἐκστρατεία καὶ νὰ τοῦ ζητήσουν χρήματα γιὰ νὰ κάνουν μιὰ γενικὴ μισθοδοσία πρὶν νὰ ἀνοιχτῇ ὁ στρατὸς στὴν πεδιάδα. Ὁ Μιχαὴλ βρισκόταν στὴν Κωνσταντινούπολη κι ἐνῶ ὁ Ρογῆρος ἤθελε νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ νὰ τοῦ ἀναφέρῃ τί σκεπτόταν νὰ κάνῃ ἐκεῖνο τὸ χρόνο, δὲν τὸν δέχτηκε γιατί ἦταν προσβεβλημένος ἀπὸ τὴν κακομεταχείριση ποὺ εἶχαν ὑποστῇ οἱ ἄνθρωποι τῆς Κυζίκου, οἱ ὑποτελεῖς του. Αὐτὸ λέει ὁ Παχυμέρης. Τὸ βέβαιον εἶναι πὼς ὁ Ρογῆρος πῆρε ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο τόσα πολλὰ χρήματα ποὺ μπόρεσε νὰ δώσῃ διπλάσιους μισθοὺς. Μεγάλῃ γενναιοδωρία ἂν ἡ ἔλλειψη περιουσίας καὶ χρήματος ποὺ ὑπῆρχε ἐπιτρέπει νὰ δώσουμε αὐτὸ τὸ ὄνομα. Θεωρεῖται οπουδαία ἀρετὴ γιὰ ἕναν ἄρχοντα ἡ γενναιοδωρία ἂν μαζί τῆς συνυπάρχουν δύο προϋποθέσεις: νὰ ἔχῃς νὰ δώσης, καὶ νὰ τὸ ἀξίζῃ αὐτὸς ποὺ τοῦ δίνει. Ὅποια ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς προϋποθέσεις καὶ ἂν λείπῃ δὲν εἶναι πιά γενναιοδωρία ἀλλὰ ἀδικία. Καὶ παρ' ὅλο ποὺ ὁ Ἀνδρόνικος μοίρασε τὰ χρήματα σὲ ἀνθρώπους μὲ μεγάλα προσόντα, καθὼς τοῦ ἔλειπε ἡ πρώτη προϋπόθεση, ποὺ εἶναι ἡ δυνατότητα νὰ δίνῃς, ἦταν φοβερὰ ὑπερβολικὴ τούτη ἡ προσφορά καὶ λάθος πολὺ βαρὺ γιατί τὸ ταμεῖο καὶ τὸ θησαυροφυλάκιον τῆς αὐτοκρατορίας ἦταν τόσο κατεστραμμένο, ποὺ δὲν μπορούσε νὰ ἀνταποκριθῇ σὲ τὶς συνηθισμένες ὑποχρεώσεις οὔτε σὲ ἄλλα ἀναγκαῖα ἔξοδα τοῦ κράτους. Δὲν ὑπάρχει πρὸ ὀλέθριον πρᾶγμα ἀπὸ τὸ νὰ σκορπιστῇ σὲ ἔξοδα αὐθαίρετα τὸ χρήμα ποὺ συνάχτηκε γιὰ τὴν κοινὴ ἄμυνα, κι ὅταν ἡ ἀνάγκη πιέζῃ τὴ συνδρομὴ σὲ νέες ὑποχρεώσεις καὶ θυσίες νὰ δίνῃς τὸ προβάδισμα καὶ τὸ δίκιον σὲ ἑλλείψεις ποὺ γεννοῦν οἱ ὑπερβολὲς καὶ οἱ ἀκρότητες. Οἱ ἀπαιτήσεις εἶναι δίκαιες ὅταν εἶναι αἵματηρὴ ἡ ἀνάγκη ποὺ μᾶς τὶς ὑπαγορεύει. Ἀλλὰ ὅταν ὁ ἄρχοντας ξοδεύῃ μὲ δοσίματα καὶ σπατάλες ἀσύστολες καὶ ὑπερβολικὰς, καμμιὰ δικαιολογία δὲν μπορεῖ νὰ ἔχῃ ἀφοῦ προέρχονται ἀπὸ τὶς ἀπροσεξίες καὶ ἀταξίες του. Συσκέφτηκαν ὁ Ρογῆρος καὶ ὁ αὐτοκράτορας τί πολέμους θὰ ἔκαναν ἐκεῖνο τὸ χρόνο καὶ ὁ Ἀνδρόνικος τοῦ ἀνέθεσε μόνον τὴν ὑπεράσπιση τῆς Φιλαδέλφειας. Τὰ ὑπόλοιπα γὰ ἔφησε στὴ δικαιοδοσία τῆς δικῆς του καὶ τῶν στρατηγῶν του, γιατί ἀπὸ μακριὰ καὶ πρὶν ἀπὸ τὰ γεγονότα δύσκολα μπορεῖς νὰ ὀρίσῃς τί συμφέρει, οὔτε νὰ θεωρήσῃς βέβαια γεγονότα τόσο ἀβέβαια καὶ εὐμετάβλητα ὅπως προσφέρονται αὐτὰ σὲ ἕναν πόλεμον.

Ἄφησε ὁ Ρογῆρος τὴν γυναῖκα του Μαρία στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἐπλευσε μὲ τὶς τέσσερις γαλλέρες του κάνοντας τὸ γύρω τοῦ κάβου τὴν

πρώτη ημέρα τοῦ Μαρτίου τοῦ ἔτους χίλια τριακόσια τρία. Ἀργότερα, ὅταν ἔφτασε, πέρασαν οἱ λογαριασμοὶ μὲ τοὺς ντόπιους, ἔκανε μιὰ γενικὴ ἐπιθεώρηση καὶ βρέθηκε πὺς οἱ στρατιῶτες σὲ λίγο περισσότερο ἀπὸ τέσσερεις μῆνες — πὺς ἦταν ὁ χρόνος πὺς παραχρῆμαζαν — εἶχαν ξοδέψει μισθοὺς ὀκτὼ μηνῶν καὶ μερικοὶ ἐνὸς ἔτους. Συναισθάνθηκε ὁ Ρογῆρος τὸν ἐκτροχιασμό καὶ τὴν ἀταξία τῶν στρατιωτῶν καὶ σὰν λογικὸς καὶ φρόνιμος ἀρχηγὸς ἀναγνώρισε τὸ κακό, ἃν καὶ καθὼς ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του ὡς διαιτητοῦ τῶν στρατιωτῶν ὅμως, δὲν τόλμησε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ποινὴ πὺς ἄξιζε, γιὰτὶ τίποτα δὲν θὰ διορθωνόταν. Δύσκολα μπορεῖ ἓνας ἀρχηγὸς νὰ διατηρήσῃ μιὰ στρατιὰ μὲ ἀπόλυτη καὶ σιδηρένια ὑπακοή ἂν τὴν ἰσχὺ καὶ τὴν δύναμη μὲ τὴν ὁποία θὰ τοὺς τιμωρήσῃ τὴν προσφέρουν ἐκεῖνοι οἱ ἴδιοι ἀπ' ὅπου προέρχεται καὶ ἡ ἀναίδεια καὶ ἡ ἐλευθεριότητα.

Ὁ Ρογῆρος, γνωρίζοντας τοὺς καιροὺς, ἱκανοποίησε τοὺς ἀνθρώπους, πληρώνοντας ὅλα ὅσα εἶχαν ξοδέψει γιὰ νὰ συντηρήσουν τοὺς στρατιῶτες, καὶ δὲ θέλησε νὰ τοὺς περικόψῃ τὸ μισθό. Καὶ ἔτσι τοὺς ἔμεινε ἀκέρσιος ὁ μισθὸς τῶν τεσσάρων μηνῶν, πὺς ἀργότερα τοὺς ἔδωσε καὶ παίρνοντας τὰ βιβλία τῶν λογαριασμῶν ὅπου γράφονταν τὰ ἔξοδα τὰ πλεονάζοντα πὺς οἱ στρατιῶτες εἶχαν κάνει, τὰ ἔκαψε στὴ δημόσια πλατεία τῆς Κιζίκου. Ἔτσι ἔμειναν ὅλοι ὑποχρεωμένοι κι εὐγνώμονες γιὰ τὴν γενναιοδωρία του. Οἱ Ἑλληνες συγγραφεῖς ἀναφέρουν πὺς ἡ Κίζυκος καὶ ὁλόκληρη ἡ περιοχὴ ἀπὸ μείνει κατεστραμμένη ἀπὸ τὴς ἀγριότητες καὶ τὴς λεηλασίες τῶν Καταλανῶν καὶ φοβούμενος ὁ αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος πὺς ὁ Ρογῆρος δὲν θὰ ἀργοῦσε νὰ χυθῇ στὴν ὑπαιθρο ἐξ αἰτίας τῆς ἀπειθαρχίας καὶ τῆς ἀνυπακοῆς τῶν στρατιωτῶν, ἔστειλε τὴν ἀδελφὴν του τὴς τελευταῖες ἡμέρες τοῦ Μαρτίου στὴν Κίζυκο γιὰ νὰ προτρέψῃ τὸν Ρογῆρο, τὸν γαμπρό της νὰ ξεκινήσῃ μὲ τὸ στρατό του, γιὰτὶ ὁ καιρὸς καὶ ἡ περίστασις εὐνοοῦσαν τὸν πόλεμο καὶ οἱ στρατιῶτες πὺς εἶχαν πρόσφατα πληρωθῇ θὰ ξεκινούσαν μὲ περισσότερη διάθεσι.

Συνεχίζεται

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΠΑΠΥΡΟΣ

Στροφή Α'

Μισανοιγμένος κύλινδρος παπύρου
γιὰ ταξιδέματα καλεῖ καὶ γιὰ μελέτη
τὸν Ἑλληνορρωμαῖο κεντυρίωνα.
Σὲ γλῶσσα Ἑλληνικὴ, λίγο σὰν ξένη,
μὲ γράμματα σὰν ξένα, σὰν δικά μας,
κι ἀπλᾶ καὶ τεχνικὰ ζωγραφισμένα
δείχνουν τοπία καὶ πρόσωπα καὶ χρόνια
ἀπ' τὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὴ Σάμο.
Σταφυλοφόρες ρίζες τρέφει τὸ νησί,
ἐκεῖ γεννήθη ὁ Πυθαγόρας
καὶ στὰ γαλάζια τὰ νερά του
ἀκούστηκαν τῆς λευτεριᾶς παιᾶνες.

Ἀντιστροφή Α'

Ἐκεῖνος ἔφα: «Ὁ ἀριθμὸς εἶν' ἡ Ἀρχή!»
Ὁ ἀριθμὸς τὸ πνεῦμα ἀπολυτρώνει
ἀπ' τοὺς προσωπικοὺς θεοὺς,
τὸν Ἰανό, τὸν Ὅσιρη, τὸ Βάκχο,
τοὺς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἀνθρώπων.
Καὶ τώρα οἱ βακκευμένοι τοῦ Ἀριθμοῦ Διονύσου
μὴ νέα θρησκεία πλάθουν τόσο ἀφηρημένη...
Μὰ τώρα ἡ νέα βακχεία τῶν ἀριθμῶν
ποῦ θὰ μᾶς πάη; Στὸν οὐρανὸ ἢ στὸν Ἄδη;
Ἀποθεώνουν καὶ σκοτώνουν οἱ Ἀλήθειες.
Μόνον ὁ Δίας τὸν κεραυνὸ κρατᾷ
καὶ δὲν φοβᾶται!...

Στροφή Β'

— Ἑλλάδα μάνα, δός μου δύναμη ν' ἀγγίξω
τὸν ἀριθμό, τὸ φῶς καὶ τὴ σοφία,
χωρὶς ἀπ' τὴ φωτιά τους νὰ καῶ.
Ἑλλάδα μάνα, τῶν πατρίδων μάνα,
πρὸς τὴς σταφυλοφόρες ρίζες
καὶ πρὸς τῆς λευτεριᾶς τὸν ἄθλο ἓνα ταξίδι.
Ἀπὸ τὴ Μάγκνα Γκραίκια φέρνω λουλούδια
στὸ χῶμα, ὅπου γεννήθηκεν Ἐκεῖνος.
Σὰν ἔλειπεν, ἔμεινε χήρα ἡ χώρα,
ὀρφάνεψαν ἀπὸ πατέρα τὰ παιδιά,
τὸν ἀδερφὸ στερήθηκαν τ' ἀδέρφια
κι' ἀπὸ τοὺς φίλους χάθηκεν ὁ φίλος.

Ἀντιστροφή Β'

Ἑλλάδα μάνα, τῶν ἀνθρώπων μάνα,
 σφυρηλατεῖς ἀκόμα τὴν Ἀλήθεια;
 Ἡ Ρώμη πάτρια οὔναμ ἐτοιμάζει
 κ' ἐσὺ τῶν Στωϊκῶν τῶν «Ἕνα Λόγο».
 Ὅμως ἐμεῖς, ἀπλὲς κι ἀδύνατες ψυχές,
 γυρεύομε ἓνα ἀνθρώπινο ἀντιστύλι
 νὰ κρατηθοῦμε
 (σὰν τὸν κισσό, ποὺ τὸν κορμὸ ἀγκαλιάζει)
 κάποια μορφή, μιὰ εἰκόνα, ἓνα τραγούδι,
 κι ἂς εἶναι μοιρολόι τῆς Περσεφόνης
 κι ἂς εἶναι θρῆνος, ἐπιτάφιος θρῆνος,
 νὰ κλάψωμε, νὰ ζήσωμε μαζί του...».

ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟΣΟ ΠΟΛΥ - ΤΟΣΟ ΛΙΓΟ

Ἀληθινά.

Ἀπόστασις μικρή.

Μιᾶς ματιᾶς,

λίγα βήματα.

Ἄν φύγη ὁ τοῖχος.

Ἄν φανῇ ὁ δρόμος.

Ἄν περνῶντας τὸν ῥωταγωγό,

φθάσει

στιγμιαία ἀέρας.

Στὰ μαλλιά.

Στὰ χεῖλη.

Καθὼς ὁ σύζυγος

χτενίζεται.

Στὸν μεγάλο καθρέφτη.

Καθὼς ἡ σύζυγος,

βάφει τὰ χεῖλη.

Στὸν μεγάλο καθρέφτη.

Λίγα βήματα,

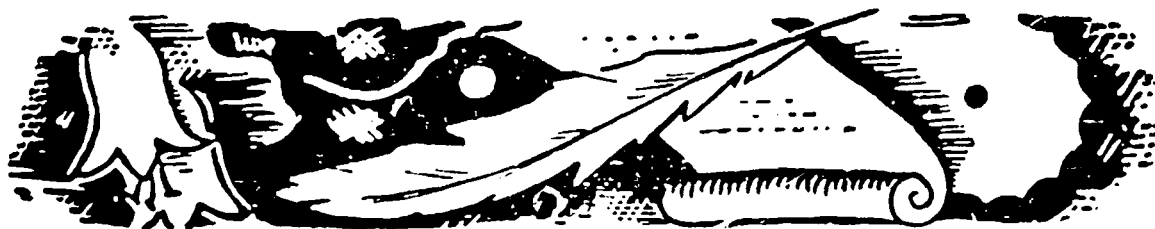
μιᾶς ματιᾶς.

Μικρὴ ἀπόστασις,

ἀληθινά.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΛΕΝΤΖΗΣ

ΝΙΝΑΣ ΚΟΚΚΑΛΙΔΟΥ — ΝΑΧΜΙΑ

ΑΥΤΗ Η ΜΥΡΟΥΔΙΑ

(Δ ι ή γ η μ α)

Λέν ήταν ειδικά «αὐτή» ἡ μυρουδιά πού μ' ἐνόχλησε, ἦταν ἡ κάθε μυρουδιά. 'Ακόμα κι' ἐκείνη πού ἔρχεται ἀπὸ μακρυνά, ὅταν καίγεται ἓνα δάσος. Μιά ὁλόκληρη προετοιμασία γι' αὐτὸ τὸ φλεγόμενο δάσος. Νὰ τρέξουμε. Νὰ ἰδοῦμε τὸ θέαμα. Προπάντων νὰ ἰδοῦμε τὸ θέαμα, ἔτσι θὰ μπορέσουμε νὰ διαπιστώσουμε ἂν τὰ μὲν λινιούδια, γύρω στὸ ἄπλωμα, ἀντιδροῦν κατὰ τὸ δικό μας τρόπο κι' ὕστερα μποροῦμε νὰ ψήσουμε πατάτες στὴ χόβολη ἢ καὶ νὰ περάσουμε μικρὰ κομματάκια κρέας στ' ἀνέγγιχτα μυτερά κλαδιά. Θὰ μπερδέψουμε τὴ μυρουδιά. Αὐτὴ τὴ μυρουδιά.

Τὸ τρανζίστορ μετέδιδε τὰ τελευταῖα νέα κι' ὕστερα τὸ δελτίο καιροῦ. 'Ο ἀέρας εἶχε τὴν κατεῖνρησή μας. "Αν δὲν ἔβλεπα τὸ ξανθὸ κορίτσι νὰ μαζεῦν μανιτάρια, θὰ νόμιζα πὼς καὶ τὰ μαλλιά της καίγονταν. "Ακουγα καὶ τὴ φωνή της, καθὼς τραγουδοῦσε ξεχασμένη μέσα στὸ δάσος. "Ίσως ἦταν ἡ μόνη στιγμή πού μποροῦσε νὰ ξεχαστῇ δίχως τὴν παρουσία μου πλάϊ της, δίχως τὴν ὑπενθύμηση τῆς μυρουδιάς τῶν χειρῶν μου. "Ἐφαξα γύρω μου γιὰ λίγο νερό. Εὐτυχῶς βρῆκα σ' ἓνα αἰνάλκι, μόνο πού ἦταν πράσινο καὶ στὴν ἐπιφάνειά του λιάζονταν οἱ μαργαρίτες. Βρῆκα μιὰ πολὺ ωραία ἀπασχόληση νὰ πλένω τὰ χέρια μου στὸ αἰνάλκι καὶ νὰ μετατοπίζω τὶς νησίδες μὲ τὶς μαργαρίτες. Κάποιος φώναξε πὼς οἱ πατάτες καὶ τὸ κρέας εἶχαν ψηθῇ. "Ακουσα τὸ τρεχιδὶ τῶν κοριτσιῶν καὶ τὰ βαρεῖα βήματα τῶν ἀνδρῶν πού δὲν ἄφηναν τὸ δάσος νὰ παραδοθῇ στὴ γαλήνη του. Εἶχα μεγάλη πείρα ἀπὸ τέτοια βαρεῖα βήματα πού περνοῦν ἀπ' τ' ἀνοιχτὸ στήθος καὶ σὲ φυτεύουν στὴ γῆ. Μιά στιγμή. Μιά χαρακτηριστικὴ στιγμή. Φτάνει! Τὰ μάτια καὶ τὸ στόμα γεμίζουν φύλλα ἀπ' τὸ φθινοπωρινὸ δάσος μὲ τὴν καταρρέουσα ἀντοχή. Σὲ σκεπάζουν ὀλαφρὰ καὶ μεθοδικὰ μ' ὅλα τὰ χρώματά τους πού ταιριάζουν μὲ τὶς ἀνοιχτὲς πληγὲς στὸ στήθος. Οὔτε νὰ τὰ ξεχωρίσης μπορεῖς. 'Η ἀνάσα σου ἔχει σταματήσει κι' ἐκεῖνα πέφτουν, πέφτουν καὶ σκεπάζουν τὴν ἐγκατάλειψή σου. Καὶ τότε περνοῦν οἱ ὀπλοφόροι. Σὲ βρίσκουν στὴ λόγιη. Σὲ κλωτσοῦν. Σὲ γυρίζουν ἀνάποδα. Σὲ σπρώχνουν παρέκει καὶ περνοῦν. Τὸ αἷμα κυλάει μέσα στὰ φύλλα καὶ χάνεται. Τὴν ἄλλη ἐποχὴ θὰ φυτρώσουν οἱ παπαροῦνες. "Αξαφνα ἀνακαλύπτεις πὼς μὲ τὴν ἀνάσα σου φύτρωσε ἓνα κοῖνο. "Ανακαλύπτεις τὴ ζωὴ. "Ακόμα δὲ μπορεῖς νὰ πῆς πὼς γλύτωσες. 'Ο ἐχθρὸς δὲν εἶναι μόνο ἓνας. Περιμένεις γιατί τίποτε ἄλλο δὲ μπορεῖς νὰ κάνης. Οὔτε τὸ σκουλήκι νὰ διώξης πού τὸ νοιώθεις νὰ σὲ σιμώνη γιὰ ν' ἀρχίσῃ τὸ ἔργο του. Πῶς ὅμως, πῆτε μου, μπορεῖς νὰ συλλογιστῇς ὅτι εἶσαι γραμμένος σὶνὸν κατὰλογο τῶν ἀγνοουμένων; 'Η νάρκη ἔρχεται καὶ σὲ τυλίγει, σὲ ξεσταίνει. Τὴν εἶχες τόση ἀνάγκη. Μιά φλόγα σὲ πλησιάζει νὰ σοῦ κλείσῃ τὰ μάτια. Δαγκάνεις τὰ φύλλα. Προσπαθεῖς νὰ συρθῇς. 'Η φλόγα γύρω σου ὁμορφαίνει τὴ γῆ. Καίει τὸ σκουλήκι. "Ἐτσι. "Οποῖος κρύβεται στὸ δάσος τώρα δὲν θὰ γλυ-

τώση. Βάλενε φωτιά. Βγήκε ο ήλιος τη νύχτα κι' έφερε τις μυρουδιές της ημέρας. Δεν άλνχτάει μήτε σκυλί. Μόνο τ' άγρίμια, παραζαλισμένα άπ' τη μυρουδιά, τρέχουν. Αυτή ή μυρουδιά.

Τώρα πρέπει νά με ξενυχτίση κάποιος. Είμαι πεθαμένος κι' έχω ανάγκη, παρ' όλ' αυτά, άπ' την ανθρώπινη παρουσία. Θα μου πλύνουν και τó στήθος. Θα μου βγάλουν τὰ φύλλα άπ' τó στόμα. Θα μου τραγουδήσουν. Κι' ύστερα θα ξαναζήσω. Κι' άν ξαναζήσω, τ' όρμίζομαι σέ τούτη τη στιγμή την τελευταία, πώς έτσι θα κάνω για όσους ξεχνιούνται μέσα στα δάση της ζωής που καίγονται.

Εύχαριστώ για τη ζέστα, φίλοι, εύχαριστώ και για τó χορτάρι που βρέθηκε στη χοίρτα μου, δροσερό σαν τó πρόσωπο του κοριτσιού. Όρμίστηκα όμως και θα κρατήσω τον όρκο μου. Όρμίστηκα πάνω στα πόδια ποΐψαχναν τον τόπο σπιθαμή τη σπιθαμή. Άλλον ζητούσε και βρήκε έμένα. Κατάφερε και μ' έσυρε ως τó κατώφλι του ρημαγμένου σπιτιού. Είχε ξεφτίδια από χοῶμα καναρί στους τοίχους και λουλακιά σκαλοπάτια. Ό άέρας άκουγόταν μόνο, καθώς έσερνε τὰ φύλλα στην αύλή. Κουνούσε και τον άριθμό του σπιτιού που ήταν γραμμένος πάνω σ' ένα σκουριασμένο τενεκέ. 79 ήταν ό άριθμός και σπíti άλλο δεν υπήρχε εκεί γύρω. Ήταν θαρρείς ό,τι άπόμεινε από μιá πολιτεία. Ένας περιπαιχτικός άριθμός. 79. Μέρους κορυφτήκαμε σ' αυτό τó εγκαταλειμμένο κοτέτσι και γιατρέψαμε τις πληγές μας τó κορίτσι κι' εγώ. Άλλάξαμε ένδυμα. Δεν είμαστε πια τὰ πρόσωπα, μα τó ένδυμα.

Κι' ύστερα από πολύ καιρό ξαναγίναμε πρόσωπα. Πήγαμε έκδρομή κι' άγαπήσαμε τὰ κορμιά μας. Στήσαμε μιá στέγη για δύο. Άκολουθούμε τó ρεύμα. Ίσως δεν θα περιμένουμε πολύ για νά χαθοΐμε, έτσι θα γλυτώσουμε κι' άπ' αυτή τη μυρουδιά των χειρών μου, που δίνουν τις τελευταίες φροντίδες στους άναχωρούντες για πάντα. Μεγάλη έπίσημη ώρα που την έταξε μέσα στο δάσος, έξω άπ' τó δάσος. Κι' εκείνη τραγουδάει τώρα και μαζεύει κρίνα και μανιτάρια. Τό τρανζίστορ λέει πώς θα καλύτερέψη ό καιρός. Δεν θα φυσάη από κανένα σημείο του όρίζοντα για νά φέρη μυρουδιές ανεπιθύμητες. Μικρά κομμάτια κρέας... κι' οί μάχες συνεχίζονται και τὰ χέρια μου βρεγμένα με κρασί χώνονται μες τις μάχες. Παντού μάχες έντός κι' εκτός συνόρων. Άρπαξε ένα άλλο χέρι που νά μυρίζη μόνο τη «δική» του μυρουδιά. Μπορείς; Τπάροχει; Μήν μου καταλογίζεις εϊδήνη, κορίτσι, και μήν προβάλλεις την εικόνα μου στους άσπρους τοίχους της κοινής μας κάμαρης για τις σιωπηλές όλονυχτίες μου. Καταλαβαίνω και την κίνησή σου, όταν πάω ν' άγγίξω τὰ μαλλιά σου... Μήν μου δίνεις καμιά δικαιολογία. Δοκίμασα όλα τὰ μυρουδικά κι' όλες τις πηγές για νά δώσω μιá καθαρή, μα τó νοιώθω στο βλέμμα σου πώς τó πτόχη τó κρατώ στα χέρια μου.

Δεν τó συλλογίστηκα ποτέ, πώς άφοϋ με είδες σαν πρόσωπο κι' όχι σαν ένδυμα. άφοϋ μ' έζησες με τόνονά μου τó άληθινό, θα μ' έννοιωθες σά μυρουδιά. Κι' όμως ήξερες τον όρκο μου και πρώτη μ' όδήγησες εκεί που με χρειαζόταν. Για νά «ξεπεράσουμε», είπες, μιá τόσο άπλή μετάβαση από ένα πόστο σέ ένα άλλο πόστο. Σε θεώρησα πολύ σοφή με την άπλή σου σκέψη για την άλλαγή θέσης στο ύπαρχτο και νοητό και στην έρωτηματική άκολουθία του «τέραν σϋτοϋ».

Μά ή ζωή πρέπει νάναι χαρά. Πρέπει. Τραγουδά λοιπόν τώρα και βάλε τὰ χέρια σου στη χόβολη νά βγάλης την ψημένη πατάτα. Έγώ δεν τολμώ νά τó κάνω, γιατί φοβάμαι πώς δεν θ' άντέξω στον πειρασμό νά εγκαταλείψω τὰ χέρια μου άκούγοντάς σε νά τραγουδάς. Μοϋ χρειάζονται ακόμα. Δέ μπορώ νά μήν έλπίζω πώς αναποδογυρίζοντας τις χοϋφτες μου θα αισθανθής τις θριαμβικές κραυγές της ζωής. Ή καθαρή. Όχι άλλες πληγές.

«Έλα, λοιπόν, τὸ φαί εἶναι ἕτοιμο. Περιμένουν οἱ σύντροφοι...». Ἄν καταφέρω νὰ γλύψω τὸ δάχτυλό μου μπροστά της, κρατώντας στή χούφτα μου τὸ ψημένο κρέας... Ναί. Θὰ τὴν κυττάζω στὰ μάτια. Δὲν θὰ παραδοκῇσω τὴ στιγμή πού θάχει σκυμμένο τὸ κεφάλι. Ἔτσι θὰ τῆς μεταδώσω τὴ γενναιότητα τῆς ἀλήθειας.

Ἕνα σύμβολο ἀγνότητος τὰ χέρια μου. Πού θὰ ντρέπεται νὰ ἰδῇ ὁ κάθε στρατηγὸς κι' ὁ κάθε ἐπιτήδειος ἔμπορος ἄλλων συμβόλων.

ΑΪ - ΓΙΩΡΓΗΣ ΘΕΡΑΠΕΙΩΝ

Ἔτανε μιὰ φορὰ κι' ἕναν καιρό,
εἶτανε μιὰ ἐκκλησιά,
μιὰ μικρούλα ἐκκλησιά,
ἀπ' ἀρχαία στοργὴ πελεκημένη.
Καὶ ὁ ἅγιός της
τὸ χωριὸ συνάζοντας ἐξαίσια
κάτω ἀπὸ τοὺς στοργικούς του θόλους
μοίραζε
ἀνεκλάλητη τὴ ζεστασιά μαζί τους.

★ ★ ★

Πέρασ' ἀπὸ κεῖ ὁ πολιτισμὸς
κουβαλώντας
ὅλον τὸν «ἐξαπλισμὸ συγχρόνων μέσων».
Ποῦ νὰ φθάσει, καὶ μενούλα, ὁ ἥσκιος σου
μπρὸς στὸν ἄγριο γερανὸ νὰ ἐμπνεύσει σέβας.

★ ★ ★

Τώρα κουρελὴς ἀπ' τὶς πληγὲς
γυμνητεύει ὁ ἅγιος.
Κόχη μιὰ δὲν ἔχει νὰ σταθεῖ
καὶ τὴ θλίψη του ἕνα στύλο ν' ἀκουμπήσει.
Τώρα πιά τὰ στενορίγια πλάτυναν
καὶ τὸ κρὺο μπαίνει ἀπὸ παντοῦ καὶ κόβει σὰ μαχαίρι.
Ἀδελφοί, μιὰ χούφτα τόπο νὰ σταθεῖ,
λίγο τόπο κάντε γιὰ τὸν ἅγιο,
λίγο τόπο, λέω, ζεστό, μὲς στὴν καρδιά σας.

ΚΩΣΤΑΣ Γ. ΤΣΙΛΙΜΑΝΤΟΣ

ΚΡΑΤΩ ΤΟΝ ΤΥΠΟ ΤΗΣ ΓΡΑΦΗΣ

Κρατῶ τὸν τύπο τῆς γραφῆς ὅπως τὸν διάβασα
 στὴν ἐκκλησιὰ τοῦ Ἀϊ - Δημήτρη μας ποὺ ρέπιασε
 καὶ χάλασεν ὁ νάρθηκας καὶ τὰ παλιὰ κελλιά
 καὶ τὸ σκολεῖδ ποὺ μάθαιναν στὸ Τούρκικο τὰ γράμματα
 στὸ μέσα ἐξώφυλλο τῆς Παρακλητικῆς
 τῆς Βενετιᾶς Βιβλίο ἀγορασμένο
 «δαπάναις κι ἀναλώμασι, Νικολάου τοῦ Γλυκέος
 τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἐν ἔτει α χ ο α
 ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Κυρίου»
 σταγμένο ἀκόμα ἀπὸ κεριὰ
 καὶ δάχτυλα χωριάτικα χοντρά
 ἀφῆσαν τὰ σημάδια τους γεμάτα χώματα
 βοῦλες κίτρινες ἀπλώνονται ἐδῶ κι ἐκεῖ
 μπορεῖ κι ὁ σάρακας κι ἡ μούχλα ἀπὸ τὰ χρόνια
 ἴσως καὶ τὰ δάκρυα ποὺ στάζανε θολὰ
 τὶς ὥρες τῆς ἀγρύπνιας, τῆς προσευχῆς καὶ τῆς ἐλπίδας
 — Ἔγινε μιὰ ἀκρίβεια στὸ ψομὴ καὶ εἶχεν
 μεγάλη πνα...
 χερια ἀναξίου δούλου σου μήτζη Διδασκάλου
 ἀπὸ χορίον ζέλοβα».

Διαβάζω τὶς λέξεις φωναχτά, συλλαβιστὰ ὅπως ἐγράφονταν
 γιὰ νὰ ξυπνήσει ἀπὸ τὰ σθυσμένα γράμματα
 ἢ ἴδια τους ψυχὴ ἢ σάρκα τους νὰ ζωντανέψει
 γιὰτὶ οἱ λέξεις ὅταν δουλεύονται βαθιὰ στὸ μέσα κόσμο μας
 κι ἀργάζονται σὰν τὸ πετοῖ ἀπὸ τὰ σφαγμένα ζῶα μας
 ἢ τὸ καυτὸ τὸ σίδερο
 καὶ βγαίνουνε στὸ φῶς μὲ ἴδρωτα κι ἀγῶνα
 καθὼς γεννάει ἡ μάνα τὸ παιδί
 ἔχουν ψυχὴ ὁλότελα δική τους
 αἷμα κυλάει στὶς φλέβες τους ἀνθρωπινὸ
 καὶ δένονται ἀξεχώριστα ἢ μιὰ κοντὰ στὴν ἄλλη
 σῶμα γίνονται ποὺ πάει στὸ χρόνο μοναχό.

Τὰ γράμματα προσέχω ἕνα - ἕνα :
 «Ψομὴ» τὸ ψὶ μὲ μιὰ πλατεῖα περίπαθη καμπύλη
 ποὺ φαίνεται σὰ μήτρα τῆς ζωῆς γιὰ νὰ δεχτῇ τὸ σπόρο
 «γρόσια δ» ἕνα ψηφὶ μὲ μυτερὲς γωνίες
 σὰ δυὸ καρφιά ποὺ καίγουνε φωτιά
 κάτι σὰν σχέδιο ἐρπετοῦ ποὺ ἀναζητᾷ τὴ σάρκα νὰ χορτάσει
 «χέρι ἀναξίου δούλου σου» ἐδῶπραῦνεται ἡ ψυχὴ
 ὑψώνεται σὰν δέηση καὶ προσευχὴ
 γράμματα μεγάλα στρογγυλά.

Κάποιος τῶν παπούδων μας θὰ ἱάγραψεν αὐτὰ
 μὲ τὴ βαριά, τὴ μαύρη του φλοκάτα στὸν ἀργαλειὸ ὑφασμένη
 καὶ τὸ χοντρὸ μπαστούνι του ἀπὸ κρανιά κομμένο
 καὶ τὰ βαρεῖα παπούτσια του ποὺ χτύπαγαν οἱ πρόκες
 στὸ νάρθηκα τῆς ἐκκλησιᾶς
 δάσκαλος μ' ἐφτὰ ταγάρια γέννημα τὸ ξάμνηνο
 φασόλια ἐφέρναν τὰ παιδιὰ, ρεβύθια ἀπὸ τὸν κῆμπο τους
 καὶ τὸ τυρὶ προσφαῖ του, μιὰ πλόσκα μὲ κρασί.
 Ἐψελνε τὶς Κυριακὲς σιτὴν ἐκκλησιὰ
 ἐκάτεχε ἀπὸ μνήμης τὰ τροπάρια, τοὺς ψαλμοὺς
 καὶ τὰ κοντάκια στὸν ὄρθρο καὶ τοὺς αἶνους
 ἐνήστευε τὸ σαραντάημερο, τὸν Αὐγουστο σιτὴ χάρη της
 ἀπλὸς σὰν ὄρθιο κυπαρίσσι ποὺ ὄλο κοιτάει τὸν οὐρανὸ
 ἀπλάδα ἦταν ἡ ψυχὴ ποὺ χώραγε τὴν πίστη
 καὶ γιόμιζε μ' αὐτὴ καὶ γίνονταν σὰν χοῦφτες ἀνοιχτὲς
 ὅταν μαζεῦουν τὸ νερὸ
 κι ὄλο καρτέραγε τὸ Ἑλληνικὸ νάρθη
 καὶ τὸ φαντάζονταν μ' ἀσπίδα καὶ κοντάρι
 μ' ἓνα δικέφαλο ἀητὸ τῆς βασιλεύουσας
 καὶ γιόμιζεν ὁ νάρθηκαδ ὁ σκοτεινὸς
 ἀπὸ τὰ κλέη τῆς φυλῆς τὰ περασμένα.

Αὐτὰ καὶ τοῦ χωριοῦ Ἀριστομένη μου
 — Μένη σὲ φωνάζαμε στὰ χρόνια τὰ καλὰ
 π' ἀπλώνονταν ὁ Ἰοκίος σου ἀπ' τὸ βουνὸ ὡς τ' ἄλλο
 καὶ τὸ μουστάκι σου στριφτὸ κατὰμαυρο —
 Μένη ποὺ καταχώνιασες μὲ τὰ ντοσσιὲ
 τῆς Ἑταιρείας λογιστῆς
 κάτι νὰ δώσουμε κι ἐμεῖς γιὰ τοῦτο τὸ Ρωμεῖκο
 τῶν πάπων μας, τῶν προσπαπούδων μας.
 Μὴ πῆς, ποῦ πίστη πιά γι' αὐτὰ καὶ ποῦ καιρὸς
 κι ἐμεῖς γεράσαμε
 ἄς ἔρθουν τὰ παιδιὰ καὶ ποιά παιδιὰ
 ποὺ τᾶφαγεν ὁ ἄπιστος καιρὸς
 τοῦτος ὁ τόπος καὶ τοῦτος ὁ λαὸς εἴμαστε μεῖς
 κι αὐτοὶ ποὺ γεννηθήκανε κι αὐτοὶ ποὺ θάρθουνε μετὰ
 κι ὁ ἥλιος κι ὁ ἀγέρας μας καὶ τοῦτο τὸ νερὸ
 τὰ σπῖτια μας κι οἱ ἐκκλησιᾶς καὶ τὰ σπασμένα μάρμαρα
 δὲ ξερριζώνονται ἀπὸ μέσα μας ὅσο κρατάει ἡ ψυχὴ
 αὐτὸ εἶναι τὸ δύστυχο Ρωμεῖκο τῶν πάπων μας
 τῶν προσπαπούδων μας
 ὁμπρὸς νὰ δώσουμε τὰ χέρια μας νὰ σκώσουμε τὸν τόπο
 γιὰ τὶς κορφὲς ποὺ λούζονται στὸν ἥλιο
 μυρμήγκια ποὺ μαζεῦουνε τὸ σπόρο τους μὲ ὑπομονή.

ΚΩΣΤΑΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΣΑΡΑ ΜΠΩΝΤΛΑΙΡ

I

Τ Ο Ψ Ο Φ Ι Μ Ι

Θυμήσου τί είδαμε, ὦ ψυχὴ μου, ἐκείνη
τὴν γλυκεῖα καὶ ὁμορφή καλοκαιρινὴν αὐγή.
Στοῦ δρόμου μιὰ καμπή, μὲ τὰ χαλίκια κλίνη,
ἓνα ψοφίμι κοίτονταν στὴ γῆ.

Μὲ στητὰ πόδια, ἰδρώνοντας φαρμάκι, ὥς μία
λάγνα γυναῖκα, κυριεμένη ἀπὸ ὀργασμὸ κακό,
τὴν κοιλιά του ἀνοιγε, πλούσια σὲ δυσσομία,
μὲ τρόπο ὁκνὸ καὶ ἀντάμα κινικό.

Φλογοῦσε ὁ ἥλιος, σὰν νὰ κοίταζε νὰ ψῆση
κανονικά καὶ ὠραῖα τὴν σαπίλα αὐτή,
γιὰ νὰ ἐπιστρέψουν πάλι στὴν μητέρα φύση
ὅσα ἀπ' αὐτὴν τόσο σφοδρὰ εἶχαν ταιριασθῇ.

Θωροῦσε ὁ οὐρανὸς τὸ ὑπέροχο αὐτὸ πτόμα,
ν' ἀνοίγῃ σὰν λουλούδι τὴν αὐγή.
Κι' εἶπες — τόσο φριχτὴν ἀνάδινε μιὰ βρώμα —
πὼς θά'πεφτες λιπόθυμη στὴ γῆ.

Οἱ μύγες γύρω ἀπ' τὴν σαπρὴ κοιλιά βομβοῦσαν,
ἀπ' ὅπου μαῦρα κύματα πυκνά
σκουληκιῶν, σὰν ὑγρὸ πηχτό, σιγοκυλοῦσαν
γύρω ἀπ' τὰ ράκη αὐτὰ τὰ ζωντανά.

Σὰν κῆμα ἔμοιαζε αὐτὸ ν' ἀνεβοκατεβαίνει,
ἢ ν' ἀναρίχνηται, σπιδίζοντας, μὲ ὀρμή.
Σὰν κυριεμένο ἀπὸ μιὰ πνοή κρημμένη,
ζοῦσε πληθαίνοντας τὸ ψόφιο αὐτὸ κορμί.

Τότε μιὰ ἀλλόκοτη ἀπὸ κεῖ ἄρχισε ν' ἀναβρύξῃ,
ὥσάν τοῦ ἀνέμου ἢ τοῦ νεροῦ ποὺ τρέχει, μουσική
ἢ ὅπως τοῦ σπόρου, ποὺ ὁ σποριάς ἀργόσυρτα γυρίζει,
μὲ κάποια κίνηση ἀργετὴ καὶ ρυθμική.

Οἱ μορφές σθῆναν καὶ ὄνειρο εἶχαν καταστήσει,
ἓνα σχεδίασμα, ποὺ ἀργεῖ νὰ τελειωθῇ
στον καμβά ἐπάνω, καὶ ὁ τεχνίτης θὰ τὸ κλείσῃ
μὲ ὅ,τι ἀπ' τὴ μνήμη μοναχὴ ἔχει κρατηθῇ.

Πίσω ἀπ' τοὺς βράχους κάποια σκύλα ἀνησυχία γεμάτη
μᾶς λοξοκοίταζε μὲ μάτια ὅλο ὀργή.
Τί ἐβιάζονταν ξανὰ νὰ δράξῃ τὸ κομμάτι
ποὺ σὰν μᾶς εἶδε τὸ παράτησε στὴ γῆ.

Κι' ὅμως μὲ τούτη τὴ βρωμιὰ θὰ γίνης ταίρι,
μὲ αὐτὸ τὸ μίasma τὸ σιχαμερό,
τῆς φύσης μου ἦλπε, τῶν ματιῶν μου λαμπρὸ ἀστέρι,
πάθος μου ἐσύ, καὶ φῶς μου ἐσὺ ἱλαρό.

Σ' αὐτὸ ἡ βασιλική σου θὰ σταλάξῃ χάρη,
σὰν θάχῃς κοινωνήσει γιὰ στερνὴ φορά,
καὶ κάτου ἀπ' τ' αἶθη καὶ τ' ὁλόδροσο χορτάρι
θ' ἀργοσαπῆς μέσα σὲ κόκκαλα γυμνά.

Καὶ τότε, πὲς στῶν σκουληκιῶν τὴν πύχτρα, ὦ καλλονή μου,
ποῦ ἀπ' τὰ φιλιὰ τοὺς μέσ' στή γῇ, ἔχεις διαλυθῇ
πὼς ἡ μορφὴ καὶ ἡ θεία οὐσία μένουν στὴν ψυχὴ μου
τῶν ἐρώτων μου ποῦ ἔχουν ἀποσυντεθῇ.

Ἀπόδοση: ΑΡΣΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

II

S P L E E N

Ὅταν στὸν νοῦ μου ποῦ θρηνεῖ, λεία στὸ πικρὸ μαράζι,
κατάκι στέκει ὁ χαμηλὸς καὶ μαῦρος οὐρανός,
ὅπου τοῦ ὀρίζοντα ἀγκαλιάζοντας τὸν κίχλο στάζει
ἓνα φῶς μαῦρο, ἓνα πιὸ μαῦρο ἀπὸ τὴ νύχτα φῶς.

Ὅταν μιὰ τρώγλη ἀνήλιαγῃ καὶ ὑγρὴ ἔγινε ὅλη ἡ γῆ,
ὅπου ἡ ἐλπίδα μας, σὰν νυχτερίδα, γυροφέρνει,
τοὺς τοίχους δέρνοντας μὲ τὴν φτερούγα τὴν ὑγρὴ,
καὶ σὲ σάπια ταβάνια τὸ κεφάλι δέρνει.

Σὰν ἡ βροχή, ἀπλώνοντας τ' ἄσωστά της νερά,
τὰ κάγκελα κάποιας εἰρκτῆς περάστιας παρυσταίνει,
καὶ ἓνας βουβὸς λαὸς ἀπὸ σφαλάγγια βρωμερὰ
στὸ νοῦ μας τὰ κατὰβαθα πυκνὰ πλεμμάτια ὑφαίνει,

καμπάνες ξάφνου ἀναπηδοῦν, καὶ μὲ μανία ξεχύνουν
κατὰ τὰ οὐράνια ἓνα φριχτὸ οὐρλιαχτό, γιομάτο ὀργή,
σὰν πνεύματα, ποῦ ἀνέστια καὶ ἀνήσυχα ἀναδίνουν
πεισματικά τὸν θρηῆνο τους, ὡς θλιβερὴ οἰμωγή.

Καὶ νεκροφόρες μακρουλὲς χωρὶς ταμπούρλα, μουσικὴ,
ἀργοπερνοῦν μέσ' στήν ψυχὴ μου· ἡ Ἑλπίδα νικημένη
κλαίει καὶ ἡ Ἀγωνία, φριχτὴ, δεσποτικὴ,
στὸ σκυφτὸ μου κρανίον, μαύρη τὴν σημαία της σταίνει.

Ἀπόδοση: ΑΡΣΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

ΑΝΤ. ΔΕΛΩΝΗ

Η ΝΕΟΙ ΚΙ' Η ΠΟΙΗΣΗ

(δοκίμιο)

Είναι γεγονός ότι ο τραγικός κύκλος της ανθρώπινης μοίρας έχει άφετηρία και τέλος την Ποίηση. Ή ίδια ή Ποίηση είναι η διερεύνηση του τραγικού. Ή αποκάλυψή του. Ή συμπύκνωσή του. Μπορούμε ακόμα να πούμε πως είναι ο διαλεκτικός λόγος που όροθετεί τις δυνατότητες του ανθρώπου, που διαπιστώνει το ύπαρξιακό πρόβλημα και αποκαλύπτει το Θεό. Έτσι, ο ποιητής είναι και πρέπει να είναι μια ευτυχισμένη ένωση όνειρου, σοφίας, προφητισμού και ευθύνης.

Η Νέα Ποίηση, ή Ποίηση του καιρού μας αν θέλετε, παρουσιάστηκε σαν ποιητικό φαινόμενο, σαν μια νέα ποιητική θά λέγαμε, ίσως όχι για να καταργήσει την παλαιά παραδοσιακή Ποίηση, μα για να τη συμπληρώσει. Στην αρχή πήρε τη μορφή μιας επαναστάσεως στον ποιητικό χώρο, όμως με την πάροδο του καιρού καταστάλαξε, νίκησε τις αδυναμίες της και τελικά έγινε κοινά παραδεκτή.

Η νέα αυτή ποιητική έδωσε στον λόγο μια έσωτερική πειθαρχία, έκανε χρήση πεζολογικών στοιχείων, χρησιμοποίησε λεκτικό της καθημερινής ζωής μας δίνοντας μια παρθενικότητα στις λέξεις που θεωρούνταν αντιποιητικές, εξοιγράκισε τα φανταχτερά επίθετα για να χρησιμοποιήσει και να δώσει βάρος στην εικόνα, κράτησε ένα έσωτερικό ρυθμό στο λόγο κι είδε τον άνθρωπο με μέτρα ανθρώπινα, καταφέρνοντας έτσι να μιλήσει για πολύ σπουδαία πράγματα με πολύ απλό και πειστικό τρόπο.

Παράλληλα όμως δημιούργησε ένα κλίμα απομονωτισμού, έδωσε ένα χαρακτηρισμό έρημισμού, καλλιέργησε έναν έγκεφαλισμό και το κυριώτερο άνοιξε διάπλατα τις πόρτες της στον καθένα, μ' αποτέλεσμα να γίνει ξέφραγο άμπέλι.

Σ' αυτή την μικρή μελέτη του προβλήματος, θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε κάποια γεγονότα που συμβαίνουν στον χώρο της Ποίησης του καιρού μας, και ειδικότερα στο χώρο της Έλληνικής σύγχρονης Ποίησης, με την πίστη πάντα πως αυτή ή επισήμανση θα δώσει ερεθίσματα σε πολλούς, που γράφουν και μελετούν, να αναθεωρήσουν κάποιες απόψεις και να λάβουν μια πιο συγκεκριμένη θέση απέναντι και στον εαυτό τους και στην Ποίηση.

Η σημερινή ελληνική ποιητική πραγματικότητα μας προσφέρει πλούσιο υλικό για μελέτη. Μας αποκαλύπτει και μας διδάσκει. "Ας δούμε, λοιπόν, με ευθύνη, ποιά είναι τα γεγονότα αυτά, τί γίνεται και τί μπορεί να γίνει στο χώρο αυτόν.

★ ★ ★

Η νεώτερη Ποίηση στην Ελλάδα ευτύχησε να 'χει σε πρωτοπόρους της ανθρώπους με μια πλατειά αστραφτερή πνευματική φυσιογνωμία. Οί ποιη-

ιές της γενιάς τοῦ '30 καὶ '40 ἔχοντας οἱ ἴδιοι μιὰ πλατειὰ αἰσθητικὴ καλλιέργεια καὶ ἔχοντας γόνιμα οἰκαιοποιηθεῖ τὰ ξένα ποιητικὰ ρεύματα ἔδωσαν μιὰ ποίηση σημαδιακὴ καὶ μεγάλη. Ἔδωσαν ἔργα ποὺ ἔγιναν σταθμοὶ στὴ νεώτερη Ἑλληνικὴ Ποίηση κι αὐτὸ γιατί ἔκαναν μιὰν εὐτυχισμένη διασφαύρωση τῶν ξένων αἰσθητικῶν ρευμάτων καὶ τῆς ντόπιας ποιητικῆς κληρονομιάς. Πρόσθεσαν σ' αὐτὰ τὴ δροσιὰ ἐνὸς λόγου ποὺ συγγένευε μὲ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, τὰ ζωντανὰ στοιχεῖα τῆς λαϊκῆς μας Παράδοσης καὶ τὴν εὐαισθησία ποὺ μόνον οἱ προικισμένοι καλλιτέχνες διαθέτουν.

Μεταπολεμικὰ δὲν φανερώθηκαν, ἐκτὸς ἀπὸ ἐξαιρέσεις, μεγάλα ποιητικὰ ἔργα. Δὲν πιστεύομε πῶς ἔλειψαν τὰ θεμελιακὰ γεγονότα, πῶς στέρησε ὁ ἱστορικός, θρησκευτικός, φυσικὸς θησαυρός, ἢ οἱ ποιητὲς μὲ τὶς μεγάλες δυνατότητες.

Ἡ γνώμη μας εἶναι πῶς, παρόλο ποὺ ἔχομε μιὰ ἐκπληκτικὴ παραγωγή, ἔχομε παράλληλα μιὰ ἀνατοποθέτηση τοῦ φαινομένου «Ποίηση» στὰ σημερινὰ κοινωνικὰ πλαίσια.

Ὅπως πάρα πολλὰ πράγματα, ἡ Ποίηση ὑποχώρησε κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῆς μηχανοποίησεως τῆς ζωῆς, τῶν τεχνολογικῶν ἐρεθισμῶν, τῆς ταχύτητος, κι ἐπηρεάστηκε σ' ἀφάνταστο βαθμὸ ἀπὸ τὴ μορφὴ τῆς σύγχρονης σκέψης. Ἐγίνε εὐκόλη, γρήγορη, τυποποιημένη, ἀγκώδης, πρόχειρη, ἀκαλλιέργητη, ἀνεύθυνη.

Τὰ ποικίλα περιοδικὰ ἐξάλλου ποὺ δηλώνουν τὴν ἀναιμική τους, συνήθως, παρουσία, στὸ κῶρο μας, δὲν ἔχουν τὶς περισσότερες φορές τὶς δυνατότητες ἢ τὴ διάθεση νὰ ὑπηρετήσουν σωστὰ τὴν Τέχνη, νὰ κινήσουν δημιουργικὰ τὶς γόνιμες ποιητικὲς φωνές, νὰ ἐρευνήσουν τὰ ποιητικὰ φαινόμενα, νὰ καλλιεργήσουν ἓνα ὑγιὲς ποιητικὸ κλίμα, νὰ ἀνεβάσουν στὴν ἐπιφάνεια ἐκείνους ἀπὸ τοὺς νέους ποὺ τὸ ἀξίζουν. Ἀντ' αὐτοῦ δημιουργοὺν κλειστὲς ποιητικὲς συντροφιές ὅπου βασιλεύει ἓνας ἄκρατος ἐγωισμὸς κι ὅπου οἱ φανταίριες χρωματίζουν καθαρὰ τὸ περιεχόμενό τους.

Ἄς ἀφήσουμε ὅμως γιὰ λίγο τὴν Ποίηση κι ἄς πᾶμε κοντὰ σ' αὐτοὺς τοὺς νέους ἀνθρώπους, ποὺ ἔχοντας τὴν οπίθα τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ἀνησυχίας, ἀγωνίζονται νὰ βροῦν ἓνα νέο πρόσωπο γιὰ τὴν Ποίηση. Αὐτοὶ εἶναι οἱ νέοι μας ποιητὲς. Ἄς ἐξετάσωμε, λοιπόν, τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν νέων ποιητῶν.

Βασικά, οἱ νέοι ποιητὲς κατέχονται ἀπὸ μιὰ συναισθηματικὴ φόρτιση χωρὶς ὅμως αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι ξεπέφτουν σὲ κούφους συναισθηματισμούς. Ἀντίθετα, αὐτὴ ἡ φόρτιση ἀφορᾷ περισσότερο στὴν ἀναζήτηση μιᾶς θέσης μέσα στὸν κόσμον καὶ στὴν ἐποχὴ τους κι ἐκδηλώνεται μὲ διάφορες μορφές: τὸ ἄγχος, τὴν ἀγανάκτηση, τὴν ὀργή, τὴν λύπη καὶ πολὺ λίγο τὴ χαρά, τὴν προσπάθεια γιὰ ἀναγνώριση μέσα στὸ κοινωνικὸ σύνολο, τὴν αἴσθηση τῆς μοναξιάς καὶ τῆς ἐρημιάς, τὴν εἰρωνεῖα γιὰ τὰ πάντα καὶ τὴν ἐπαναστατικὴ διάθεση.

Τὸ χάσμα ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὶς γενιὲς εἶναι ἓνα γεγονὸς ποὺ ἔχει ἐπισημανθεῖ κατὰ κόρον κι ἔχει μελετηθεῖ ἀπ' ὅλες τὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες. Στὴν Ποίηση εἶχε φυσικὰ τὶς ἐπιπτώσεις του. Δὲν θὰ ἐξεταθοῦν ἅμεσα σ' αὐτὴ τὴ μελέτη, ἀλλὰ θὰ φανοῦν ἔκτυπες, ὅταν ἀναφερθοῦμε πρὸς κάτω στὶς ἀδυναμίες τῶν νέων ποιητῶν μας.

“Ας εξετάσωμε ὅμως, ὅσο γίνεται σύντομα, τὰ θετικὰ ἐφόδια μὲ τὰ ὁποῖα ξεκινοῦν γιὰ νὰ γράψουν καὶ νὰ ἐκφράσουν τὸν ἑαυτὸ τους καὶ τὴν ἐποχὴ τους οἱ νέοι ποιητές:

Η ΑΝΗΣΥΧΙΑ ΚΑΙ Η ΑΓΡΥΠΝΙΑ

Εἶναι βασικὸ χαρακτηριστικὸ, νεανικὸ θὰ λέγαμε, ἀλλὰ καὶ κάθε ἀνθρώπου πού ἔχει μέσα του τὴ φλόγα τῆς δημιουργίας, σ' ὁποιοδήποτε τομέα. Οἱ νέοι μας ποιητὲς κινοῦνται ἀπὸ μιὰ δημιουργικὴ ἀνησυχία πού τοὺς κρατάει σ' ἐγρήγορη καὶ τοὺς ὀδηγεῖ σ' ἀναζήτηση, σ' ἐξωτερίκευση, σὲ στοχασμό. Κι' αὐτὸ εἶναι εὐόωνο σημάδι γιὰ τὴ νέα γενιά.

Ο ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΣ

Χαρακτηριστικὸ ἰδιαίτερο τῆς νέας ποιητικῆς γενιᾶς πού τὴν ὠθεῖ σὲ μιὰ συγκινητικὴ συμμετοχὴ στὰ κοινά. Ὅταν δὲν εἶναι ἐπιφανειακὸς εἶναι δημιουργικὸς συντελεστής. Οἱ σημερινοὶ νέοι προβληματίζονται πάνω σὲ μιὰ τεράστια κλίμακα προβλημάτων κι αὐτὸ φανερώνεται ἀνάγλυφα στὰ ἔργα τους καὶ στὶς πράξεις τους. Τὸ πόσο ἐπιτυχάνουν καὶ στὰ δύο εἶναι ἄλλη ἱστορία.

ΤΟ ΠΑΘΟΣ ΓΙΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Σήμερα, περισσότερο ἀπὸ ἄλλοτε, οἱ νέοι γράφουν. Γράφουν μὲ πάθος γιὰ νὰ δώσουν διέξοδο στὶς ἀνησυχίες τους καὶ νὰ ἐκφραστοῦν. Νὰ ἐκφραστοῦν, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ βροῦν ἓνα κοινὸ σημεῖο μὲ τὸ πλῆθος καὶ νὰ συνεννοηθοῦν.

Η ΔΙΨΑ ΓΙΑ ΔΙΑΛΟΓΟ

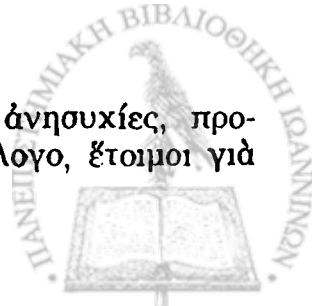
Εἶναι συνάρτηση μὲ τὸ προηγούμενο. Οἱ νέοι ποιητὲς ἐπιθυμοῦν, ὅπως ὅλοι οἱ νέοι, τὸν διάλογο, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀντίλογο. Διψοῦν γιὰ μιὰ ἐλευθερία σκέψης καὶ ἀκόμα περισσότερο γιὰ ἐλευθερία γνώμης. Πολλὲς φορὲς δὲν τοὺς ἐνδιαφέρει τί θὰ ποῦν καὶ πῶς θὰ πὺ ποῦν, ἀλλὰ τοὺς ἐνδιαφέρει νὰ μποροῦν νὰ ποῦν ἐλεύθερα αὐτὸ πού σκέπτονται. Ἡ Ποίηση τοὺς δίνει αὐτὴ τὴ δυνατότητα. Οἱ νέοι μας ποιητὲς δὲν διστάζουν νὰ ποῦν κάποιες ἀλήθειες πρὸς κάθε κατεύθυνση κι αὐτὸ εἶναι παρήγορο καὶ γιὰ τοὺς νέους καὶ γιὰ τὴν ἐποχὴ μας.

Ο ΕΝΘΟΥΣΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΘΑΡΡΟΣ

Εἶναι βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῶν νέων ποιητῶν καὶ γενικώτερα βέβαια τῆς νέας γενιᾶς. Μερικὲς φορὲς — γιὰ νὰ μὴ ποῦμε τίς περισσότερες — τοὺς ὀδηγεῖ ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς Ποίησης κι αὐτὸ εἶναι ἐξαιρετικὰ δυσάρεστο, γιὰτὶ ἡ Ποίηση καὶ γενικὰ ἡ Τέχνη τιμωρεῖ ἀμείλικτα ἐκείνους πού καταχρῶνται τὴν ἐπιείκειά της. Ὅπωςδήποτε, οἱ νέοι σήμερα δὲν διστάζουν νὰ τυπώσουν τοὺς στίχους τους καὶ νὰ διεκδικήσουν μιὰ θέση. Αὐτὸ εἶναι παρήγορο μέχρι ἓνα σημεῖο.

Γράφουν, λοιπόν, οἱ νέοι ποιητὲς. Γράφουν γιομάτοι ἀνησυχίες, προβληματισμούς, δίψα γιὰ πεικοινωνία, γιομάτοι πάθος γιὰ διάλογο, ἔτοιμοι γιὰ

τὸν ἀντίλογο, θαρετοὶ κι ὠραῖοι σ' αὐτὸν τὸν τραχὺ ἀγῶνα ποὺ λέγεται Ποίηση.

Φοβόμαστε ὅμως μήπως κι αὐτὰ τὰ ἐφόδια δὲν εἶναι ἀρκετά, μερικὲς φορές, γιὰ νὰ κατακτηθεῖ ἡ οὐσία καὶ ἡ μορφή τῆς Ποίησης. Γιατί, παράλληλα μὲ τὰ ἐφόδια αὐτά, ὑπάρχουν καὶ κάποια τρωτὰ ποὺ θὰ πρέπει πολὺ νὰ τὰ προσέξουν. Ἀς μιλήσουμε καὶ γι' αὐτά.

Η ΕΛΛΕΙΨΗ ΣΦΑΙΡΙΚΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ

Αὐτὸ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικὰ φαινόμενα ποὺ χαρακτηρίζουν τοὺς νέους ποιητές. Εἴτε ἀπὸ ἔλλειψη χρόνου, εἴτε ἀπὸ λειψή παιδειακὴ κατάρτιση, εἴτε ἀπὸ ἔπαρση, εἴτε ἀπὸ ἄλλους λόγους, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς νέους ὑστεροῦν ἀπελπιστικὰ σὲ γενικὴ λογοτεχνικὴ κατάρτιση καὶ ἐνημέρωση, κι αὐτὴ ἡ ἔλλειψη γίνεται ὀλοφάνερη καὶ τραγικὴ σ' αὐτοὺς ποὺ ἐπιχειροῦν νὰ κάνουν τὸν διανοούμενο ἢ ἀπλούστερα τὸν ποιητὴ. Ποιητὲς ποὺ δὲν ἔχουν σκύψει μὲ ἀγάπη καὶ φροντίδα πάνω στὰ κείμενα, ποὺ δὲν ἔχουν ἀφομοιώσει τὴν προηγούμενη ποιητικὴ κληρονομιά, ποὺ δὲν ἐρευνοῦν συνεχῶς καὶ δὲν ἔχουν ξεχωρίσει μέσα τους τί εἶναι αὐτὸ τὸ τεράστιο φαινόμενο ποὺ καλεῖται Ποίηση. αὐτοὶ οἱ ποιητὲς δὲν θὰ δώσουν ποτὲ ἔργο μὲ ἀξιώσεις, ἔργο βιώσιμο.

Η ΕΥΚΟΛΙΑ ΓΡΑΦΗΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΓΡΑΦΗΣ

Ἐννοοῦμε ἐδῶ τὴν εὐκολία μὲ τὴν ὁποία ὁ καθένας γράφει σήμερα Ποίηση, τὴν εὐκολία μὲ τὴν ὁποία ἀντιγράφει καὶ μιμεῖται τὴν ὅποια ποιητικὴ φόρμα ποὺ διαβάζει, ἀλλὰ συγχρόνως ἐννοοῦμε καὶ τὴν εὐκολία τὴν ὁποία παρέχει ἡ ἴδια ἡ Ποίηση μὲ τὴν μορφή τὴν ὁποία ἔλαβε. Ἔτσι, πολλοὶ πλαστογράφοι τῆς Ποίησης θὰ λέγαμε, εἰσέρχονται στὸ χῶρο τῆς καί, μὴ βρίσκοντας ἀντίσταση, λυμαίνονται τὴν ἴδια τὴν Ποίηση. Κάποτε ὁ χρόνος θὰ φανερώσει τὴν πνευματικὴ τους γύμνια καὶ θὰ τοὺς ἐνταφιάσει ἀμείλικτα. Ὡς ἴστε ὅμως ὅλοι αὐτοὶ θὰ νοθεύουν τὴν γνησιότητα τῆς Ποίησης καὶ θὰ σβήνουν τὸ «λάλον ὕδωρ» τῆς.

Η ΑΦΑΙΡΕΣΗ

Ἡ Ποίηση τοῦ καιροῦ μας ὑπακούει κι αὐτὴ σὲ ποιητικοὺς κανόνες. Τοῦτο σημαίνει πὼς δὲν ὑπάρχει κανενὸς εἵδους ἀσυλία γιὰ κάποιος ταχυδακτυλουργοὺς ποὺ τὴν ἐξωτερικὴ στιχουργικὴ ἐλευθερία τῆς τὴν μετατρέπουν σὲ ἀσυδοσία μετρικὴ καὶ ρυθμικὴ, σὲ σῶριασμα ἀνεξέλεγκτο εἰκόνων καὶ συμβόλων. Τὸ ταλέντο δὲν φανερώνεται μόνο σ' αὐτὰ ποὺ θὰ γράψεις καὶ στὴ μορφή μὲ τὴν ὁποία θὰ τὰ ντύσεις. Τὸ ταλέντο φανερώνεται κυρίως ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ θ' ἀφαιρέσεις. Κι αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ἡ μεγάλη παγίδα γιὰ ὅλους ἐκείνους ἀπὸ τοὺς νέους ποιητὲς μας ποὺ ἀγνοοῦν ὅτι ὁ γνήσιος δημιουργὸς πρέπει νὰ 'χει ἀναπτυγμένη σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν ἀφαιρετικὴ ἱκανότητα, πρᾶγμα ποὺ προϋποθέτει κριτικὴ ἐμπειρία καὶ πολὺπλευρὴ γνώση τοῦ θέματος.

Η ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΝΕΠΑΡΚΕΙΑ

Τὸ φαινόμενο εἶναι σύμφυτο μὲ πολλὰ ἄλλα γεγονότα ποὺ συμβαίνουν στὸ χῶρο τῆς ἐθνικῆς γλώσσας καὶ δὲ μπορούμε γι' αὐτὸ νὰ καταλογίσουμε

εὐθύνες στους νέους μας. Ἐκεῖνο ὅμως πού ἐπισημαίνουμε ἀπὸ τὴν πλευρὰ μας εἶναι τοῦτο: ἡ λειτουργία τῆς λέξης μέσα σ' ἓνα ποίημα εἶναι τὸ Α καὶ τὸ Ω. Ὁ ποιητὴς πού ἔχει πραγματικὰ νὰ πεῖ κάτι, πρέπει νὰ ἐρευνήσῃ νὰ βρεῖ τίς λέξεις ἐκεῖνες πού θὰ ἀποδώσουν σωστότερα, ἀκριβέστερα καὶ μ' ἓνα τρόπο παρθενικὸ μιὰ νέα θέαση τοῦ θέματος πού γράφει. Κι ἐδῶ κάπου πρέπει νὰ ποῦμε πὼς ἡ Ποίηση τοῦ καιροῦ μας ἔχει χάσει τὴν ἐπαφή της μὲ τὸ ζωντανὸ γλωσσικὸ θησαυρὸ πού μᾶς ἔχει κληρονομήσει ἡ Παράδοση καί, τὸ σπουδαιότερο, ἀδιαφορεῖ γιὰ ὅ,τι θὰ μπορούσε νὰ προκύψει σὰν ὄφελος ἀπὸ τὴ γλώσσα. Ἡ ἀνευθυνότητα σ' αὐτὸν τὸν τομέα εἶναι θλιβερὴ καὶ σημαδεύει δυσοίωνα τὴν ποιητικὴ πραγματικότητα τοῦ καιροῦ μας.

Η ΕΛΛΕΙΨΗ ΘΕΣΗΣ

Εἶναι κάτι πού χαρακτηρίζει ὅχι μόνο τοὺς νέους, ἀλλὰ — κι αὐτὸ εἶναι τὸ δυσάρεστο — καὶ τοὺς περισσότερους ἀπὸ τοὺς φτασμένους ποιητές. Κατὰ καιροὺς, ἔχει ἐπισημανθεῖ τὸ φαινόμενο κι ἔχει καυτηριασθεῖ. Ἰδιαίτερα σὲ καιροὺς χαλεποὺς γιὰ τὸ "Ἔθνος δὲν εἶδαμε τὴ λεγόμενη πνευματικὴ ἡγεσία τοῦ τόπου νὰ πάρει μιὰ σαφῆ θέση στὰ προβλήματα τοῦ καιροῦ της. Τὸ σπουδαιότερο δὲν διακρίναμε μέσα στὴν ἴδια τὴν ποίησή τους κάποιο φανερό προσανατολισμό. Γενικά, ἔχουμε ποιητὲς χωρὶς θέσεις. Κι ἐντοπίζουμε πρὸ συγκεκριμένα αὐτὴ τὴ θέση ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς αἰσθητικῆς, ἐθνικῆς, θρησκευτικῆς καὶ πολιτικῆς τοποθέτησης. Γιατὶ ὁ ὅποιος ποιητὴς δὲν πρέπει ἀπλὰ νὰ ὡραιολογεῖ ἀνεύθυνα, ἀλλὰ, προχωρώντας στὴ διερεύνηση τῶν προβλημάτων τῆς ἐποχῆς του, νὰ μάχεται γιὰ τὴ λύση τους καὶ νὰ ποδηγετεῖ καὶ τοὺς ἄλλους σ' αὐτὸν τὸν ἀγώνα.

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΚΑΙΡΟΥ ΜΑΣ

Μὲ λίγα λόγια, εἶναι τοῦτο: χεῖρισμός μεγάλων θεμάτων, καί, πολλές φορές, δημοκοπία πάνω σὲ συνθήματα δοσιμένα καὶ κλισιὰ κινηματογραφικά, ἔλλειψη συνομιλίας μὲ τὸν Θεό, ἓνας ἄρρωστος οὐμανισμός, ἀλόγιστη προβολὴ μηδενιστικῶν τάσεων, τρομακτικὴ προβολὴ τῆς μηχανοποιήσεως τῆς ζωῆς καὶ τοῦ αὐτοματισμοῦ τῶν ἀντιδράσεων τοῦ ἀνθρώπου, πράγματα ὅλ' αὐτὰ πού δίνουν ἢ τείνουν νὰ δώσουν, μιὰ πλαστὴ εἰκόνα τῆς σύγχρονης ζωῆς καὶ ἀπομακρύνουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸν ἀνθρωπισμό. Ὁ ὑγιὴς ἔρωτας, ἡ αἰσιόδοξη στάση ἀπέναντι στὴ ζωὴ καὶ στὰ προβλήματα, ἡ χαρὰ πού μᾶς προσφέρουν τ' ἀπλὰ καθημερινὰ πράγματα καὶ περιστατικά, τὸ τραγούδι τῆς γῆς, ἡ ἑλληνικότητα, ἡ παρουσία μιᾶς πίστεως, ὅλ' αὐτὰ ἀπουσιάζουν σήμερα ἀπὸ ἓνα μεγάλο μέρος τῆς σύγχρονης ἑλληνικῆς Ποίησης. Εἶναι φαίνεται ὁπισθοδρομικὸ, κατὰ τὴ γνώμη τῶν νέων ποιητῶν μας, νὰ ὁμολογήσουν τὸ σκίρτημα πού τοὺς ἔδωσε ἡ ματιὰ τῆς πρώτης ἀγάπης, ἡ ἀνασεμιὰ τοῦ χωριοῦ τους, ἡ νοσταλγία τοῦ φτωχοῦ σπιτιοῦ τους.

Η ΕΛΛΕΙΨΗ ΕΥΘΥΝΗΣ

Αὐτὸ εἶναι ἓνα ἐλάττωμα πού μᾶς χαρακτηρίζει γενικώτερα πολλές ἐκδηλώσεις μας. Στὸν χῶρο τῆς Ποίησης φανερώνεται ἔκτυπο, μιὰ καὶ ἀνατρέχοντας στὸν ντόπιο περιοδικὸ λογοτεχνικὸ τύπο, θνησιγενῇ τίς περισσότερες φορές, καὶ στίς ἀμέτρητες ποιητικὲς συλλογές, θὰ δοῦμε τοὺς πάντες νὰ γράφουν τὰ πάντα. Ἡ ἡδονὴ τῆς τυπωμένης μελάνης εἶναι ἀπέραντη, ὅση τουλάχιστον κι ἡ ἔλλειψη εὐθύνης. Αὐτὴν τὴν ἀνευθυνότητα τὴν ὑποθάλλουν ἀσύστολα τὰ λογῆς - λογῆς περιοδικά, πού κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποτελοῦν

μικρές «κάστες» όπου για να εισέλθει ο αλλότριος θα πρέπει να θυσιάσει αρκετήν αξιοπρέπεια μερικές φορές. Τὴν ἀνευθυνότητα τὴν ὑποθάλπου ἐπίσης κι οἱ ἐπίσημοι κριτικοὶ πού, γιὰ διαφόρους λόγους, εἶναι περισσότερο ἀπὸ ἐλαστικοὶ κι ἐπιεικεῖς, προβάλλοντας τὴ δικαιολογία πὺς πρέπει νὰ ἐνθαρρυνθοῦν οἱ νιόκοποι ποιητὲς ἢ ὅτι πρέπει νὰ προβληθοῦν οἱ «ἡμέτεροι». Ἐκμεταλλευόμενοι αὐτὴν τὴν κατάσταση οἱ νέοι μας πού γράφουν, ὅσοι τουλάχιστο δὲν ἔχουν ἀυξημένο τὸ μέτρο τῆς εὐθύνης τους, δὲν ἀφήνουν τὴν εὐκαιρία νὰ πάει χαμένη.

Ἡ ἑλλείψῃ ἑλληνικότητος κι ἡ ἀποκοπὴ ἀπ' τὴ λαϊκὴ μας παράδοσιν

Εἶναι κάτι πού δὲν ἔχει ἐπισημανθεῖ ἡ σημασία του ὅσο θὰ ἔπρεπε. Τὸ ὅτι δὲν ἔχομε Ἑλληνικὴ αὐτόφωτὴ Ποίησιν, εἶναι κάτι πού ἀποτελεῖ γνωστὴ πραγματικότητα. Ὅμως αὐτὴ ἡ ἀρνησικυρία τῆς Λαϊκῆς μας Παράδοσης καὶ τοῦ πλούτου πού μᾶς προσφέρουν οἱ πολιτιστικές μας καταβολές καὶ ρίζες, εἶναι κάτι τὸ ἐκπληκτικὸ καὶ σὲ τελευταία ἀνάλυσιν τὸ ἐξαιρετικὰ δυσάρεστο γιὰ τὴν ἴδια μας τὴν Ποίησιν. Ὅποιος ἔχει μιὰ ἀπλὴ ἐξοικείωσιν κι ἐπαφὴ μὲ τὴν Ποίησιν τῶν ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν καὶ τῆς Ἀμερικῆς, γιὰ νὰ μὴν σταθοῦμε στὴν Ποίησιν τῶν ἀνατολικῶν λαῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῶν Ἀφρικανικῶν λαῶν, θὰ ἔχει ἀντιληφθεῖ πόσο ἐκμεταλλεύονται αὐτοὶ τὴν Λαϊκὴ τους Παράδοσιν καὶ πόσο τὴν προβάλλουν.

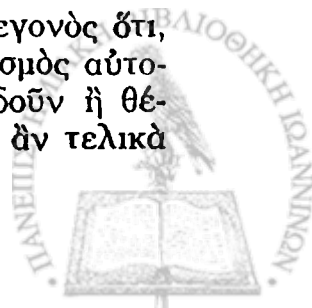
Ἡ δικαίωσιν ὅμως τῆς Παράδοσης δὲν πρέπει νὰ γίνῃ αὐτοσκοπὸς τοῦ ποιητοῦ καὶ φυσικὰ ἡ ἐπιστροφὴ σὲ μιὰ στεῖρα προγονοπληξία δὲν συνιστᾶται. Σήμερα ἡ Ποίησὶς μας, στὸ μεγαλύτερο μέρος της, στηρίζεται σ' ἀναφομοιώτες ἐπιδράσεις τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ποίησης, γιὰτὶ περιφρονοῦμε τὴς πηγὰς ἀπ' ὅπου ξεκίνησε κι ἀντλοῦμε ἀπὸ μιὰ κουλτούρα πού μᾶς εἶναι ξένη στὴν ὁμῆ της καὶ στὶς προεκτάσεις της. Γενικά, ἡ Ποίησὶς μας στηριζόμενη σὲ ξένα δάνεια περπατᾷ μὲ δεκανίκια γιὰτὶ δὲ μπόρεσε, ἐκτὸς ἀπὸ λίγες φωτεινὲς περιπτώσεις, νὰ συνδεθεῖ οὐσιαστικὰ μὲ ὅ,τι καλοῦμε Λαϊκὴ Παράδοσιν καὶ Λαϊκὸ Πολιτισμὸ καὶ νὰ δώσει γόνιμο ἔργο.

Ὅλα ὅσα ἐπισημάνουμε δὲν εἶναι μόνον αὐτά. Σταθήκαμε μόνο στὰ κυριώτερα κι αὐτὰ μὲ κάποια ταχύτητα. Μέσα στὶς προθέσεις μας δὲν ἦταν νὰ κατηγορήσουμε τοὺς νέους μας ποιητὲς, μιὰ πού κι ἐμεῖς δὲν ἔχομε ἀποφύγει κάποια σφάλματα στὶς ποιητικὲς δοκιμές μας.

Πρόθεσή μας κυρίως ἦταν νὰ ἐπισημάνουμε κάποιες ἀδυναμίες τῆς σύγχρονης ποιητικῆς γραφῆς — γιὰτὶ ὅχι καὶ τῆς περασμένης; — καὶ νὰ συζητήσουμε καλλόπιστα πάνω σ' αὐτὸ τὸ φαινόμενο πού δὲν ἔχει προηγούμενο: αὐτὸ δηλαδὴ πού μᾶς ὠθεῖ νὰ ὑποστηρίξουμε πὺς σήμερα ὑπάρχει ἓνας ὠκεανὸς στίχων, μιὰ θάλασσα ποιημάτων, ἓνα πέλαγος ποιητῶν, ὅμως ἔχομε χάσει τὸ στίγμα τῆς ἀληθινῆς Ποίησης. Γιὰτὶ βέβαια δὲ μπορούμε σοβαρὰ νὰ ὑποστηρίξουμε πὺς μὲ τὸ νὰ ἔχομε μιὰ τέτοια τεράστια ποιητικὴ παραγωγή, εἶναι κατ' ἀνάγκην καὶ Ποίησιν.

Ἐκεῖνο ὅμως πού εἶναι παρήγορο, αὐτὸ καθ' ἑαυτό, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι, ο' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ πού μᾶς τριγυρίζει νὰ μᾶς καταπιεῖ ἓνας πολιτισμὸς αὐτοματισμοῦ καὶ τεχνοκρατίας, ὑπάρχουν ἄπειρες φωνὲς πού τραγουδοῦν ἢ θέλουν νὰ τραγουδήσουν καὶ νὰ εἰποῦν τὸν λόγο τὸν στέρεο, ἄσχετα ἂν τελικὰ

πνίγονται ἀπὸ διάφορες αἰτίες. Σημασία ἔχει ἡ παρουσία. Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ μᾶς χρειάζεται σήμερα εἶναι μιὰ «καινούρια αἰσθητικὴ θέα», δηλαδή μιὰ στροφή πρὸς νέους ποιητικοὺς δρόμους, νέα αἰσθητικὰ ὁράματα, πρὸς μιὰ νέαν ἀντίληψη ζωῆς στὸν χώρο τῆς Ποίησης.

Οἱ νέοι ποῦ γράφουν, πρὶν ἀπ' ὅλα, πρέπει νὰ ἐνδοσκοπήσουν τὸν ἑαυτό τους καὶ νὰ ἀναμετρήσουν τὶς ποιητικὲς τους δυνατότητες. Νὰ σκύψουν μὲ ἀγάπη στὴν μελέτη τῆς Ποίησης, νὰ ἀναθεωρήσουν κάποιες ἀπόψεις στὸν τρόπο ποῦ κατακτοῦν κάθε φορὰ τὸ ποιητικὸ τους θέμα, νὰ ἐρευνήσουν, ν' ἀφομοιώσουν καὶ νὰ ἐκφράσουν, μακριὰ ἀπὸ κάθε δοσμένο σύνθημα ἢ φορμαλιστικὴ τάση, ὅ,τι ἀληθινώτερο, οὐσιαστικώτερο καὶ ἐλληνικώτερο ὑπάρχει μέσα τους. Πιστεύομε πάντα πὺς τὰ πνευματικὰ φυλετικὰ κύτταρα δὲν ἔχουν ἀλλοιωθεῖ ἐπικίνδυνα ἀπὸ ξένες ἐπιδράσεις καὶ πὺς ἡ εὐρωπαϊκὴ κουλτούρα μπορεῖ νὰ μᾶς βοηθήσει δημιουργικὰ νὰ πλάσουμε τὸν ποιητικὸ μας οὐμανισμό στὰ μέτρα τῶν ἐθνικῶν μας δυνατοτήτων.

Στὸν χώρο καὶ πάλι τῆς Ποίησης, — ἡ Πεζογραφία μας δὲν παρουσιάζει εὐτυχῶς τέτοια συμπτώματα —, πιστεύομε πὺς ἡ Ἑλληνικὴ Παράδοση ἔχει καὶ μπορεῖ νὰ δώσει τὶς πρῶτες ὕλες γιὰ νὰ ὑπάρξει ἡ Ποίηση σὰν πνευματικὴ παρουσία αὐτοδύναμη καὶ πολυδύναμη. Αὐτὸ θὰ ἐξαρτηθεῖ ἀπὸ τὸ «μέτρον κατανόησης» ποῦ θὰ ἐπιδείξουν οἱ νέοι μας ποιητές. Τὸ μέτρο αὐτὸ μεταφράζεται σ' ἓνα κυρίως: στὴν καλλιέργεια ποιητικῆς συνειδήσεως. Ἡ τελευταία πάλι εἶναι συνάρτηση πολλῶν ἐπὶ μέρους προσπαθειῶν σὲ διάφορους πνευματικοὺς τομεῖς. Ἡ ποιητικὴ διαδικασία εἶναι στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς «δουλειά». Ἐφόσον οἱ νέοι μας ποιητές δὲν ἀντιληφθοῦν αὐτὸ τὸ ἀπλό, μὰ τόσο σημαντικό, πράγμα, οἰκοδομοῦν τὴν πνευματικὴ τους ζωὴ σὲ σαθρὰ θεμέλια καὶ σκιαμαχοῦν μὲ τὴν Ποίηση χωρὶς νὰ τὴν κατακτήσουν ποτέ.

Τὸ πρόβλημα εἶναι φυσικὰ γενικώτερο. Τὸ πνευματικὸ μας πρόβλημα ὅπως ἔχει τεθεῖ κι ἀντιμετωπιθεῖ τὰ τελευταῖα 30 χρόνια, ἔχει δημιουργήσει ἓνα σωρὸ η̄αρεξηγήσεις, χάσματα, ἀμφιβολίες καὶ καθυστέρηση στὴν λύση του. Φταίει βέβαια ἡ ἀποκοπὴ ἀπ' τὴν Παράδοση, οἱ πολιτικὲς ἀνακατατάξεις, οἱ πόλεμοι, οἱ ἐθνικὲς περιπέτειες, τὸ γλωσσικὸ, ὅμως φταῖμε κι ἐμεῖς ποῦ τὴν λύση τοῦ προβλήματος αὐτοῦ τὴν εἶδαμε μέσα στὰ δικά μας ὄρια τῶν μικρόχαρων καὶ κοντόφθαλμων συμφερόντων μας. Ὅπωςδὴποτε, οἱ ἐπιπτώσεις κι οἱ συνέπειες φαίνονται ὀλοφάνερα στὴν Ποίηση, μιὰ καὶ μιλαῖμε σήμερα γι' αὐτήν.

Δὲν εἴμαστε ἀπαισιόδοξοι. Γι' αὐτὸ πιστεύομε πὺς ὑπάρχουν πάντα οἱ δυνατότητες γιὰ τὴν ὑλοποίηση αὐτοῦ τοῦ «κάτι ἄλλου» στὸν χώρο τῆς Ἑλληνικῆς Ποίησης. Κι αὐτὴ ἡ ὑλοποίηση μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ μὲ τὴν δραστηριοποίηση τῆς Παιδείας πρὸς μιὰ νέα αἰσθητικὴ κατάρτιση τῶν νέων, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο, τὴν ἀνιδιοτελεῖ κι αὐστηρὴ τοποθέτηση τῆς ἐπίσημης κριτικῆς ἀπέναντι στοὺς νέους, τὴν δραστηριοποίηση τῶν Λογοτεχνικῶν Σωματείων καὶ Περιοδικῶν πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς χάραξης ἐνδὸς νεοελληνικοῦ ποιητικοῦ στοχασμοῦ.

Σὲ τελικὴ πάντως ἀνάλυση τὸν λόγο τὸν ἔχουν οἱ νέοι μας ποιητές, οἱ ὁποῖοι ἀναπτύσσοντας, μὲ συνεχῇ μελέτῃ καὶ ἄσκηση ὑπεύθυνη τὴν αἰσθητικὴ τους παιδεία καὶ συνειδητοποιώντας στὸ ἀκέραιο τὸ μέτρο τῆς εὐθύνης τους, θὰ μᾶς δώσουν μιὰ νέα, αὐτόφωτη κι αὐτοδύναμη Ἑλληνικὴ Ποίηση, ποῦ θὰ μπορεῖ μὲ ἀξιώσεις νὰ σταθεῖ στὸν παγκόσμιό χώρο.

ΟΙ ΚΑΤΑΧΤΗΤΕΣ

JOSÉ MARIA DE HÉRÉDIA

Ώσάν κοπάδι ὄρνεα μακρὰ ἀπ' τῇ φωλιά τους,
ἀνήμποροι νὰ σέρνουνε τὴν ὑψιστὴ μιζέρια,
ἀπ' τὸ Παλὸς καὶ τὸ Μογγέζ ναῦτες καὶ στρατοκόποι,
φεῦγαν γεμάτοι ὀνειράτα ἥρωϊκὰ καὶ βίαια.

Νὰ κατακτήσουν πηγαίνανε μέταλλα μυθικά,
ποῦ ἡ Σιπάγκο° ἔκρυβε σὶς μακρυνὲς τὶς μίνες,
καὶ οἱ οὔριοι ἄνεμοι τοὺς γέρναν τὶς ἀντέννες,
στοῦ κόσμου τοῦ ἀπῆλιου τὰ ξωτικά νερά.

Καὶ κάθε βράδυ ἐλπίζοντας σ' ἐπαύριο ἥρωϊκά,
τὸ φωσφορίζουν γαλανὸ ἀπὸ πελάγη τροπικά,
ἐμάγευσε τὸν ὕπνο τους μ' ὀράματα χρυσᾶ.

Ἦ σκύβοντας μπροστόπρωρα σὶς ἄσπρες карабέλλες,
ψηλὰ βλέπαν ν' ἀνέρχωνται σ' ἄγνωστα αἰθήρια,
ἀπ' τὸν θαλάσσιον ὀρίζοντα καινούργια ἀστέρια.

Ἀπόδοση: Μ. ΒΥΡΩΝ ΡΑΪ-ΖΗΣ

(* ἢ Ἰαπωνία)

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΒΡΕΤΑΝΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΜΙΑΣ ΓΡΙΟΥΛΑΣ

Ζοῦσε πολὺ μονάχη νὰ τὸ νιώθῃ,
ζοντὰ στὸ βάλτο, μὲς σὲ μιὰ καλύβα,
ποῦχε χτιστῇ πρὶν γίνῃ ἀκόμα ὁ δρόμος.
Τὸ κτῆμα τῆς τὸ ρήμαξαν τὰ χρόνια
καὶ ἡ νεροσυρμὴ ἄγρια χορτάρια
φύτρωσαν μέσα ἐκεῖ καὶ τώρα
δύσκολα τὸ ξεχώριζαν τὰ μάτια.
Τὸ σπίτι τῆς μιὰ τρίπα εἶχε στὴν σκέπη
νὰ βγαίνει ὁ καπνὸς — ὅταν ὑπῆρχε —
καὶ ἡ βροχὴ νὰ μπαίνει. Καὶ στοὺς τοίχους
ὑπῆρχαν τρεῖς μικρὲς τρωποῦλες,
οἱ δύο γιὰ τὸ φῶς, γιὰ ἐλεημοσύνη ἢ ἄλλη.
Ἐκείνον ποῦ τὴν βρῆκε πεθαμένη
τὸ ἐνστικτο τὸν εἶχε ὀδηγήσει·
ἦταν ἡ πόρτα τ' ἀδείου κοτετσιοῦ τῆς,
ποῦ τὴν κοινοῦσε ὁ αἶρας, ἓνα νεῦρο
ποῦ ἀτόμεινε γιὰ νὰ κινῆται ἀκόμα.
Ἡ ἴδια, ξαπλωμένη στὸ κρεβάτι,
μέσ' στὰ σκεπάσματα κουλουριασμένη
βρέθηκε μὲ τὴν Βίβλο τῆς στὰ χέρια.
Ὁ δόκτωρ ποῦ τὴν εἶχε ἐξετάσει
δήλωσε πὺς τὸ στόμα τῆς τὸ βρῆκε
γεμάτο ἀπὸ μιὰν ἄβραστη πατάτα.

ALASDAIR MACLEAN

Ἀπόδοση: ΠΑΝΟΣ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΟΣ

ΤΙΒΟΥΛΛΟΥ**Η ΠΡΩΤΗ ΕΛΕΓΕΙΑ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ**

Εἰσαγωγή — μετάφραση: ΒΑΣ. Ι. ΛΑΖΑΝΑ

I. Ὁ ποιητὴς στὸ ἐλεγείο αὐτὸ ἀπευθύνεται στὶς Μοῦσες καὶ τὶς ρωπᾶ τί δῶρο πρέπει νὰ κάνει στὴ φίλῃ του, τὴ Νεαίρα (1—6). Εἶναι ἄλλωστε οἱ Καλένδες τοῦ Μαρτίου, ἡ ἐορτὴ τῶν Ματρονάλια καὶ τὴν ἡμέρα αὐτὴ καὶ οἱ ὥριμες γυναῖκες καὶ οἱ νεαρὲς κοπέλλες δέχονται δῶρα. Ὁ ποιητὴς τέλος καταλήγει: Θὰ τῆς στείλει, ὡς δῶρο, ἓνα βιβλίον, πολὺ φροντισμένο στὴν ἐξωτερικὴ του ἐμφάνιση (7—14). Στὸς ἀκόλουθους στίχους (15—20), παρακαλεῖ τὶς Μοῦσες νὰ ἀναλάβουν νὰ τὸ προσφέρουν, αὐτὲς οἱ ἴδιες, στὴ Νεαίρα, ἐκ μέρους του. Τὶς παρακαλεῖ, ἐπίσης, κατὰ τὴν προσφορὰ τοῦ δῶρου, νὰ τῆς διαδηλώσουν τὴν ἀγάπῃ πὺν τρέφει γι' αὐτὴν καθὼς καὶ τὴν ἐλπίδα του νὰ τὴν ἰδεῖ, μιὰ μέρα, γυναῖκα στὸ πλευρό του.

II. Πολλοὶ ἀμφισβητοῦν κατὰ πόσο ἡ ἐλεγεία αὐτὴ ἀνήκει, πράγματι, στὸν Τίβουλλον. Ὑποθέτουν ὅτι συνθέτης τῆς ἐλεγείας αὐτῆς καθὼς καὶ τῶν ἄλλων τοῦ τρίτου βιβλίου δὲν εἶναι ὁ Τίβουλλος, ἀλλὰ ὁ Λύγδαμος (Lygdamus). Πάντως τὸ θέμα αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀκόμη ἀντικείμενο φιλολογικῶν συζητήσεων.

Η ΠΡΩΤΗ ΕΛΕΓΕΙΑ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

- Νά, τοῦ γενάρχη τῶν Ρωμαίων ἡ γιορτὴ, οἱ Καλένδες, νάτες τοῦ Μάρτη! Ἡ μέρα πὺν ἀρχίζει γιὰ τοὺς προγόνους μας ὁ χρόνος! Καὶ τώρα, ἀπὸ παντοῦ, στοὺς δρόμους ρέουν, ποταμός, τὰ δῶρα κι' ἀποζητοῦν τοὺς παραλήπτες τους. ὦ Πιερίδες Μοῦσες,
- 5—ὦ, πέστε μου σὰν τί σ' αὐτὴν νὰ δώσω, πὺν δική μου ἀκόμη ἀνίσως καὶ δὲν εἶναι — ὥστόσο μοῦ εἶναι φίλῃ, τὴ Νεαίρα; Μαγεύει ἡ ποίησις τὶς ὁμορφες γυναῖκες· ὥστόσο πάλι πλανεύει κι' ὁ χρυσὸς τὶς ἀπληστες· πάντως, θαρρῶ, ἡ Νεαίρα εὐφρόσυνα τοὺς στίχους μου θὰ τοὺς δεχτεῖ καὶ τοὺς ἀξίζει!
- 10—Καὶ τὸ μικρὸ καὶ πάλιντο, καθὼς τὸ χιόνι, αὐτὸ βιβλίον μὲ κίτρινο θὰ ντύσω κάλυμμα· τὶς παρυφές του ἀκόμη θὰ τὶς ξαρκίσω μ' ὠλαφρόπετρα· καὶ τῶνομά της πάνω θὰ τὸ χαράξω καὶ μὲ σχέδια θὰ τὸ πλουμίσω πλήθος, ἔτσι πὺν σι' ἀπαλὰ τὰ χέρια της νὰ φτάσει φροντισμένο.
- 15—Μοῦσες ἐμπνεῦστες σεῖς στὸ σπίτι τῆς καλῆς μου ἄς πᾶτε καὶ σι' ὄνομα τῆς Κασταλίας πηγῆς καὶ τῶν ὁσῶν τῆς Πιερίας ἐτοῦτο τὸ βιβλίον νὰ τῆς προσφέρετε — στὴ λάμψη του ὅλη! Ἄπ' τὴν ἀπόκριση θὰ μάθω ἂν εἴμαστε ἐνωμένοι ἀκόμη μὲ τῆς ἀγάτης τὰ δεσμὰ ἢ ἔχει ἡ δική της λιγοστείψει
- 20—ἢ μήπως ἔχω ἅπ' τὴν καρδιά της ἀποξενωθεῖ γιὰ πάντα. Γλυκοὺς χαιρετισμοὺς ἀκόμη νὰ τῆς πεῖτε, τοὺς ἀξίζει, καὶ πέστε της ἀκόμη: «Αὐτὸ τὸ δῶρο σοῦ τὸ στέλνει κάποιος πὺν ἦταν γνωστὸς ἀπλός, μὰ εἶναι καλός, πιστός σου φίλος τώρα καὶ σὲ παρακαλεῖ νὰ τὸ δεχτεῖς, ὅσο μικρὸ κι' ἂν εἶναι!
- 25—Τοῦ εἶσαι, ὀρκίζεται, πλεόν ἀκριβὴ παρ' ὅσο ἡ ψυχὴ του ἡ ἴδια εἶτε γινεῖς γυναῖκα του ἢ ἀδελφὴ του μείνεις πάντα. ὦ, γυναῖκα του ἄμποτε νὰ γίνεις σύ' ἡ ἐλπίδα νὰ σοῦ δώσει ἐτοῦτο τῶνομα ἕως τὸν Ἄδη θὰ τὸν συνοδεύει κάτω!»

ΣΠΥΡ. Γ. ΜΟΥΣΕΛΙΜΗ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΠΕΡΙΠΑΤΟΙ ΑΝΑ ΤΗΝ ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΝ

Ἡ καθαυτοῦ Θεσπρωτία (Τσαμουριά), ὡς εἶναι γνωστό, κατέχει τὸ Νοτιοδυτικὸ κομμάτι τῆς Ἠπείρου, τὸ μεταξὺ τῶν ποταμῶν Καλαμᾶ καὶ Μαυροπόταμου. Φυσικὰ δὲ ὅρια αὐτῆς εἶναι ὁ Καλαριᾶς, τὰ Κασωπαῖα ὄρη ὁ Κουρύλας, τὸ μεγάλο Σουλιώτικο βουνὸ καὶ ἡ θάλασσα. Ἡ βορείως τοῦ Καλαμᾶ χώρα ὑπάγεται στὴν ἀρχαία Κεστρήνη. Σήμερα εἶναι μέρος τῆς Θεσπρωτίας. Στὰ προοιμηρικὰ χρόνια ἔφτανε πρὸς Βορρᾶν μέχρις ἔξω ἀπὸ τὰ Γιάννινα.

Οἱ κάτοικοι ὀνομάζονται Θεσπρωτοὶ ἢ Τσάμηδες. Οἱ ἐκεῖθεν τοῦ Κουρύλα ὄρεινοὶ καλοῦνται ἀπὸ τοὺς Τσάμηδες Γκραῖκοι

Οἱ Γκραῖκοι τοῦτοι εἶναι οἱ Ἑλληνικότεροι τῶν Ἑλλήνων Ἠπειρώτες, ἔχοντες τὴν καθαρότερη ἑλληνικὴ διάλεκτο. Στὸ λεξιλόγιό τους λαμπυρίζουν πλῆθος ἀρχαίων λέξεων καὶ φράσεων, ὡς: μᾶστακας, κιόνι, τάν' πὶ τᾶς (ἀποφασισμένο), ὀτιά, ρὰ (σαλαγὴ προβάτου), σάϊκος, στειλιάρι, συνάω, τανυοῦμαι, ιοκάδα (γυναικεῖο κόσμημα), τορὸς τσιλυγκρός, τουλούπα, φαφλατάς, χαλεπᾶ, χνούδι, αῖσα (ἐπιφώνημα χαρᾶς), ἀρμάθα, ἀπαλός, γκανιάζω (σκούζω), δοκάω, καυλός, κέρμα (κρέας ἀπὸ ψοφίμι), κλώσσια τά, μурιμούρα, νήλα, παλιριέτα, ξαναρώνω, παραφασιά, πάτος (τέλος πυθμένος) πῆ (φράση: πῆ σέρει = ποῖός ξερεῖ), κι' ἄλλα. Στὰ τοπωνύμιά τους δὲ ὑπάρχουν διαμάντια λέξεων, ὡς Ἐλαφρόμουσος, Λάσιος, Λαγοπαιγνίδι, (Πόποβο), Κιόνι, Ἑλλένικα (Σούλι). Ἀλλὰ καὶ πολλὰ Σλάβικα, Ἀρβανίτικα καὶ Βλάχικα ὅπως: Πόποβο = Παπαδάτο, Σινίκο = Ἀχυρώνας, Σέλιανη = χωρικοί, Γκλαβίτσα = κεφαλὴ, Παδούλα = βαθύλωμα, Κουρύλας = καμένα, φούσια = πεδιάδα, Τέρανη, Κατελάνος στάνη, γκουμπλίτσα, βλάντα, γκόρμπος, μπέλος, σιῶχος κι' ἄλλα. Οἱ ἐνδυμασίαι τῶν γυναικῶν μὲ τὰ ξέξασπρα ρουτιὰ μὲ τὰ πλεχτὰ σειράδια καὶ τὶς κάλτσες μὲ τὰ φτερωτὰ καὶ τὰ πενταραδήσια μοιάζουν μὲ τὰ τέτοια πολλῶν χωρίων Φλώρινας - Καστοριᾶς.

Ἡ κάθοδος τῶν ἀρχαίων Ἰλλυριῶν πρὸς τὴ Μακεδονία καὶ τὴν ἄλλη Ἑλλάδα ἀρχίζει ἀπὸ τὴς ἀρχῆς τοῦ 4ου προχριστιανικοῦ αἵωνα. Τὸ 385 π.Χ. ὁ διωγμένος ἀπὸ τὴ φιλολακωνικὴ μερίδα τῶν Μολοσσῶν βασιλεὺς Ἀλκέτας μὲ τὴ βοήθεια τῶν μισθοφόρων Ἰλλυριῶν ἀνακτάει τὸ θρόνο του. Κατὰ τὸ 220 π.Χ. βρίσκομε τοὺς Ἰλλυριοὺς μισθοφόρους τοῦ βασιλεῖ τῆς Μακεδονίας Ἀντιγόνου στὴν Πελοπόννησο νὰ πολεμοῦν τοὺς Λακεδαιμονίους. Ἡ μεγαλύτερη πόλη καὶ πρωτεύουσα τῆς Θεσπρωτίας ἦταν ἡ Παραμυθία. Τὸ 1910 ἰδρύθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὰ παράλια, ἔναντι τῆς Κερκύρας, ἡ Ἡγουμενίτσα, ἡ σημερινὴ πρωτεύουσα τοῦ νομοῦ.

Ἡ Παραμυθία εἶναι χτισμένη στὸ δυτικὸ ριζὸ τοῦ Σουλιώτικου βουνοῦ Κουρύλα ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ἀλληλοδιαδοχικῶν οἰκισμῶν Πελασγικῆς, Ἑλληνικῆς, Ρωμαϊκῆς καὶ Βυζαντινῆς ἐποχῆς, τῶν ὁποίων τοῖχοι ἀπὸ πολυγωνικά

λιθάρια (Πελασγοελληνικά) σώζονται στην τοποθεσία «Τσαρδάκια» στο νότιο άκρο της πόλης κοντά στο δημόσιο αυτοκινητόδρομο και τοίχοι από πλιθοροπεριβαλλόμενα λιθάρια (Ρωμαιοβυζαντινά) στη Μεγαλεκκλησιά και στο έρειπωμένο λουτρό.

Από τούτα νομίζουν μερικοί, γελιούνται και λέν πώς έδω ήταν ή αρχαία Εύροια ή η Πανδοσία. Τούτο δέ δίνεται με πεποίθηση να βεβαιωθεί γιατί όλα τα ριζά του παραπάνω Σουλιώτικου βουνού Κουρούλα και της Κασώπης που σμίγονται και γειτονεύουν με το στενόμακρο εύφορο κάμπο Παραμυθιάς - Φαναρίου είναι κατάσπαρτα από έρείπια πόλεων και τειχών (Πελασγοελληνικών), ως και από παλιούς τάφους σκαμμένους σε βράχους, τεχνητούς σά σπήλαια, κιβωτιόσχημους με τούβλα ή μεγάλες μονοκόμματα πλάκες όπως σίς: Π α ρ α μ υ θ ι ά Έλληνοβυζαντινό φρούριο (άη - Δονάτος), Έλληνικό στο λόφο του Γαλατά, Πελασγικά τείχη και οίκισμοι μέσα στην πόλη στη συνοικία «Τσαρδάκια» και Έλληνορωμαϊκοί τάφοι στο Λιμπόνι (Φωτική) και άλλου, Β έ λ λ ε ν η Έλληνικά τείχη και τάφοι, Κ α μ ί ν ι Βυζαντινός ναός άγ. Δημητρίου, Σ ε β α σ τ ό μικρούτσικο Έλληνικό τείχος στο λόφο άγ. Δονάτου, Γ α ρ δ ί κ ι τάφοι σκαμμένοι σε βράχους, καθώς και των Έλληνικών χρόνων στη θέση «Εικόνισμα» επίσης και δύο βυζαντινοί ναοί άγ. Κυριακής και ο άλλας άγνώστου άγίου, Σ τ ά ν ο β ο (τώρα Μανδρότοπος) Έλληνικοί τάφοι έντός τις κοίτης του Κοκκυτού που ανήκουν στην αρχαία Βατία ή την Εύροια, Γ λ υ κ ή Βυζαντινός ναός της Παναγίας ο οποίος λέγεται πως έχει ανεγερθεί επί παλιών έρειπίων ειδωλολατρικού ναού από τον άη - Δονάτο επίσκοπο Εύροίας, καθώς και σπηλαιώδικος τάφος στο ρίζωμα του λόφου του άη - Λιά, 'Α σ φ ά κ α Έλληνικό τείχος επί του λόφου «άγ. Δονάτος», Λ ι ο γ κ ά τ ε ς (τώρα Άγορά) Έλληνικό τείχος επί του λόφου «Κιουτέζα» Κ λ ε ι σ ο ύ ρ α - Μ π ι ρ μ π ί λ ι (τώρα Άηδονιά) Έλληνικοί τάφοι στους όποιους έχουν βρεθεί χρυσοί στέφανοι άγριελιάς και χρυσά βραχιόλια, Τ ο υ ρ κ ο π ά λ ο υ κ ο Βυζαντινός τρίκλιτος ναός άγ. Δημητρίου, Μ ο ν ή Μ π ο ύ ν τ α ς αρχαία έρειποθέμελα στη θέση «Μήλινη», Κ α σ τ ρ ί Έλληνοβυζαντινά τείχη της αρχαίας Πανδοσίας, Μ ε σ ο π ό τ α μ ο προομηρικά τείχη της ακρόπολης της Έφύρας και το νεκρομαντείο, Σ π λ ά ν τ ζ α (τώρα Άμμουδιά) αρχαία τείχη επί του λόφου της άγ. Έλένης και στη ράχη «Στίγκια» το πρώτο ανήκει στην αρχαία Βούχετα και το δεύτερο στην πόλη των Κιμερίων, Β α λ α ν ι δ ό ρ ρ α χ ο φρυκτωρία επί νησίδας συνδεομένης με τη στεριά δια στενής λωρίδας γης, πρό του κόλπου «Άλωνακίου», Κ ο ρ ώ ν η ς μυκηναϊκό κάστρο, Σ π α θ α ρ ά τ ι Έλληνικοί τάφοι σκαμμένοι σε βράχους, Σ ι ν τ ί λ α (τώρα άγ. Κυριακή) Έλληνικό τείχος κοντά στον όρμο του άη - Γιαννάκη, Π έ ρ δ ι κ α Έλληνικά τείχη (Θωμόκαστρο) στην πήλη των όποιων υπάρχουν διασπαρμένα καλοπελεκημένα λιθάρια από αρχαίο βωμό ή τον τάφο του Ρωμαίου στρατηγού Άρίλα από το όνομα του όποιου και ο συνοικισμός Άρίλας

(Έπειδή κατά τον πόλεμο Όκταβίου κατά του αποστάτη Άντωνίου ο στόλος του Άντωνίου, όπως αναφέρει ο Πλούταρχος, ήταν άγκυροβολημένος στο Άκτιο άκρωτήριο, του δέ Όκταβίου στην Τορύνη (τορύνη = κοντάλα) κι από το Άκτιο ή Κλεοπάτρα άγνάντευε το στόλο του αντιπάλου υποστηρίζεται πως το Θωμόκαστρο (Λιμόκαστρο) είναι ή αρχαία Τορύνη γιατί είναι άγνάντια του Άκτίου)

Κ ο ύ τ σ ι Ἑλληνοβυζαντινὰ τεῖχη, Νίστα (ἰώρα Φασκομηλιά) Ἑλληνικὸ τεῖχος ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Βουλγάρα, Μ ο κ ο β ί ν α (τώρα Συκοχώρι) ἀρχαῖος οἰκισμὸς καὶ Ἑλληνικοὶ τάφοι, Β ρ ά ο τ ι ο β ο (τώρα Παλαιόκαστρο) καὶ Κ ο υ ρ τ έ σ ι Ἑλληνικοὶ τάφοι, Γ κ ρ ί κ α μικρὸ ἀρχαῖο κτίσμα (τὰ Λιθάρια τῆς Μονοβύζας), Π ά ρ γ α ἀρχαῖα θεμέλια τείχους ἐπὶ τοῦ ὁποῖου εἶναι χτισμένο τὸ ἐνετικὸ κάστρο καὶ μυκηναϊκὸς τάφος στὴν «Κύπερη», Μ α ζ α ρ ά κ ι α ἀρχαῖο κάστρο, Κ α ρ τ έ ρ ι μικρὸ κάστρο, Δ ρ α γ ο υ μ ῆ ἀρχαῖο χτίριο στὴ θέσιν «Μάρμαρα», Ν έ α Σ έ λ ι α ν η ἢ Κ ε φ α λ ό β ρ υ σ ο (τώρα Κρυσταλοπηγὴ) μαρμάρينو οκέπασμα ρωμαϊκῆς σαρκοφάγου (ὁ κουμπάρος μὲ τὴν κουμπάρα) καὶ βυζαντινὴ βρύση στὴ θέσιν «Πλάτανο τοῦ Ράπη», Τ σ ο υ ρ ί λ α (τώρα Καλλιθέα) Ἑλληνικὸ τεῖχος, Π ε τ ρ ο β ί τ σ α ἀρχαῖος οἰκισμὸς μὲ μονολιθικοὺς τοίχους ἐντὸς τοῦ χωρίου καὶ στὴ θέσιν «Γκουσμπάνι» ὡς καὶ βυζαντινὸς ναός, Π λ α κ ω τ ῆ βυζαντινὸς ναὸς σὲ σχῆμα σταυροῦ, Ὁ σ δ ί ν α (τώρα Πέντεκκλησιές) Ἑλληνικὸ τεῖχος καὶ βυζαντινοὶ ναοί, Δ ρ ά μ ε σ η ἀρχαῖο μαιανδρικὸ κτίσμα χρησιμοποιούμενο γιὰ θρησκευτικοὺς σκοποὺς (προελλαδικὸ μαντεῖο Δωδώνης) καὶ ἀντικρὺ τοῦτου ἡ ἀκρόπολις τῆς Νιόλιανης ἢ ἀρχαῖα Φανωτὴ, στὴν ὁποία τὸ 170 π.Χ. οἱ Ἑπειρώτες σχεδίαζαν νὰ συλλάβουν τὸν Ρωμαῖο Ὑπατο Ἀουλο Ὀσείλιο πὺν ἔμενε σὲ φιλικὸ σπίτι καὶ νὰ τὸν παραδώσουν στὸν Περσέα, ἀλλὰ γλύτωσε. Εἰδηπονημένος ἀπὸ φιλορωμαῖστὲς κατέφυγε ὀλονυχτὴς στὴν Τιτάνη. Ἀπόπερα τοῦ Καλαμᾶ, τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Τ ι τ ά ν η ς στὴ συμβολὴ τοῦ Καλαμᾶ καὶ τοῦ Φιλιατιώτικου ποταμοῦ στὴν τοποθεσίαν «Γκούμανη»

(Ἀπὸ τὸ ψήφισμα πὺν βρέθηκε στὴν Τιτάνη (1960) καὶ ἀπὸ τὰ γραφόμενα ὡς παρακάτω ἀπὸ τὸν Λίβιο φαίνεται πὺς ἡ Τιτάνη ἦταν ἡ μεγαλύτερη καὶ ἀξιολογώτερη Θεσπρωτικὴ πόλις στὴν ὁποία συνέρχονταν καὶ συνεδρίαζαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Θεσπρωτικῶν πόλεων. Τὸ ψήφισμα σώζεται τὸ μισὸ καὶ λέει γιὰ κάποιον δοῦλο ὀνομαζόμενον Φαλακρὸ, τὸν ὁποῖον μ' ἀπόφαση τοῦ κοινοῦ τῶν Θεσπρωτῶν ἀρῆνει ἐλείψετον ὁ κύριός του κατὰ μῆνα Γεννάριον (γαμήλιον) ΑΓΑΘΑΙ ΤΥΧΑΙ ΕΠΙ ΠΡΟΣ/ΤΑΤΑ ΘΕΣΠΡΩΤΩΝ ΑΛΕΞ/ΑΝΔΡΟΥ ΠΕΡΕΩΣ ΔΕ ΦΥ/ΣΤΑΙΟΥ ΜΗΝΟΣ ΓΑΜΙΛΙ/ΟΥ ΑΦΗΚΕ ΞΕΝΤΣ ΝΙΚΑΝ/ΟΡΟΣ ΙΚΑΔΩΤΟΣ ΦΑΛΑΚ/ΡΟΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΚΑΙ ΑΝΕΘΗΚΕ ΤΑΙ ΘΕΜΙΤΙ ΣΤΗΝ/ΕΤΔΟΚΟΤΝΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ/ΟΣ ΤΟΥ ΝΙΚΑΝΟΡΟΣ

Ὁ Λίβιος γράφει πὺς στὴν πόλιν Τιτάνη συναντήθηκαν οἱ Ρωμαῖοι ἀπεσταλμένοι μὲ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Ἑπειρωτικῶν πόλεων καὶ ἔκαμαν συμφωνίαν μὲ τέτοιους ὅρους πὺν ἂν τοὺς παραβοῦν οἱ Ἑπειῶτες χάριν τοῦ Περσέα βασιλεῦς τῆς Μακεδονίας νὰ ὑποστοῦν ἀντίποινα:

«Αἱ Τιτάναι ἦσαν πόλις ὅπου κατὰ τὸν τελευταῖον Μακεδονικὸν πόλεμον οἱ Ρωμαῖοι ἀπεσταλμένοι συνήντησαν τὸ κοινὸν τῶν Ἑπειρωτῶν καὶ ἦλθον εἰς συμφωνίαν ἢ παράβασιν ὅρων τῆς ὁποίας χάριν τοῦ Περσέως παρέσχε μίαν δικαιολογίαν εἰς τοὺς Ρωμαῖους νὰ παραχωρήσουν εἰς τὸν στρατὸν τοὺς τὴν λεηλασίαν τῆς Ἑπείρου»

(Λίβιος 42, 38 καὶ 45, 34)

Τὰ τεῖχη τοῦ Σμέρτου τῆς Λιγιάς (Ἰλίου), τοῦ Πύργου Ραγίου, τῆς Λιόψης, τῆς Σκάλας τοῦ Ζωριάννου, τοῦ Φατηριοῦ, τῆς Βερενίκης, τῶν Πρα-

δάλων, τοῦ Μαμάκου σὶ Σούλι, τῆς Φροσύνης, τῆς Νούνεσης, τῶν Βραχανῶν, τῆς Σαλονίκης καὶ ἄλλα, καὶ κανένα σημάδι ἢ ἱστορήμα δὲ βρίσκεται γιὰ νὰ ἀποδείξει τὴ θέσιν τῶν ἀρχαίων πόλεων.

Ἔτσι δὲν ξέρομε ποῦ ἀκριβῶς βρίσκονταν οἱ ἀρχαῖες Ἑπειρωτικὲς πόλεις ποὺ ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, Θουκυδίδη, Πausανία, Στράβωνα, Προκόπιο καὶ ἄλλους.

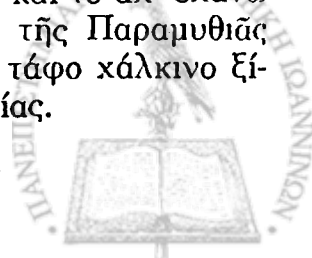
Στὰ πολὺ παλιὰ χρόνια ἡ περιοχή τῆς πεδιάδας Παραμυθιάς - Φαναρίου καλοῦνταν Ἀηδωνία ἀπὸ τὸ θεὸ τοῦ Ἀδῆ Ἀηδωνέα.

Τὴν Παραμυθιά οἱ Νορμανδοὶ τὴν ἔλεγαν Καστέλ Νόβο (Νεόκαστρο). Ἐπὶ Τουρκοκρατίας εἶχε περὶ τὶς πεντακόσιες οἰκογένειες, ὅσες εἶναι πάνω κάτω καὶ σήμερα, χριστιανικὲς καὶ τούρκικες (Ἑπειρ. Ἀστὴρ 1904, σελ. 122). Παλιότερα εἶχε πάνω ἀπὸ χίλιες οἰκογένειες, δηλαδὴ 8—10 χιλ. κατοίκους. Τοῦτο ἀποδείχνεται κι' ἀπὸ τὰ σπαρμένα ἔρειποθέμελα τῶν οἰκιῶν ποὺ κάθε μέρα ξεσκεπάζονται ἀπὸ τυχαῖα ἀνασκάμματα. Ἐδῶ ὅπως καὶ σὶ Μαργாரίτι ἔμνησκαν ἐπὶ τουρκοκρατίας οἱ ἐπιφανέστεροι ἀγάδες καὶ μπέηδες τῆς Τσαμουργιάς, Προνιάτες, Ντιναῖοι, Μπολατάτες, Σινιάτες, Μανοπουλαῖοι στὴν Παραμυθιά καὶ Τσαπαραῖοι, Ρῶϊμπηδες, Γιαγιάδες καὶ Κασιμάτες σὶ Μαργாரίτι.

Ὁ Ἀρμπεντὶν πασᾶς Ντίνος ποὺ ἐχρημάτισε νομάρχης τῶν νήσων Κυκλάδων περὶ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ ὁ ὁποῖος ἦταν καὶ ποιητὴς στὴν Ἑλληνικὴ (ἡμερολ. «Δωδώνη», 1896, σελ. 48—49), κατάγονταν ἀπὸ τὴν Παραμυθιά, καθὼς καὶ ὁ σκιτσογράφος καὶ συνεργάτης τῆς ἐφημερίδας «Ἐλεύθερον Βῆμα» Ἀθηνῶν, Ἀλῆ μπέης Ντίνος. (Οἱ Ντιναῖοι κατάγονται ἀπὸ τὴ Λιόψη τῶν Φιλιατῶν). Ἐπίσης καὶ ὁ κατὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Διονυσίου τοῦ Σκυλοσόφου (1611) πασᾶς τῶν Γιαννίνων Ὁσμὰν πασᾶς (Ἑπειρ. Χρονικά, ἔτος 80, τεύχ. 183).

Ἡ Παραμυθιά παρουσιάζεται στὴν ἱστορία μετὰ τὸν ἀφανισμὸ τῆς Φωτικῆς (ἡ Φωτικὴ ἦταν στὴν τοποθεσίᾳ Λιμπόνι, μισὴ ὥρα βόρεια τῆς Παραμυθιάς) κατὰ τὸν 11ο αἰῶνα μ.Χ. Ἀπὸ τὴν καλὰ διατηρούμενη βυζαντινὴ ἐκκλησιὰ σὶ νότιο ἄκρο τῆς πόλης (Κοίμησις τῆς Θεοτόκου), τοῦ πολὺ κοντὰ αὐτῆς ἔρειπωμένου ρωμαιοβυζαντινοῦ λουτροῦ καὶ τοῦ ἀπὸ τὰ σκαψίματα τῶν ἀνεγειρομένων οἰκιῶν τὸ 1953 παρουσιαζομένου, μέσα στὴν πόλη, ὑδραγωγείου, ἀποδείχτηκε πὺς ἡ Παραμυθιά συνυπῆρχε μὲ τὴν Φωτικὴ, ἐπισκιαζομένη ἀπ' αὐτὴ στὴ ρωμαιοβυζαντινὴ ἐποχὴ, παρεξωπαίδι αὐτῆς ἢ μιὰ πόλη μοιρασμένη στὰ δύο.

Ἄν εἶν' ὀρθὴ ἡ παράδοσις πολλῶν νεωτέρων ἱστορικῶν στηριζομένων σὲ περιγραφὰς ἀρχαίων συγγραφέων πὺς τὸ ποτάμι τῆς Παραμυθιάς ὁ Κοκκυτὸς εἶναι ὁ Σελήεντας (Σελῆεις) τῶν ἀρχαίων, τὸ ποτάμι τῶν Σελλῶν καὶ πὺς ἡ Φωτικὴ χτίσθηκε κάτω ἀπὸ τὸ Χαονόκαστρο καὶ κοντὰ στὴ πόλη Ἑλλά (Σέλλα) ἢ Ἑλλάδα, βγαίνει σωστὸ τὸ συμπέρασμα κι' ὀρθόδοξη ἡ πίστις πὺς ἡ σημερινὴ Παραμυθιά εἶναι στὴ θέσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας ἀπὸ τὴν ὁποία πῆραν τὸ ὄνομα οἱ Ἕλληνες καὶ πὺς τὰ μέσα στὴν πόλη τεῖχη κι' ἀρχαῖα χτίσματα στὰ Τσαρδάκια ἀνήκουν στὴν ἀρχαία πόλη Ἑλλά (Ἑλλάδα) καὶ τὸ ἀπ' ἐπάνω τῆς κάστρο τοῦ ἁγ. Δονάτου εἶναι τὸ Χαονόκαστρο. Ἐντὸς τῆς Παραμυθιάς σὶ ἄνω μέρος τῆς πόλης βρέθηκαν τὸ 1964 μέσα σὲ ἀρχαῖο τάφο χάλκινο ξίφος καὶ αἰχμὴ δόρατος τῆς δεύτερης προχριστιανικῆς χιλιετίας.

ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

ΤΑ ΣΠΙΤΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Τὰ σπίτια τῆς πόλης, ἄσπρα τὰ νεώτερα καὶ μουντὰ τὰ ἐγκαταλειμμένα τουρκόσπιτα ἐρειπωμένα, ἀπλώνονται σὰν περδικαυγὰ στὴ φωλιά ἀπὸ τὰ ριζὰ τοῦ κάμπου ὡς ἀπάνω στὰ πόδια τοῦ πετρώδικου λόφου ποὺ ἔχει ξεκοπεῖ ἀπὸ τὸ μεγάλο ὄγκο τοῦ Κορύλα. Ἐπ' αὐτοῦ λοφάζει τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀνανεωμένο ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ἐτέρου Ἑλλαδικῆς ἐποχῆς φρούριο «Ἅγιος Δονάτος».

Παλιότερα ἡ Παραμυθιά εἶχε ὡς ἑξακόσιες οἰκογένειες, χριστιανικὲς καὶ ὀθωμανικὲς ἀρβανίτικες. Ὑστερα ἀπὸ τὴν ὑποταγὴ τῆς πόλης ἀπὸ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ (1804) οἱ κάτοικοι ἐλαττώθηκαν. Ἀπὸ τὰ 600 σπίτια ἔμειναν τὰ 400, τῶν χριστιανῶν περιοριζομένων γύρω ἀπὸ τὴν ἀγορὰ καὶ ὡς ἀπάνω στὴν κορφὴ, ὅλα τὰ πλάγια, σκεπαίνονταν μὲ τὶς πολυκατοικίες τῶν ἀγάδων.

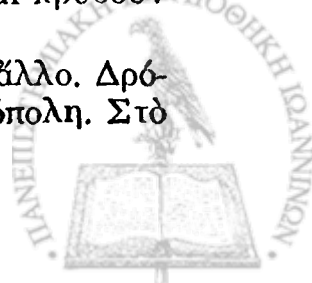
Δυὸ φορές ἡ Παραμυθιά ἔγινε παρανάλωμα τῆς φωτιᾶς. Μὴ τὸ 1747 «γράφω ἐγὼ παπα - κώστας ποὺ βρῆκα στὰ βιβλία τοῦ ἀη - Γιώργη ἀπὸ χωριὸ πα πο ἀφοτε ἐκάηκε ἡ παραμυθιά, ὁ κοσμάκης, 1747» (Ἐνθύμησις γραμμένα οὐ ἐξώφυλλο παλιοῦ εὐαγγελίου τῆς Γκρίκας), καὶ τὴν ἄλλη τὸ 1873 ὅπου κήκαν περὶ τὰ 100 σπίτια, μαγαζιά, χάνια καὶ τὸ μεγάλο τζαμί τῆς ἀγορᾶς (Ἐφημ. «Ἰωάννινα» 16 Ἰουλ. 1873).

Στὸ βόρειο μέρος οἱ Προνιάτες, οἱ μεγαλύτεροι ἀγάδες ἔχουν χτίσει στὸ τούρκικο δυὸ συνοικισμοὺς γιὰ τοὺς ὑπηρετές χριστιανοὺς ραγιάδες τοὺς τὸν ἀη - Νικόλα καὶ τὰ Σεμέτια (σεμέτι = τιμάριο, τοιφλίκι) ποὺ μετονομάσθηκαν Ἀη - Δονάτος. (Ὁ συνοικισμὸς «Σεμέτια» ἐπειδὴ κήκε τὸ 1943 ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς ξαναχτίσθηκε τὸ 1948, λίγο παρακάτω ἀπὸ τὴ θέση ποὺ ἦταν). Οἱ κάτοικοί τοὺς μαζώματα ἀπὸ διάφορα χριστιανικὰ χωριά ἀσχολοῦνταν στὰ χτήματα τῶν ἀγάδων καὶ ἦταν ἀποκλειστικὰ ἰσόβιοι σκλάβοι στὴν ὑπηρεσία τοὺς. Οἱ ἀγάδες τοὺς ἔφκιαναν ἀπὸ ἕνα σκυλοκάλυβο στὸ ὁποῖο κούρνιαζε ἡ οἰκογένειά τοὺς μαζὶ μὲ τὰ βόδια τῆς δουλειᾶς, τὶς κόπτες κι' ἕνα δυὸ μανάρια ὅσοι μπόρεσαν νὰ σιμάσουν κι' ἔβαζαν καὶ τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα, τ' ἀλέτρι, τὴ σβάρα καὶ τὴ γάστρα μὲ τὸ κακάβι καὶ τὸ σκαφίδι ποὺ ζύμωναν τὴν κουλούρα.

Σήμερα (1973) οἱ κάτοικοι ὅλοι Ἕλληνες χριστιανοί, ποὺ ροβόλησαν ὕστερα ἀπὸ τὴν τμηματικὴ ἀναχώρηση τῶν τούρκων 1913—1925) καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τὰ γύρω ὄρεινὰ χωριά, Πόποβο, Ἐλευτεροχώρι καὶ ἄλλα, συμποσοῦνται ὡς τρεῖς καὶ ἥμισυ χιλιάδες.

Σὰν ἀκέφαλο ἀητὸ μ' ἀπλωμένες τὶς φτεροῦγες καὶ μὲ τὰ ποδάρια ἀκουμμημένα στὸν κάμπο, μπορούμε νὰ παρομοιάσουμε τὴν Παραμυθιά. Φτεροῦγες εἶν' οἱ δυὸ συνοικισμοὶ τῆς ποὺ ἀπλώνονται στὴν κορφὴ, ἀριστερὰ τῶν Προνιάτων καὶ δεξιὰ τῶν Σινιάτων, κορμὶ τὰ ἀραιὰ στὴν ἀνηφορίᾳ ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἀγορὰ σπίτια, ὅπου ὑψώνεται ὁ Πύργος μὲ τὸ ἰδιόρρυθμο ὠρολόγι κατασκευασμένο στὴν Ἰταλία τὸ 1750, τὸ ὁποῖο ἀντὶ μεταλλικοῦ ἐλατηρίου φέρει σχοίνινη τριχιά ξειτυλισμένη ἀπὸ τὸ βάρος δεμένης πέτρας, κοιλιὰ ἡ ἀγορὰ μὲ τὰ «γύφτικα» καὶ ποδάρια ἢ συνοικία «Καλύβια», φτερά δὲ καὶ πούπουλα τ' ἀηιοῦ οἱ φυτεῖες τῶν ἐλαιοδένδρων καὶ κήπων ποὺ παρεμβάλλονται καὶ κρύβουν ἢ σκεπάζουν τὰ σπίτια.

Πυκνὰ τὰ σπίτια τῆς ἀγορᾶς καὶ τὰ Γύφτικα, τὸ ἕνα πάνω στὸ ἄλλο. Δρόμοι στενοί, στενὰ σοκάκια, λιθόστρωτα γκαλντερίμια. Θυμίζει τουρκόπολη. Στὸ

μέσο διέρχεται βρώμικος χείμαρρος (λάκκος) ὁ ὁποῖος τὸ 1955 καὶ μετέπειτα σκεπάσθηκε μὲ πλάκα ἀπὸ τοιμέντο.

Ἀπὸ τὰ νεώτερα χτίρια τῆς πόλης τὸ μιοερότερο καὶ ὡραιότερο μὲ τεκτονικὸ σχέδιο καὶ σκεπασμένο μὲ πλάκα ἀπὸ τοιμέντο, εἶναι τὸ χτίριο τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, στὸ ὁποῖο φοιτοῦν τὰ πέντε πέντε τῶν παιδιῶν, τὸ ἄλλο πέντε φοιτᾷ στὸ ἐπίσης καινούργιο σχολεῖο στὸ συνοικισμὸ ἀγ. Νικολάου καὶ σὲ ἰδιωτικὸ χτίριο στὴν ἐπάνω πόλη.

Τὸ μέγαρο τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀνεγέρθηκε μὲ χρηματικὴ δωρεὰ τοῦ ὁμογενῆ Βούλγαρη, καταγομένου ἀπὸ τοὺς Καλαρρύτες. Ἔκαμε τὴ δωρεὰ αὐτὴ ἀπὸ ἀναμνηστικὴ πατριωσύνῃ ἐπεὶ μικρὸ παιδί ἔζησε μιὰ δεκαετία ὑπάλληλος χρυσοχοείου στὴν πόλη. Σήμερα στὴν Ρώμη ἔχει τὸ μεγαλύτερο χρυσοχοεῖο τῆς Εὐρώπης.

Ἄλλα χτίρια δευτερότερα τῶν Ριγγαίων, μεγάλων ἄλλοτε τυρεμπόρων καταγομένων κ' αὐτῶν ἀπὸ τὰ χωριὰ τῆς Πίνδου, τὰ τρία καινούργια ξενοδοχεῖα, Σακαρέλη, Φούρκα καὶ Ντάνη, τὸ σπίτι τοῦ γιατροῦ Κούρτη καταγομένου ἀπὸ τὸ Πόποβο, τὰ δυὸ χτίρια τοῦ γυμνασίου, τὸ ἓνα ἀπὸ δωρεὰ τοῦ κληροδοτήματος Μελα καὶ τὸ ἄλλο καὶ τὸ καλλίτερο ἀπὸ κρατικὴ ἀρωγή, τὸ διοικητήριον ὅπου στεγάζονται οἱ δημόσιες ὑπηρεσίαι καὶ τὸ νεόχτιστο γυμνασιακὸ οἰκοτροφεῖο στὰ Τσαρδάκια, χρεωστούμενης τῆς ἀνέγερσής στίς ἐνέργειαι τοῦ μητροπολίτη Τίτου Ματθαϊάκη, ὡς καὶ ὁ ἀνεγειρόμενος (1960), ἐνεργειῶν τοῦ αὐτοῦ μητροπολίτη μητροπολιτικὸς ναὸς στὸ κέντρο τῆς πόλης «ἁγ. Δονάτος», ἔχοντας τὸ ἅγιον βῆμα ὅχι ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ ἀλλὰ ἀπὸ τὸ βοριά. Στὸ θεμέλιον τῆς ἀριστερῆς γωνίας τούτου, ὅπως εἰσερχόμεθα ἀπὸ τὴ νότια εἴσοδο (κυρία) τοποθετήθηκε ἐπὶ τοιμεντοστρώματος μαρμάρινη πλάκα κατὰ τὴν θεμελίωσιν, φέρουσα χαραγμένα τὰ ὀνόματα τοῦ μητροπολίτου Τίτου καὶ τῶν μελῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιτροπῆς: Ἀντωνίου Παπά, προέδρου, καὶ Φωτίου Οἰκονόμου, Χρήστου Τσαμάτου, Γεωργ. Παπαδοπούλου καὶ Μιχ. Σιαμὰ μελῶν. Τὰ καλλίτερα σπίτια, ὅλα καινούργια, νέου ρυθμοῦ, ἔχουν τὰ Τσαρδάκια.

Ὅταν ὑποδουλώθηκε ἡ Παραμυθιά τοὺς Τούρκους (1431) σύγχρονα τῶν Γιαννίνων τὸ διοικητήριον ἦταν στὸ λόφον τοῦ Γαλατᾶ (Μπεντέμια) ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἐκτὸς τῶν Ἑλληνικῶν τειχῶν ὑπῆρχε καὶ χτιστὸς τάφος ἐνδὸς ὑποδιοικητοῦ τῆς ἐπαρχίας (μουσελίμη) ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Ἀσλὰν μπέη. Ἐπὶ τοῦ τάφου τούτου ἔστηκε στύλος μεταφερόμενος ἀπὸ τὸν ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Λαμποβήθρας τῆς Φωτικῆς καὶ τὸν ὁποῖον τάφο κατέστρεψαν οἱ Ἴταλοι τὸ 1917 πού εἶχαν καταλάβει γιὰ λίγο διάστημα τὴν Ἠπειρο. Ἀργότερα ἡ διοίκησις μεταφέρθηκε στὴν οἰκίαν τοῦ Νέλιου Χατζαλῆ, ἔπειτα στὸ σπίτι τοῦ Χατζῆ Κάσου, ὅπου σήμερον βρίσκεται τὸ μέγαρον τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ τελικὰ στὸ σημερινὸ διοικητήριον.

Ἀπὸ τίς παλιὰς οἰκοδομὰς ἐντύπωση κάνει στὸν ξένον τὸ δυτικὰ τῆς πόλης οἰκοδόμημα τῶν Μανοπουλαίων. Τοῦτο ἀποτελεῖται ἀπὸ σύμπλεγμα οἰκοδομῶν ἐπὶ ὁμωνύμου λόφου, ὁ ὁποῖος δεσπόζει τῆς πόλης καὶ τοῦ ἀπὸ κάτω κάμπου, τὰ Προνιατικά χαλάσματα καὶ σωροὶ ἀπὸ ἐρείπια, ἡ Κούλια τῶν Μπολατάτων ψηλὸς βυζαντοτουρκικὸς πύργος χτισμένος μὲ πορολίθους καὶ θολοσκεπάσιον. Στὸ θόλον τοῦ εἶναι φυτρωμέναι τρεῖς ἀγριοελιές ποὺ τρέφονται ἀπὸ τὸν ἴδιον θόλον. Στὸ σκοταδερὸ κατῶγι τοῦ λένε πὺς ἀκοῦνε τὴ νύχτα ἀγκομαχητὰ καὶ βλέπουν φαντάσματα, ἡ Μεγαλεκκλησιά, βυζαντινὸς ναὸς μὲ πολλὰς μεταγενέστερας προσθήκας καὶ ἐπισκευάς. Σὲ σιγγῆλιον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου γράφεται Παναγία ἡ Παραμυθιά. Στὴ μεγαλεκκλησίαν φυλά-

γεται παλαιὸς χρυσοκέντητος ἐπιτάφιος μεγάλης ἀρχαιολογικῆς ἀξίας μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἐκ Μετεώρων 1588».

Ἐρείπια μεγάλου χριστιανικοῦ ναοῦ τρίκλιτου οὔζονται καὶ σὲ μισὴ ὥρα νότια τῆς Παραμυθιάς στὴ θέσῃ «Χάλασμα». Λένε πὺς ἦταν μοναστήρι. Ὁ ἐφημέριος Βέλλενης, τοῦ ὁποῖου τὴ δικαιοδοσία ὑπάγεται, μοῦ εἶπε πὺς τὸν καιρὸ τοῦ Τούρκου δὲ γνώριζε κανέναν τ' ὄνομα τοῦ ναοῦ καὶ γιὰ νὰ μὴ πληρώνει φόρο σὰν βακούφι τῷ γραψαν ἀπὸ λόγου τους οἱ προεστῶτες «Ζωοδόχος Πηγὴ». Στὸ τούρκικο κτηματολόγιο γράφεται «Χάλασμα Παναγίας Κελὶ Σασί», δηλαδὴ «Χάλασμα ἐκκλησίας Παναγίας».

Στὸ δεξιὸ μέρος ὅπως εἰσερχόμαστε τῆς ἐκκλησούλας ποὺ χτίσθηκε ἐπὶ τοῦ μεσαίου κλίτους τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Χαλάσματος ὑπῆρχε ἐντειχισμένη πλάκα φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν:

«ΤΟΙΣ ΚΤΡΙΟΙΣ
ΕΛΙΩ (ἴσως ΓΑΙΩ) ΒΑΛΕΡΙΩ
ΔΙΟΚΛΗΤΙΑΝΩ
ΕΛΙΩ ΑΙΡΙΠ...
ΜΑΞΙΜΙΑΝΩ
ΕΒ... Β...
ΚΑΙΩΓΕΠ... ΟΩ...
ΠΑΕ... Ρ... Κ...
ΚΩ... ΡC...»

Κατὰ τὸ 1964—1973 στὰ Τσαρδάκια ἀνεγέρθηκε καινούργιος συνοικισμὸς μὲ ὡραῖα καινούργια σπίτια τοιμεντοσκεπασμένα τὰ ὡραιότερα τῆς πόλης.

ΠΑΛΑΙΟΙ ΚΑΙ ΝΕΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑΣ

Γιὰ τοὺς Ὀθωμανοὺς κατοίκους τῆς Παραμυθιάς πού, ὅπως παραπάνω ἀναφέραμε, ἔφυγαν καθολοκληρία τὸ 1944, δὲν προσθέτουμε τίποτε. Περιορίζομαι μόνον σὲ τοῦτο, πὺς ὅλοι τους ἦταν ἐξισλαμισμένοι Ἀρβανίτες χριστιανοὶ Τσάμηδες καὶ σχιμιάτιζαν φάρες. Μόνον δυὸ οἰκογένειες τούρκικες εἶχαν ἔρθει καὶ ἐγκατασταθεῖ, ἀπὸ τίς ὁποῖες μιὰ ἦταν τῶν Μπολαιάτων ἀπὸ τὴν Ἀραβία. Ἐρχόμενη ἔμεινε κάμποσον καιρὸ σὲ σκηνὴ στὴν ἀπ' αὐτὴ ὀνομαζομένη τοποθεσία «Μπολάτι» στὰ Λειβαδάκια τοῦ χωριοῦ Σαλονίκη κι' ἀπ' ἐκεῖ ροβόλησε ἀργότερα στὴν Παραμυθιά. Ἄλλοι πάλι λένε γι' αὐτοὺς πὺς ἦρθαν ἀπὸ τὴν Τουρκογρανίτσα μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Σκυλοσόφου, καὶ γιὰ τοὺς Μανοπουλαίους πὺς ἦρθαν ἀπὸ τὸ Λάλα τῆς Πελοποννήσου, ὅπως δείχνει καὶ τὸ συνηθισμένο στὸ Μωριά ἐπώνυμο «ποῦλος». Γιὰ τοὺς Προνιάτες λέν πὺς ἦταν ἀπὸ τὸ χωριὸ Σαλονίκη κι' οἱ Ντιναῖοι ὅπως εἰπώθηκε ἀπὸ τὴ Λιόψη τῶν Φιλιατῶν. Οἱ φάρες συχνὰ ἔρχονταν σὲ ρίξιν ἀναμεταξί τους ἐξ αἰτίας μικροδιαφορῶν καὶ χτηματικῶν διενέξεων καὶ σκοτώνονταν συχνὰ (Λήκ). Ἡ ἐκδίκηση, ἢ ἀνταπόδοσις ὀφθαλμοῦ ἀντὶ ὀφθαλμοῦ παρέμεινε στοὺς ἀρβανίτες ὡς τὸ 1944 ποὺ ἔφυγαν ὅσοι ἀπέμειναν γιὰ τὴν Ἀλβανία. Τὸ 1893 τὸ σπίτι τοῦ Ἑμὶν Γιακούπη ἀποτεφρώθηκε στὴ συνοικία τῶν Μπολαιάτων ἀπὸ πυρκαϊὰ τὴν ὁποίαν ἔβαλαν συντοπίτες του ἀπὸ ἐκδίκηση.

Οἱ σημερινοὶ κάτοικοι ἀποτελοῦν ἓνα μωσαϊκὸ ἀπὸ χίλιες καρυδιὲς καρύδια ποὺ ἦρθαν ἀπὸ τὰ χωριά τῆς Πίνδου, τὰ καλαντζοχώρια τῆς Μουργκάνας, τῶν Σκαπέτων (Σουλίου), τῆς Λάκκας τοῦ Μπότσαρη, τῆς Ντουσκάρας, τῆς Πάνω Σκάλας (Πόποβο, Ἐλευτεροχώρι κ.ἄ.).

Οί παλιοὶ κάτοικοι τῆς Παραμυθιάς ἄλλοι ἔφυγαν στὰ ξένα, Βενετία, Κέρκυρα, Πελοπόννησο, ἄλλοι μετοίκησαν ἄλλοῦ, μὰ ἀπόμειναν ἀκόμα κάμποσες οἰκογένειες. Χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοι μητρικὴ γλῶσσα ἀνέκαθεν εἶχαν τὴν Ἑλληνική. Ὅλη ἡ ὄρεινὴ χώρα τῆς Θεοπρωτίας, Σκάπετα, Πόποβο, Ντουσκάρα, Φιλιατοχώρια καὶ πέρ' ἀκόμα, ὅλη ἡ δυτικὴ Ἡπειρο, Ντέλβινο, Πογώνι, Ἀργυρόκαστρο ἀνήκουν γλωσσικὰ στὸ νοτιοελληνικὸ ἰδίωμα καὶ ὄχι στὸ βορειοδυρικὸ ὅπως ἡ λοιπὴ βόρεια Ἑλλάδα (Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ 1934, σελ. 154).

Οἱ ντόπιοι κάτοικοι τῆς Λάκκας τοῦ Μπότσαρη ποὺ ὀνομάσθηκε ἔτσι ἀπὸ τὸ σπῖτι ποὺ εἶχε ὁ Γιώργο Μπότσαρης στὸ Παλιοχώρι, δηλαδὴ οἱ περὶ τὰ Ντερβίζιανα, καλοῦνται Σουλιῶτες καὶ τὰ χωριά τους Λάκκα Σούλι. Πιὸ πολὺ Λάκκα Σούλι εἶναι τὰ τέσσερα χωριά τῶν Σκαπέτων Φροσύνη, Κουκουλιόι, Αὐλότοπος καὶ Τσαγκάρι, ὄχι κι' ἡ Σαμονίβα. Ἡ λάκκα Ντερβιζιάνων ἦταν ὑποτελὴς στοὺς Σουλιῶτες, καθὼς καὶ τὰ χωριά τοῦ Φαναριοῦ (Περραιβός, Ἀραβαντινός).

Η ΑΓΟΡΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑΣ

Δυὸ εἶναι οἱ κύριοι δρόμοι τῆς Παραμυθιάς, στοὺς ὁποίους εἶναι συγκεντρωμένα ὅλα τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα καὶ παντοπωλεῖα, ὁ δρόμος Γαλατᾶ - πλατεῖα Μιχαὴλ Παραμυθιώτη - πλατεῖα 49 προκρίτων κι' ὁ δρόμος πλατεῖας Μιχαὴλ Παραμυθιώτη - Καρακαμίσι.

Τὰ μαγαζιά εἶναι ἰσόγεια καὶ δέχονται κατὰ Σάββατο, ὅπου εἶναι ἡ μέρα τῆς βδομαδιάτικης ἀγορᾶς μὲ πλῆθος ἀγοροπωλητῶν, γιατί ἡ Παραμυθιά βρίσκεται στὸ κέντρο τοῦ νομοῦ καὶ σὲ σταυροδρόμι κι' ἔχει γύρω πολλὰ χωριά μὲ τὰ ὁποῖα ἔρχεται σὲ συναλλαγές. Ὑπάρχουν (1973) καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ κατασκευάζονται αὐτοκινητόδρομοι πρὸς ὅλες τὶς διευθύνσεις. Συνδέεται μὲ αὐτοκινητόδρομο μὲ τὴν Ἡγουμενίτσα, τὰ Γιάννινα, τὸ Φανάρι, τὴν Πάργα, τὸ Μαργαρίτι, τὴν Πρέβεζα, τὴν Ἀθήνα, τὴ Γκρίκα, τὴ Δράγανη, τὰ Σουλιωτοχώρια, τὴν παλιὰ Σέλιανη, τὴν Τσουρίλα, τὸ Πόποβο - Πετούσι - Πράδαλα - Δωδώνη.

Κάθε Σάββατο ἡ ἀγορὰ γεμίζει, ποὺ δὲν ἔχεις ποῦ νὰ περάσεις, ἀπὸ πολλὸν κόσμον καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ γυναῖκες τῆς Βέλλενης, τοῦ Προδρομίου, τοῦ Ζερβοχωρίου, τοῦ Καριωτιοῦ, τῆς Χούβιανης, τοῦ Ραχουλιοῦ, τοῦ Σεβαστοῦ, τῆς Σέλιανης, τοῦ Κεφαλοβρύσου, τοῦ Νεοχωρίου, τῆς Βρυσοπούλας, τοῦ Μαντζαριοῦ καὶ πωλοῦν κηπευτικὰ καὶ οἰκιακὰ προϊόντα (Ἡπειρ. Ἀστὴρ 1904, σελ. 339). Ἀπὸ τοῦτο βγῆκε καὶ τὸ δίστιχο γιὰ τοὺς Καρυωτίτες:

«Φάτε πιέτι Καρυωτίτες
ὄλο λάχανα καὶ πίτες».

Τὴν ἡμέρα τῆς ἀγορᾶς βλέπεις στοὺς δρόμους τῆς Παραμυθιάς χωριάτισσες γυναικοῦλες νὰ κρατοῦν στὰ χέρια κότες, καλαθάκια καὶ σακκουλίτσες μ' αὐγά, φρέσκο βούτυρο σὲ κακαθάκια, σάκκους λαχανικῶν, κασόνια μὲ φρούτα καὶ τὰ παρόμοια.

Τὸ μεγαλύτερο παζάρι (ἀγορὰ) γίνεται τὸ Σάββατο τοῦ Λαζάρου, τὴν Μεγάλῃ Πέφτῃ καὶ τὸν Λάμποβο (ἐμποροπανήγυρη) ποὺ ὀρίζεται ἀπὸ τὸν δῆμον τέλη Σεπτέμβρη μ' ἀρχὲς Ὀκτώβρη. Ὁ Λάμποβος μεταφέρθηκε ἀπὸ τὸ Λάμποβο, χωριὸ τῆς Βορείου Ἡπείρου, γι' αὐτὸ φέρει καὶ τὸν ὀνόματό του. Λέγεται πὼς ἐκεῖ εἶχε συσταθεῖ ἀπὸ τὸ Μεγάλον Ἰουστινιανὸ (6ο μεταχριστιανικὸ αἶμα). Μὲ τὶς ἐπιδρομὰς τῶν Σλάβων οἱ Λαμποβίτες κατερχόμενοι σύσταιναν

στον τόπο πού ἐγκατασταίνονταν τὴν ἐμποροπανήγυρη, ὅπως στὴν Διπαλίτσα τῆς Πογωνιανῆς (670 μ.Χ.), ἀπὸ τὴν ὁποία μετὰ τὴν ἐρήμωσή της, μεταφέρεται στὰ Γιάννινα κι' ἀπ' ἐκεῖ στὴν Ἄρτα καὶ τὴ Φιλιππιάδα.

Τὸ Σάββατο τοῦ Λαζάρου κουβαλιοῦνται στὴν ἀγορὰ οἱ ἀχρόνιγες νυφάδες ἀπὸ τὰ ἐπάνω τῆς Κακῆς Σκάλας χωριά καὶ τὰ καμπήσια, γιὰ νὰ προμηθευτοῦν δαφνόκλαδα (βάγια) μὲ τὰ ὁποία θὰ στολισθοῦν οἱ ἐκκλησιὲς τὴν Κυριακὴ τῶν Βαΐων. Ὑπάρχει ἔθιμο νὰ προμηθεύωνται οἱ πρωτόνυφες τὰ βάγια τῶν ἐκκλησιῶν τους. Ζώρικες οἱ βουνήσιες γεροδεμένες κι' ἡλιοκόκκινες καὶ οἰαρόχρωμες οἱ καμπήσιες μὲ τὶς δάφνες ζαλικωμένες πεζοπορεῦονται τὶς ἀνηφοριὲς καὶ τὰ ἰσιώματα γιὰ τὰ χωριά τους. Ἡ Κυριακὴ τῶν Βαΐων στὰ περὶ χώρα τῆς Παραμυθιάς καλεῖται «Κυριακὴ τῆς Δάφνης».

Ὁ Λάμποδος τὸν ὁποῖον μετέφεραν πρῶτα στὴ Φωτικὴ κι' ἔπειτα στὴν Παραμυθιά οἱ Λαμποδίτες πού ἐγκατεστάθηκαν στὸ ἀποτελούμενο ἀπὸ Σελιανίτες σημερινὸ χωριὸ Κρυσταλλοπηγῆ, ὅπου ὑπάρχουν καὶ ἐρειποθέμελα καὶ βρύση στὴν τοποθεσία «Πλάτανος τοῦ Ράπη», μαζεῦει κόσμον ἔξδν τοὺς ντόπιους κι' ἀπ' ὅλη τὴν Ἠπειρο καὶ τὴν ἄλλη Ἑλλάδα. Βαστάει ὀχτὼ μέρες, Σάββατο σὲ Σάββατο. Οἱ Λαμποδίτες κι' ἐδῶ πού ἦρθαν δὲν ἐγλύτωσαν, ἐξοντώθηκαν ἀπὸ τὶς ἐπιδημίες, πανοῦκλα καὶ χολέρα.

Τὶς μέρες τοῦ Λαμποδοῦ οἱ γύρω τῆς πόλης λόφοι καὶ πλαγιὲς σκεπάζονταν ἀπὸ λιανὰ καὶ χοντρά ζῶα γιὰ πούλημα, πρόβατα, γίδια, βόδια, ἄλογα, οἱ δὲ πλατεῖες καὶ δρόμοι γεμίζουν ἀπὸ σκουτικά, βελέντζες, κιλίμια, φλοκωτὲς καὶ ἄλλα εἶδη ρουχισμοῦ, προίκας καὶ φορεμάτων κι' ἄλλεςπραμιότητες. Στὰ ἐστιατόρια καὶ τὰ καφενεῖα βιολιὰ καὶ ἄλλα λαλούμενα μὲ τραγουδίστριες (πριμαντόνες), ρυθμίζουν τὸ χορὸ τῶν ἀσκήδων καὶ λεβεντάδων, ξεκουφαίνοντας τὸν κόσμον μὲ τὰ μεγάφωνα.

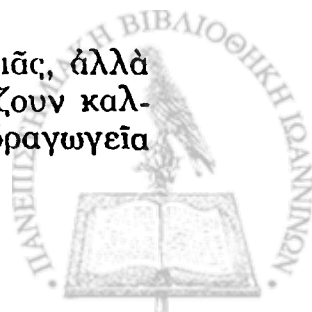
Στὶς μεγάλες ἀγορασυγκεντρώσεις λαβαίνουν μέρος καὶ οἱ τσοῦπρες τῆς παντρεϊᾶς, ἐπιδείχνοντας τὰ καλοχτενισμένα τους μαλλιά μὲ τὰ κατοαρωμένα τσουλούφρια, τὰ λυγρὰ ἄτους κορμιά μὲ τοὺς ὁμορφους κόρφους καὶ τὰ ροδοκόκκινα μάγουλα σειόμενες σὰ σουσουράδες γιὰ νὰ πουλήσουν φακὴ ὅπως λέγεται σκωπτικά, δηλαδὴ νὰ ἀλληλοῖδωθοῦν μὲ τὰ παλληκάρια μὲ τὴν ὑστεροβουλία καὶ τὸν ἀπώτερο σκοπὸ τῆς ἀρραβώνας, τῆς παντρεϊᾶς.

Οἱ δρόμοι στενοὶ μὲ στρεφογυρίσματα εἶναι στρωμένοι μὲ ἀπελέκητες πέτρες (γκαντερίμια). Τὰ περισσότερα καταστήματα εἶναι καφενεῖα, ἀκολουθοῦν τὰ τσαγκάρικα καὶ τὰ ραφτάδικα. Ἡ Θεσπρωτὶα ἔχει πλούσια ἐδάφη κι' ἡ γῆ της, γῆ τῆς ἐπαγγελίας ὅλης τῆς Ἠπέιρου μὲ τὰ ρύζια, τὰ καλαμπόκια, τὰ βαμπάκια καὶ τὰ μαργαριτωτικά πεπόνια καὶ τὰ ἐλιοτόπια.

Ἐντὸς τῆς πόλης λειτουργοῦν: ἓνας κινηματογράφος, τέσσερα μηχανοκίνητα ἐπιπλοποιεῖα, δύο ἁλωνάρες, ἓνα μηχανοκίνητο κλωστήριο, δύο μηχανοκίνητοι ἀργαλειοί, δύο ἁλατοτριβεῖα, ἓνα ἐργοστάσιο κατασκευῆς οὔζου καὶ ἀναψυκτικῶν ποτῶν καὶ ἓνα ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον τοῦ Φιλοπροόδου Ὁμίλου Παραμυθίας (Φ.Ο.Π.) μετὰ βιβλιοθήκης καὶ Φιλαρμονικῆς μουσικῆς. Ἐξωθὶ δὲ αὐτῆς δύο κεραμοποιεῖα καὶ τρία τυροκομεῖα.

ΠΗΓΕΣ — ΚΗΠΟΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑΣ

Καρμιά τριανταριά εἰν' οἱ βρύσες μέσα στὴν πόλη τῆς Παραμυθιάς, ἀλλὰ κι' ἀπ' ἔξω ἀπ' αὐτὴ ὁ τόπος εἶναι γεμάτος ἀπὸ νεροπηγὲς πού ποτίζουν καλλιεργημένα χωράφια καὶ κήπους (μποστανικά). Ἐχει καὶ τρία ὑδραγωγεῖα

πού με οιοδηροσωλήνες φέρουν τὸ νερὸ στὴν πόλη, ἓνα ἀπὸ τὴ πηγὴ Γκουγκοῦ προμηθεύει νερὸ στὰ κορφινὰ οπίτια, τὸ ἄλλο ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Βρύσῃ στὴς μεσαῖες συνοικίες καὶ τὸ τελευταῖο ἀπὸ τὴ πηγὴ τοῦ Καρακαμισιοῦ (καρὰ καμίσι = μαῦρο ὑποκάμισο) στὴν ἀγορὰ καὶ τὴν κάτω πόλη. Ἀπὸ τὴς πηγὲς πού υπάρχουν μέσα στὴν πόλη τὸ καλλίτερο νερὸ τὸ ἔχει ἡ βρύση τοῦ «Μουσελίμη». Σὲ κάθε βρύση ὑψώνεται κι' ἀπ' ἓνας γεροπλάτανος πού τὸ καλοκαίρι χαρίζει δροσιὰ κι' ἀγέρα σ' ὅσους καταφεύγουν στὸν ἴσκιο τους. Στὴ Μεγάλῃ Βρύσῃ οὔζεται πλάτανος πού ἡ κουφάλα του κινεῖται ὁλόκληρη ἀθιγγάνικη οἰκογένεια μαζί με τὸ ὑποζύγιό της σὲ ὥρα καταιγιστικῆς βροχῆς. Τὴ βρύση «Τσαούση» κατασκεύασε τὸ 1614 ὁ Μουσταφᾶ Τσαούσης, τὴ δὲ «Τοῦ Δεσπότη» ὁ Μιχαὴλ Γκάγκας, Γιαννιώτης μητροπολίτης Λάρισας, σ' ἀνάμνηση τῶν ἀπὸ τὴν Παραμυθιά προπατόρων του.

Ἡ ζωὴ στὴν Παραμυθιά κοστίζει πολὺ φθηνότερα ἀπ' ὅ,τι ἄλλοῦ, γι' αὐτὸ κι' οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι λυποῦνται ὅταν μεταθέτῳνται. Ὅλος ὁ ἀπὸ κάτω τῆς πόλης κάμπος καὶ τοῦ Λιμνιοῦ πού σπέρνονται με καλαμπόκια, βαμπάκια καὶ σιτηρά, ποτίζονται με τὰ νερά πού πηγάζουν ἀπὸ τὴν τοποθεσία «Λίβερη» τῆς ἐπάνω Σέλιανης. Στὸ δρόμο κινοῦν πολλοὺς ἀλευρόμυλους, μαντάνια καὶ νεροτριβιές, παλιότερα κι' ἓναν ταμπακόμυλο.

Τὸν χειμῶνα ἡ πόλη πνίγεται ἀπὸ τὰ πολλὰ νερά καὶ δέρνεται ἄγρια ἀπὸ τὸ βοριά, τὸν Κατεβατό, ὁ ὁποῖος ἀψὺς καὶ παγωμένος χύνεται ἀπὸ τὴς κορφὲς τοῦ Κουρούλα, σπάζει ἐλιές, ἀφαιρεῖ στέγες ἀπὸ τὰ σπίτια, σκουπίζει τὰ σοκάκια. Μ' ὅλα τοῦτα ὁ χειμῶνας δὲν εἶναι καὶ τόσο βαριός. Μέσα στὴν πόλη ξεχειμῳνιάζουν οἰκόσιτα (μανάρια, μπαγκάτια) ζῶα, καὶ πολὺ λίγα γίδια, καὶ στὸν κάμπο κοπάδια τσελιγκάδων ντόπιων καὶ σαρακατσιάνων.

ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Ὅπως εἶπαμε στὴ θέση πού εἶναι χτισμένη ἡ Παραμυθιά ὑπῆρχε προελληνικὸς οἰκισμὸς ἀρχαῖος, ἡ Πελασγικὴ πόλη Ἑλλά.

Γύρα τὸ 1600 π.Χ. ἡ χώρα καταλαμβάνεται ἀπὸ τοὺς Ἀχαιοὺς. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάς καὶ οἱ Θεσσαλοὶ τῆς Θεσπρωτίας ἐγκαταλείπουν τὸν τόπο τους καὶ ἐγκατασταίνονται στὴν ἀπ' αὐτοὺς ὀνομαζομένη σημερινή Θεσσαλία.

«Ἐδεμῶν δὲ Φωκαέες τὸ τεῖχος δέισαντες, ἐπεὶ Θετταλοὶ ἦλθον ἐκ Θεσπρωτῶν οἰκίσαντες γῆν Αἰωλῖδα τὴν περ νῦν ἐκτέεται».

(Ἡρόδ. βιβλ. Ζ' «Πολύμνια» 176)

Μετέπειτα κατὰ τὸν Ἰον προχριστιανικὸ αἰῶνα κατέρχονται οἱ Δωριαῖοι. Γί πόλεις ἐμφανίσθηκαν στὴν περιοχὴ αὐτὴ καὶ ἀλληλοδιαδόχως ἐξαφανίσθηκαν. δὲν ξέρομε. Σκεπαίνονται ἀπὸ ἱστορικὸ σκοτάδι. Τὸ 167 π.Χ. ἡ χώρα καταλαμβάνεται ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους. Νέα πόλη ἐμφανίζεται, ἡ Φωτικὴ καὶ συγχρόνως στὴ θέση τῆς ἀρχαίας Ἑλλάς ἡ Παραμυθιά, προάστειο τῆς πρώτης. Ἡ Φωτικὴ ἦταν πλούσια πόλη καὶ οἱ κάτοικοι εὐημεροῦσαν. Εἶχε μεγάλες ἐμπορικὲς σχέσεις με κοντινὲς καὶ ἀλλογενεῖς πόλεις Ἑλληνικὲς καὶ Ρωμαϊκὲς. Τὰ νομίσιμα πού βρέθηκαν σὶδ ἑδαφός της τὸ μαρτυροῦν: Ἀπειρωτῶν με τὴν κεφαλὴν τῆς Διόνης καὶ τοῦ κεραυνοῦ, Ἀμβρακίας (ΑΜΒΡ), Κορινθιακὰ με τὸν πῆγαισο καὶ τὴν Ἀθηνᾶ, Φιλίππου καὶ Ρωμαϊκὰ (ΜΑΞΙΜΙΝΟΥΣ). Ἐπίσης βρέθηκε ἀρχαιότερο νόμισμα τὸ ὁποῖα ἀπὸ τὴ μιὰ ὀψη ἔφερε ἀνδρική κε-

φαλή στεφανωμένη με κλάδο ἐλιᾶς κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη πουλὶ με ἀνοιγμένα φτε-
ρὰ καὶ ἐπιγραφή ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΦΩΤΙΚ.

Πρὸ τοῦ ἐρχομοῦ τῶν Τούρκων ἡ πόλη ἦταν χτισμένη στὰ «Τσαρδάκια» (τσαρδὶ = σκηνή, ὑπόστεγο), ὁ δὲ λόφος τοῦ Γαλατᾶ σκεπαίνονταν ἀπὸ δά-
σος. Λένε πὼς ὀνομάσθηκε Παραμυθιά ἀπὸ τὸν Θύαμη ποταμὸ (Παραθυαμία
= Παραμυθία). Ἄλλοι ὑποστηρίζουν πὼς πῆρε τὴν ὀνομασία ἀπὸ τοὺς κατοί-
κους τῆς Φωτικῆς ποὺ ἀπὸ τὶς σλαβικὲς ἐπιδρομὲς (828—1025) χρόνια ἀφα-
νισιοῦ πολλῶν Ἑπειρωτ. πόλεων (Νικόπολη, Φωτικὴ κ.ἄ.) βρῆκαν ἐδῶ πα-
ραμυθίαν (παρηγορίαν). Ἄλλοι πάλι μολογᾶν πὼς οἱ Φωτικῆσιοι ἐπειδὴ δὲ
μπόρεσαν νὰ βαστάξουν στὰ φυσήματα καὶ τὰ κρύα τοῦ Σκαλεπανήσιου βο-
ριᾶ, παράτησαν θεληματικὰ τὴν πόλη τους καὶ κατέφυγαν ἐδῶ. Ξένος, ὄχι
Ἕλληνας, μοῦ ξεφεύγει τὸ νομὰ του, κατὰ καταδική του ἔμπνευση δίνοντας
τοῦ Κοκκυτοῦ τὸ νομα Ἄμυθος, σχηματίζει τὴν Παραμυθιά ἀπ' αὐτὸν (παρὰ
- Ἄμυθος, παράμυθος, Παραμυθία). Καὶ τέλος ἄλλοι πού, φαίνεται νὰ εἶναι
καὶ τὸ σικιότερο, πὼς πῆρε τ' ὄνομα ἀπὸ τὴ Μεγαλεκκλησιά, τὴν Παναγία
Παραμυθίας (παρηγορίας). Ἀπὸ τοὺς ξεθαμμένους, ἀπὸ τὶς πλημμύρες καὶ
νεροουρμιές, τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1953 συγκεντρωμένους σὲ μεγάλη ἔκτασι παιδι-
κοὺς τάφους στὴν τοποθεσία «Πέσιμο», δυτικὰ τῆς Παραμυθίας καὶ νότια τῆς
Φωτικῆς νοεῖται πὼς στὰ παλιὰ χρόνια ἔπεφταν συχνὰ ἐπιδημίες καὶ λοιμοὶ
ποὺ ξεπάστρευαν μαζικὰ τὸ λαὸ ὅπως θὰ ἰδοῦμε παρακάτω, καὶ ἰδιαίτερα τὶς
γρυφερὲς ὑπάρξεις, τὰ βρέφη καὶ τὰ παιδόπουλα ἀπὸ χνούδαλα ὡς ποὺ με-
γάλωναν. Ἔτσι, ὁ λαὸς μὴ ἔχοντας ποῦ ἄλλοῦ νὰ καταφύγει, ἔρριξε ὅλες τὶς
ἐλπίδες στὴν Παναγία, στὸ ναὸ τῆς ὁποίας ἔτρεχε νὰ παρηγορηθεῖ καὶ πολὺ
δικαίως οἱ χαρκαμένοι ἔδωσαν τὸν τίτλο τῆς παραμυθίας (παρηγορίας) στὴν
Παναγία.

Συνεχίζεται

Ξ Α Φ Ν Ι Κ Α

Μὲ παιδεύεις πάντοτε μὲ νέους τρόπους, Κύριε!
Ὅταν ἡ βεβαιότητα πὼς σὲ κατέχω
μοῦ ἐτοιμάζει ἓναν ὕπνο ἥσυχο, Ἐσὺ
ἔρχεσαι καὶ μοῦ ἀνοίγεις τὴν καρδιά, νὰ ἰδῶ
πόσο ταλαίπωρη καὶ ἄδεια ἔχει ἀπομείνει.
Κι ὅταν ἐρημωμένος καὶ γυμνὸς σ' ἀναζητῶ
ἰδρῶτα κι ἀνοιχτὲς πληγὲς γεμᾶτος,
προβάλλεις ξαφνικὰ κι ἀπρόσμενα ἱλαρὸς
κι ἀνθίζεις ὅλους τοὺς παλιοὺς ἐκείνους δρόμους —
ὅπως τὴν ἀνοιξὴ ποὺ πανηγύριζε ὁ Ἄη - Γιώργης
κ' ἔτρεχα δίπλ' ἀπὸ νερὰ κρυστάλλινα,
μὲ τὴ λευκὴ λαμπάδα μου στὸ χέρι
καὶ μὲ ἓνα κόκκινο αὐγὸ, ζωγραφισμένο
μὲ ἓνα «Χριστὸς ἀνέστη» καὶ πουλιὰ μὲ ἄνθη...

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

GERHARD ROHLFS, NUOVI SCAVI
LINGUISTICI NELLA ANTICA MA-
GNA GRECIA, PALERMO 1972, 80,
σσ. XVIII - 234 και 3 χάρες.

Το πρόσφατο αυτό βιβλίο του μεγάλου Γερμανού γλωσσολόγου ROHLFS περιλαμβάνεται στη σειρά QUADERNI του δραστήριου ISTITUTO SICILIANO DI STUDI BIZANTINI E NEOELLENICI, το οποίο διευθύνει ο τόσο γνωστός στην Ελλάδα Ιταλός καθηγητής BRUNO LAVAGNINI.

Η έκδοση του βιβλίου αυτού από ένα επίσημο Ιταλικό ίδρυμα μαρτυρεί, νομίζω, πώς η θεωρία του ROHLFS ενισχύεται τώρα με περισσότερους οπαδούς και στην Ελλάδα. Φαίνεται πώς η Ιταλική επιστήμη αντιμετωπίζει σήμερα το θέμα της κατωιταλικής ελληνικής με την αντικειμενικότητα που έλειπε ίσως παλαιότερα, έτσι ώστε και την καταγωγή της από την προχριστιανική εποχή να παραδέχεται και το επίσημο κράτος να πείθεται πώς πρέπει να εξασφαλισθούν καλύτεροι δροί διαβίωσης στους κατοίκους των ελληνοφώνων περιοχών, για να μπορούν να παραμένουν στα χωριά τους και να διατηρούν τη διάλεκτό τους.

Σχετικά με το ζήτημα της αρχής της κατωιταλικής ελληνικής υπάρχουν δύο γνώμες: α) Η γνώμη του Ιταλού MOROSI, ο οποίος στα 1870 υπεστήριξε πώς η διάλεκτος οφείλεται σε Έλληνες αποίκους της βυζαντινής εποχής και β) η γνώμη του ROHLFS, που από το 1924 υποστήριζε πώς η αρχή της διαλέκτου ανάγεται στην εποχή της MAGNA GRECIA, όταν δηλαδή οι Ρωμαίοι δεν είχαν κατέλθει ακόμα στην περιοχή αυτή.

Ο ROHLFS, εξαίρετος γλωσσολόγος και άσχετος φυλετικά με τους Ιταλούς και τους

Έλληνες, διέθετε ασφαλώς τα εχέγγυα της αντικειμενικής αντιμετώπισης και ορθής λύσεως του προβλήματος. Από το 1924 ως σήμερα ο ROHLFS επανήλθε στο ίδιο θέμα με έναν μεγάλο αριθμό βιβλίων και άρθρων ενισχύοντας πάντα τη θεωρία του με νέα αποδεικτικά στοιχεία, έτσι ώστε σήμερα, μετά από τον πρόωγο θάνατο του PARLANGELI, να μην υπάρχουν άλλοι πια πολέμιοί της, εκτός από τον BATTISTI και τον ALESSIO — αν επιμένουν και αυτοί ακόμα. Είναι τιμή για την ελληνική επιστήμη το ότι κι αυτή παραστάθηκε στον ROHLFS με λαμπρούς εκπροσώπους της, τον Καρατζά, τον Καψωμένο, τον Τσοπανάκη, τον Καραναστάση, των οποίων τη γνώμη επικαλείται συχνά και στο νέο βιβλίο του ο Γερμανός συγγραφέας του.

Το περασμένο έτος (1972), εκτός από τη μελέτη του «LA PERSISTENZA DELLA GRECITA NELL' ITALIA MERIDIONALE» στο «STUDI E RICERCHE SU LINGUA E DIALETTI D' ITALIA» (FIRENZE 1972 σ. 231 κ. έ.) και το άρθρο του «DIALETTI NEOGRECI DI ANTICA TRADIZIONE» (στον τόμο που εκδόθηκε προς τιμή του ANTONIO TOVAR, MADRID 1972), ο ROHLFS προσέφερε στην επιστήμη τα πορίσματα των νέων του γλωσσικών ερευνών στην Ελλάδα και την περιοχή της αρχαίας MAGNA GRECIA, ενώ, απ' όσο ξέρω, βρίσκεται ήδη στο τέλος του «τοπωνυμικού» της ίδιας περιοχής.

Το βιβλίο αυτό του ROHLFS στηρίζεται βασικά στο παλαιότερό του βιβλίο «NEUE BEITRAGE ZUR KENNTNIS DER UNTERITALIENISCHEN — GRAZILAT» (MUNCHEN 1962) δεν θα ήταν όμως υπερβολή, αν λέγαμε πώς δεν πρόκειται για μιά β' έκδοση εκείνου αλλά για ένα νέο βιβλίο, του οποίου ο τίτλος θέλει απλώς να υπενθυμίσει πώς προηγήθηκαν κι άλλες σχετικές εργασίες του σ. (μεταξύ των άλλων και το

«SCAVI LINGUISTICI NELLA MAGNA GRECIA» (ROMA - HALLE 1933). Λέγει σὺν πρόλογόν του ὁ σ. πὼς δὲν ὑπάρχει θέμα τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου ποὺ νὰ μὴν τὸ ξανακοίταξε — καὶ ὁ λόγος του εἶναι ἀληθὴς — ὅταν νέες ἢ πρὸ προχωρημένες γνώσεις διζέξ του ἢ ἄλλων ἐρευνητῶν τὸ ἐπέτρεπαν ἢ τὸ ἀπαυτοῦσαν.

Τὸ βιβλίον, μετὰ ἀπὸ τοὺς προλόγους τῶν δύο ἐκδόσεων, τίς βιβλιογραφικὰς βραχυγραφίαις καὶ τὰ φωνητικὰ σύμβολα, χωρίζεται σὺν ἐξῆς 20 κεφάλαια: 1) Εἰσαγωγή. 2) Μαρτυρίαι τῆς Ἱστορίας. 3) Οἱ γενικὲς πολιτιστικὰς συνθήκαι. 4) Ἡ συμβολὴ τοῦ Βυζαντίου. 5) Τὰ τοπωνύμια τοῦ SALENTO. 6) Ἡ συμβολὴ τῶν Λατίνων. 7) Ἑλληνικὰ τοπωνύμια τοῦ SALENTO. 8) Ἡ διγλωσσία τοπωνυμικῇ παράδοσι. 9) Ἀρχαῖα στοιχεῖα στὴν ἐξέλιξιν τῶν φθόγγων. 10) Ἀρχαῖα στοιχεῖα στὴ μορφολογίαν καὶ τὴ σύνταξιν. 11) Λεξιλογικοὶ ἀρχαῖσμοι. 12) Ἰταλο - ἑλληνικὲς συμφωνίαι. 13) Λατινικὰ δάνεια. 14) Ὁ ὅρος «grico». 15) Χρονολόγησι φαινομένων τῆς Νεοελληνικῆς. 16) Μεσσαπικὰ κατάλοιπα. 17) Φωνητικὰ προβλήματα τῶν ἰταλικῶν διαλέκτων τοῦ SALENTO (ἀπὸ γλωσσολογικῆς σκοπῆς). 18) Γλωσσολογικὰ συμπεράσματα. 19) Διαλεκτικὲς ἑλληνικὲς λέξεις (Λεξιλογικὲς καὶ μορφολογικὲς διαφορές). 20) Διαλεκτικὰ κείμενα (Παροιμίαι). Ἀκολουθοῦν λίγαι προσθήκαι, οἱ πίνακες (τῆς ὕλης, τῶν λέξεων, τῶν τοπωνυμίων, παλαιῶν ὀνομάτων τῆς περιοχῆς, κατάλογος τῶν ἰταλικῶν λέξεων ποὺ περιέχονται στὶς παροιμίαι) καὶ τέλος τρεῖς χάρτες, στοὺς ὁποίους φαίνεται ἡ ἔκτασις τῆς ἐπιρροῆς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας.

Τρία εἶναι τὰ βασικὰ σημεῖα τῆς θεωρίας τοῦ ROHLFS, καὶ τὰ ἐπιχειρήματά του μποροῦν ἐπίσης νὰ ταξινομηθοῦν σὲ τρεῖς κατηγορίαι:

I. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα τῆς Κάτω Ἰταλίας προέρχεται ἀπὸ τὴ δωρικὴ γλῶσσα τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. II. Ἡ διάλεκτος αὕτη δὲν ἀντιπροσωπεύει τὴ μεσαιωνικὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα ἀποίκων τῆς Ἑλλάδος (τῆς Πελοποννήσου). III. Ἡ ἑλληνικὴ διάλεκτος τοῦ SALENTO (OTRAN-

TO) δὲν εἶναι καθόλου μεταγενέστερη ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον τῆς Καλαβρίας.

Ἡ πρώτη θέσις ἐνισχύεται: α) ἀπὸ τὴν παρατήρησιν πὼς ἡ ἑλληνικὴ διάλεκτος τῆς Ἰταλίας περιέχει ἕνα σημαντικό ἀριθμὸν ἀρχαίων στοιχείων, φωνητικῶν (ὅπως εἶναι π.χ. ἡ διατήρησις τῶν διπλῶν, ἡ πολὺ ἡχηρὴ προφορὰ τοῦ ζ, ἡ προφορὰ τῶν λ λ ὡς dd, ἡ ἀφομοίωσις τοῦ ν θ σὲ τ τ, κ.ἄ.), μορφολογικῶν καὶ συντακτικῶν (ὅπως εἶναι π.χ. ἡ διατήρησις ἀπαρεμφάτου ὁ σχηματισμὸς ἐνεργητικοῦ ὑπερσυντελικῶν μὲ περίφρασι (immo grattisonda — iha grafsona), ὁ σχηματισμὸς τῶν γενῶν τοῦ ἐπαθέτου μὲ τὴν ἴδια κατάληξιν κ.ἄ.), λεξιλογικῶν (ὅπως εἶναι π.χ. ἡ διατήρησις δωρικῶν λέξεων ἢ καὶ μὴ δωρικῶν, ἀρχαίων ὅμως, ποὺ δὲν ἀπαντοῦν σὲ ἄλλη νεοελληνικὴ διάλεκτος κ.ἄ.). β) Ἡ ἰταλικὴ διάλεκτος τῆς Νότιας Καλαβρίας, ὅπως καὶ ἡ διάλεκτος τῆς Σικελίας, ἔχει μορφὴν νέαν, πρᾶγμα ποὺ δείχνει πὼς ἄργησε νὰ γίνῃ ἐκεῖ ὁ ἐκλατινισμὸς ἐξαιτίας τῆς παρουσίας τῶν πολιτιστικῶν ἀνωτέρων Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἤθελαν οὔτε τοὺς Λατίνους οὔτε τὴ γλῶσσάν τους. γ) Τὸ ἑλληνικὸν ἰδίωμα τοῦ SALENTO περιέχει στοιχεῖα ἰλλυρικομεσσαπικὰ, τῶν ὁποίων ἡ ἵσταρις δικαιολογεῖται μόνον μὲ τὴν ἀδιάκοπην παρουσίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. δ) Στὴν Καλαβρίαν ἰδιαίτερα, ἀλλὰ καὶ στὸ SALENTO, ὑπάρχει ἕνα ποσοστὸν ἑλληνικῶν τοπωνυμίων, τόσο ὕψηλόν, ποὺ νὰ πείθῃ ὅτι ἀσφαλῶς στὰ μέρη αὐτὰ ὑπῆρχε μέγα πλῆθος Ἑλλήνων. ε) Ἡ λέξις griki ἢ grici (<*γοῖχοι), μὲ τὴν ὁποῖαν αὐτοονομάζονται οἱ ἑλληνοφῶνοι τῆς Ἰταλίας, στηρίζεται προφανῶς σὲ δοκικὴ βάση, ἄρα ὁδηγεῖ σὲ χρόνους πολὺ παλαιότερους τοῦ 9 μ.Χ. αἰῶνος. στ) Δὲν ὑπάρχουν ἀποδείξεις, οὔτε εἶναι πιθανόν, πὼς τὴν πολιτικὴν ἐκμηδένισιν τῶν ἀποικιῶν ἀκολούθησε καὶ ἡ ἐγκατάλειψις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Ἀντίθετα οἱ ἑλληνικὲς ἐπιγραφαὶς τῆς Σικελίας ποὺ φθάνουν ὡς τὸν 6 μ.Χ. αἰῶνα, δείχνουν πόσο δύσκολα ἐπιβαλλόταν ἡ Λατινικὴ στὶς ἑλληνοφῶνας περιοχάς. Οἱ ἑλληνικὲς ἐπιγραφαὶς τῆς Καλαβρίας καὶ τοῦ SALENTO δὲν εἶναι πρᾶγματι πολλὰς καὶ οἱ λατινικὲς ὅμως ἐπιγραφαὶς συνηγοροῦν τό-

σο εὐγλωττα γιὰ τὸν ἑλληνισμὸ τῆς περιο-
χῆς, ὅπως π.χ. οἱ ἐπιγραφές τοῦ REGGIO
ποὺ ἀναφέρουν τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα A-
GATHOCLES, THESEUS, EDISTE. MT-
RINA κ.ἄ.π. Οἱ Ἕλληνες τῶν μεγάλων πα-
ραθαλασσίων ἑλληνικῶν κέντρων φαίνεται
πῶς, ἀποφεύγοντας βαρβαρικὲς ἐπιδρoυ-
μαὶ καὶ θανατηφόρες ἐπιδημίες, ἐξήγησαν κατα-
φύγιο στὸ ὄρεινὸ ἐσωτερικὸ τῆς περιοχῆς
καὶ ἐκεῖ, χωρὶς καμμὴν ἐπικοινωνία, συντή-
ρησαν τὴν ἑλληνικὴν τους γλῶσσα.

Τὰ ἐπαχειρήματα τῆς δεύτερης ομάδας,
τὰ ὁποῖα ἀποδεικνύουν σφαλερῇ τὴν ἄποψη
πὺς ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα μεταφέρθηκε στὴν
Κάτω Ἰταλία κατὰ τὸν 9 αἰ. ἀπὸ ἀποίκους
τῆς Πελοποννήσου, εἶναι τὰ ἑξῆς: α) Τὸ
Βιζάντιο, ποὺ αἰσθανόταν γιὰ πολλοὺς αἰῶ-
νες ρωμαϊκό, δὲν ἐνδιαφερόταν γιὰ τὴν ἐνί-
σχυση τῆς ἑλληνικῆς γλῶσσας καὶ γενικὰ
τοῦ ἑλληνισμοῦ στίς ἀκραῖες περιοχές του,
τίς ὁποῖες ἄλλωστε ἔχασε νωρὶς γι' αὐτὸν
ὀκρινῶς τὸ λόγο. β) Σημαντικὰ χαρακτηρι-
στικά καὶ τῆς κατωιταλικῆς ἑλληνικῆς δὲν
ἀπαντοῦν σὲ καμμὴν ἄλλη νεοελληνικὴ διά-
λεκτο. γ) Σ' ὅποια μέρη τῆς Κάτω Ἰταλίας
μετέβησαν ἄποικοι κατὰ τὸν Μεσαίωνα ('Αλ-
βανοὶ ἢ Σλάβοι), ἐκεῖ ἐσχηματίσθησαν κλει-
στὰ γλωσσικά «γῆπεδα», ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν
ἐξῆλθε ποτὲ ἡ ξένη γλῶσσα, ἐνῶ, ἀντίθε-
τα, ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσα εἶναι διαστοι-
χημένη μὴ πολὺ ἐκτεταμένη περιφέρεια. δ)
Τὰ νεοελληνικὰ στοιχεῖα τῆς κατωιταλικῆς
δὲν τοποθετοῦν τὴν ἀρχὴν της μετὰ τὴ δια-
μόρφωση τῆς Μεσαιωνικῆς - Νεοελληνικῆς,
γιατὶ βασικὰ γνωρίσματα τῆς Νεοελληνικῆς
ἀνάγονται ἤδη σὲ προχριστιανικοὺς αἰῶνες
καὶ γιατί καὶ ἐδῶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐξε-
λίχθηκε μὲ ἕναν βραδὺ ρυθμὸ, ὅπως καὶ σὲ
ἄλλες περιφερειακὰς διαλέκτους ποὺ βρίσκον-
ταν μακριὰ ἀπὸ τὴν ἐπικρoή τῆς κεντρικῆς
ἑλληνικῆς (κυρίως τῆς γλῶσσας τῆς Κων/
πόλεως). Ὅπως π.χ. ἡ ρουμανικὴ γλῶσσα
ξεκίνησε ἀπὸ τὴ Λατινική, ἀλλὰ κατάντησε
μὴ νεολατινικὴ γλῶσσα, ἔτσι καὶ ἡ κατωιτα-
λικὴ ἑλληνικὴ εἶναι βέβαια μὴ νεοελληνικὴ
διάλεκτος, προέρχεται ὅμως ἐξελικτικὰ ἀ-
πὸ τὴν ἀρχαία Δωρικὴ.

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα τοῦ SALENTO δὲν
εἶναι μεταγενέστερη ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ τῆς

Καλαβρίας, γιατί: α) Στὸ SALENTO, ὅ-
πως εἶδαμε, ὑπάρχουν στοιχεῖα ἱλλυρικο-
μεσσαπικά. β) Τὰ συμπλέγματα ν τ, μ π, γ κ
διατήρησαν τὴν ἀρχαία τους προφορὰ (δὲν
ἐγιναν n d, m b, n g ὅπως στὴν Καλα-
βρία), τὸ ν θ ἐτράπη σὲ t t (ὄχι σὲ θ θ, ὅ-
πως στὴν Καλαβρία, τροπὴ μεταγενέστερη
σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη τοῦ σ.). γ) Ὁ σχη-
ματισμὸς τοῦ ὑπερσυντελείου τῆς ἐνεργητι-
κῆς φωνῆς στὸ SALENTO (iha graf-
sonta) εἶναι ἀρχαιότερος ἀπὸ τὸν σχημα-
τισμὸ τοῦ ἴδιου χρόνου στὴν Καλαβρία (im-
mo grattsonda). δ) Μόνο στὴ διάλε-
κτο τοῦ SALENTO χρησιμοποιοῦνται τὰ το-
πωνύμια χωρὶς ἄρθρο. ε) Στὸ λεξιλόγιο τοῦ
SALENTO ὑπάρχουν ἐπίσης σὲ μεγάλο
βαθμὸ στοιχεῖα ἀρχαῖα καὶ αὐτόνομα. στ)
Τὰ τοπωνύμια τοῦ SALENTO μὲ τοὺς δύο
τύπους (LUPPIU = LECCE, DERENTRO
= OTRANTO, TA MURICA = LE MUR-
GE, CORIANA = CORIGLIANO) μᾶς ἀ-
ναγκάζουν νὰ παραδεχθῶμε τὴ συμβίωση
Ἑλλήνων καὶ Λατίνων στὸν χρόνον αὐτὸ «EX
TEMPORIBUS ANTIQUIS».

Τὸ 19. κεφάλαιο περιέχει 151 πίνακες γιὰ
ἰσαριθμὲς λέξεις τῶν ὁποίων τὴ μορφὴ ἢ
τὴν παρουσίαν ἀναζητεῖ ὁ σ. στὴ δημοτικὴ
νεοελληνικὴ, στὴν καθαρεύουσα, στὴ διά-
λεκτο τῆς Καλαβρίας, τοῦ SALENTO, τῆς
Τσακωνιάς, τῆς βόρειας καὶ νότιας Μάνης¹,
τῆς Κῆ, τῆς Καρπάθου, τῆς Κέρκυρας, τῆς
Κίτρου καὶ τῆς Κρήτης.

Στὸ 20. κεφάλαιο, τὸ ἴδιο κείμενο (τῶν
90 παροιμιῶν) ἀποδίδεται καὶ στὰ ἰδιώμα-
τα τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος ποὺ ἀναφέ-
ρονται στὸ προηγούμενο κεφάλαιο², μολο-

1. Στὸν ἀριθμὸ 11 (σ. 150) ἀντὶ MAGNA
(SETTENTRIONALE) πρέπει προφα-
νῶς νὰ γράψουμε MAINA (=Μάνη).
2. Μὲ τὸν ἴδιο σκοπὸ καὶ τὸν ἴδιο τρόπο
ἐργάσθηκε ὁ ROHLFS καὶ στὸ βιβλίο
του «ITALOGRIECHISCHE SPRICH-
WORTER IN LINGUISTISCHER
KONFRONTATION MIT NEU-
GRIECHISCHEN DIALEKTEN», MUN-
CHEN 1971, στὸ ὁποῖο περιλαμβάνον-
ται 500 παροιμίαι.

νότι ἐδῶ ἡ γραφή τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, δὲν εἶναι πάντοτε ὀρθή στὸν ἄριστο βαθμὸν ποὺ ἦταν γραμμένες αἱ ἑλληναὶς λέξεις τῶν προηγουμένων 19 κεφαλαίων τοῦ βιβλίου (π.χ. παροιμ. 12 Τὸ σκινὶ ποῦ γανγίξει, παροιμ. 16 Μὴ βάξης τίς γελάδες, παροιμ. 17 Σπέρνει τὸ γενάρι, παροιμ. 27 Νὰ φάει τὴ μάνα του, παροιμ. 64 Μεσ' τὸν κῆπο). Καὶ τὰ δύο αὐτὰ κεφάλαια (19. καὶ 20.) ἔρχονται στὸ τέλος σὰν ἡ παρ' ἐμπρακτῆ ἐπικύρωση τῆς θεωρίας ποὺ ἀναπτύχθηκε στὶς προηγούμενες σελίδες τοῦ βιβλίου, καθὼς καταδεικνύουν πὼς ἡ κατωιταλικὴ διάλεκτος δὲν μπορεῖ νὰ σχετισθῇ μὲ ἄλλα νεοελληνικὰ ἰδιώματα.

Προτοῦ κλείσω τὴν παρουσίαση αὐτή, θὰ ἤθελα νὰ προσθέσω ὠρισμένες παρατηρήσεις μου σχετικὰ μὲ τὴν ἐτιμολογία μερικῶν λέξεων τῆς κατωιταλικῆς ἑλληνικῆς: 1) Νομίζω ὅτι τὸ τοπων. Madrico (σ. 42) δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴ λ. ματριζός (=μητριζός), ἀλλὰ ἀπὸ τὴ μεταγν. ἑλλην. λ. μάνδρα (λατιν. Mandra). Τοπων. Μαντριζό, τὸ = τόπος μαντρῶν, ἀπαντᾷ ἐπίσης καὶ στὴ Ρόδο (βλ. Παπαχριστοδοσίου «Τοπωνυμικὸ τῆς Ρόδου», Ρόδος 1951, σ. 168), ἐνῶ στὴν Κάρπαθο ἡ προσηγορικὴ λ. μαντριζό, τὸ σημαίνει τυροκομικὸ προϊόν. 2) Τὸ τοπων. Secli (σ. 43), τὸ ὁποῖο ὁ σ. συνδέει μὲ τὸ ἑλλην. σφεκλίον < sfecla (ἢ secla), μπορεῖ ἴσως νὰ εἶναι ἄλλος τύπος τῆς λ. sécli (βλ. ROHLFS, LEXICON GRAECANICUM 452) < σεῦτλον. Τοπων. Σεσκλί καὶ Σεσκλιά (ἀρχ. Τευτλοῦσα) ὑπάρχει ἐπίσης στὴ Σύμη.

3) Τὸ τοπων. Badisco (σ. 44) νομίζω ὅτι δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴ λ. βαθὺ (ἔδωρ), ἀλλὰ ὅτι εἶναι ἴσως ὁ ὑποκοριστικὸς τύπος *βατίσκος τῆς ἀρχ. ἑλλην. λ. βάτος (ἢ βατίς), ἀπ' ὅπου καὶ τὸ νεοελλ. ὄνομα τοῦ ψαριοῦ βατί, τὸ. Πβ νεοελλ. τοπων. Καβούρι, Χέλικ. 4) Στὸν τύπο arisu (-aviso < ἄβυ(σ)ος (σ. 108) ἃς προστεθῇ καὶ ἡ λ. τῆς Καρπάθου ἀπιτσο, ὁ (=ἀδιαπέραστο σκοτάδι), ἡ ὁποία φαίνεται, παρετυμολογήθηκε πρὸς τὴ λ. πίτσα (=πίσσα). 5) Τὸ κατωιταλικὸ tispo τῆς προτάσεως «tispo to tiséri=nessuno lo sa» (σ. 113) πρέπει κατὰ τὴ γνώμη μου νὰ προ-

έρχεται ὄχι ἀπὸ τὸ τίς ποτε ποὺ εἶναι ἐρωτηματικὸ, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ οὐδεὶς πω (πβ. καὶ τὸ αἰολ. δεῖς = οὐδεὶς), μὲ πιθανὴν ἐπίδραση τῆς ἀναφορικῆς ἀντων. τίς (στὴν Ἑλυμπο τῆς Καρπάθου ὅτις = ὅστις). 6) Ἡ λ. kifuri = εἶδος κοφινιοῦ (σ. 135), τὴν ὁποία ὁ σ. θεωρεῖ μεσσαπικὸ κατὰλοιπο, μπορεῖ ἴσως νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐξέλιξι τῆς ἑλλην. λ. κιβώριον, ἡ ὁποία σημαίνει α) τὸ περικάρπιο τοῦ αἰγυπτιακοῦ κινάμου (βλ. Διοδ. Σικελ. 1, 34: τὸ τε κιβώριον δαψιλέστατον ὑπάρχον, φέρει τὸν καλούμενον αἰγύπτιον κύαμον) β) τὸ μνήμα (νεοελλ. κιβούρι, τδ). 7) Ἀπὸ τὴν Κάρπαθο πρέπει νὰ προστεθοῦν στοὺς πίνακες λέξεων τοῦ ROHLFS οἱ λέξεις: ἀνιψίος (*Ἐλυμπος) στὸν πίν. 10, μήλινγκας στὸν πίν. 20, φάλλ-λης, ὁ στὸν πίν. 27, σήμερο στὸν πίν. 72, ρούσιος στὸν πίν. 104, χερών-νω (=ἀρχίζω στὸ ξύλο) στὸν πίν. 114, τζαίνει στὸν πίν. 126, ἀκολάκινος στὸν πίν. 138.

Πιστεύω πὼς οἱ παρατηρήσεις μου αὐτὲς δὲν μειώνουν καθόλου τὴν ἀξία τοῦ βιβλίου τοῦ ROHLFS. Πρόκειται ὅπως εἰπώκατε γιὰ μιὰν ἐργασία σοφὴ καὶ πειστικὴ, ἀπαραίτητη σὲ ὅσους ἀσχολοῦνται μὲ τὴ μελέτη ὅχι μόνο τῆς ἑλληνικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς ἰταλικῆς γλώσσας.

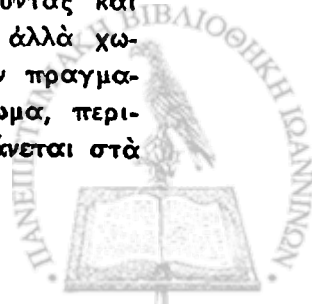
ΚΩΝ)ΝΟΣ ΜΗΝΑΣ

ΤΕΣΣΕΡΕΣ ΗΠΕΙΡΩΤΙΣΣΕΣ

Χρυσάνθης Ζιτσαΐας: «ΕΝΟΤΗΤΕΣ»

Ἡ κ. Χρυσάνθη Ζιτσαΐα εἶναι γνωστὴ στὸ Πανελλήνιο. Ποιήτρια μὲ γνήσια ποιητικὴ φλέβα, ἔχει φανερωθῇ στὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα πρὶν ἀπὸ τὰ 1930 καὶ ἀπὸ τότε δὲν ἔπαψε νὰ ἐκδίδῃ ποιητικὲς συλλογὰς τὴν μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη, παραδοσιακὲς κατ' ἀρχὴν, συνταιριάζοντας καὶ τὸν ἐλεύθερο στίχο ἀργότερα, ἀλλὰ χωρὶς νὰ χάνῃ τὴν ἐπαφή μὲ τὴν πραγματικότητα, σκέψη, αἴσθημα, δῶμα, περιβάλλον, τόπο καὶ χρόνον. Δὲν χάνεται στὰ

σύννεφα, δέν κάνει άφηρημένη τέχνη, δέν γράφει στίχους - σταυρόλεξα. 'Ο λόγος της μεστός σέ περιεχόμενο, σέ άνθρωπιά, σέ 'Ηπειρωτισμό καί σέ ανθρώπινη άξιοπρέπεια, τραγουδεῖ τὰ πανηγύρια τῆς 'Ηπείρου, τοὺς θρύλους της, τὶς λυγρές της, τὰ 'Ηπειρωτικὰ νιάτα καί τὴν 'Ηπειρωτικὴ λεβεντιά. Ξεκινάει ἀπὸ τὴν 'Ηπειρο, γιὰ ν' ἀπλωθῇ σέ ἰδανικὸ πανανθρώπινα, ἀφοῦ περάσῃ ἀπὸ τὸν ἐνδιάμεσχα σταθμὸ τῶν ὑποκειμενικῶν νοσταλγιῶν καί ρεμβασμῶν, τῶν προσωπικῶν αἰσθηματικῶν συγκρούσεων καί εὐαισθησιῶν. Δὲν λησμονεῖ τὴν Κύπρο, τὴν πατρίδα τοῦ συζύγου της, ποὺ ἡ πικρὴ του τώρα ἀνάμνηση τῆς γεμίζει τὸ ποτήρι τοῦ πόνου γιὰ νὰ τὸ πιῇ...

Τὰ πεζὰ της, τραγούδια γιὰ τὴν Παμβώτιδα καί Κύπριες λογοτέχνιδες, συμπληρώνουν τὸ στίχο μὲ λυρικὴ διάθεση καί κριτικὴ ὀξύτητα. Τὸ σύντομο αὐτὸ σημείωμα γιὰ τὴ Χρυσάνθη Ζιτσαία γράφεται ἀπ' ἀφορμὴ τὴν τελευταία συλλογὴ της, τὶς «Ἐνότητες» (1973). Εἶναι ἡ 19η ποιητικὴ συλλογὴ της, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πέντε πεζὰ καί δύο ἀκόμα συλλογές μὲ παιδικὰ τραγούδια («Χαρούμενες φωνές», 1955, «Χελιδονίσματα», ποιήματα, θέατρο, 1959). Ἡ κ. Ζιτσαία ἐργάζεται σὰν πραγματικὴ θεράπαινα τῆς τέχνης. Δὲν γνώρισε τὸν ἐρασιτεχνισμό, οὔτε τὸ εὐκολο γράψιμο, ποὺ μαραίνει καί τὴν ἔμπνευση καί τὴν τέχνη. Ἀπὸ τὶς «Ἐνότητες» ἀντὶ ἄλλης κριτικῆς ἀντιγράφουμε τὸ παρακάτω τετράστιχο, ποὺ φανερώνει καί τὸν ἰδεαλισμὸ καί τὴν τέχνη τῆς Ζιτσαίας.

Ἀνθρωποὶ τῆς νύχτας
τί κυνηγᾶτε τὸν ἥλιο;
Κανένα σποτάδι δὲν μπορεῖ
νὰ κρίνῃ τὴ γύμνια σας.

Rae Dalven: «ANNA COMNENA»

Ἡ Rae (Ραχήλ) Ντάλβην γεννήθηκε στὴν Πρέβεζα ἀπὸ γονεῖς Ἑβραιογίαννιῶτες καί σέ ἡλικία ἑξὶ χρόνων μετανάστευσε μὲ τοὺς γονεῖς της στὴν Ἀμερικὴ. Ὅταν σπούδαζε φιλολογία, καυχήθη-

κε στὸν καθηγητὴ της ὅτι εἶναι Ἑλληνίδα. Γνώρισε τὸν Ἀθηναγόρα, ὡς ἀρχιεπίσκοπο Βορείου καί Νοτίου Ἀμερικῆς, ποὺ τὴν παρατήρησε ὅτι «κακῶς» παραλάζει τ' ὄνομά της σὲ Rae (Ραίη), ἐπὶ ἀκούετ' ὅσο μουσικὰ τὸ βιβλικὸ Ραχήλ. Καί ξάφνιασε τὸν Καζαντζάκη στὸ Παρίσι μὲ τὰ Ἑλληνικὰ τὰ Γιαννιώτικα.

— Ποῦ τόμαθες τὸ ὀκνεύω; τῆς εἶπε Αὐτὰ εἶναι ἀρχαῖα Ἑλληνικά.

— Ἡ μάνα μου ἦταν Γιαννιώτισσα τοῦ εἶπε. «Ὀκνεύω, παιδί μου, νὰ σηκωθῶ», μοῦ ἔλεγε.

Ἀπὸ τὸν 10ον αἰ. ἀναφέρεται Συναγωγὴ στὰ Γιόννινα. Καθὼς ζοῦν ἐπὶ αἰῶνες μαζὶ μὲ τοὺς ντόπιους οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἡπείρου καί ξεχωριστὰ τῶν Γιαννίνων, ἔχουν πάρει τὶς συνήθειές μας καί τοὺς τρόπους μας, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς καθαρὰ θρησκευτικὲς συνήθειές τους. Ὅταν ὁ Παῦλος περνοῦσε ἀπὸ τὶς διάφορες Ἑλληνικὲς πόλεις κ' ἐπισκέπτενταν πρῶτα τὶς συναγωγές, εὗρισκε, ὅπως ἀναφέρει ὁ Λουκάς, «ἐξ ἐθνικῶν εὐσεβεῖς». Ἔτσι ἐξηγεῖται —μερικῶς— καί ἡ φυσιογνωμικὴ διαφορὰ τῶν Ἑβραίων ἀπὸ τόπο σὲ τόπο.

Πολὺ νωρὶς, σὰν καθηγήτρια πλέον, ἡ κ. Ντάλβην ἀσχολήθηκε μὲ τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα. Πρῶτα τὴν ἀπασχόλησε ὁ συντοπίτης καί κάπως συγγενὴς της Γιοσέφ Ἐλιγιά καί μετέφρασε τὸ ποιητικὸ του ἔργο στ' Ἀγγλικά. Ἀργότερα ἐξέδωκε ὁλόκληρη συλλογὴ μὲ δημοτικὰ τραγούδια καί ποιήματα Νεοελλήνων ποιητῶν μεταφρασμένα, τῆς ὁποίας δευτέρη ἔκδοση βελτιωμένη ἀπὸ μερικὲς ἀβλεψίδες βγήκε προπερίσι. Ἀκολούθησε ἔκδοση ποιημάτων τοῦ Καβάφη καί πρὶν ἀπὸ λίγους μῆνες μᾶς ξάφνιασε μὲ τὴν ἱστορικὴ μελέτη γιὰ τὴν Ἄννα Κομνηνὴ, τὴ μεγάλη ἱστορικὴ συγγραφέα τοῦ Βυζαντίου. Αὐτὸ φανερώνει ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τῆς κ. Ντάλβην γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ κουλτούρα ἀπλώθηκε ἀπὸ τὴν νεοελληνικὴ μας πνευματικὴ ζωὴ καί ἀνέβηκε χρονικὰ ἕως τὴν ἐποχὴ τοῦ Βυζαντίου. Πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἡ κ. Ντάλβην διδάσκει Ἀγγλικὴ φιλολογία καί εἶναι διευθύντρια Ἀνωτέρας (Πανεπιστημιακῆς) Σχολῆς

θηλέων στη Νέα Υόρκη. Η στροφή της λοιπὸν στὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα ἐπαγγελματικῆς ἀπασχόλησης, ἀλλὰ προῖον ἰδιαίτερης ἀγάπης, ποὺ ξεκινάει ἀπὸ προγονικὲς καταβολές, ποὺ τὴν δένουν μὲ τὸ Ἑλληνικὸ χῶμα.

Ἡ ἱστορικὴ πραγματεία της, ποὺ τὴν ἐπεξεργάστηκε κλέβοντας χρόνο ἀπὸ τὶς ἐπαγγελματικὲς ἀπασχολήσεις της, εἶναι μιὰ τεκμηριωμένη ἐπιστημονικὴ ἐργασία μὲ πλούσια βιβλιογραφία ἑλληνικὴ καὶ ξένη, γαλλικὴ, ἀγγλική, γερμανικὴ. Μὲ τὴν ἐργασία της αὐτὴ ἡ κ. Ντάλδην παίρνει δικαιωματικὰ μιὰ θέση στὴν ἱστορικὴ βυζαντινὴ βιβλιογραφία.

Δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ μιλήσουμε γιὰ τὴν πρωτότυπὴ ἐργασία της, τὸ δράμα «μιὰ ἐποχὴ στὸν Ἄδη», τὸ ραδιόδραμα «Ἡρακλῆς», τὰ ἄρθρα της γιὰ τοὺς Ἑλλήνες ποιητὲς ποὺ δημοσιεύτηκαν στὴν ἐπιθεώρηση «Εὐρωπαῖοι συγγραφεῖς» κ. τ.λ., γιατί δὲν τὰ ἔχομε ὑπ' ὄψη. Ἡ κ. Ντάλδην προσφέρει μιὰ μεγάλη ὑπηρεσία στὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα μὲ τὰ ἄρθρα της καὶ τὶς μεταφράσεις της στὴν Ἀμερικὴ.

Μαρίας Ἀρκαδίου: «ΑΓΕΡΑΣΤΗΡΙΖΑ»

Ἡ κ. Μαρία Ἀρκαδίου (Γαρουφαλιά) ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Ἄρτα. Τὴν ἀρχοντοπούλα τῆς Ἄρτας, ποὺ μετακόμισε στὴν Ἀθήνα, δὲν τὴν χωροῦσε ἡ ζωὴ τοῦ σαλονιοῦ. Πολὺ γρήγορα φτερούγισε ἡ εὐαισθησία της στὶς ὁμορφιὲς τῆς πατρίδας, στῆς Ἡπείρου τῇ λεβεντιά, στῆς ψυχῆς τὰ περιβόλια. Ταξίδεψε καὶ πέρ' ἀπ' τὴν Ἑλλάδα, γιὰ νὰ ἐγκωμιάσῃ ἢ νὰ θρηνήσῃ ἐδῶ ἐκλεκτὲς φυσιογνωμίες τοῦ πνεύματος κ' ἐκεῖ τὰ θύματα τῆς ἀνείπωτης θηριωδίας τῶν Χιτλερικῶν. Ἀνθὴ εὐλαβείας τὰ τραγούδια της γιὰ τὰ ἡρωϊκὰ «παιδιὰ τῆς Ἡπείρου», γιὰ τὰ θύματα τοῦ Ζάξεν Χάουζεν, ὅπου κάθε χρόνο σκεπάζουν τὸ τόπο εἴκοσι χιλιάδες τριαντάφυλλα (εὐλαδικὸ πρὸς τὰ θύματα θυμίαμα, ἢ εὐωδιά τους), στὸ γραφικὸ τοπίο

Χόφνερ, ὅπου βρίσκονταν τὸ γαλήνιο ἐξοχικὸ σπίτι τοῦ Μπωντλαίρ.

Μὲς στὴ μικρὴ συλλογὴ της «Ἀγέραστη ρίζα» δείχνει τοὺς ὀρίζοντες, ποὺ ξανοίγει τὸ πνεῦμα της καὶ ἡ εὐαίσθητη ψυχὴ της. Πολλοὶ εἶναι οἱ ὠραῖοι στίχοι της ποὺ συγκινοῦν μὲ τὴν εἰλικρίνεια καὶ τὸ πηγαῖο αἶσθημα ποὺ ἐκδηλώνουν. Θὰ σταματήσωμε στὸ μικρὸ λυρικό κομμάτι, ποὺ ἐπιγράφεται «Ἀξαφνα». Ἡ ποιήτρια ἐδῶ θρηνεῖ τὴ χαμένη χαρὰ της καὶ μαζί μᾶς παρουσιάζει τὴν ἔλλειψη μεταβολῆς στὸν κόσμον ποὺ μᾶς περιβάλλει, στὴ φύση, στὴν ζωὴ, ποὺ φαίνεται σὰν νὰ ἀλλάζῃ, ἀλλὰ παραμένει πάντα ἴδια. Ἴσως αὐτὸ νὰ τῆς φέρνει κάποια γαλήνη.

Ἀξαφνα σηκώθηκε

ἓνας ἀγέρας

μιὰ ἀνεμιά

κι ἄρπαξε ἀπ' τὴν καρδιά μου

ὅσα κράτησα ἀπ' τὸν ἔρωτα

Ἰστρα, λουλούδια

καὶ σουλιά.

Κι' ὅμως τὸ φεγγάρι στὴν αὐλὴ μου

σὰν καὶ πρῶτα σεργιανάει,

τὸ ἴδιο παίζει μὲ τὰ σύννεφα

σὰν καὶ τότε

κάπου κάπου

καὶ γελάει.

Ἡ δυστυχία τοῦ ἀνθρώπου βρίσκεται σ' αὐτὸν τὸ διχασμὸ ἀνάμεσα στὸν ψυχικὸ του κόσμον καὶ στὴ φύση, ποὺ ἔχει μὲ ὅλες τὶς φαινομενικὲς μεταβολές της κάτι τὸ σταθερὰ μόνιμον, τὸ αἰώνιον...

Πολὺ προσεγμένη εἶναι καὶ ἡ καθαρὰ φιλολογικὴ ἐργασία τῆς κ. Ἀρκαδίου γιὰ τὸν Σάρλ Μπωντλαίρ καὶ τὸν καλλιτεχνικὸ ἐκδότῃ του τὸν Πουλὲ Μαλασσὶ (1968) καὶ ἀξίζει νὰ μνημονευθῇ ἐδῶ σὰν δείγμα τῶν πλατότερων πνευματικῶν ἐνδιαφερόντων της.

Ἑρμηνείας Φωτιάδου: «ΞΕΝΟΙ ΤΟΠΟΙ»

Ἡ κ. Ἑρμηνεία Φωτιάδου εἶναι συντοπίτισσα· μένει στὰ Γιάννινα. Εἶναι ὅμως

καὶ Συρρακιώτισσα, γιατί ἐκεῖ πέρασε τὰ παιδικὰ τῆς χρόνια, στὸ πατρικὸ σπίτι τῆς μάνας τῆς. Ἡ αἴγλη τῶν τζακιῶν κρατάει ἴσως ἀκόμα στὰ χωριὰ — ἴσως κρατοῦσε στὴ φαντασία τῆς μικρῆς κοπέλλας, ὅταν ἐπαιζε μὲ τ' ἀγόρια καὶ τὰ κορίτσια τοῦ χωριοῦ τῆς, καθὼς φαίνεται στὰ «Βήματα τῆς μοίρας» (1967). Τὰ βιώματά τῆς ἀπὸ τὸ Συρράκιο ὑπῆρξαν πράγματι τὰ βήματα τῆς μοίρας τῆς. Αὐτὰ τῆς ἔδωκαν τὸν κύκλο τῶν παραστάσεων, ὅπου κινήθηκε μὲ τὸν λαογραφικὸ ὄμιλο «Ὁ Κρυστάλλης», τὴν ὠδήγησαν στὴ μελέτη τοῦ ποιητικοῦ καὶ λαογραφικοῦ ἔργου τοῦ ποιητῆ τῶν «Τραγουδιῶν τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς στάνης», ὥστε κι ἂν φαίνεται σήμερα σὰν ξεπερασμένος ὁ κόσμος αὐτὸς μὲ τὴ γοητεία του, τὴ μουσικὴ του, τὸ ἦθος του, αὐτὰ τῆς ἐνέπνευσαν τὸ θαυμασμὸ καὶ τὴν ἐπιθυμία νὰ ἀξιολογήσῃ τὸν λαογραφικὸ θησαυρὸ τῆς Ἡπείρου.

Διηγηματογράφος, μυθιστοριογράφος, λαογράφος καὶ συγγραφέας ταξιδιωτικῶν βιβλίων ἡ κ. Φωτιάδου, βλέπει πλατεῖα καὶ προβάλλει αὐτὰ ποὺ βλέπει μὲ ἓνα ὕφος ἀπαλὸ καὶ κομψό, θὰ ἔλεγα γυναικεῖα τρυφερό, ποὺ μόνον παρεξηγώντας το κανεῖς θὰ τὸ ἔλεγε σαλονίστικο. Ἔχει τὴ χάρη τῆς ωραίας γραφῆς.

Ἡ κ. Φωτιάδου ταξίδεψε πολὺ, ἄλλοτε μὲ τὸν «Κρυστάλλη», ἄλλοτε ὡς μοναδικὴ Ἑλληνίδα ἀντιπρόσωπος σὲ παγκόσμιον ἀντιαλκοολικὸ συνέδριο ἢ ὡς μέλος τοῦ Συνδέσμου συγγραφέων καὶ δημοσιογράφων τουρισμοῦ. Ταξίδεψε στὴν Ἰταλία, Γερμανία, Ἑλβετία, Γαλλία, Ἰσπανία, Ἀμερική. Καὶ ἔχει ὁ Θεός. Σκέπτεται ἀκόμα — θηλυκὸς Ὀδυσσεύς — καὶ ἄλλα ταξίδια. Προϊὸν αὐτῶν τῶν ταξιδιῶν εἶναι τὸ «Ὀδοιπορικὸ - Κεφαλοχώρια τῆς Ἡπείρου» (1972) καὶ οἱ «Ξένοι Τόποι» (1972), ἓνας ὁδηγὸς λογοτεχνικὰ γραμμένος καὶ μιὰ ἐρευνητικὴ ματιὰ — ἀπ' τὴ δική τῆς αἰσθητικὴ γωνιά — τῶν ξένων τόπων, ὅπου πέρασε καὶ τοὺς γνώρισε.

Ἄλλοι συγγραφεῖς ταξιδιωτικῶν βιβλίων βρίσκουν στοὺς ξένους τόπους παρακ-

μή, σνομπισμό, τεχνοκρατία, ἢ ἀντίθετα πολιτισμό, ποὺ θ' ἀργήσωμε νὰ τὸν φτάσωμε. Ἡ κ. Φωτιάδου δὲν ἐπικρίνει, δὲν ὀμιλεῖ γιὰ παρακμὴ οὔτε θαυμάζει μὲ ἀφέλεια. Βλέπει, ἐκτιμᾷ, ἀγαπάει, ἢ ἐκθέτει τὰ πράγματα καὶ ἀφήνει τὸν ἀναγνώστη νὰ μαντέψῃ τὶς ἄσχημες πλευρές, ὅπως π.χ. στὴ συνοικία τῶν μαύρων τοῦ Σικάγου.

Ἡ τέχνη τῆς κ. Φωτιάδου εἶναι κυρίως περιγραφικὴ. Περιγράφει τοπία καὶ πολιτισμοὺς στοὺς «Ξένους Τόπους», ὅπως περιγράφει στὰ «Βήματα τῆς μοίρας» (μυθιστόρημα) τὸ φτερούγισμα μιᾶς παιδικῆς ψυχῆς στὸ ἀρχοντικὸ ὄρεινὸ χωριὸ τῆς Ἡπείρου, τῆς κοπέλλας ἀπὸ σοῖι, ποὺ μεγαλώνει, κάνει οἰκογένεια, ἀλλὰ μαραίνεται, ἀπὸ τὸ ἄλλοτε συνειδητὸ καὶ ἄλλοτε σὰν ξεχασμένο στὸ ὑποσυνείδητο συναίσθημα γιὰ τὸ ὁμορφὸ χωριατόπαιδο, ποὺ παράλληλα μεγάλωσε κι' αὐτό, ἔγινε νοικοκύρης μὲ πρόβατα πολλὰ, μὲ κτήματα. Οἱ ἥρωες «τῶν βημάτων τῆς μοίρας» δὲν καταλήγουν στὴ θυσία, ἀλλὰ στὴν ψυχαναλυτικὴ ἐκτόνωση. Δὲν συγκινοῦν μὲ τὸν ἡρωισμό τους, ἀλλ' ἐρμηνεύονται ἀνθρώπινα. Ἔτσι τὸ ἔργο τὸ σὰν ἡθογραφικόν, σὰν ρωμαντικὸ παλιοῦ καιροῦ γίνεται σύγχρονο καὶ φωτισμένο ἀπὸ τὴν ψυχρὴ ματιὰ τῆς ἐπιστήμης.

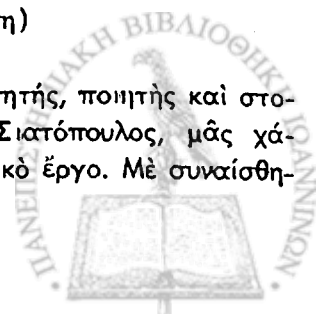
Τέσσερες Ἡπειρωτικὲς γυναικεῖες μορφές. Ἐνα πλατύτερο — καὶ ξεχωριστὸ γιὰ τὴν κάθε μιὰ — κριτικὸ παρουσίασμα ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ.

ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

Δημήτρης Σιατόπουλος:
«ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΙΕΝΑ» (ιστορικὴ καταξίωση)

Ὁ κριτικὸς, μελετητὴς, ποιητὴς καὶ στοχαστὴς Δημήτρης Σιατόπουλος, μᾶς χάρισε νέο ἀποκαλυπτικὸ ἔργο. Μὲ συναίσθη-

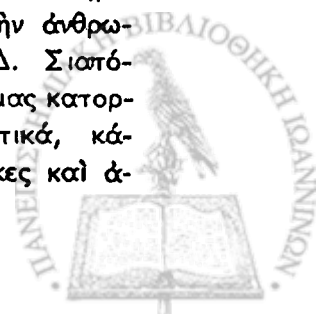

ση ευθύνης, δημιουργικό πάθος και ανθρωπιστικές διαθέσεις. Αναδιφίζει άδικημένες και ξεχασμένες στα ζοφερά λαγούμια των δυναστειών, άξίες του πνευματικού πολιτισμού μας. Έτσι, με τόν παραπάνω τίτλο, το από 200 σελίδες βιβλίο, με πλούσιο φώς κι' έπιστημονική συνείδηση είναι: μια σπάνια διδακτική μελέτη, πάνω σε άγραφα ιστορικά δεδομένα της τέχνης. Οι καταφρονεμένες μορφές και ούσιες της ζωής, αναζητούνε πάντα τα ιερά μελίσσια, να συνάξουν τη γόνιμη γύρι, από τ' άμαρναντα πνευματικά άνθη της έλληνολατρείας των αιώνων. Ο Δ.Σ. δέν περιορίζεται άυστηρά στον τίτλο του έργου του, παρά, γίνεται ένας ιστορικός τιμητής της προγενέστερης από το 1821 θεατρικής ζωής στη χώρα μας. Αρχίζει αναδρομικά, από τα πρώτα χρόνια του χριστιανισμού. Αναφέρεται στον Άπολλινάριο, που έγραψε στον 4ο αιώνα τραγωδίες σε πρότυπα Εύριπίδη· στον Ρωμανό τον μελωδό, με τους ποιητικούς ύμνητικούς διαλόγους της γέννησης του Χριστού, γύρω στον 5ο αιώνα, στον Κλήμη, στον Μεθόδιο, τον Κυρηναίο, τον Ιωάννη Δαμασκηνό με το δράμα «Σουσάνας», τον Στέφανο Σαβαΐτη με το έργο του «Ο θάνατος του Χριστού». Έπειτα από τον 8ο αιώνα, το θέατρο, σαν κοινωνική έκδήλωση, περνάει σε μια δικιολογημένη ανακύκληση, από τη χώρα μας στην Ιταλία. Έτσι εκφράζεται μορφικά από τον Ντάντε και τον Βοκκάκιο, γύρω στα 1300 μ.Χ. Σε συνέχεια, τονίζει Ιδιαίτερα, τη γέννηση του κρητικού θεάτρου κατά το 1570—80, και προχωρεί ως τα δράματα του Πέτρου Κατσαΐτη το «Θυέστη» και «Ιφιγένεια» το 1720, φτάνοντας ίσαμε το 1823, που πρώτος ο Νικηταράς Σταματελόπουλος διακήρυξε στην ελευθερωμένη τότε (παλιά) Ελλάδα, τη δημιουργία θεάτρου. Έτσι, συμπληρώνει τα χρονικά δρια της έρευνάς του ως τον «Βασιλικό» του Α. Μάτση το 1830.

Σ' όλη αυτή τη μακραίωνη αναδρομή που πεσμένου σε βαθιά σκοτάδια δουλείας έλληνισμού μας, κάνει σωστή έντοπιση και ένδοσκόπιση στα αξιόλογα μορφολογικά πλαίσια του θεατρικού μας λόγου. Ένός λόγου που κάθε τόσο αναγεν-

νιότανε από τις τέφρες και τα κιοῦτα των βαρβαρικών ίσπεδώσεων. Αυτός ο λόγος, που με ανάλογη θεατρική μορφή, περίσωνε τα ύψηλά ιδεώδη της ζωής και όρροθετούσε τα νέσ σύμβολα των εποχών. Ο σ. εφαρμόζει κι ακολουθεί πιστά με φωτεινές αναλύσεις τη στέρια θεώρηση: καταγωγή - επίδραση - εξέλιξη - έρμηνεία, όπως άπαιτεί και ή προοδευτική πορεία του έγελιανισμού στα φαινόμενα του βίου: «θέση - αντίθεση - σύνθεση». Ο κ. Σ. εξηγεί, πώς όλες οι μορφές του περισωσμένου κι' εξέλιχτικού θεατρικού λόγου, έχουν τις καταβολές τους στην κλασική μας αρχαιότητα. Η αναζωπύρωση και ανακύκληση των πολιτιστικών σπερμάτων της προγονικής καρποφορίας, παίρνουν ιστό έργο του μια δίκαιη έπιστημονική και χρονολογική διάταξη. Οι συσχετισμοί του είναι πεισπικοί, αίτιολογημένοι άδιαμφισβήτητοι. Ο σ. οίκοδομεί και στηρίζει σε άκλόνητα ιστορικά βάθρα το εύρισκόμενο υλικό· και του δίνει πνοή, ένότητα, άλληλουχία, αξιολογικήν ύπόσταση. Κυριαρχικά στοιχεία στο βιβλίο είναι: ή σαφήνεια, τα άποκαλυπτικά στοιχεία, ή ταύτιση των περιστάσεων· και μια πρωτότυπη κωδικοποίηση και κριτική διαφώτιση 18 αιώνων του θεατρικού μας λόγου. Έτσι έχουμε σίγουρες και διαπλατυσμένες διαστάσεις της προεπαναστατικής θεατρικής ζωής των προγόνων μας. Με το έργο αυτό του Δ. Σιατόπουλου, άποδεικνύεται, πώς: ο λαός μας, κι' αν πέρασε από σφυριά κι' άμόνια, από συμπληγάδες κι' άτραπούς, δέν έχασε ποτέ, την αίσθηση του είδους της ύψηλής αυτής τέχνης που λέγεται θέατρο.

Οι αίσθητικές κλίσεις και παρορμήσεις, που άνάβρυζαν από τις άδούλωτες έλληνικές ψυχές, σε μαζική έκδήλωση και θέαση, χάριζαν φώτιση, αναγκαία ψυχαγωγία και ένθνη παιδεία. Ο σ. κατατοπίζει με παραδείγματα πώς: και αυτή ή δυσκολότερη καλλιτεχνική συστάδα, βρίσκεται μέσα στο αίμα της φυλής μας, που δημιούργησε αιώνια πρότυπα για την ανθρωπότητα. Από το βιβλίο του Δ. Σιατόπουλου διαφαίνεται ότι: ο λαός μας κατορθώνει κι επιβάλλεται πνευματικά, κάτω απ' όποιες τυραννικές συνθήκες και ά-

να συγκροτείται για νέες εξορμήσεις και νίκες. 'Ο αναγνώστης φωτίζεται, γίνεται θιασώτης, δυναμώνει την πίστη του στις ακατάλυτες αξίες του πάντα αγέραστου και λαμποδόλου λαϊκού μας πολιτισμού. Συμπερασματικά, προκύπτει αυτό το μεγάλο δίδαγμα ότι: καμιά διάδρωση, αποσύλθεση και φθορά, δεν έχουν δυνατότητα να στερέψουν ποτέ, το πλουσιόδωρο και πολύχυμο ελληνικό πνεύμα. Είναι αυτό που κρατάει τη μεγαλόπρεπη αρχαία του παράδοση, ένα πνεύμα που γίνεται αλάτι στα σαπρά και καταλυτικά μόρια και είδωλα που θέλουν να εμποδίζουν την αναγεννητική πορεία της φυλής. Το έργο του Δ. Σιατόπουλου, έκπηγάει από μια καταφρονεμένη αλήθεια και φέρνει μια νέασημαντική δέσμη από φώς και κλώνους δάφνης, στο θεατρικό μαυσωλείο του γένους.

Λουκά Θανασέκου: «ΜΝΗΜΟΝΙΟ ΓΙΑ ΤΟ ΝΕΥ LANARK» (μελέτη φιλοσοφίας ιδεών)

Η καλλιεργημένη πνευματική ιδιοσυγκρασία του κ. Λουκά Θανασέκου, μάς έδωσε τον τελευταίο καιρό, με ανθρωπιστική συνείδηση, ένα πολύ αξιόλογο διδλίο. Έπειτα, από οικονομολογικές μελέτες και δοκίμια, όπως την «Αναφορά στην Ειρήνη», «Απάντηση στο Βρετανικό νομαβήτη "Αντριον Μάρτην" (1964). «Κρίσεις ήθικης και δικαίου στην οίκογένεια» (1966) κ.ά. καταγράφουμε τώρα στη συγγραφική του προσφορά κι ένα σπουδαίο μελέτημα, πάνω στην εξελικτική φιλοσοφία των ιδεών. Στο από 90 σελίδες «Μνημόνιό» του, με πυρήνα τη ζωή και το έργο του ιδιότυπου Ουαλλού σοσιαλιστή, μεταρρυθμιστή κι εφαρμοστή της εργοστασιακής ισοτιμίας Ρόμπερτ. Όουεν, ο συγγραφέας σταχυολογεί μια έντονη κριτική για τον ουτοπικό σοσιαλισμό. 'Ο Όουεν δημιούργησε έναν πρωτοπόρο και πειραματικό σταθμό για την εργατική δικαίωση (περιορισμένης δέδαια κλίμακας). 'Αλλά, έφερε και το αποτέλε-

σμα μιάς πρακτικής υιοθέτησης του προαιώνιου πόθου των εργαζομένων, όσον άφορά την κατάργηση της πάλης των τάξεων. 'Ο κ. Θανασέκος δίνει χρονολογικά τη γέννηση και τη σταδιακή πορεία του ουτοπισμού ή του ανεφάρμοστου ιδεαλιστικού σοσιαλισμού στις χώρες της Δ. Ευρώπης, από τον 16ο μέχρι τον 19ο αιώνα. Το διδλίο είναι γραμμένο μέ γλώσσα άπλη και πειστική.

Άπ' ό,τι γνωρίζουμε δεν υπάρχει όμοιό του στην νεώτερη ελληνική διδλιογραφία. Κοσμείται και από σχέδια της γνωστής ποιήτριας και ζωγράφου κ. Μαρίας Ρέγκου. Το προλογίζει ό Σλοβένος νεοελληνιστής Μάριον Τάφτσαρ. 'Ο κ. Θ. χωρίζει τα κείμενά του σε κεφάλαια. Ξεκινάει από τον Τόμας Μώρ, (1478—1535) αναφέρει τον περίφημο Γάλλο ιερέα Ζάν Μελιέ πρωτοπόρο του χριστιανικού σοσιαλισμού στο χωριό της Β. Γαλλίας Έτρεπινιύ (1664 — 1729) μέ την άπαράμιλλη «διαθήκη» του και φθάνει στη ζωή και δράση των: Καμπανέλλα, Βολταίρου, Μορελύ, Μπαμπλύ, Λόκ, Ρουσσώ, Φουριέ, Σαιν Σιμόν κ.ά. Όλοι οι παραπάνω, στάθηκαν έμπνευστές και θεωρητικοί μιάς όνειρεμένης ιδανικής κοινωvίας. Φιλοδόγησαν να γίνουν λυτρωτές και μεσσίες στον 18ο αιώνα των ήθικά και οικονομικά καταπιεσμένων λαών, από βασιλείς και «εύγενείς», από τη δάρδαρη μετά τον μεσαίωνα σκληροτράχηλη φεουδαρχική τάξη, την όποία όμως, καταδίκασε ανάλογα ή ιστορία σε παγκόσμια κλίμακα, μετά τη γαλλική επανάσταση. 'Ο κ. Λ.Θ. αποκαλύπτει μεθοδικά ότι ή γνώση είναι εκείνη που μάς ώθεϊ πάντα στη δημιουργία του ιστορικού μας «γίνεσθαι». Βέβαια, οι τέτιου είδους ιδανικές πολιτείες, έφευρέθηκαν θεωρητικά, από τους αρχαίους Έλληνες φιλόσοφους Ζήκωνα, Πλάτωνα κ.ά. Συστατικά στοιχεία της εργασίας του Θ. είναι: ή ιδεαλιστική φιλοσοφία, που έξηγούσε μέν, πολύ σωστά, τον κόσμο και το νόημα της ζωής, αλλά, δέ μπορούσε εκείνες τις εποχές πρακτικά να τον αλλάξει. Σήμερα και στο μέλλον, θα έχει μεγαλύτερη αξία και ισχύ, ή πειθώ και το παράδειγμα ενώ ή δια

έκφυλίζεται, τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, φτάνει σὲ ὑψηλὰ ἐπίπεδα ὠριμότητας καὶ εἰρηνικῆς παραγωγικῆς ὀντότητας. Ἡ καταγωγὴ τῶν ιδεῶν αὐτῶν, μιᾶς τέλειας πολιτείας καὶ δίκαια ὁργανωμένης κοινωνίας ἀνθρώπων, ἐπέζησε καὶ ριζοκρατιέται, κύρια, ἀπὸ τὸ πλατωνικὸ δέντρο τῆς κλασσικῆς Ἑλλάδας. Πάντως, ὁ Μῶρ, ὁ Μελλιέ, ὁ Μορελύ, ὁ Ὕουεν, ὁ Λόκ, ὁ Φουριέ, ὁ Σιμόν, ὑπῆρξαν γενναῖοι, ὁ καθένας στὴν ἐποχὴ του, καὶ μὲ τὸν τρόπο τους, συνέλαβαν κι' ἔθρεψαν μὲ τὴν φαντασία τους μιὰ παραδείσια κοινωνία, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ φοβερὸ ἀξίωμα τοῦ Χόμπς (1672) *HOMO HOMINI LUPUS EST* (ὁ ἄνθρωπος εἶναι λύκος γιὰ τὸ συνάνθρωπό του). Ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ κ. Θ. ἀποδεικνύεται πόσο βοηθήθηκαν ἀπὸ τοὺς πρωτοπόρους τῆς οὐτοπίας, καὶ ἰδιαίτερα μὲ τὸν πρακτικὸ ἐφαρμοστὴ στὸ *NEW LANARK* Ὕουεν, τὰ σύγχρονα προοδευτικὰ ρεύματα, νὰ πάρουν «σάρκα καὶ ὀστά» τὰ μεγάλα κινήματα καὶ οἱ ριζοσπαστικὲς ἀλλαγές στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας, μὲ τὴν προπάντων οἰκονομικὴ ἀπολύτρωση τοῦ μισοῦ πληθυσμοῦ τοῦ πλανήτη μας. Λάμπει ἀτόφιο τὸ συμπέρασμα: πόσο ἡ θεωρία βοηθᾷ τὴν πρῆξιν· τὸ ἀξίωμα «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος» ποὺ κήρυξε καὶ ὁ Χριστός.

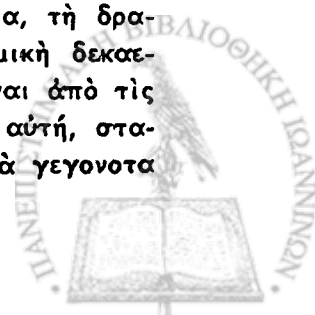
Τὸ βιβλίο τοῦ κ. Θ. εἶναι μιὰ ιδεοεπιστημονικὴ μελέτη, ποὺ ἀποδεικνύει μὲ τοὺς ἀγῶνες τοῦ ὑπέροχου ἀνθρωπιστῆ διομήχανου ὑφαντουργίας Ρ. Ὕουεν στὸ *NEW LANARK*, καθὼς διαμέλισε τὰ «ἱμάτια» του γιὰ τοὺς ἐργάτες, κι ἔγραψε τὴ γνωστὴ ἐπιστολὴ στὸν πρωθυπουργὸ τῆς Ἀγγλίας, τὸ 1818 γιὰ μέριμνα ἰσσοτιμίας καὶ δικαιωμάτων, πῶς: οἱ ἀνάγκες τῆς ζωῆς καὶ ὁ νοητὸς καὶ ἠθικὸς κόσμος, δημιουργοῦν τὸ πάθος καὶ τὴν ἐνέργεια τῆς προόδου. Τὸ ἔργο στηρίζεται σὲ βάθρο ὑποδειγματικῆς ἱστορικῆς ἠθικῆς· εἶναι ἐγκόλπιο ἀδελφοσύνης, ποὺ φωτίζει καὶ διδάσκει μὲ τὸν Ὕουεν ὅτι: «ἡ εὐτυχία δὲ μπορεῖ νὰ ἔχει διάρκεια καὶ ἐξασφάλιση, ἐνὸς ὅπου οἱ ἄνθρωποι θὰ γυμνάζονται στὸ νὰ μισοῦνται καὶ ν' ἀποστρέφονται ὁ ἓνας τὸν ἄλλον...». Ἔτσι, ἀποκαλύπτει γνώσεις ἱστορικῆς ἀλήθειας, ὁ-

που μέσα ἀπὸ τοὺς νόμους τῶν ἀντιθέσεων δεβαιώνεται ἡ ἀναγκαία σχετικότητα τῶν εἰδῶν κι ἐπιπλέει ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἡράκλειτου στὴν ἐξελιχτικὴ πορεία τῶν πραγμάτων.

Ἰ ἄ σ ω ν α Ἰ ω α ν ν ῖ δ η: «ΦΛΕΒΕΣ ΠΟΤΑΜΟΥ» (Μεταπολεμικὴ ποίηση)

Μὲς ἀπὸ τ' ἄτυχα συρεαλιστικὰ παιγνίδια, ἢ τὰ ὁποῖα ἀνορθόδοξα ἀφηρημένα καὶ λεκτικὰ παραγεμίσματα, μὲς ἀπὸ ἀνούσιες κι' ἐπιδειχτικὲς προσποιήσεις πολλῶν νεώτερων ποιητῶν μας, ὁ αὐστηρὸς κριτὴς τῆς ἀληθινῆς ποίησης, ἔχει χρέος νὰ ξεχωρίσει καὶ νὰ κατατάξει τοὺς καλοὺς φορεῖς τῆς καὶ τὸν Ἰάσωνα Ἰωαννίδη. Διαβάζοντας τὰ ποιήματά του, πολλὰ ἀπ' αὐτὰ «ἐπότισάν με τὴν ψυχὴ καὶ χόρτασεν ἀμέσως» ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ Παλαμῆς γιὰ τὸ Σολωμό. Ὁ Ι. Ι. βέβαια, δὲν ἔχει ποσοτικὰ μεγάλο ἢ πρότυπο ἔργο. Ὅμως 3—4 συλλογές του, ἔχουν διακριτικὰ γνωρίσματα καὶ ἀρετὲς ποὺ ἴσως δὲν ἐπρόσεξαν οἱ κριτικοί. Τὰ πρῶτα ποιητικὰ του διβλία, εἶδαν τὸ φῶς, μετὰ τοῦ 1950—60. Τὴν ποίησίν του τὴ διακρίνει βαθιὰ σκέψη, ἰδεολογικὴ κρίση, ψυχικὸ δράμα, ἐξομολογητικὸς χαρακτήρας καὶ ὑποκειμενικὴ ἀλήθεια. Εἶναι ἀπὸ τοὺς πικραμένους, τοὺς παραπονεμένους κι' ἀδικαίωτους. Μιὰ γνήσια φωνή, ἓνα ἀτομικὸ ὕφος. Ἐνας ἀθεράπευτα ἴσως θλιμμένος ποιητὴς γιὰ τὰ συντριμμένα ὄνειρά του. Ἡ πλειάδα τῶν συγγενῶν του λογοτεχνῶν, ποὺ ἤπιαν τὸ ποτήρι μιᾶς ἡττας, κόλλησαν σ' ἐκείνη τὴν περιοχὴ. Ὅμως, κάθε ἐποχὴ, ζητάει ἀπὸ τοὺς ποιητὲς τὴν ἀπεικόνιση τῆς δικῆς τῆς αὐτόχθονος πραγματικότητας. Γιατί, ἡ ζωὴ καὶ ἡ τέχνη μαζὶ τῆς προχωροῦν. Ἐνῶ, ὀρισμένοι, μοιρολογοῦν μὲ θλιβερὴ μονοτονία, τὴ δραματικὴ πρώτη μας μεταπολεμικὴ δεκαετία. Οἱ «Φλέβες ποταμοῦ» εἶναι ἀπὸ τὶς κυριότερες συλλογές του. Σ' αὐτή, σταλάζει τὴν πικρὴ οὐσία ἀπὸ τὰ γεγονότα

τῶν ἐμφύλιων κατατρεγμῶν. Τῇ χαρίζει γράφει «Στὸ δάσκαλό του Ρίτσο. Αὐτὸ τὸ «δασκαλίκι» μπορεῖ νὰ εἶναι ἀνάγκη, δικαίωμα, κι ἀπότιση τιμῆς. "Ὁμως ὁ χρόνος ἴσως νὰ τὸ διαψεύδει ἀπὸ τὴν προσφορὰ κι ἐπίδοση καὶ τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἄλλου. Μοιάζει ἐκείνους τοὺς ἄτυχους προλόγους ποὺ εὐκόλα ἔγραφαν οἱ παλαιοὶ φτασμένοι ποιητὲς (ἀπὸ τρόχειρο ἐνθουσιασμό κι εὐγένεια) σὲ πρωτοφανέρωτους ποιητὲς· καὶ ποὺ πολλὰς φορές οἱ ἀμείλικτοι νόμοι τῆς φύσης, τοῦ βίου, τῶν περιστάσεων, τοὺς ἔφερναν τὴ «λυδία λίθο» τῆς σύνθλιψης καὶ τοῦ ξεχασμοῦ. "Ἀλλωστε οἱ πηγαῖοι ποιητὲς γεννιοῦνται καὶ δὲν γίνονται. 'Ο Ι. 'Ιωαννίδης πιστεύουμε πὼς δὲ χρειάστηκε κανένα δάσκαλο. Παρουσιάζει μιὰ δική του αὐθυπαρξία. Στὰ ποιήματά του, ἐκφράζει τὸν ἀτομικὸ του πόνο γιὰ τὰ πράγματα καὶ συνδυάζει βαθύτερα αἰσθήματα καὶ προβλήματα. Τὰ περισσότερα ἔχουν μιὰ τρικυμισμένη πνοὴ ἀπὸ δύστυχα βιώματα, ἡρωϊκῶν χρόνων. 'Ορχηστρῶνουν ἓναν ἐσωτερικὸ ρυθμὸ μὲ προεκτάσεις, κρουστὸ κι ἀπλοϊκὸ ποὺ ἀπηχεῖ καὶ συγκινεῖ. Τὸ γράψιμό του ἀποπνέει μιὰ ἀνατολίτικη τρυφεράδα ποὺ συγγενεῖ στὴν ἀφῆ τῶν πραγμάτων μὲ τὰ «Ρουμπιγιὰτ» τοῦ Ο. Καγιὰμ. Μικρὲς ἀναλογίες στὸ κλίμα τοῦ ἄγχους καὶ μιᾶς ἀπαισιοδοξίας γιὰ τὴ διάψευση τῶν ὀνείρων βρίσκει κανεῖς σὲ πολλοὺς μεταπολεμικοὺς ποιητὲς μας, ὅπως στὴν ποίηση τῶν Κόκκινου, Σαχτούρη, Κωσταδάρα, 'Αναγνωστάκη, Νεγρεπόντη. Θεοδωρακόπουλου κ.ἄ. 'Ο 'Ιωαννίδης προσπαθεῖ ν' ἀποτινάξει μιὰ κάποια αὐτομόνωση, ἓνα καρυωτατικὸ πνεῦμα ποὺ τὸν φέρει σὲ ψυχρὴ στάση μὲ τὸν κοινωνικὸ του περίγυρο. Μιὰ ἐπώδυνη στροφὴ πρὸς ἐαυτόν. 'Ερμητικὲς εἰκότες, μὲ ἀνθρωπολογικὴ ἀνατομία, ἀλλὰ καὶ ἐνότητα ὅφους. "Ὅσα ποιήματά του ἔχουν σύμβολα ἱστορικά, κοινωνικά, συγκινοῦν καὶ ὑποβάλλουν:

«Στὰ ὑγρά μουσοῖδια τῶν σκυλιῶν
Κόλλησε τὸ βρόχινο παράπονό μας.
Τὸ νερὸ τρώει τὸ χῶμα
ὅπως ἡ θλίψη τὴν καρδιά μας...».

Μὲ δικό του τρόπο ἀνανεώνει σὲ μερικά, κοινωνικὲς ιδέες:

«...Σὰν δὲν ἔχεις ψωμί
τὸ μαχαίρι περσεύει
στὰ χέρια σου

... ..

'Η πείνα ξεκινᾷ ἀπ' τὰ καμένα στάχυα,
τὴν τσακισμένην στάμνα
τὸν ἔρημο κουβά...».

Πολλοὶ στίχοι του χαράζουν μιὰ τραγικὴ διάσταση ἀπὸ τὸν καταπιεσμένον ἄνθρωπο σὲ σύγχρονες μέθοδες βίαις:

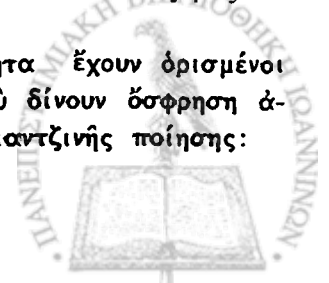
«... 'Η φωνή σου κουρέλι στὴ λεπίδα τ'
(ἀνέμου.

Στὰ μάτια σου ἔν' ἀγκαθωτὸ σύρμα,
καὶ ἡ καταιγίδα νὰ γλείφει τὶς πληγές σου
ἀλιχπώντας μέσα στὴ νύχτα...».

'Ο Ι. 'Ιωαννίδης ἔχει βαθιὰ ἀνθρωπιστικὴ διάθεση καὶ πεισματικὴ ἐνατένιση τῆς ἀδικίας. 'Η φαντασία του πλάθει καὶ ξηροὺς ἐντυπωσιακοὺς στίχους χωρὶς νὰ τοὺς βαφτίζει στὰ αἰσθαντικὰ νάματα τῆς καρδιάς του. Μερικοὶ τόνοι εἶναι σπαραχτικοί, καθὼς θέτει τὸν ἄνθρωπο ἐνώπιον ἐνωπίω, ἀντίκρυ μὲ τὰ γεγονότα. "Ἐχει τὸ χάρισμα τῆς ἐλευθεροσυχουργικῆς χωρὶς νὰ κουράζεται γιὰ μιὰ αἰσθητικὴ τελείωση. Συλλαμβάνει καὶ περιεργάζεται ἀκόμα καὶ τὴ λεπτομέρεια. Μὲς ἀπὸ περιγραφικὰ τῶν τόπων σχήματα, ἀναδύεται κι ἓνας τρυφερὸς λυρισμός:

«...Εἶναι ἡ ζωὴ μας μὲ τὰ σύννεφα
φωλιάζουν ο ἀγέρηδες στοὺς φράχτες
καὶ τὰ χαλίκια λάμπουν
στῶν μωσχαριῶν τὰ πόδια,
ἀγρυπνᾷ τὰ πρόβατα πλάϊ μας
στὸν κάμπο τὸ ποτάμι
κούλουριάζεται σὰν ἡμερο σκυλὶ
κ' οἱ λόφοι γέρνουνε ἀγγιζοντας τὶς κά-
(πες μας...».

'Ιδιαίτερη βαρύτητα ἔχουν ὀρισμένοι στίχοι σφιχτοί, ποὺ δίνουν ὁσφρηση ἀπὸ ἀτμόσφαιρα ναζιαντзинής ποίησης:

«...Βαδίζουμε πάνω από τὰ ὄνειρα τῶν
(κοιμισμένων
σκληρὰ τὰ δάχτυλα κ' ἡ γλῶσσα μας γι-
(μνὴ)
κλώθεται πάνω ἀπὸ τοὺς βράχους...».

Ὁ Ἰάσωνας Ἰωαννίδης μᾶς ἐπιφυ-
λάσσει καὶ ἀνέκδοτη πεζογραφία.

ΛΑΜΠΡΟΣ ΜΑΛΑΜΑΣ

Στέφ. Μακρυμύχαλου! «ΤΣΑ-
ΚΩΝΙΚΑ ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΑ», Ἀθή-
να, 1972

Παρουσιάζουμε, μὲ σχετική καθυστέρη-
ση, τὴν ἐξαίρεση τούτη ἐπιστημονικὴ ἐρ-
γασία τοῦ Στ. Ι. Μακρυμύχαλου. Εἶναι
πολλὰ τὰ βιβλία, λίγος ὁ χρόνος καὶ οἱ
δυνατότητες, σχεδὸν ἐξαντλημένες, ποὺ
μᾶς ὑποχρεύνουν νὰ μὴν καλύπτουμε τίς
προθέσεις, ποὺ ἔχουμε γιὰ τὰ ἔργα ἐκεῖ-
να, ποὺ πρέπει νὰ ἀξιολογούνται, μὲ κά-
ποια ἰδιαίτερη προσοχή. Στὴν κατηγορίαν
αὐτή, ἀνήκει καὶ τὸ βιβλίο τοῦτο, ὃχι μο-
νάχα γιὰ τίς πολýτιμες μαρτυρίες ποὺ εἶ-
ναι σπάνιες, δυστυχῶς, τίς ὁποῖες ἀποθη-
σαυρίζει στὴν σχετικὴ βιβλιογραφία, ἀλ-
λὰ καὶ γιὰ τὴν ὑποδειγματικὴ ὀργάνωση
τῆς ὕλης, γιὰ τίς ἀρτίες τεκμηριώσεις καὶ
παραπομπές, γιὰ τὴν ἐκτεταμένη εἰσαγω-
γὴ καί, γενικά, γιὰ τὴν διάταξη καὶ τὴν
ὄντως πρωτότυπη διαίρεση τῆς εὐρετηρία-
σης, ποὺ ἔχει. Ἔτσι, πρόκειται γιὰ μιὰ
ἐργασία, ἀπ' τίς πιὸ καλοεπεξεργασμένες
ποὺ ἔχουμε στὸν τομέα τῆς ἀξιοποιήσεως
τῆς ἱστοριοδιόας, πράγμα —νομίζω—
ποὺ δίνει, μαζί μὲ τὸ πολýτιμο ὕλικὸ τῆς
θεματογραφίας, ἕναν τρόπο καὶ μιὰ νέα
ἴσως διάσταση θεωρήσεως τῆς ἱστορικῆς
καὶ λαογραφικῆς φυσιογνωμίας. Πράγματι,
τὰ «Τσακωνικὰ Προικοσύμφωνα», ποὺ ἀπο-
τελοῦν σπάνιας ἀξίας εἰσφορά στὴν μελέ-
τη τῆς ἰδιαίτερης παράδοσης, ποὺ εἶχεν
αὐτὴ ἡ ἀρρενωπὴ καὶ ἀνυπόταχτη περιοχὴ
καί, πού, ἀκόμα, δίνουν τὴν αἴσθηση τῆς
ἱστορικῆς ἀνάσας καὶ τῆς ἀνθρώπινης πρά-
ξης σὲ μίαν ἀπ' τίς κρισιμώτερες ἐποχές

γιὰ τὸ γένος μας, ἀξιολογούνται ἀπ' τὸν
Στ. Μακρυμύχαλο, κατὰ τὸν καλῦτερο δυ-
νατὸν τρόπο. Γιατί, ἐκτὸς ἀπ' τὴν ἀναφο-
ρὰ καὶ τὴν ὀρθόδοξη παραρτομπὴ σὲ μιὰ
μακρὰ ἐγκυρὴ βιβλιογραφία, ὁ συγγρα-
φέας φρόντισε νὰ τὰ ἀναλύσῃ καὶ θεωρη-
τικὰ καὶ ἐποπτικά. Γι' αὐτό, στὴν ἐσωτε-
ρικὴ διάρθρωση, ποὺ ἀναπτύσσεται μὲ λε-
πτομέρειες ἀκρότατης ἀναζήτησης (φυσι-
κὰ προσόντα καὶ πληρότητα φιλολογικῆς
κατάρτισης ποὺ τιμοῦν ξεχωριστὰ τὸν κ.
Στέφ. Ι. Μακρυμύχαλο), ἐνσωματώνονται
καὶ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα ἐκεῖνα στοιχεῖα, ποὺ
δίνουν ἀπὸ τὴν ὑπόστασι στὸ κείμενο καὶ
ποὺ καταλύουν τὴν χρονικὴν ἀπόσταση, ἀ-
νάμεσα στὸν ἀναγνώστη καὶ στὰ γεγονό-
τα. Ἔτσι, μαζί μὲ τὸ ἦθος καὶ τὴν πίστη
στὴν ἱερότητα τῆς ζωῆς, ποὺ ἐνυπάρχει
μέσα στὶς ἀράδες τῶν προικοσυμφώνων, ὑ-
πάρχουν (ὡς πλαίσιο καὶ ὡς ἔκφραση τῆς
παράδοσης τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς
Τσακωνιάς), γκραβοῦρες ἀπ' τὴν καθημε-
ρινότητα τῆς ζωῆς, σχέδια καὶ καλλιτεχνι-
κὲς χαράξεις ἀπ' τὸν θησαυρὸ τῶν κοσμη-
μάτων τῆς γυναικείας ἀμφίεσης, σφραγί-
δες καὶ σύμβολα ἀπὸ οἰκόσημα, ὀνόματα
ἀπλῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔζησαν καὶ ἄφησαν
αὐτὸν τὸν πολιτισμὸ ποὺ ξεχώρισε τὴν πε-
ριοχὴ τούτη. Καί, ὅλ' αὐτά, γραμμένα μὲ
κάποια ζεστὴν οἰκειότητα λόγου, μὲ κά-
ποια ἀτμόσφαιρα ἀπὸνα κλίμα βιωμένης
συγκίνησης ποὺ χαρίζουν, στὸ κείμενο μὲ
τὴν αὐστηρὴ ἐπιστημονικὴ διαίρεση, ἕνα
εἰδικὸ βάρος.

Τὰ προσόντα, ποὺ ἀναφέραμε ἐν συνό-
ψει, πιστεύουμε πὼς ξεχωρίζουν τὴν ἐργα-
σία τούτη τοῦ Στ. Μακρυμύχαλου, καὶ πὼς
δίνουν, ἀκόμα, ἕνα μέτρο τῶν μεγάλων δυ-
νατοτήτων του, ἀφ' ἐνὸς καί, ἀφ' ἑτέρου,
τῆς ἀγάπης του γιὰ τὸν τόπο αὐτόν. Καί
ἡ διαπίστωση αὐτὴ, φυσικά, εἶναι μαζί καὶ
μιὰ ὑπόσχεση, γιὰ τὴν ἐρευνα καὶ τὴν κρι-
τικὴ ἀξιολόγηση στὸν τομέα τῆς ἱστοριοδι-
φίας καὶ τῆς λαογραφικῆς ἀποθησαύρισης,
ὅταν ὑπάρχουν ἱκανοὶ πνευματικοὶ ἄνθρω-
ποι, ποὺ κάνουν ὑπόθεση ζωῆς τὸν τόπο
τούς. Γι' αὐτό, ἴσως, θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπο-
τελέσει, ἡ παραπάνω ἐργασία, προσφορά
εἰδικὴ στὴν ἐπιστημονικὴ ἐρευνα τῆς ἱστο-
ρίας, ὡς αἰνέσιμη διατριβὴ (ἂν τὴν εἶχεν

υποβάλλει πρὸς τοῦτο). Πρέπει νὰ ἐνθαρρυνθῶν, πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση, οἱ νέοι ἐπιστήμονες, γιὰ νὰ διαστρώσουμε τὴν νεώτερην ἱστορίαν μας μετὰ τὴν παράδοσιν καὶ μνήμην τῶν πατρογονικῶν μας ἐστιῶν, γιὰ νὰ δυνηθῶμε νὰ ἐπιβιώσουμε, ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς. Καὶ αὐτό, ἀκριβῶς, κάνει ὁ συγγραφέας τῶν «Τσακωνικῶν Προικοσυμφῶνων».

Μιχ. Σταφυλᾶ: «Γ. ΒΛΑΧΟ-ΓΙΑΝΝΗΣ - Ο ΑΡΜΑΤΟΛΟΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ», Ἀθήνα, 1972

Μιὰ μονογραφία γιὰ τὸν Γ. Βλαχογιάννη, ποὺ κρατᾷ τὸ ποιητικὸ κλίμα καὶ τὴν πνευματικὴ εὐφορία τῆς εὐρύτερης ἀποτίμησης, μᾶς δίνει, μετὰ τὸ βιβλίον τοῦτο, ἓ γνωστότατος στὰ γράμματα καὶ στὴν σύγχρονη πνευματικὴ μας ζωὴ Μιχ. Σταφυλᾶς. Ἔτσι, μετὰ τὴν θερμὴ τῆς ἀγάπης γιὰ τὸν εὐαίσθητον ἐκείνον ἐρευνητὴ τῶν ἡρώικων ἀπόψεων ἀπ' τὴν μεγάλην παράδοσιν ἀπ' τὴν μιὰ καί, ἀπ' τὴν ἄλλη, μετὰ τὸν ἀναντίλεκτον ὀπλισμό, ποὺ διαθέτει ὁ συγγραφέας, δίνεται στὴν σύγχρονη μας βιβλιογραφία ἓνα μοναδικὸ κείμενον. Γιατί, ἐκτὸς ἀπ' τὴν πυκνωμένη καὶ ἀναντίρρητη τεκμηρίωση τῶν στοιχείων, ποὺ συνιστοῦν τὸ κλίμα τῆς θεματογραφίας καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ Γ. Βλαχογιάννη, ἡ μονογραφία τούτη κρατᾷ τὴν ἀτμόσφαιρα καὶ τὴν εὐωδίαν μιᾶς ἀνθολόγησης ἀπὸ κείμενα ἑλληνικῆς αἴσθησης. Καί, μέσα στὰ εὐρύτερα πλαίσια τῆς πρόθεσης, ποὺ ἔχει ὁ λογοτέχνης Μ. Σταφυλᾶς, τὸ βιβλίον τοῦ παίρνει τὶς διαστάσεις ἀπὸ μιὰν ἀφετηρίαν γιὰ κάποια προσφορὰ μεγάλης ἀξίας. Εἶναι, πράγματι, εὐτύχημα, ποὺ τὰ κείμενα τοῦτο, μετὰ τὸ ρίγος καὶ τὴν ἀναντίρρητη μαρτυρία, γίνονται συνθέσεις ἱστορικῆς θεώρησης, ποὺ ἐκλύουν τὴν κρυσταλλωμένη συγκίνηση. Κι' αὐτό, φυσικὰ, ἐπιτυγχάνεται, μετὰ τὴν συμμετοχὴ τῶν συγγραφέων, ὅπως στὴν προκειμένη περίπτωσιν. Γιὰ τὴν προσφορὰ

τοῦ αὐτῆς, καθὼς καὶ γιὰ τὸν βαρύτατον ἄθλον τοῦ Μιχ. Σταφυλᾶ νὰ ἐκδώσῃ τὸ ἐξαιρετὸ περιοδικὸ «Θεσσαλικὴ ἔστια» στὴν Λάρισα (γιὰ τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἐὰν γράψουμε ἰδιαίτερα σὲ ἄλλο τεῦχος), πρέπει νὰ κάνουμε τὴν ἀξιολόγησιν μετὰ εἰδικὰ κριτήρια.

ΔΗΜΟΣΘ. Θ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

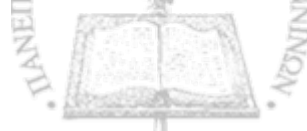
Νίκου Κ. Παπαδοπούλου: «ΔΡΟΠΟΠΟΛΙΤΙΚΑ», Ἀθήναι, 1972

Σὰν ἡλιαχτίδα, ποὺ διαπερνᾷ τὸν πνευματικὸ ζόφον μιᾶς ἀτέρμονης δουλείας, ἤλθεν ἡ πρόσφατη ἔκδοσις τοῦ Βορειοηπειρώτη φιλόλογου Καθηγητοῦ —Γυμνασιάρχου τώρα— Νίκου Κ. Παπαδοπούλου, γιὰ τὴν Δρόπολη τῆς Β. Ἠπείρου.

Σπάνια, ἂν ὄχι ἀνύπαρκτα, εἶναι τὰ σύγχρονα ἱστορήματα γιὰ τὴν Ἑλληνικωτάτη τούτη περιοχὴ, ποὺ βυθισμένη στὴν καταλυτικὴ τῆς δουλείας, ἀντιστέκεται μετὰ πείσμα στὴν ἀνάντη μοῖρα τῆς καὶ περιμένει τὸν ἀφηγητὴ τοῦ ἔπους τῆς ἐμμόνης τῆς στὰ πάτρια.

Γιατί, ἀλήθεια, ἂν ἐξαιρέσωμε τὰ παλαιότερα, ἐπὶ μέρους, μελετήματα τῶν Π. Ἀραβαντινοῦ, Ζ. Μολοσσού, Ι. Λαμπρίδη, Β. Μυστακίδη, Δ. Εὐαγγελίδου, Εὐρ. Σούρλα, Νίκου Βέη, Κ. Σκενδέρη, Α. Μαρμποπούλου, Β. Μπαρᾶ, Ν. Πατσέλη, Πύρρου Ρούτση, Α. Παπακώστα, Κ. Στεργιοπούλου, Μ. Σπυρομήλιου, Ν. Ἀργυροκαστρίτη καὶ μερικὲς σκόρπιες ἐκδόσεις πολιτικοαγωνιστικοῦ περιεχομένου, δὲν ὑπάρχουν, ἀπ' ὅ,τι γνωρίζω, ὠλοκληρωμένες καὶ σὲ βάθος ἱστορικὲς προβολὲς τῆς προαιωνίας Ἑλληνικότητος τῆς Β. Ἠπείρου, ποὺ νὰ θαρρύνουν στὴ διεκδίκησίν της.

Εἶναι γνωστὰ δέδια, τὰ μεγάλα «κενά», ποὺ παρουσιάζει ἡ ἱστορικὴ συνέχεια τῆς Δρόπολης καὶ τῆς Ἠπείρου, γενικώτερα, ἐξ αἰτίας τῶν πολύχρονων εἰσβολῶν καὶ ἐρημώσεων ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, Σλάβους, Τούρκους, Ἀλβανοὺς κ.ἄ., ἀλλὰ δὲν εἶναι καὶ λίγες οἱ ἀρχαίαι, οἱ νεώτερες καὶ ἀκόμη οἱ ἀνεξερεύνητες Τουρκικὲς πηγές,

πού ιστορούν την εθνολογική καί φυλετική της υπόσταση.

Είναι, θά πρέπει νά τὸ υπογραμμίσω-
με, ἀπίθανο τὸ πόσο συστηματικὰ κι' ἐ-
πίμονα πασχίζουν τὰ διάφορα πνευματικὰ
ιδρύματα τῶν Τιράνων καὶ οἱ νεοφανεῖς
Ἀλβανοὶ ἱστορικοί, ἀρχαιολόγοι κλπ. νὰ
διαστρεβλώσουν ἐπ' ὠφελεία των, τὶς ἱ-
στορικές αὐτὲς πηγές, μὲ τὸν ὀργασμὸν
τῶν σχετικῶν μελετῶν, μεταφράσεων ἀρ-
χαίων κειμένων, ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν καὶ
τὴν ὀργάνωση διεθνῶν Ἀλβανολογικῶν
συνεδρίων...

Καὶ ὅλα αὐτὰ λαμβάνουν χώραν χωρὶς
καὶ τὴν ἐλαχίστην ἀντιπαραβολὴ τῆς ἀλή-
θειας ἀπὸ πλευρᾶς τοῦ Ἑπειρωτικοῦ καί,
γενικώτερα, τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐπιστημονικοῦ
κόσμου, πού θάπρεπε ἀπὸ χρόνια ν' ἀπαι-
τήσῃ τὴν ἰδρυση ἐνὸς Ἰνστιτούτου
Ἑπειρωτικῶν — Ἀλβανολογι-
κῶν Ἐρευνῶν, πού θά ὑπηρετοῦσε
καὶ τὸ ἐθνικὸν μας θέμα, ἀλλὰ καὶ τὴν κα-
λυτέραν ἐπαφὴν καὶ γνωριμίαν μεταξὺ τῶν
δύο γειτόνων καὶ συγγενικῶν λαῶν μας.

Ξαναγυρνώντας στὸ θέμα μας, ὕστερα
ἀπὸ τὶς γενικότητες αὐτὲς πού σπάνια,
ἀτυχῶς, μνημονεύονται ἀπὸ τοὺς «εἰδι-
κούς», θά πρέπει ν' ἀναφέρωμε κι' ἐδῶ πῶς
ὁ Ν.Π., πέραν τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἀσχολι-
ῶν του, ἀγωνίστηκε νὰ καλύψῃ ἓνα, ἐλάττω-
στο ἔστω, μέρος τῆς ἐλλείψεως ἱστορικο-
λαογραφικῶν μελετημάτων γιὰ τὸ ὑπόδου-
λο τμήμα τῆς Ἑπείρου μὲ 4, καθὼς γνωρί-
ζω, ἐργασίες του: α) Τὴ μετάφραση τοῦ
Γερμανοῦ ἱστορικοῦ Beloch: «Ἡ ἐθνικότης
τῶν ἀρχαίων Ἑπειρωτῶν», πού πρωτοδημο-
σιεύθηκε στὴν «Ἑπειρωτικὴ Ἑστία», τῆς
ὁποίας ὑπήρξεν ἐπὶ 15ετίαν ἀντεπιστέλ-
λον μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐπιμελείας ὕ-
λης. 6) Τὸ Λεύκωμα τοῦ Ἀρσακείου «Ἡ
Βόρειος Ἑπείρος» μὲ 40 σύντομες μελέ-
τες. γ) Τὸ βιβλίον τοῦ «Ἡ Δουβιανή». δ)
Καὶ τώρα τὰ «Δροπολίτικα», καρποὶ ὅλα
ἀγάπης καὶ πάθους γιὰ τὴν ἐλευθερίαν
τῆς δούλης πατρίδος του.

Σ' αὐτὴ τὴν 1η σειρὰ τῶν «Δροπολίτι-
κων» ὁμιλοῦν λιγώτερο ὁ ἱστορικός, ὁ ἐ-
ρευνητὴς κοί περισσότερα τὰ βιώματα καὶ
οἱ ζωντανὲς ἀναμνήσεις τοῦ ἀλύτρωτου Ἑ-

πειρώτη, πού, χωρὶς ἀμφιβολία, συγκινοῦν
καὶ συναρπάζουν.

Ἡ ἀφήγησις, μάλιστα, τῶν ὠραίων ἐ-
θίμων, τῶν λαϊκῶν χαρακτήρων, τῶν ἀντι-
δράσεων στὴν κατὰ πίεση, δίδουν ἀνάγλυ-
φη τὴν εἰκόνα τῆς ψυχροσύνης καὶ τοῦ
ἐθνικοῦ παλμοῦ τοῦ ἀδούλωτου πληθυσμοῦ
τῆς Δρόπολης.

Ἡ περιγραφή, ἐξ ἄλλου, τῶν γραφικῶν
χωριῶν τῆς Ἑλληνικῆς αὐτῆς περιοχῆς, ἀ-
ποτελεῖ κι' ἓνα σύντομο — ὅσο καὶ γλα-
φυρὸ — ὁδοιπορικὸ τῆς Δρόπολης, πού θά-
ξιζε νὰ ἦταν πιὸ ἐκτεταμένα.

Ἡ εἰσαγωγή του δὲ στὸ τελευταῖο, πιὸ
πολύ, κεφάλαιο τοῦ βιβλίου μὲ τοὺς χαρι-
τωμένους Δροπολίτικους γλωσσικοὺς ἰδι-
ωματισμούς, πού δὲν λείπουν, ἄλλωστε, καὶ
στ' ἄλλα κεφάλαια, ἔχουν τέτοιο λυρικό
τόνο, πού δὲν τὴν ξεχωρίζει κανεὶς ἀπὸ τὰ
πιὸ δόκιμα κείμενα τῆς Ἑλληνικῆς λογο-
τεχνίας. Μιὰ ἀκόμη προσφορὰ στὴν τοπι-
κὴ λαογραφία τῆς περιοχῆς εἶναι καὶ τὸ
10σέλιδο Δροπολίτικο Γλωσσάριο, μὲ τὸ
ὁποῖο καὶ κλείνει ἡ ὠραία αὐτὴ ἔκδοσις.

Ἀναδράμοντας, μὲ τούτῃ τὴν εὐκαιρία,
στὰ νεανικά μας χρόνια, ἀναπολῶ τὰ «χρυ-
σὰ ὄνειρα» πού πλάθαμε στὴ γενέθλεια γῆ
μας μὲ τὸν συγγραφέα τῶν «Δροπολίτι-
κων» γιὰ μιὰ πιὸ καρποφόρο δράση καὶ
γιὰ ἓνα καλύτερο κι' ἐλεύθερο μέλλον τοῦ
τόπου μας. Καὶ θυμοῦμαι μιὰ φράση τοῦ
Ν. Π. ὅταν γύρισε, ὕστερα ἀπὸς 10χρονας
σπουδὲς στὴν Ἀθήνα: «Πολλὰ περιμένει,
ἀλήθεια, ὁ τόπος αὐτὸς καὶ ἀπὸ μένα...»,
ἔλεγε καὶ ξανάλεγε.

Ἀργησε κάπως — ὅπως ὅλοι μας — νὰ
προσφέρῃ αὐτὰ τὰ «πολλά» ἀλλὰ νὰ πού
ἄρχισε πιά ἀπλόχερα τὴν προσφορὰ του
μὲ 2 βιβλία του τὸν ἴδιο χρόνο. Εὐχὴ μας
καὶ παρότρυνση ἐθνικὴ εἶναι νὰ τὴν συνε-
χίσῃ μὲ ἐντατικώτερο πλέον ρυθμὸ. Καὶ ἔ-
χει ὅλα τὰ πνευματικὰ ἐφόδια νὰ δικαιώ-
σῃ καὶ τὴν αὐτοῦπόσχεσή του καὶ τὶς
προσδοκίες τῶν συμπατριωτῶν του.

MIX. MANOS

Νέα Ὑόρκη, Μάρτιος 1973.

Δ. Κ. Παπακωνσταντίνου:

«ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ ΣΤΗ ΝΥΧΤΑ», ποιήματα, 'Αθήνα 1971

Μιά περισσή μελαγχολία αναδύεται μέσα από τους στίχους του βιβλίου τούτου του κ. Δ. Κ. Παπακωνσταντίνου. Μιά μελαγχολία που πολλές φορές είναι τόσο επιτυχημένα έκφρασμένη με το στίχο, δεμένη γερά με το λόγο τόσο, ώστε άβιαστα είσχωρεί μέσα μας σαν καρπός ζωντανός ενός ολοκληρωμένου αισθητικά ποιητικού κομματιού και μās υποβάλλει τη δειλινή της ατμόσφαιρα (σελ. 11, 20, 21). Τη μελαγχολία τούτη, που συχνά φτάνει ως την πίκρα και τη συγκρατημένη απαισιοδοξία, φέρνει στην επιφάνεια ή σκέψη και ή φιλοσοφική ένατένιση του συγγραφέα προς τη σκοτεινή όψη του κόσμου του επέκεινα ή το κενό που μās άφίνει ή εγκατάλειψη προς τὰ εκεί προσώπων αγαπημένων, κι' άλλοτε πάλι ή συναίσθηση του χαμού και της συντριβής των άγνων μας όνειρων, που λυγίζουν κάτω άπ' την άνελέητη πίεση της

φυσικής ή της κοινωνικής τάξεως των πραγμάτων. 'Ο στίχος είναι δουλεμένος άρκετά, ή φράση πλούσια και ποικίλη και ή περιγραφή συχνώτατα ζωντανή, ζωγραφική, γρήγορη άλλ' ώρισμένως επαναληπτική. 'Υπάρχει γνήσιος και ώριμος στοχασμός, όμως τούτος που και που τραβά ως έναν ξηρό έγκεφαλισμό, διαπιστώσεις, έξιστορήσεις σε τόνο έξομολογητικό ή μη και περιγραφές όπου το συναίσθημα δέν παίρνει μέρος· άλλού ό λόγος καταντā προτρεπτικός, νουθετεί, όλα τούτα τὰ πράγματα, που, ως συνήθως, ζημιώνουν και έδω το ύψος του κειμένου (σελ. 40, 41, 44, 46).

Όστόσο έξεταζόμενα σα σύνολο τὰ ποιήματα τούτα έχουν άρετες διόλου συνηθισμένες, ως είναι ή ώριμότητα του στίχου και της σκέψης, ή ζωντανή, καθώς είπαμε, περιγραφή κι' ένας μεταπλασσόμενος καλλιτεχνικά στις περισσότερες περιπτώσεις ειλικρινής συναισθηματισμός, που δίνει την άξία που πρέπει στο βιβλίο τούτο.

Β. ΜΑΡΓΑΡΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

Κύριε Διευθυντά,

Στην «Ηπειρωτική Έστία», τεύχος 247—8 Ν)δρίου - Δ)δρίου, σελ. 800, γράφοντας για τὸ «Νιοχώρι» — περιοδικό της Κοινότητας Νεοχωρίου Μεσολογγίου — μεταξύ άλλων λέτε: «Η Κοινότητα Νεοχωρίου πραγματοποιεί και εκδόσεις βιβλίων, όπως είναι τὸ βιβλίο του Κ. Σ. Κώνστα «Η Γουριά στὸ εικοσιένα», και λίγο πιὸ κάτω «Ο 'Ι. Μπερέρης, πού, όπως φαίνεται, έχει διαδεχτεί τὸν 'Ι. Καρατζογιάννη, συνεχίζει αὐτὸ τὸ ἀξιόπαινο ἔργο κ.λ.π.».

Έδω έγινε μιὰ μικρὴ σύγχυση.. 'Η Κοινότητα Νεοχωρίου, πού εκδίδει τὸ περιοδικὸ «τὸ Νιοχώρι», πού μπήκε ἤδη στὸν

τρίτο χρόνο του, έχει εκδώσει τὰ βιβλία «Όπαντα τοῦ Ντίνου Ζώτου», «ἀρχεϊακά τοῦ Νιοχωρίτικου εικοσιένα» τοῦ Κ. Σ. Κώνστα και «Έτυμολογικὰ Νεοχωρίου Παραχελωίτιδος» τοῦ Α. Σπυρόπουλου. 'Ο 'Ι. Μπερέρης (ὄχι Μπερέρης) (δέν «διαδέχτηκε» τὸν 'Ι. Καρατζογιάννη πού είναι Πρόεδρος Νεοχωρίου) είναι Πρόεδρος Γουριάς και έχει εκδώσει τὸ βιβλίο τοῦ Κ. Σ. Κώνστα «Η Γουριά στὸ Εἰκοσιένα».

Και οἱ δύο: 'Ι. Καρατζογιάννης - Πρόεδρος Νεοχωρίου και 'Ι. Μπερέρης - Πρόεδρος Γουριάς ἀξίζουν πολλοὺς ἐπαίνους γιὰ τὶς χειρονομίες των αὐτές.

Μέ πολλή τιμὴ κ' ἐκτίμηση
ΚΩΣΤΑΣ ΠΕΤΡΟΝΙΚΟΛΟΣ
Γυμνασιάρχης - 'Αθήνα

Η ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΟΥ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐπραγματοποιήθη εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐτησίᾳ τακτικὴ συνέλευσις τῶν μετόχων τοῦ ἰδρύματος, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Διοικητὴς τῆς Τραπεζῆς Δ. Γαλάνης, ἀνέγνωσε τὴν ἐκθεσὶν τοῦ ἐπὶ τοῦ ἰσολογισμοῦ τῆς χρήσεως 1972. Ἀποσπάσματα τῆς ἐκθέσεώς του, παραθέτομεν κατωτέρω:

Συμφώνως πρὸς τὴν ἀνάλυσιν τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς χρήσεως 1972, τὰ ἀκαθάριστα ἔσοδα τῆς Τραπεζῆς ἐκ τῶν ἐν γένει ἐργασιῶν τῆς ἀνήλθον εἰς 1.745.878.845 δραχμὰς, ἐνῶ τὸ σύνολον τῶν ἐντὸς τῆς αὐτῆς χρήσεως δαπανῶν λειτουργίας τῆς, περιλαμβανομένων καὶ τῶν ἀποσβέσεων καὶ προβλέψεων, διεμορφώθη εἰς 949.003.845 δραχμὰς. Ἐπομένως, τὰ καθαρὰ κέρδη τῆς χρήσεως ἀνήλθον εἰς 796.875.000 δραχμὰς, ἔναντι 476.666.668 δραχμῶν τῆς παρελθούσης χρήσεως.

Κατ' ἐφαρμογὴν τοῦ ἀρθροῦ 71 τοῦ Καταστατικοῦ τῆς Τραπεζῆς, ὡς τοῦτο ἐτροποποιήθη διὰ τοῦ Ν.Δ. 513)1970, προτείνομεν πρὸς Ὑμᾶς τὴν διάθεσιν ποσοῦ 39.843.500 δραχμῶν διὰ τὰς καθοριζομένας ὑπ' αὐτοῦ προβλέψεις καὶ ποσοῦ 31.500.000 δραχμῶν διὰ τὴν καταβολὴν πρώτου μερίσματος ἐκ 12% ἐπὶ τοῦ κεφαλαίου τῆς Τραπεζῆς. Ἐπειδὴ ἐξ ἄλλου τὸ τακτικὸν ἀποθεματικὸν ἔχει ἤδη ἐξισωθῆ πρὸς τὸ μετοχικὸν κεφάλαιον, προτείνομεν περαιτέρω, συμφώνως πρὸς τὸ αὐτὸ ὡς ἄνω ἄρθρον τοῦ Καταστατικοῦ, τὴν διάθεσιν τοῦ ἐτέρου ποσοῦ ἐξ 64.125.000 δραχμῶν διὰ τὴν καταβολὴν προσθέτου μερίσματος, εἰς τρόπον ὥστε τὸ συνολικῶς διανεμόμενον μέρος νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸ ποσὸν τῶν 95.625.000 δραχμῶν, ἥτοι εἰς ποσοστὸν 12% τῶν καθαρῶν κερδῶν τῆς χρήσεως. Κατόπιν τούτου τὸ συνολικὸν μέρος τῆς χρήσεως ἀνέρχεται εἰς 765 δραχμὰς κατὰ μετοχήν, ἔναντι 572 δραχμῶν τοῦ προηγουμένου ἔτους. Προτείνομεν ἐπίσης τὴν διάθεσιν τοῦ ὑπολειπομένου ἐκ τῶν κερδῶν τῆς χρήσεως ποσοῦ, ἥτοι δραχμῶν 661.406.500 ὑπὲρ τοῦ Δημοσίου, ὡς κατὰ νόμον συμμετοχὴν του εἰς τὰ κέρδη τῆς Τραπεζῆς. Τὸ ποσὸν τοῦτο εἶναι ὑπερδιπλάσιον τοῦ διατεθέντος κατὰ τὴν προηγουμένην χρήσιν (328.833.167 δρχ.) καὶ ἀντιπροσωπεύει τὸ 37% περίπου τοῦ συνόλου τῶν ἀκαθαρίστων ἐσόδων τῆς Τραπεζῆς.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 1972

Κατὰ τὸ 1972 συνεχίσθη ἡ ἐπιτάχυνσις τοῦ ἀνοδικοῦ ρυθμοῦ τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας, ἐνῶ οἱ προσδιοριστικοὶ παράγοντες τῆς νομισματικῆς ἰσορροπίας διεμορφώθησαν ὀλιγώτερον εὐνοϊκῶς ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀντίστοιχον ἐμπειρίαν τῶν τελευταίων ἐτῶν.

Ἡ οἰκονομικὴ δραστηριότης ἐκινήθη καθ' ὅλον τὸ ἔτος ἐπὶ ὑψηλῆς καὶ ἀνοδικῶς ἐξελισσομένης στάθμης, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ ἐθνικὸν εἰσόδημα νὰ σημειώσῃ μίαν τῶν μεγαλυτέρων αὐξήσεων, ἥτις ἦτο καὶ διεθνῶς ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων τοῦ 1972.

Ἡ σημειωθείσα ἀνοδος ἀντιστοιχεῖ εἰς διαστάσεις καὶ σύνθεσιν τῆς ἐθνικῆς παραγωγῆς, αἱ ὁποῖαι εἰς γενικὰς γραμμὰς δὲν ἀπέχουν οὐσιωδῶς τῶν ἀντιστοίχως τεθέντων στόχων ὑπὸ τοῦ λήξαντος Πενταετοῦς Προγράμματος Οἰκονομικῆς Ἀναπτύξεως 1968—1972. Γενικῶς, ἡ εὐρεία οἰκονομικὴ ἐπέκτασις κατὰ τὸ ὑπὸ κρίσιν ἔτος συνωδεύθη μέχρις ἐνὸς σημείου ὑπὸ περαιτέρω ἐλαφρὰς βελτιώσεως εἰς τὴν συνολικὴν δομὴν τῆς οἰκονομίας, ἐνῶ ὀλιγώτερον ἱκανοποιητικαὶ ὑπῆρξαν οἱ ἀντίστοιχοι ἐξελίξεις εἰς τὴν διάρθρωσιν ὠρισμένων ἐπὶ μέρους τομέων αὐτῆς.

ΕΘΝΙΚΟΝ ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Ἡ οὐσιώδης διεύρυνσις τῶν προγραμμάτων ἐπενδύσεων τοῦ δημοσίου τομέως, αἱ ἐντονοὶ ἐπεκτατικαὶ τάσεις εἰς τὴν ἰδιωτικὴν ζήτησιν ἀγαθῶν ἐπενδύσεων, κυρίως ἀκινήτων, καὶ ἡ ταχεῖα αὐξήσις τῆς ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ζητήσεως προϊόντων καὶ ὑπηρεσιῶν ἀπετέλεσαν τοὺς κυρίους προωθητικοὺς παράγοντες τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος κατὰ τὸ ὑπὸ κρίσιν ἔτος. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν παραγόντων τού-

των, ήτις κατέστη περισσότερο αισθητή εις τούς κλάδους τούς εμφανίζοντας με-καλύτεραν ελαστικότητα προσφοράς, ή συνολική οικονομική δραστηριότης, κινουμένη με ταχύν ρυθμόν καθ' όλην την προηγηθείσαν τριετίαν, έσημείωσε περαιτέρω έπιτάχυνσιν έντός του 1972 διαμορφωθείσα εις άσυνήθως ύψηλά επίπεδα κατά τὰ τέλη του έτους. Η έξέλιξις αύτη αντικατοπτρίζεται εις την πραγματοποιηθείσαν μεγάλην αύξησιν του άκαθαρίστου έθνικού εισοδήματος, εις σταθεράς τιμάς, κατά τὸ έπισκοπούμενον έτος, ή όποία βάσει έκτιμήσεως της 'Υπηρεσίας 'Εθνικών Λογαριασμών του 'Υπουργείου Προγραμματισμού και Κυβερνητικής Πολιτικής, ανήλθεν εις 10,5% και συγκρίνεται πρὸς αντίστοιχον άνοδον έξ 9% τὸ 1971 και 8,5% τὸ 1970.

Η ΑΥΞΗΣΙΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ

Η άνωτέρω πραγματική αύξεις του εισοδήματος είναι ή μεγαλύτερα έν 'Ελλάδι κατά την τελευταίαν δεκαετίαν και ή κορυφαία συγκριτικῶς πρὸς τὰς αντίστοιχους αύξήσεις όλων τών χωρών της ΕΟΚ και του ΟΟΣΑ κατά τὸ 1972. Είναι έξ άλλου αξιοσημείωτον ότι κατόπιν και της αύξήσεως αύτης, ή πραγματοποιηθείς μέσος έτήσιος ρυθμός άνόδου του άκαθαρίστου έγχωρίου προϊόντος εις σταθεράς τιμάς, έντός της ληξάσης τὸ 1972 πενταετίας του Προγράμματος Οικονομικής Άναπτύξεως, ανήλθεν σχεδόν εις τὸ άνώτατον όριον του αντίστοιχου στόχου (7,5 — 8,5%).

Εις την εισοδηματικήν αύξησιν του λήξαντος έτους συμμετέσχον όλοι οί οικονομικοί τομείς, κατ' έξοχήν όμως συνέβαλεν ή δευτερογενής παραγωγή, ή όποία έκάλυπεν άνω του ήμίσεος αύτης. Η σημειωθείσα έπιτάχυνσις της δευτερογενούς παραγωγής αντανακλά κυρίως αντίστοιχον έντασιν της μεταποιητικής και της κατασκευαστικής δραστηριότητος. Κατ' ακολουθίαν αύτης τὸ συνολικόν εισόδημα του τομέως έσημείωσε τὸ 1972 —κατ' έκτιμήσεις της άρμοδίας 'Υπηρεσίας του 'Υπουργείου Προγραμματισμού και Κυβερνη-

τικής Πολιτικής— πραγματικήν αύξησιν έκ 15,6% έναντι 12% του 1971 και 11,1% του 1970. Η βιομηχανική παραγωγή είδικώτερον, έσημείωσε περαιτέρω ούσιώδη έπιτάχυνσιν έντὸς του έτους, με άποτέλεσμα νά προκύψη, βάσει του οίκειου δείκτου της ΕΣΥΕ, αύξεις αύτης τὸ 1972 κατά 13% έναντι 9,8% του 1971 και 10,9% του 1970. Η ίσχυρά προώθησις της βιομηχανικής παραγωγής κατά τὸ παρελθόν έτος έστηρίχθη τόσον έπί της έξωτερικής, όσον και έπί της έσωτερικής ζητήσεως. Η διεύρυνσις της τελευταίας συνδέεται κυρίως πρὸς τὰς ηύξημένας δαπάνας του δημοσίου τομέως και την έντασιν της οίκοδομικής δραστηριότητος, ή όποία έπί πλέον ηύνόησεν άμεσώτερον την έπέκτασιν της παραγωγής τών έξηρημένων έξ αύτης βιομηχανικών κλάδων. Ούσιώδης έξ άλλου ήτο ή έπεκτατική ώθησις έκ της ηύξημένης έξωτερικής ζητήσεως, έκδηλωθείσα κυρίως έπί της παραγωγής ώρισμένων σημαντικών βιομηχανικών κλάδων.

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Η έξαρσις της μεταποιητικής δραστηριότητος κατά τὸ 1972, τὸ όποίον ήτο τὸ τελευταίον έτος της πενταετούς περιόδου του προγράμματος, συνέτεινεν εις την περαιτέρω έλαφράν βελτίωσιν της συνθέσεως του έθνικού εισοδήματος. Ούτως έσημειώθη νέα αύξεις της συμμετοχής της μεταποίησεως, ως και του συνόλου της δευτερογενούς παραγωγής έπί του έθνικού εισοδήματος. Συγκεκριμένως τὸ σχετικόν μερίδιον της μεταποίησεως (εις τιμάς 1958) ανήλθεν εις 22,9% τὸ 1972, έναντι 22,3% τὸ 1971, 18,8% τὸ 1967 και 16,5% πρὸ δεκαετίας (1962). 'Επίσης ή δευτερογενής παραγωγή συμμετέσχεν κατά 33,5% έπί του άκαθαρίστου έγχωρίου προϊόντος του 1972 έναντι αντίστοιχως προγραμματισθέντος στόχου 30,9%.

Μείωσις, έξ άλλου, πέραν της προγραμματισθείσης, έσημειώθη εις την αντίστοιχον συμμετοχήν του άγροτικού εισοδήματος, τὸ όποίον ένεφάνισε μικράν άνοδον έντὸς του έπισκοπούμενου έτους (+3,4%)

έναντι στασιμότητος σχεδόν κατὰ τὸ 1971.

Ἡ περιωρισμένη ἄνοδος τοῦ ἀγροτικοῦ εἰσοδήματος κατὰ τὸ 1972 ἀντανακλά ἀντίστοιχον ἐξέλιξιν τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς. Ἡ κτηνοτροφικὴ παραγωγή ἐσημείωσε ταχύτεραν σχετικῶς ἐπέκτασιν (ἄνω τοῦ 6%) ὁ μέσος ὁμως αὐξητικὸς ρυθμὸς αὐτῆς κατὰ τὴν πενταετίαν 1968—1972 ὑστέρησεν ἔναντι τῆς ἀντιστοίχου προβλέψεως τοῦ Προγράμματος. Ὑστέρησις ἐσημειώθη ἐπίσης καὶ εἰς τὸν μέσον ρυθμὸν ἀνόδου τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς (περίπου 3% ἔναντι 4,7% τοῦ Προγράμματος), συνδεομένη βασικῶς πρὸς τὰς ἐκ δυσμενῶν καιρικῶν συνθηκῶν προκληθείσας καταστροφὰς ἐσοδεῶν κατὰ τὸ 1968, ὡς καὶ τὸ παρελθὸν ἔτος. Ἀνεξαρτήτως τῶν ἀσταθμῆτων καὶ ἐκτάκτων τούτων παραγόντων καὶ παρὰ τὴν συντελεσθεῖσαν πρόοδον εἰς πολλὰς περιπτώσεις, κυρίως νέων καὶ δυναμικῶν καλλιεργειῶν (ὡς δάμβκος, ὀπωρικῶν κ.ἄ.) ἔνθα ὑπερηκοντίσθησαν οἱ στόχοι τοῦ Προγράμματος, ἡ περιωρισμένη συνολικὴ ἐπέκτασις τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς ὑπογραμμίζει τὴν ἀνάγκην ἐντάσεως τῶν προσπάθειων πρὸς ἐξασφάλισιν πλέον ἱκανοποιητικῆς ἀνόδου εἰς τὸν ἀγροτικὸν τομέα μακροχρονίως.

ΙΣΟΖΥΓΙΟΝ

ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΠΛΗΡΩΜΩΝ

Αἱ ἐξελίξεις εἰς τὸν ἐξωτερικὸν τομέα τῆς οἰκονομίας ἐχαρακτηρίσθησαν κυρίως ὑπὸ διευρύνσεως τοῦ ἐμπορικοῦ ἐλλείμματος, περαιτέρω ταχείας ἀνόδου τῶν ἀδήλων πόρων καὶ σημαντικῆς ἐπιταχύνσεως τῆς εἰσροῆς κεφαλαίων. Συνολικῶς αἱ συναλλαγματικαὶ εἰσφοραὶ ἐκ συναλλαγῶν καὶ μεταφορῶν κεφαλαίων ὑπερέβησαν οὐσιωδῶς τὰς ἀντιστοίχους ἐκροὰς μὲ συνέπειαν νὰ πραγματοποιηθῇ ἐντὸς τοῦ 1972 νέα ἐντυπωσιακὴ ἐνίσχυσις τοῦ εἰς χρυσὸν καὶ συνάλλαγμα ἀποθέματος τῆς χώρας. Τοῦτο, συγκεκριμένως, περιλαμβανομένης καὶ τῆς ἐκ 37,5 ἐκατ. δολλ. συμμετοχῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ Διεθνὲς Νομισματικὸν Ταμεῖον, ἀνῆλθε κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1972

εἰς τὸ ποσὸν τῶν 1.003,9 ἐκατ. δολλ., ἔναντι 502,8 καὶ 310,1 ἐκατ. δολλ. κατὰ τὸ τέλος τῶν ἐτῶν 1971 καὶ 1970 ἀντιστοίχως.

Περαιτέρω διεύρυνσις, ὡς ἀνεμένετο, ἐσημειώθη εἰς τὸ ἐλλείμμα τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου, ὀφειλομένη εἰς τὴν μεγάλην ἄνοδον τῶν εἰσαγωγῶν. Αἱ πληρωμαὶ δι' εἰσαγωγὰς ἠϋξήθησαν κατὰ 24,9% τὸ 1972, ἔναντι ἀνόδου τῶν κατὰ 13,6% τὸ προηγούμενον ἔτος. Εἰς ἀπόλυτον μέγεθος ἡ αὐξήσις τῶν ἱεσαγωγῶν ὑπερκάλυψεν τὰν ἀντίστοιχον ἐπέκτασιν τῶν ἐξαγωγῶν, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ τελευταῖαι ἠϋξήθησαν μὲ ἐντυπωσιακῶς ὑψηλὸν ρυθμὸν (33,7%) μετὰ τὴν στασιμότητα τὴν ὁποίαν σχεδὸν ἐπέδειξαν τὸ 1971. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἐκ 1.571,6 ἐκατ. δολλ. ἐμπορικοῦ ἐλλείμματος ἐκάλυψαν αἱ καθαραὶ ἄδηλοι εἰσπράξεις, αἱ ὁποῖαι διεμορφώθησαν εἰς ὕψος κατὰ 22,9% ἀνώτερον τοῦ ἀντιστοίχου τὸ 1971. Ταχεῖς ρυθμοὺς ἐσημείωσαν εἰδικώτερον κατὰ τὸ ἐπισκοπούμενον ἔτος αἱ εἰσπράξεις ἐκ τουρισμοῦ (+28,6% ἔναντι +57,7% τὸ 1971) καὶ τὰ μεταναστευτικὰ ἐμβάσματα (+21,7% ἔναντι +36,3% τὸ 1971). Ὑψηλὴν αὐξήσιν ἐνεφάνισαν ἐπίσης αἱ ναυτιλιακαὶ εἰσπράξεις διαμορφωθεῖσαι εἰς ἐπίπεδον κατὰ 17,4% ἀνώτερον τοῦ προηγούμενου (1971 : 33,3%). Ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἀνωτέρω κινήσεων προέκυψε τελικῶς ἐν σχέσει πρὸς τὸ προηγούμενον ἔτος, ἐλαφρὰ διεύρυνσις καὶ τοῦ ἀνοίγματος τῶν τρεχουσῶν συναλλαγῶν (1972:373,8 ἐκατ. δολλ., 1971:327,2 ἐκατ. δολλ.), τὸ ὁποῖον πάντως παρέμεινε κατώτερον τοῦ ἀντιστοίχου τοῦ 1970 (401,6 ἐκατ. δολλ.). Κατόπιν τῆς ἐντὸς τοῦ ἔτους οὐσιώδους αὐξήσεως τῆς εἰσροῆς κεφαλαίων ἡ συνολικὴ διαμόρφωσις τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν κατέστη σαφῶς πλεονασματικὴ ἐνισχυθέντος ἀποφασιστικῶς ὡς ἀνεφέρθη ἤδη, τοῦ συναλλαγματικοῦ ἀποθέματος τῆς χώρας.

Σχετικῶς πρὸς τὰ κύρια χαρακτηριστικά καὶ τὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας ἔλαβον χώραν αἱ ἀνωτέρω ἐξελίξεις εἰς τὸν τομέα τῶν ἐξωτερικῶν συναλλαγῶν, παρατηροῦνται εἰδικώτερον τὰ ἀκόλουθα:

ΑΙ ΕΙΣΑΓΩΓΑΙ

α) Το έντυπωσιακόν ὕψος τῶν πληρωμῶν δι' εἰσαγωγὰς ἐντὸς τοῦ ἐπισκοπούμενου ἔτους ἐμπεριέχει κατ' ἀρχὴν τὰς ἐπιδράσεις ἐκ τῶν ἀνατιμητικῶν κινήσεων εἰς τὰς χώρας προελεύσεως τῶν εἰσαγομένων προϊόντων, ὡς καὶ ἐκ τῆς νομισματικῆς ἀναπροσαρμογῆς τοῦ 1971. Ἡ καὶ πέραν τῶν παραγόντων τούτων, πάντως, οὐσιώδης αὐξήσις τῶν εἰσαγωγῶν συνδέεται βασικῶς πρὸς τὸν ὑψηλὸν ρυθμὸν οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως καὶ διεκρύνσεως τῶν ἐπενδύσεων. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ἐν προκειμένῳ ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν εἰσαγωγῶν συμμετοχὴ τῶν κεφαλαιουχικῶν εἰδῶν ηὔξηθη ἀπὸ 30% κατὰ τὰ ἔτη 1970 καὶ 1971 εἰς 33% τὸ 1972 τοῦ δὲ μηχανικοῦ ἐξοπλισμοῦ εἰδικώτερον ἀπὸ 23% εἰς 25% ἀντιστοίχως. Ἐξ ἄλλου, εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι αἱ εἰσαγωγαὶ βιομηχανικῶν εἰδῶν καταναλώσεως ἐνεφάνισαν ἄνοδον ὑπολειπομένην σαφῶς τῆς συνολικῆς (+17,9%).

ΑΙ ΕΞΑΓΩΓΑΙ

β) Αἱ ἐξαγωγαὶ πέραν τῆς ἐντυπωσιακῆς αὐξήσεως τῶν ἐνεφάνισαν περαιτέρω διαρθρωτικὴν βελτίωσιν. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι τὸ ἥμισυ τῆς ἐξαγωγικῆς ἐπεκτάσεως τοῦ λήξαντος ἔτους ἀναφέρεται εἰς βιομηχανικὰ προϊόντα, ὃ ρυθμὸς αὐξήσεως τῶν ὁποίων ἀνῆλθεν εἰς 52%. Κατόπιν τούτου αἱ βιομηχανικαὶ ἐξαγωγαὶ ἐκάλυψαν τὸ 40% τοῦ συνολικοῦ ὕψους τῶν ἐξ ἐξαγωγῶν εἰσπράξεων ἔναντι 34,5% τὸ 1971, 18,5% τὸ 1967 καὶ 6% πρὸ δεκαετίας (1962).

Η ΤΡΑΠΕΖΙΚΗ
ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΙΣ

Ἡ ἐξέλιξις τῶν καταθέσεων καὶ τῆς ρευστότητος κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐπηρεάσθη καὶ ἀπὸ τὰς ἀντιστοίχους ἐξελίξεις εἰς τὴν κεφαλαιαγοράν. Ἐντὸς τοῦ 1972 ἐσημειώθη οὐσιώδης ἔντασις τῆς δραστηριότητος εἰς τὸ χρηματιστήριον κατ' ἀκολουθίαν τῆς σημειωθείσης ραγδαίας ἀνάδοξου

εἰς τὴν ζήτησιν μετοχικῶν ἀξιών. Ἡ τελευταία ἐπηρέασεν ἰσχυρῶς τὰς τιμὰς τῶν μετοχικῶν τίτλων, αἱ ὁποῖαι ὠθήθησαν εἰς ἐξαιρετικῶς ὑψηλὰ ἐπίπεδα ἐντὸς τοῦ ἔτους παρὰ τὴν ἐπιτευχθεῖσαν πραγματοποίησιν ἀσυνήθως μεγάλης ἐκτάσεως νέων μετοχικῶν ἐκδόσεων — κυρίως τραπεζικῶν.

ΠΙΣΤΩΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ἡ πιστωτικὴ πολιτικὴ ἡσκήθη καὶ κατὰ τὸ ἐπισκοπούμενον ἔτος μὲ συντονισμένης ἐπιδιώξεως τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν, τὴν νομισματικὴν σταθερότητα καὶ τὴν συναλλαγματικὴν ἰσορροπίαν. Ἐν τῇ ἀναζητήσει τοῦ ἀρίστου δυνατοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἐπὶ μέρους στόχων τούτων ἡ πιστωτικὴ πολιτικὴ ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὰς διαρθρωτικὰς ἰδιομορφίας καὶ τὰ εἰδικώτερα προβλήματα τοῦ πιστωτικοῦ μηχανισμοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ τὰς διαμορφωθείσας συγκεκριμένας συνθήκας τῆς οἰκονομικῆς συγκυρίας.

ΘΕΣΠΙΣΙΣ

ΠΙΣΤΩΤΙΚΩΝ ΚΙΝΗΤΡΩΝ

Ἡ ἐφαρμογὴ περιοριστικῆς πιστωτικῆς πολιτικῆς δὲν ἐπηρέασε τὴν χρηματοδότησιν τῶν ἐπενδύσεων εἰς ὑψηλῆς προτεραιότητος, διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς χώρας, τομεῖς ὡς εἶναι ἡ βιομηχανία, ὁ τουρισμὸς κ.ἄ. Ἀντιθέτως, προκειμένου περὶ τῶν ἐν λόγῳ τομέων ἐβελτιώθησαν περαιτέρω οἱ ὅροι χρηματοδοτήσεως τῶν καὶ παρεσχέθησαν πρόσθετα πιστωτικὰ κίνητρα, ὡς εἶναι ἡ ὑπὸ λίαν εὐνοϊκοὺς ὅρους χρηματοδότησις τῆς δημιουργίας μεγάλων μονάδων κλωστηρίων δάμβακος, ἡ χρηματοδότησις τῆς μετεγκαταστάσεως βιομηχανικῶν καὶ μεταλλευτικῶν ἐπιχειρήσεων, ἡ χορήγησις μεγαλυτέρων καὶ ὑπὸ εὐνοϊκωτέρους ὅρους ἀναπτυξιακῶν δανείων εἰς βιοτεχνίας, ἡ χρηματοδότησις ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων διὰ παγίας ἐγκαταστάσεις καὶ τέλος ἡ περαιτέρω βελτίωσις τῶν ὅρων χρηματοδοτήσεων τῶν τουριστικῶν, μεταφορικῶν καὶ ἄλλων ἐπιχειρήσεων.